DIMITRIE POPTĂMAȘ - *Philobiblon mureșean*

FUNDAȚIA CULTURALĂ „VASILE NETEA”

Caiete mureșene, 14

DIMITRIE POPTĂMAȘ

Philobiblon mureșean

- o viață printre oameni și cărți -

Cuvânt înainte de Melinte Șerban

TÂRGU-MUREȘ
2003

Coperta: Ana-Maria Crișan
Pe copertă: reproduceri după picturile plasticienei Bogdana Maria Poptamaș

Lectori: Mariana Ciurca, Melinte Șerban

Coordonator colecție: Dimitrie Poptămaș

Tipărirea acestei cărți a fost subvenționată
de
Ministerul Culturii și Cultelor din România
și
Primăria municipiului Târgu-Mureș
cărora le aducem mulțumiri și recunoștință.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Philobiblon mureșean/ Dimitrie Poptămaș; Cuvânt înainte de Melinte Șerban.
Târgu-Mureș:
Biblioteca Județeană Mureș, 2002
344 p. x 17x24 cm. - (Caiete mureșene; 14)
ISBN 973-0-03239-4
I.Șerban, Melinte (pref.)
002(498) 09(498)
02(498) 929(498)

Culegere text:
Horia Ioan Avram
Tehnoredactare, scanări și digitizare:
Alexandru Tcaciuc
Montaje grafice:
Ioan Răstășan

Tipografia MEDIAPRINT SRL
4300 Târgu-Mureș, str.Livezeni nr.6
Tel./fax: 0265-255.382, e-mail: mediaprint@ms.fx.ro

Cuvânt înainte

Există și oameni de cultură care au scris mult și, mai ales, s-au dedicat altora, lăsându-ne pagini inspirate despre aceștia, fără să-și adune lucrările într-o carte. Totodată, s-au risipit în conferințe, simpozioane, lăudând ceea ce făceau alții, ajutându-i pe cât le-a fost posibil, îngrijind cărți prin propuneri de tematică și chiar structuri până la iconografie. De astfel de oameni a fost întotdeauna nevoie și va mai fi atât timp cât gândurile se vor stoca într-un anumit mod pentru cei ce vin din urmă. Exemplul acesta este ilustrat plenar de autorul cărții Philobiblon mureșean, Dimitrie Poptămaș, despre care e greu să scrii, fiind nevoie de multe pagini pentru a-i surprinde personalitatea. E greu să-i evidențiezi variile contribuții de la bibliotecarul care, iată, se apropie de o jumătate de veac în slujba cărții, de la specialistul în biblioteconomie care ar putea sluji la o catedră universitară, la istoricul bun cunoscător de carte veche românească și circulația acesteia pe Mureșul de Sus și în Câmpia Ardealului, la omul îndrăgostit de râvna înaintașilor întru cultură și de oamenii și locurile pe care i-a și le-a cunoscut. Am parcurs dintr-o ochire conținutul, mult mai bogat, al cărții, Dimitrie Poptămaș nelăsându-se sedus de aparențe. Fiindcă de câte ori scrie despre cineva, fie el savant, fie scriitor, fie agricultor, autorul acestei cărți gândește la valoare, importantă socială și, nu în ultimul rând, la ceea ce a lăsat posterității. Poate de aceea, vorbind despre istoricul Vasile Netea, asupra activității căruia adastă mai mult, Dimitrie Poptămaș notează: „Toți ne-am născut pentru a ne găsi un rost în marea orchestră a trecerii noastre prin scurtul popas al vieții. Valoarea fiecăruia dintre noi se măsoară în gradul de utilitate și aport social”. E parcă un gând rostit mai mult pentru sine decât pentru cititor, un gând și un îndemn de a fi mereu alături de semeni.

Lecturând Philobiblon mureșean se cuvine a rosti cuvinte de laudă autorului mai întâi pentru implicarea în atâtea domenii ale scrisului și cunoașterii. Și aceasta pentru că Dimitrie Poptămaș ca un mare iubitor al cărții, omul care a citit mult, are ceva de spus, mereu cu înțelepciune. În acest sens se exprimă exemplar despre cărți, asemuite cu „ulcioarele”, cu

„apă vie” din care cei în viață „ne adăpăm zi de zi făcându-ne mai buni, mai generoși, mai înțelegători și mai înțelepți, calități de care astăzi ducem atâta lipsă”. În al doilea rând, scrisul lui Dimitrie Poptămaș te încântă nu numai prin varietatea subiectelor, ci, mai ales, te emoționează prin omenia și bucuria apropierii de semenii săi, și, nu rareori, prin lirismul cald și dragostea manifestate în recompunerea unor portrete, întâmplări și locuri. El devine astfel un adevărat prieten, un prieten mare și la bine și la rău, un prieten pe care ți-l dorești. Astfel, cartea Philobiblon mureșean, conținând studii, rememorări și descrieri remarcabile, se impune, în același timp, și ca document și caldă evocare.

MELINTE ȘERBAN

I. BIBLIOTECA

Prima mea bibliotecă

Născut într-un sat din inima Câmpiei Transilvaniei, în care natura își oferea din abundență belșugul, farmecele și frumusețile, din copilărie am rămas atras de numărul mare de cărți care se asemănau între ele prin dimensiunile reduse și frontispiciul atrăgător al copertei. Încă nu îmi dădeam seama de izvorul atâtor povești cu împărați, prințese și prinți care prin vitejia și iscusința lor învingeau balaurii cu șapte capete. Pe aceste cărți, înainte de abecedar, mi-am purtat degetele pentru recunoașterea primelor semne ale alfabetului. Tot acestea m-au însoțit mai târziu în primele lecturi independente, în lumea minunată a personajelor lui Creangă, Ispirescu sau Andersen. Le-am adunat cu venerație de parcă ar fi fost ale mele și mi-am constituit prima mea bibliotecă. Cu câtă fericire mă așezam retras într-un loc liniștit în fața stelajului improvizat, care părea că era coborât de pe coperta micilor volume! Prin ele am avut primul contact cu poeziile lui Eminescu, Alecsandri și Coșbuc, ori cu povestirile lui Slavici, Caragiale, Odobescu… Din aceste cărți am desprins actele de vitejie ale strămoșilor. Așa l-am cunoscut pe Șincai și pe Petru Maior… Ele m-au purtat prin cetățile din lumea homerică a *Iliadei* și *Odiseei* și a nemuritoarelor tragedii ale lui Eschil, Sofocle și Euripide. Tot prin aceste cărți am împărtășit primele bucurii ale lecturilor din De Amicis, Swift, Verne. Neuitate au rămas pentru mine câteva cărți de formare fizică și intelectuală, între care „Educația prin sine însuși” a lui G.Aslan, „Despre educație” de Spencer, „Cartea omului practic” de Speranția ș.a. Toate acestea și câte multe altele mă purtau într-o lume fascinantă pe care o descopeream cu fiecare zi, cu fiecare lectură, în momentele de răgaz, care îmi creau vacanțe de neuitat. Acestea erau cărțile din colecția „Biblioteca pentru toți”, care timp de un secol a acumulat tot ce s-a moștenit mai valoros din cultura națională și universală. Ele au cutreierat așezările românești până în cele mai îndepărtate cătune, servind drept hrană spirituală atâtor doritori de luminare și instruire. Ele rămân peste timp cea mai închegată bibliotecă, deschisă tuturor creatorilor de valoare care prin scrisul lor cultivă noblețea cuvântului, cunoașterea și tendința spre perfecțiune.

(1995)

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ MUREȘ
- colecție unitară - funcții multiple -

Pe urmele unor tradiții

Gradul de cultură și civilizație al unei colectivități a fost și rămâne condiționat de instituțiile sale. Biblioteca se înscrie între cele cu implicații civilizatoare mai presus decât altele, fiind suma cunoștințelor umane la un moment dat. Vechimea orașului Târgu-Mureș se pierde în îndepărtata istorie, iar prima atestare documentară îl confirmă ca existent la anul 1332, într-un act de plată a zeciuielii preotului „roman". Așezarea trebuia să fie consolidată și din punct de vedere instituțional. La mai bine de 200 de ani, în 1557, aici era menționată o bibliotecă pe lângă un așezământ instructiv-educativ, Schola Particula, prima de acest fel de pe cuprinsul României. Acesteia i-a urmat ctitoria guvernatorului *Samuel Teleki* (1731-1822), originar din Gornești, care, pe timpul când era la Viena, gândește și pune în aplicare planul unei mari biblioteci europene, instituție care va tezauriza resursele materiale ale întinselor moșii de pe Valea Mureșului, în rezerve spirituale. Biblioteca împlinită își deschide porțile în anul 1802, fiind declarată bibliotecă publică. Lor le-a urmat în a doua jumătate a secolulului al XIX-lea numeroase biblioteci școlare, pe lângă instituții de cult ori administrative, societăți, asociații, uniuni precum și cele personale, având destinații precise și colecții dirijate. Pe bună dreptate orașul Târgu-Mureș se putea supranumi unul cultural, al bibliotecilor, care au avut implicații în întreaga sa evoluție.

Biblioteca publică - o cerință a timpului

Cu toate că *Biblioteca Telekiana* a fost declarată publică, prin valoarea și profilul colecțiilor, a rămas una savantă. Interesul restrâns pentru instruire și cunoaștere la acea dată a locuitorilor o consacră în special tineretului studios aflat în practică la Tabla Regească (Tribunalul Suprem al Transilvaniei) și unui număr destul de restrâns de intelectuali. Între românii care au beneficiat de serviciile acestei biblioteci se număra și canonicul Timotei Cipariu din Blaj, în căutarea de izvoare pentru fundamentarea științifică a operelor sale.

O bibliotecă publică în adevăratul sens al instituției se impunea la Târgu-Mureș la începutul secolului al XIX-lea, odată cu evoluția demografică, urbanistică, dezvoltarea industrială și a atelierelor de meserii

și diversificarea învățământului, consecință a gradului de instruire raportate la cerințele cunoașterii și informării. Noul plan al autorităților locale este pus în aplicare în anul 1913, când este dat în folosință impozantul Palat al Culturii. Conceput într-o viziune modernă, europeană, el devine centrul spiritual al orașului prin instituțiile care avea să le adăpostească: sală mare și mică de spectacole și conferințe, filarmonică, teatru, cinematograf, pinacotecă, conservator, o aripă a clădirii fiind destinată bibliotecii publice, care și-a deschis serviciile pentru cititori în același an. Ca bibliotecar și director a fost numit juristul *Dr.Molnár Gábor*, intelectual desăvârșit, el însuși posesor al unei valoroase biblioteci, în parte donată municipalității. Numirea sa a fost precedată de urmarea unui curs de biblioteconomie, cunoștințele sale din domeniu urmând să fundamenteze o instituție aliniată la normele de organizare și funcționare ale timpului (clasificare zecimală, sistem de împrumut cu buzunăraș, catalog alfabetic combinat autori-titluri-subiecte etc.). Prin numeroasele donații, în scurt timp de la deschidere, fondurile de carte se ridică la 11.000 volume, ca apoi nu peste mult timp să depășească 62.000 vol. (1944). Din anul 1922, activitatea sa este secondată de *Aurel Filimon*, arheolog, etnograf și folclorist. El este numit ca bibliotecar, iar după retragerea la pensie a lui Molnár Gábor, ca director (1936-1940). Prezența lui Aurel Filimon în biblioteca orașului Târgu-Mureș avea să consfințească schimbările impuse de introducerea administrației românești, completarea fondurilor bibliotecii cu carte

românească, corespunzător dezvoltării învățământului în limba română (Liceul „Al.Papiu Ilarian", Liceul „Unirea", Liceul militar „Mihai Viteazul", Liceul comercial ș.a.), administrației și instituțiilor statului precum și intensificării accesului populației românești în „cetate".

În aceste condiții, într-o deplină înțelegere între cei doi mentori spirituali, biblioteca pubică își dezvoltă armonios colecțiile, este garantat accesul tuturor locuitorilor la lectură indiferent de apartenența etnică, grad de instruire și convingeri religioase. Biblioteca va trece printr-un moment de criză în urma Dictatului de la Viena (1940-1944), când Aurel Filimon este destituit din funcție, iar cărțile românești retrase din depozite și circuitul de lectură, urmând a fi oferite unor biblioteci bucureșene, care, prevăzând situația vremelnică a evenimentelor, le-au refuzat. Ele au rămas în bibliotecă fiind repuse ulterior în circuitul public.

Volum, varietate și calitate a colecțiilor

Am afirmat întotdeauna și credem că nu ne înșelăm nici acum când prezentăm biblioteca noastră ca având cel mai mare fond de carte, între cele publice județene. Zestrea, acum la intrarea în mileniul al treilea, se cifrează la 847.042 volume. Ele provin din efortul unor bibliotecari, care au condus destinele acestei instituții, de atragere a cât mai mulți donatori, a unor fonduri de achiziții la care se adaugă efectele unei politici culturale de comasare a cărților în diferite etape. Bibliotecii istorice i se alătură în perioada comunistă importante biblioteci considerate periculoase pentru ideile ce le promovau. Între ele se aflau biblioteca Mănăstirii călugărilor franciscani din Lăzarea, o parte din biblioteca Colegiului Unitarian din Cristurul Secuiesc, colecția Oszkár Lányi, a Cazinoului din Tg.Mureș, a altor biblioteci școlare tradiționale. Mai târziu, în anul 1974, biblioteca primește în structura fondurilor sale cele două colecții (cca.200.000 vol.), Bibliotheca Telekiana și biblioteca Colegiului Reformat din Târgu-Mureș, unite sub denumirea de *Biblioteca Teleki-Bolyai,* colecții care și-au păstrat integritatea și sistemul de organizare.

Sub aspectul colecțiilor, valorilor și varietății tematice, vechimii unora dintre publicații, biblioteca poate fi considerată științifică.

Urmărind sub diferite aspecte structura fondului de carte pe baza vechimii, distingem numărul mare de incunabule (66 vol.), cca.3000 de cărți tipărite în secolul al XVI-lea, peste 400 de cărți vechi românești, carte maghiară veche și modernă. Ca arie de cuprindere sunt acoperite toate centrele mari tipografice românești și străine. Între tipăriturile străine rare menționăm pe cele apărute în cunoscutele case editoriale, între care:

Manutius, Ginuta, Estienne, Plantinius, Elzevir ș.a. Din punct de vedere al formei tipăriturilor trebuiesc menționate pe lângă cărți, numărul mare de periodice românești și străine care acoperă 300 de ani de presă, stampe, albume, hărți, teze de doctorat, fonduri arhivistice și manuscrise. Dintre cărți nu lipsesc edițiile princeps și comentate ale clasicilor greci și latini, operele celor mai renumiți reprezentanți ai umanismului și renașterii între care îi menționăm pe Dante, Bocaccio, Machiavelli, Rabelais, Morus, Campanella, urmate de operele iluministilor Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Mirabeau, ale reprezentanților științelor, Newton, Leibnitz, Bernoulli, Linné, Lavoisier, Lamark precum și ale unor medici vestiți cum au fost Hippocrates, Paracelsus, Vesalius, Kyr Paulus ș.a.

Pe această bază, biblioteca își constituie colecțiile retrospective și curente, urmărind în permanență cele două planuri de recuperare a unor publicații vechi și de achiziții curente importante sub toate aspectele formative și informative pentru public.

Carte veche românească - prezență și certitudine

În epocile de înflorire a tiparului, ținuturile mureșene s-au bucurat din plin de binefacerile cărții. Avem în vedere numărul mare de cărți românești vechi care au circulat în acest areal. Pe locul întâi se situează Cartea românească de învățătură (Iași, 1643) care se mai păstrează în număr de 24 exemplare în comunitățile rurale, mărturie a unui efort și interes cultural fără precedent.

Acest lucru se reflectă și în colecțiile bibliotecii, din care nu lipsesc cărțile vechi românești. Stau mărturie în acest sens cele 6 exemplare din tipăritura susmenționată, cunoscută sub denumirea de *Cazania lui Varlaam,* important monument de limbă, urmată de celebra *Biblie* de la București (1688), prima traducere integrală, *Evanghelierul* lui Antim Ivireanu (Snagov, 1697), *Apostolul de Buzău* (1704). Le urmează un mare număr de tipărituri de practică bisericească apărute la Blaj. Nu putem să nu amintim o bună reflecare a unor lucrări reprezentative pentru iluminismul românesc, cunoscut sub denumirea de Școala Ardeleană. În primul rând aici se află celebrul memoriu al românilor ardeleni prin care se cerea intrarea lor în rândul națiunilor recepte alături de unguri, sași și secui, *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae,* ediția comentată a istoricului sas I.C.Eder (1791). Din această perioadă datează prima carte de gramatică românească, *Elementa linguae daco-romanae sine valachicae* a lui Samuil Micu și Gh.Șincai (Viena 1780 și Buda 1805), *Opera philosophica*

și *Propovedaniile* lui Samuil Micu (Buda, 1763, 1784), *Propovedaniile* și *Didahiile* lui Petru Maior (Buda 1804, 1809); cărțile de cunoștințe folositoare pentru popor, *Învățătură spre meșteșugul mătăsării* (unicat, Sibiu, 1787); *Ultuirea vărsatului de vacă* - după Neustädter (Sibiu, 1804); *Învățătură a vindeca boala șfanțului* (Cluj, 1803); *Ortografia latino-valachica* (Cluj, 1805); *Orânduială pentru așezarea săracilor* (Sibiu, 1785). Între lucrările istoriografice de mare interes, biblioteca păstrează mai multe exemplare din Istoria pentru începutul românilor în Dachia (Buda, 1812 și 1834).

Toate acestea reprezintă nu numai o prezență în colecțiile bibliotecii ci și o permanență românească în ținuturile mureșene, despre care până nu demult se cunoștea atât de puțin.

Biblioteca Teleki-Bolyai

Constituită în epoca iluminismului după un plan bine inițiat în consens cu imperativele vremii, Biblioteca Teleki reprezintă strădania fondatorului de a avea o instituție viabilă, de mari proporții, asemeni celor vizitate de el în tinerețe, în definitivarea studiilor la universitățile din Basel, Utrecht, Leyda și Paris. Planul său a fost pus în aplicare prin achiziționarea de cărți din 25 de orașe și capitale europene. Ele trebuiau să

ia drumul Târgu-Mureșului, unde a construit o clădire consacrată acestui scop. Cărțile erau aranjate după un plan tematic elaborat la Viena. Alături de aparițiile curente, S.Teleki a colecționat și unele rarități bibliofile, incunabule, cel mai vechi fiind *Liber de homine* de Martio Godeatto (Bologna, 1475), colecția „Biblioteca Clasica", lucrări ale autorilor greci și latini, cărți reprezentative pentru renaștere și reformă; o valoroasă colecție de gravuri între care se remarcă cele ale lui *Giambattista* și *Francesco Piranesi* (29 vol.), atlasul lui Janssonius *Atlas Major* (Amsterdam, 1557-1682, în 11 volume), *Description de l'Egipte* (Paris, 1809-1822). Nu lipsesc nici cărțile vechi românești achiziționate de fondator, *Histoire de l'Empire Othoman* (Paris, 1743) și *Beschreibung der Moldau* (Frankfurt, Leipzig, 1771), ambele de Dimitrie Cantemir, Biblia lui Samuil Micu (Blaj, 1795).

Biblioteca Bolyai s-a format din donații, în special din partea profesorilor Colegiului Reformat, care în 1718 fuzionează cu biblioteca colegiului din Sárospatak (Ungaria), adusă de elevi și profesori. Cea mai valoroasă carte din colecțiile bibliotecii este Codicele Koncz, manuscris de la mijlocul secolului al XIV-lea care păstrează în însemnele marginale

un text, considerat de filologi al 6-lea monument de limbă maghiară, de la începutul secolului al XV-lea, cunoscut sub denumirea de *Rândurile din Târgu-Mureș*. Biblioteca este o colecție închegată de cărți însumând 80.000 volume, o oglindă a unei permanențe culturale de peste 400 de ani. Tot aici se păstrează cea mai mare parte a manuscriselor științifice ale celor doi matematicieni mureșeni, savanții *Farkas* și *János Bolyai*.

Colecții enciclopedice - servicii diversificate

Toți succesorii celor două biblioteci tradiționale Teleki și Bolyai precum și urmași acestora au avut în vedere păstrarea și protejarea acestor două colecții. Ele sunt adăpostite în clădirea Teleki având un regim special de consultare și cercetare. Biblioteca publică, (orășenească, regională, municipală, județeană), s-a orientat cerințelor moderne atât în dezvoltarea colecțiilor cât și a serviciilor pentru public. S-a constituit un fond permanent din cărți și periodice în care a fost inclus un exemplar din toate lucrările existente. Din motive de protecție s-a oprit împrumutarea cărților din vechiul fond constituit între anii 1913-1947. Totodată s-a format un fond permanent din intrările de carte dintre anii 1948-1989 și a celor intrate ulterior, constând dintr-un exemplar din intrări, informat numai în sala de lectură. Acesta se cifrează la aproximativ 250.000 de volume. El stă la baza unei săli de lectură cu 80 de locuri.

Într-un circuit separat se înscrie împrumutul de carte pentru adulți. La sediu, unde se află și biroul de înscriere a cititorilor, sunt puse la dispoziție prin acces liber la raft cărțile din domeniul științelor sociale și politice, economie, istorie, geografie iar la nivelul următor al clădirii, imensul domeniu al literaturii. O secție separată cu sală de lectură proprie o formează colecțiile de periodice, cca. 7000 de titluri, în peste 120.000 vol. Copiii au acces la o colecție adecvată vârstei, structurată pe capacitatea lor de înțelegere și interese de lectură, în strânsă legătură cu programa școlară. Am creat o secție de carte științifică și tehnică, care cuprinde cu prioritate lucrări din domeniul științelor exacte și aplicate.

Un regim special am acordat cărților din domeniul artelor, teatrologiei, muzicologiei și artelor plastice, care includ și un mare număr de suporturi moderne cu tehnica aferentă de ascultare, discuri, casete muzicale, videocasete, CD-uri, diafilme și diapozitive.

Apropierea cărților de cititori se realizează prin cele patru biblioteci de cartier, în zonele mai populate ale orașului și care nu sunt altceva decât pârghii ale expansiunii culturale către public prin care ne realizăm o bună parte din planurile noastre de organizare a lecturii publice și dirijare a cititorilor spre informație.

Biblioteca publică - în ofensivă culturală

O parte din activitatea bibliotecii o consacrăm acțiunilor culturale cu public. Ele diferă de la simplele prezentări sau lansări de cărți la medalioane și evocări aniversare și comemorative, șezători literar-aristice, reuniuni culturale, simpozioane și sesiuni de comunicări științifice. În toate cazurile ele sunt însoțite de ample expoziții sau vitrine cu cărți. Prin acestea ne realizăm o latură de activitate, privitoare la dezvăluirea colecțiilor. Astfel au fost cele trei simpozioane naționale care au avut loc la Târgu-Mureș, *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național, Cazania lui Varlaam* și *Noul Testament de la Bălgrad*.

Au intrat în tradiție două manifestări închinate marelui poet național Mihai Eminescu, Porni Luceafărul... (15 ian.) și Eminesciana (15 iun.), aflate în acest an la a 15 ediție. Ele ne readuc în memorie de fiecare dată trecerea

poetului prin Târgu-Mureșul anilor 1866, în drumul său spre Blaj.

Anual dedicăm activități omului mureșean de aleasă cultură *Vasile Netea*, a cărui arhivă se păstrează în instituția noastră. Prin acțiunile cu publicul ne înscriem activitatea în planurile de valorificare și cunoaștere a vieții și operelor unor personalități locale în viață ori trecute în eternitate, momente istorice, culturale sau de altă natură cum ar fi marcarea unor sărbători și evenimente naționale și internaționale.

Trecut și perspective în activitatea editorială

Este știut cât de greu putea fi acceptată publicarea unei lucrări într-un stat centralizat. Cu foarte mari eforturi, în anul 1979 a fost tipărită monografia - ghid *Biblioteca Județeană Mureș*. Nu înseamnă că nu au existat preocupări în acest sens. Dispunem și acum de lucrări multiplicate cu tehnica vremii privitoare la cataloagele unor publicații, bibliografii și în special materiale literare.

Devenind depozit legal județean de publicații, biblioteca a tipărit două lucrări fundamentale în această privință *Bibliografia publicațiilor periodice editate în județul Mureș, 1989-1994* și *Bibliografia cărților, albumelor, hărților editate în județul Mureș, 1990-1995*.

Din anul 1992, având la bază bunele relații statornicite între noi și românii din nordul Bucovinei, am tipărit Țara Fagilor, almanah cultural al Societății „Arboroasa" din Cernăuți, alcătuit de Dumitru Covalciuc, care a ajuns în anul care a trecut la al IX-lea volum. Almanahul se distribuie în nordul Bucovinei și este apreciat de presa de specialitate, fiind solicitat și în străinătate. Am încheiat și tipărit mult așteptatul dicționar *Scriitori români mureșeni* și tot acum a apărut o bibliografie monografică a presei mureșene, *Publicațiile periodice mureșene* 1795-1972, lucrare aparținând bibliografilor Dimitrie Poptămaș și Mozes Iulia și care nu a primit girul tipăririi în vechiul regim.

În politica culturală specifică zonelor în care convieţuiesc români și maghiari am dat curs unei lucrări a cărei autoare Tereza Periș Chereji, a fost actriță și profesoară la Institutul de Teatru din Târgu-Mureș, intitulată *Interferențe teatrale româno-maghiare* (Tg.Mureș, 2000).

Când scriu aceste rânduri avem în vedere definitivarea bibliografiilor de presă și carte până în anul 2000 inclusiv, iar la sfârșitul lunii martie 2001 sperăm să avem în bibliotecile noastre *Catalogul cărților secolului al XVI-lea existente în bibliotecă*, lucrare în două volume, cu peste 950 p. care cuprinde descrierea amănunțită a cca. 3000 de tipărituri cu descifrarea însemnărilor și a posesorilor din decursul timpului.

De la cataloage tradiționale la informatizare computerizată

Așezarea pe temeiuri moderne a bibliotecii a fost fundamentată încă în anul 1796 când apare primul catalog tipărit al Bibliotecii Teleki și următoarele, în total 4 volume (1796-1819), care au fost difuzate în toate bibliotecile mari din lume. Astfel colecțiile bibliotecii erau binecunoscute iar solicitările se mai fac în baza lor până în zilele noastre. Fondul Bolyai și-a păstrat cataloagele tradiționale pe fișe iar biblioteca publică a aplicat normele universale de descriere și clasificare zecimală care stau la baza cataloagelor alfabetic și sistematic.

Odată cu pătrunderea tehnicii electronice la noi, în perioada postrevoluționară, Biblioteca Județeană a adoptat un sistem de informatizare. În acest scop a fost achiziționat un soft din Marea Britanie, TINLIB, care a fost adaptat cerințelor noastre de către Biblioteca Națională a României și în prezent de IME-București. Din anul 1996, biblioteca și-a creat baza de date din intrările de carte curentă, iar acum s-a trecut la înscrierea cititorilor pe calculator. În serviciile de relații cu publicul dispunem de terminale pentru regăsirea publicațiilor iar trimestrial elaborăm și multiplicăm buletinul de creștere a colecțiilor.

Preocupările sunt încă destul de timide din lipsa aparaturii și costurilor mari de întreținere. Sperăm ca într-un viitor apropiat să trecem la probleme de evidență și împrumut precum și la accesul informațiilor pe Internet.

În loc de concluzii

Fară lipsă de modestie, prin funcțiile sale, biblioteca târgumureșeană poate fi numită ACADEMICĂ, deoarece răspunde celor mai pretențioase teme de cercetare și organizează activități de ținută; ȘTIINȚIFICĂ – prin posibilitățile de abordare și cercetare a numeroase domenii; UNIVERSITARĂ – prin numărul mare de studenți care apelează de serviciile ei, proveniți din toate formele de învățământ superior; ȘCOLARĂ – prin asigurarea lecturii elevilor; TEHNICĂ – prin publicațiile de profil deținute; DE LECTURĂ PUBLICĂ – prin definiție și activitate. Toate aceste funcții se derulează armonios și eficient în dorința de a satisface cele mai largi interese de cunoaștere, formare și informare ale publicului.

(2001)

Palatul Culturii din Târgu-Mureș

Biblioteca în cifre statistice

EVOLUȚIA
colecțiilor, utilizatorilor, a cărților consultate
și a vizitelor de biblioteci

Anul	Fond de publicații	Utilizatori	Publicații consultate	Vizite
1913	319	582	4430	2215
1918	11986	308	36123	16514
1938	48861	261	10857	2599
1944	62954	1288	28905	14597
1950	73319	1406	48253	33002
1960	523504	12043	252895	98535
1970	630755	11982	329063	126043
1980	927302	18574	471437	180933
1990	787930	17493	340039	117976
2000	847072	27693	508766	246373

SITUȚIA
principalilor indicatori statistici, pe secții de relații cu
publicul, în anul 2000

Secția	Cititori înscriși	Documente consultate	Frecvența (nr.vizite	Bibliotecari deservenți
Împrumut carte adulți	15.524	190.492	103.884	9
Cartea Tehnică	6.180*	40.455	25.139	3
Secția de artă	598	7.336	3.469	1
Secția pentru copii	6.487	60.740	34.516	4
Filiala nr.l	756	26.165	6.663	1
Filiala nr.2	1.327	23.449	8.610	1
Filiala nr.3	1.396	19.662	7.766	1
Filiala nr.4	905	21.024	5.243	1
Sala de lectură generală	_ **	98.414	46.326	5
Sala de lectură periodice	_ **	13.142	2.773	2
Fondul „Teleki-Bolyai”	700	7.887	1.984	5
TOTAL B.J.M.	27.693	508.766	246.373	

**) Cititorii sunt înscriși la Secția de împrumut*
**) Sunt incluși în cifrele de la împrumut*

INDICATORII DE PERFORMANȚĂ
realizați de Biblioteca Județeană Mureș
în anul 2000

Cheltuieli curente per capita	26.140
Cheltuieli pentru achiziții per capita	2.998
Cheltuieli pentru manifestări culturale per capita	48
Cheltuieli de capital per capita	182
Cheltuieli pentru personal per capita	18012
Spațiul bibliotecii per capita	0,057
Utilizatori înscriși ca procent din populație	16,8
Cost per utilizator	155.748
Vizite (frecvența) la bibliotecă per capita	1,49
Cost per vizită la bibliotecă	17.506
Documente împrumutate per capita	3,56
Cost per împrumut	8.478
Documente împrumutate per angajat	8076
Titluri adăugate stocului per capita	0,025
Exemplare în stoc per capita	5,133
Exemplare adăugate stocului per capita	0,064

Calculele au fost efectuate pe baza următorilor
indicatori de activitate:

Cheltuieli curente anuale	4.313.141.000
Cheltuieli pentru achiziții	494.678.000
Cheltuieli de capital anuale:	30.000.000
Cheltuieli pentru manifestări culturale	8.000.000
Cheltuieli de personal anuale	2.917.871.000
Numărul de utilizatori înscriși	27.693
Numărul total de vizite	246.373
Numărul de titluri achiziționate	4.050
Număr de exemplare achiziționate	10.610
Numărul cărților consultate	508.766
Mărimea colecției (stocului)	847.072
Personalul bibliotecii	63
Populația țintă	165000

ÎNTRE TRADIȚIE ȘI MODERNIZARE

În cele aproape nouă decenii de existență, biblioteca târgumureșeană adaugă funcției sale publice calități care o detașează de alte instituții similare, consacrându-i valoare și distincție, nu numai prin volumul mare de cărți și documentele pe care le deține (peste 850.000 unități de inventar), ci și prin bogăția și varietatea sporită a informațiilor ce le oferă populației. Ctitorii precum și cei care au dirijat evoluția pe multe planuri a instituției, printr-o echilibrată politică de dezvoltare și selecție a publicațiilor, au avut în atenția lor crearea unui fond de conservare (un exemplar din toate publicațiile colecționate), conferindu-i reale posibilități de cercetare în ansamblu a unei probleme dintr-un anumit domeniu, în orice moment dat. Dacă ar fi să analizăm principalele stadii ale dezvoltării bibliotecii din punctul de vedere al constituirii colecțiilor, am delimita două perioade: prima în care se constituie un fond de carte din numeroase donații, publicații cu o largă adresabilitate, care răspundeau cerințelor lecturii publice în paralel cu eforturile de completare retrospectivă, etapă care se încheie la începutul ultimei conflagrații mondiale, și a doua, rezultată din sistemul centralizat al editurilor (1948-1989), perioadă în care biblioteca achiziționează 90-95 % din producția națională de carte.

Sub aspectul structurii lingvistice colecțiile au fost influențate de regimurile statale care s-au succedat în acest spațiu în decursul timpului. Inițial biblioteca s-a constituit în exclusivitate pe carte de limbă maghiară (cu mici excepții germană), instituind și dezvoltând în paralel și un fond românesc în perioada interbelică, eliminat din colecțiile sale în perioada Diktatului (1940-1944), revenind la o dezvoltare normală în conformitate cu structura de limbă a populației după această dată, până în zilele noastre. Este important faptul că în tot decursul existenței sale, nu au fost distruse ori transferate cărți, ele fiind retrase numai din punct de vedere al accesului publicului, fiind repuse în circuitul informațional după încetarea restricțiilor.

Încă de la înființare, biblioteca a folosit cele mai avansate mijloace de stocare și regăsire a referințelor. Catalogul general al publicațiilor, organizat în fișiere pe baza unor norme universale, reprezenta o fericită îmbinare a celor două tipuri, alfabetic și tematic, regăsirea putându-se realiza la numele autorului, titlului (ca subiect, cu mai mulți autori ori colectiv de autor), subiectul, descriptor de ordin geografic ori onomastic. Un sistem de fișă a cărții ținea evidența pe cote (din cifre arabe) a

împrumuturilor de carte. Pentru economisire de spațiu, cărțile erau așezate în depozit pe format în cadrul unui metru liniar de raft, sistem păstrat până astăzi la fondul inițial de carte.

Sala de lectură generală

Corespunzător conceptului de mare bibliotecă la Târgu-Mureș, pe care o prefigurau primii ei custozi, dr.Molnár Gábor și Aurel Filimon, s-a constituit fondul de carte rară, bibliofilă, constând în ediții vechi comentate ale clasicilor greci și latini, carte veche românească și maghiară, transilvanice, publicații periodice, afișe, pliante, iconografie. Bibliotecarii care i-au urmat, dată fiind cantitatea mare de documente, enciclopedismul și adresabilitatea acestora, au procedat la diversificarea serviciilor și secțiilor în conformitate cu imperativele timpului și extinderea tematică a colecțiilor.

Prima secție desprinsă din biblioteca publică unică s-a adresat în exclusivitate cititorilor copii (1952), acesteia urmându-i separarea fondurilor de împrumut pentru adulți și fondul permanent al sălii de lectură (1961), o secție specială consacrată accesului cititorilor la cartea științifică și tehnică (1964; 1974), una de artă (teatrologie, arte plastice, muzică), alta pentru publicații periodice, colecții speciale și patru biblioteci filiale în cartierele cu populație mai numeroasă.

Un fond aparte, important pentru originalitatea, vechimea și documentele pe care le deține, îl reprezintă cele două colecții de valoare universală, Teleki și Bolyai, care, în anul 1974, au trecut cu întregul patrimoniu în administrarea Bibliotecii Județene, fonduri care se păstrează în tiparele lor tradiționale, cu nota de modernitate conferită de timpul în care au fost constituite.

Pasul decisiv de modernizare a bibliotecii l-a constituit introducerea Clasificării Zecimale Universale (CZU) în catalogarea patrimoniului și cotarea pe aceste criterii a fondurilor de carte pentru împrumut, expuse mai târziu pe rafturi cu acces liber pentru cititori.

Cele două cataloage ale fondului permanent, alfabetic și sistematic, sunt în măsură să ne ofere astăzi o imagine aproape completă a tezaurului de bibliotecă în complexitatea și diversitatea lui.

Surselor vechi și noi de informare asupra patrimoniului li se adaugă astăzi un bogat fond de referință constând din lexicoane, dicționare, monografii, sinteze, în limbile română și maghiară, dar și în limbi de mare circulație. Avem astăzi satisfacția de a oferi publicului cititor lucrări fundamentale de referință și mare actualitate la care nici nu ne puteam gândi înainte vreme cum sunt: *Encyclopaedia Universalis* (23 vol.); *Dictionnaire Encyclopedique AXIX* (10 vol.); *The New Encyclopaedia Britannica* (29 vol.); *The World Book Encyclopaedia* (22 vol.); *Grand Larousse Universel* (15 vol.); *Grand Larousse en 10 volumes*; *Brockhaus Enzyklopädie* (23 vol.); *Great Books* (60 vol.); La Nature (14 vol.); *Les grands Maîtres de la peinture* (6 vol.); *La Deuxieme Guerre Mondiale (*7 vol.); The Book of Art (10 vol.); M.Eliade: *The Encyclopedia of Religion* (15 vol.); *Memoires du XXe siécle* (11 vol.).

Alături de aceste mijloace specifice dezvăluirii colecțiilor, Biblioteca Județeană Mureș rămâne o prezență vie în viața spirituală a municipiului și județului, prin acțiunile culturale și științifice organizate cu publicul, acțiuni care se remarcă prin ținută și contribuții la cunoașterea și aprofundarea unor evenimente și la activitatea unor personalități locale, naționale și universale. Au devenit tradiționale frumoasele reuniuni închinate poetului național M.Eminescu, „Porni Luceafărul…" și „Eminesciana", aflate la a 15-a ediție, „Zilele Bibliotecii Județene" (Philobiblon mureșean), sesiunile de comunicări științifice închinate unor evenimente: centenarul „Memorandul Românilor", „Cazania lui Varlaam – trei veacuri și jumătate de dăinuire în spiritualitatea românească"; „Noul Testament de la Bălgrad", „Unitatea națională – supremul ideal al românilor", apoi cele închinate unor remarcabile personalități naționale și locale, dintre care menționăm: Avram Iancu, Ioan Inocențiu Micu-Klein, Nicolaus Olahus, George Barițiu, Al.Papiu Ilarian, George Pascu, Vasile Netea, Simion C.Mândrescu, Romulus Guga, Eugen Nicoară, Ion Chinezu, Emil Dandea, Aurel Gurghianu, Kemény János, Kacsó Sándor, Oláh Tibor ș.a.

Pe lângă aceste prezențe în public însoțite de valoroase expoziții de carte din colecțiile bibliotecii, asigurăm buna desfășurare a procesului de îndrumare a celor 90 de biblioteci comunale, orășenești și municipale, din județ. Bibliotecarii mureșeni participă la reuniunile științifice naționale cu comunicări de specialitate și sunt prezenți în presa de specialitate cu studii și articole.

Sala de lectură pentru periodice

Acum, la sfârșit și început de mileniu, odată cu pătrunderea masivă a tehnicii de calcul, creșterea neprevăzută a numărului de edituri, dimensiunile depozitului de referințe pe care le deținem, necesitatea amplificării rapidității furnizării informației, se impune o nouă atitudine a bibliotecarului față de profesia și activitatea sa. Calea este una singură, - trecerea la procesul de informatizare și automatizare a activității de bibliotecă, principala modalitate pentru un contact eficient, exact și prompt în ordonarea documentelor de bibliotecă, a conținutului lor, în vederea menținerii celor mai pretențioase opțiuni de informare, studiu și lectură. Experiența de până acum, fie a marilor biblioteci publice, fie a celor de rang național (Academiei, Națională, Universitare) încă nu pot constitui modele în acest sens. După Revoluția din 1989 și acest domeniu a fost asaltat de echipamente electronice și programe adecvate, experimentate în multe biblioteci ale lumii dezvoltate. Visul de ieri, astăzi poate deveni realitate cu puțin efort. În ceea ce privește instituția noastră, avem planuri mari. Ne-am înscris într-un program de informatizare aplicat de Biblioteca Națională la care au aderat majoritatea bibliotecilor județene. În acest scop a fost achiziționat pe bază de licitație softul – TINLIB, al Companiei „Information Management and Engineering Limited" – din Marea Britanie, instituția noastră onorându-și aproape integral costul licenței. Modulele programului constau în catalogare și regăsire, controlul circulației publicațiilor și al achiziției, managementul serialelor, formatul și transferul de date și comunicațiile. Preconizăm activitatea noastră în viitor, privid informatizarea, într-un sistem în care Biblioteca Națională să coordoneze întregul program. Pornim încrezători în această nouă etapă de evoluție a Bibliotecii Județene și cu speranța că acest început, care nu este prea devreme și nici ușor de introdus, va însemna o mare cotitură în evoluția instituției și ridicarea serviciilor sale la nivelul și exigențele actuale și de viitor ale domeniului.

(2001)

Programe de activități culturale (personalități mureșene)

AUREL FILIMON ȘI CONCEPTUL DE BIBLIOTECĂ PUBLICĂ

Emigrat în Țară în anul 1914, unde îndeplinește funcția de secretar al Muzeului de Artă Națională, după 1918, Aurel Filimon se reîntoarce pe plaiurile natale, stabilindu-se la Târgu-Mureș. Înclinațiile sale spre cultură îl consacră ca bibliotecar la tânăra instituție care a luat ființă în anul 1913 pe lângă Palatul Culturii – biblioteca publică românească. Aici îl întâlnește în calitatea de director pe Molnár Gábor, jurist, fondator al bibliotecii, personalitate cu o cultură complexă, specializat în științe biblioteconomice. La data consacrării sale ca bibliotecar, în anul 1922, profesorul târgumureșean Ion Chinezu ne da o imagine clară a instituției privită cu ochiul cărturarului, într-un articol publicat în gazeta „Mureșul". Aflăm din aceasta că Palatul Culturii, adică Biblioteca publică, adăpostea la acea dată aproximativ 25000 cărți ungurești și 3000 de cărți românești. Din cărțile românești, 600 erau predate pentru compactare de aproape un an de zile, acțiune premergătoare punerii lor în circuitul public. Este semnalată lipsa ziarelor și revistelor în limba română, în timp ce colecții complete din publicațiile germane, maghiare și în special franceze țin încărcate rafturile sălii de lectură, acestea din urmă grație preocupărilor profesorului René Larchet. Apoi cu regret și indignare constată că nu se citește, cartea, acest produs al omului *„mai bun și mai nobil decât politicianul… Nu se citește! E trist! E adevărat. Dar nu ne putem împotmoli aici. Cărui părinte i-ar trece prin gând să nu-și hrănească copilul când acesta n-ar vrea sau ar uita să mănânce?"*

Aspirațiile lui Aurel Filimon, corespunzătoare cunoștințelor sale pluridisciplinare, găsesc în aceste condiții un teren de muncă asiduă și afirmare pe parcursul celor 18 ani de activitate, desfășurată în armonie cu mentorul său Molnár Gábor, bibliotecar, al cărui succesor la conducere devine odată cu retragerea acestuia din activitate în anul 1936, dar numai pentru patru ani, deoarece activitatea îi va fi curmată de Dictatul de la Viena.

Pornind de la rolul culturii în temelia de existență a unui popor, alături de prosperitatea economică, *„bibliotecile ca manifestări* – afirma Aurel Filimon – *sunt produse ale unor profunde necesități culturale ale*

popoarelor de elită, care la rândul lor constituie cele mai puternice și indispensabile instrumete pentru înaintara și răspândirea culturii… Biblioteca este școala vieții care ne învață nu pentru notă și certificat ci pentru nevoile imperioase ale existenței și misiunii pe care o avem ca individ în societate”.

Conștient de faptul că gradul de cultură se manifestă prin numărul de tipărituri, produse ale spiritului omenesc, biblioteca are menirea ca pe bază de reciprocitate să concentreze toate rezultatele spirituale ale diferitelor popoare ușurând și contribuind la o dezvoltare generală, fără îndoială în primul rând la dezvoltarea națională. Acesta este și motivul pentru care nu avem dreptul ca nici atunci când *„împrejurările și situația economică este cam dezasperată… când este vorba de economii și de sacrificii în primul rând să ne sacrificăm cultura și să condamnăm generația viitoare, - care este nevinovată, - să nu-și poată completa cunoștințele școlare cu cele necesitate de studiul impus…”*

Astfel stând lucrurile, eforturile sale, de multe ori neînțelese de către organele administrative, sunt concentrate într-o susținută activitate de constituire a colecțiilor, mai mult prin donații decât subvențiile de la buget, în strânsă legătură cu nevoile de studiu și lectură. Apelează la instituții și oameni din București pe care i-a cunoscut. Întreaga arhivă a instituției este o suită de cereri și memorii. Este înțeles și i se răspunde favorabil de către Academia Română, Administrația Casei Școalelor, Societatea Română de Geografie, Arhivele Statului, Direcția Presei, Ministerul Muncii ș.a. Neobosita muncă de procurare a cărților este evidențiată într-un raport către primăria municipală în care încearcă un bilanț al eforturilor sale pe mai mulți ani: *„În anul 1927 am adus peste 500 de volume de cărți gratuite de la București fără auorizație, (răsplata a fost amenințarea cu cercetare disciplinară). În anul 1927 am cerut să aduc cărți gratuite cu delegație, răspunsul a fost că nu sunt bani. În anul 1927 am cerut să cumpărăm cărți, răspunsul a fost că am adus*

deja cărți gratuit (fără delegație). Chiar dacă de fapt în anul 1927 aș fi adunat tot materialul de mai sus sunt absolut convins că aș fi fost respins cu raportul chiar în acel an. În anul 1928 biblioteca n-a avut articol în buget. În anul 1929, n-a avut articol în buget, s-a dat o sumă din fondul cultural când a ajuns la distribuire. În anul 1930, n-am fost trecuți în buget. Acum în anul 1931 suntem trecuți în buget având articol. Pe lângă astfel de împrejurări mi-a rămas singura cale pe care o cunoașteți și dumneavoastră, a cerși și a aduna cărți românești după posibilitățile existente. Ce mi-a fost răsplata? Mulțumirea din partea acelor pe care i-am servit cu materialul dorit".

Bilanțul eforturilor la plecarea lui Aurel Filimon în refugiu se încheia cu 38.500 de volume din care 14.200 în limba română, fond enciclopedic care și astăzi stă la baza colecțiilor Bibliotecii Județene Mureș, situată printre cele mai înzestrate din țară.

Toată această activitate la care se alătură cea de cercetător a vechilor cărți tipărite ori manuscrise ne îndreptățesc să-l așezăm pe Aurel Filimon între întâii stătători ai culturii interbelice mureșene, în panteonul acelor oameni care și-au consacrat activitatea unor scopuri culturale puse în slujba valorificării științifice a patrimoniului cultural național, al stimulării interesului pentru carte și lectură. El se alătură acelor contemporani, slujitori ai cărții și bibliotecii între care îi menționăm pe Ion Bianu, Ioachim Crăciun, N.Georgescu-Tistu, Barbu Teodorescu, Emanoil Bucuța și Dan Simonescu din așa zisa, dacă se poate pune, perioada de înflorire a științei bibliologice românești.

(1991)

BIBLIOTECA – factor de cultură și civilizație și nu „depozit de carte”

(Interviu de Doru Mureșan)

- Deci, tovarășe Dimitrie Poptămaș, sunteți cel mai proaspăt director al acesti instituții – Biblioteca Județeană – dar, dacă nu mă înșel, cel mai vechi lucrător al ei!?

Nu cred că sunt cel mai vechi, dar la 1 decembrie 1985, când am fost numit director, chiar în aceeași zi, împlineam 30 de ani vechime în slujba acestei instituții de cultură.

- Mulți înainte! Ani, dar și director! Destui oameni cred încă faptul că biblioteca este o instituție în care se strâng foarte multe cărți, iar bibliotecarul, omul care le scoate din raft, le trece într-o fișă și le înmânează solicitantului. Ați vrea să discutăm puțin despre acest posibil aspect?

Sunt feluri și feluri de cititori, dar s-ar putea să fie și din aceia care mai cred așa ceva. Bibliotecile sunt instituții foarte vechi și cu implicații deosebite în evoluția societății omenești. Dacă ele tezaurizează inteligența umană materializată în carte, atunci pe undeva este firească funcția bibliotecarului ca om de legătură între tot ce a creat omenirea pe planul gândirii, transpus în cuvânt scris, și nevoia de cunoaștere a omului, a esenței acestei gândiri și simțiri umane.

- „Om de legătură” trebuie înțeles în sensul strict al cuvântului?

Rămâne cu această funcție, dar de pe poziția unui propagator al culturii, de cunoscător al ei. Acum, când bibliotecile au devenit centre de răspândire a culturii contribuind și ele la formarea și dezvoltarea personalității, bibliotecarul devine important ferment al propagării culturale. Gradul de angajare este determinat de mai mulți factori dar, în primul rând, de calitatea omului.

- Ce înseamnă în aceeste condiții profesionalism?

În primul rând trebuie să evidențiem faptul că biblioteconomia este o ramură a științei bibliologice alături de istoria cărții și bibliografie.

Ca atare, funcția de bibliotecar presupune pe lângă cultură generală o specializare, proces care s-a realizat prin forme de învățământ sau perfecționare profesională. Spre satisfacția noastră, Biblioteca Județeană Mureș este recunoscută ca una dintre instituțiile de profil cu un mare număr de specialiști, școlarizați sau formați la locul de muncă într-o îndelungată practică. Acest lucru a reieșit și din recenta finalizare a programelor de perfecționare profesională cu rezultate bune și foarte bune. Putem conchide, deci, că avem un colectiv bine și foarte bine pregătit.

- Aici lucrurile sunt clare. Dar dacă pregătirea profesională și calitatea cadrelor ocupă un loc important în funcționarea unei biblioteci, importanța ei ca instituție este stabilită și în funcție de alți parametri!?

Am pornit de la faptul că această valoare rezidă în capacitatea ei de a satisface cele mai diverse cerințe de formare și informare a publicului. Noi dispunem de această capacitate prin achiziționarea întregii producții editoriale interne, fapt adăugat, an de an, unui valoros fond tradițional care azi înseamnă peste 800.000 volume, situând biblioteca noastră pe locul I între bibliotecile județene.

- Locul I ca număr de publicații, dar și locul I din punct de vedere al calității muncii. Unul dintre principalii indicatori ai eficienței cred că îl constituie și numărul cititorilor care frecventează biblioteca?

Instituția noastră a încheiat anul 1985 cu o cifră record la acest capitol: 20.780 de cititori care au frecventat biblioteca de 185.266 de ori, consultând sau împrumutând 538.004 volume. Menționez ca excelent procentul de 32 la sută reprezentat de consultarea publicațiilor social-politice, științifice și tehnice, lucrări cu certe implicații în viața economică, politică, socială a oamenilor municipiului.

- Aceste rezultate nu s-au realizat, cred, de la sine!?

Evident, biblioteca a folosit în acest scop o gamă variată de activități educative și de popularizare a cărții. O bibliotecă mare se impune în fața publicului nu numai prin fondul de publicații, ci și prin capacitatea instrumentelor de informare și dezvăluire prin forme specifice (cataloage, bibliografii…) a colecțiilor sale. Ar mai fi de adăugat faptul, deloc neglijabil, că Biblioteca Județeană Mureș deține unul dintre cele mai valoroase fonduri de patrimoniu, ocrotirea lui constituind pentru lucrătorii noștri o preocupare aparte. Colecțiile Teleki, fondul Bolyai, fondul de carte veche al bibliotecii – din care au fost selecționate aproape 50.000 de unități de patrimoniu cultural național – sunt în curs de fișare analitică și reevaluare.

- Planuri, proiecte pentru anul 1986?

În primul rând ne gândim la extinderea activității prin noi filiale în cartierul Tudor Vladimrescu III și IV și la Casa de Cultură a Științei și Tehnicii pentru Tineret. Intenționăm să îmbunătățim activitatea de servire a publicului în cele 11 secții ale bibliotecii alături de organizarea unor mari acțiuni care să consemneze momente din istoria și cultura poporului nostru precum simpozioane omagiale închinate Unirii Principatelor, celor 600 de ani de la înscăunarea în tronul Țării Românești a lui Mircea cel Bătrân și 125 de ani de la înființarea ASTREI. Dorim, de asemenea, începând cu acest an, să instituim o acțiune de mare amploare cu caracter permanent: „Zilele Școlii Ardelene", prilej de cercetare, dezbatere și valorificare a ceea ce a însemnat această mișcare culturală progresistă ai cărei protagoniști, Petru Maior și Gheorghe Șincai, s-au născut și au activat pe aceste meleaguri.

- Vă mulțumim!

(1986)

Imagine din secția împrumut

NOI VALORI BIBLIOFILE ȘI DE PATRIMONIU LA BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ

An de an zestrea Bibliotecii Județene se îmbogățește cu peste 20.000 volume, cărți și periodice, de apariție curentă și retrospectivă, obținute prin achiziții și donații din partea unor instituții și persoane particulare, publicații în care iubitorii de carte găsesc răspuns celor mai diferențiate cerințe de lectură, studiu și cercetare. O categorie aparte o reprezintă valorile bibliofile și de patrimoniu care se disting prin vechime, raritate, conținut, formă și însemne de proprietate, din care biblioteca noastră posedă un mare număr de exemplare. Anul 1982 s-a dovedit destul de darnic și în sporirea acestor colecții. Între acestea se află și o lucrare apărută în urmă cu 300 de ani. Este vorba de prima ediție a unui *Apostol* (București, 1683), „*tipărit din porunca și cu toată cheltuiala preaînălțatului Domn și dregător a toată Țara Românească, Șerban Cantacuzino*", în traducerea lui Damaschin Gerbest, un fost ucenic de-al lui Mitrofan cu care a lucrat alături pentru traducerea *Bibliei de la București* (1866), cunoscutul monument de limbă literară românească. Damaschin Gerbest a mai tradus și alte 12 cărți apărute succesiv în 73 de ediții, cărți care s-au bucurat de mare circulație în Țările Române, datorită manierei în care au fost traduse și acurateței limbii românești.

Două lucrări de istoriografie aparțin celor doi mureșeni reprezentanți de seamă ai iluminismului. Este vorba de prima ediție din *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, apărută la Buda (1812), precum și de ediția a doua (Buda, 1834), tipărită de Iordachi Mălinescu secretarul Arhivelor Statului al Principatului Moldovei. Aceasta din urmă are o importanță deosebită, deoarece la sfârșit inserează în versiunea românească a lui Damaschin Bojîncă, *Dialog pentru începutul limbii române între nepot și unchi,* precum și răspunsurile polemice date de Maior lui B.Kopitar, „împotrivnicul istoriei" sale. Cealaltă lucrare îi aparține lui Gheorghe Șincai și este prima ediție completă a lucrării *Hronica Românilor*, apărută la Iași (1853-1854) în trei volume, sub îngrijirea lui A.T.Laurian, A.Panu și M.Kogălniceanu. Ambele lucrări, printre primele de istorie a poporului nostru, sunt elaborate pe criterii științifice, susținând ideea romanității și continuității românilor în vechea vatră a Daciei.

Un volum coligat conține nu mai puțin de 9 acte legislative din perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza între care: *Legea rurală* (1864), *Legea pentru comunele urbane și rurale a Principatelor unite române* (1864), *Codicele civil* (1865), *Convențiunea pentru organizarea definitivă a Principatelor unite române încheiată la Paris în 7-19 aug.1858* (1864) ș.a.

Prin raritate și vechime se remarcă și un regulament militar, *Articuluși ostășești pentru Chesaro-Crăiasca-Armadie* (Blaj, 1819), în traducerea lui Ignatie Carabăț; un *Ceaslov* (Sibiu, 1908) și primul volum din *Adoleshia filotheos* (Iași, 1815), precum și o carte pentru educația copiilor în familie, *Icoana creșterii rele,* apărută la Brașov (1848), în traducerea și prelucrarea lui Andrei Mureșianu după Chr.G.Salzman.

Între alte lucrări distingem și un exemplar din prima ediție a volumului de versuri *Doine și lăcrămioare* de Vasile Alecsandri, apărut la Paris în anul 1853, volum care după cum ne este cunoscut era dedicat vornicului Vasile Alecsandri, tatăl poetului, a cărui semnătură autografă apare pe foaia de titlu, conducându-ne la ideea că acest exemplar a fost cândva proprietatea sa.

Dintre publicațiile periodice de valoare achiziționate menționăm seria aproape completă din „Bilete de papagal", revistă scoasă de Tudor Arghezi, numere și colecții anuale din „Gândirea" (Cluj), „Ramuri" (Craiova), „Albina" (București) ș.a.

Toate aceste lucrări ca și multe altele întregesc potențialul cultural și informativ al unei instituții cu vechime și tradiție care este Biblioteca Județeană, ale cărei baze au fost puse în urmă cu 70 de ani.

(1983)

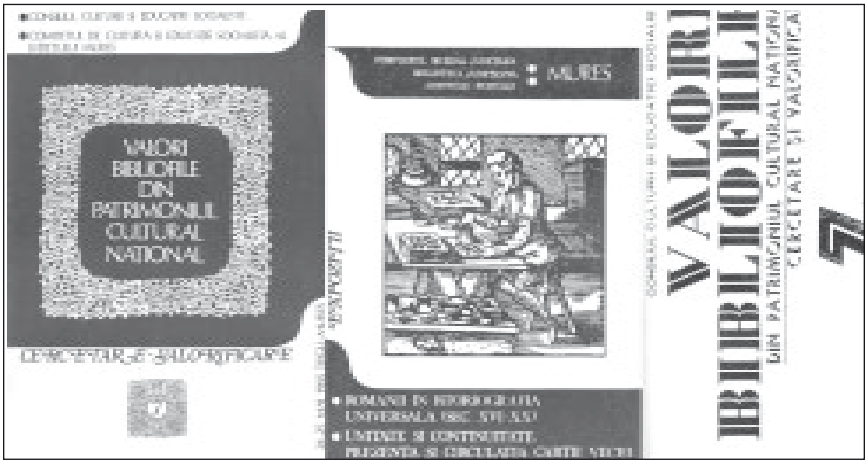

INCUNABULE

Biblioteca Municipală din Tg.-Mureș se impune tot mai mult publicului, nu numai prin satisfacerea necesităților de lectură curentă ci și prin asigurarea informării și documentării în cele mai divese ramuri ale științei. Celor peste 350.000 publicații care puteau fi consultate până acum, li se mai adaugă încă cca. 300.000 cărți, ziare, reviste, manuscrise etc…. fond documentar, în limbile română, maghiară și germană, care se află în stadiul de catalogare. Munca de valorificare a fondului documentar în care e antrenată o mare parte a colectivului nostru a permis scoaterea în evidență a unor importante valori spirituale ale culturii românești și universale.

Încheierea primei faze de valorificare a fondului documentar, care a constat în „triere", a făcut posibilă identificarea unor noi valori deosebit de prețioase pentru studiul istoriei tiparului, al cărții și gândirii din a doua jumătate a secolului al XV-lea – epoca de descoperire și biruință a tiparului cu litere mobile, urmare a născocirii lui Gutemberg de la Maiența. Este vorba de cărți-incunabule, recent descoperite în fondurile de publicații ale Bibliotecii Municipale. Noțiunea de „incunabul" a fost atribuită de bibliofili tipăriturilor apărute până la anul 1500 (inclusiv). Cuvânt de origine latină înseamnă „fașe, lucruri din leagăn" și în înțeles figurat „început, origine". Avem de a face deci, cu cărți ale timpului, când tiparul era încă în fașă sau, mai exact, la început.

Bibliotecile din țara noastră dețin un număr impresionant de incunabule. După ultimele date ale Comisiei de incunabule de pe lângă Asociația Bibliotecarilor din România, marile biblioteci înregistrează 1.467 cărți-incunabule, situându-se pe primul loc Biblioteca Documentară Bathyaneum din Alba Iulia (568 exemplare) și Biblioteca Documentară Brukenthal din Sibiu (328 ex.), urmate de Biblioteca Academiei – Filiala Cluj (161 ex.); Biblioteca Centrală de Stat – București (99 ex.); Biblioteca Centrală a Universității din Cluj (89 ex.); Biblioteca Academiei – București (60 ex.); Biblioteca Documentară de Stat Teleki-Bolyai Tg.-Mureș (54 ex.); Biblioteca Documentară Bethleen din Aiud (20 ex.); Bibliotecile Municipale din Brașov și Sighișoara (18 ex.); Biblioteca Centrală a Universității din Iași

(6 ex.) și Biblioteca Municipală din Galați (10 ex.), la care se mai adaugă și cele patru recent identificate la Biblioteca Municipală Târgu-Mureș.

După un studiu mai îndelungat și o consultare cu specialiști din bibliotecile documentare de stat Bolyai-Teleki, Universitară din Cluj și Documentară Brukenthal, prin studierea atentă a notelor editorilor situate la sfârșitul tipăriturilor precum și a filigranelor imprimate pe hârtie, am ajuns să cunoaștem câteva din elemetele acestor patru lucrări, chiar dacă lipsesc din ele unele pagini. De un real folos în această muncă ne-au fost unele cataloage ale incunabulelor și filigranelor existente la aceste biblioteci.

Din „Incipit prologus" al unuia din incunabule aflăm că este un „hieronymus", o carte despre viețile sfinților patriarhi egipteni care au trăit în Sciția, Teba și Mesopotamia. Din cauza lipsei ultimelor pagini aflăm alte date din Catalogul lui Hein Ludwig: „Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica"... Tübingen, 1826 unde apare înregistrată sub nr.8.600. De aici știm că este o traducere din greacă în latină, îmbunătățită și comparată cu altele. Lucrarea intitulată *Vitae patrum anticuorum* este tipărită în anul 1485, la Strassbourg, deducție care o facem și din filigranul imprimat, o poartă cu două turnuri aparținând aceleiași localități. Paginile cărții sunt tipărite pe două coloane fiecare însumând 48 de rânduri. Inițialele capitolelor sunt pictate de mână în culori vii, roșu și albastru. Această carte apare la numai 37 de ani după primele tipărituri ale lui Gutemberg.

Un alt incunabul este produs al unei tipografii venețiene datând din 1498. Este vorba de *Legende Sanctorum regni hungariae in lombardica historia non contentae.* El cuprinde viețile sfinților regi ai Coroanei Ungare, compuse în 32 de scrisori. Este una din tipăriturile de pionierat ale librarului bibliotecar Johanes Paep care și-a desfășurat activitatea în vestita tipografie din Veneția a lui Johanes Emericus de Spira, timp de mai mulți ani.

Al treilea incunabul este tot o tipăritură venețiană care datează din 1500, având ca autor pe Iacobus de Voragine, *Legenda aurea sanctorum* și ultimul aparține lui Johannes de Verdena, *Sermones dormi secure de tempore et de sanctis,* apărut la Basel în anul 1490. Toate provin din biblioteca franciscanilor de pe lângă Mănăstirea din Lăzarea (jud.Harghita).

Existența acestor incunabule la Biblioteca municipală a deschis un teren nou de cercetare. Ele sunt mărturii deosebit de prețioase pentru reconstituirea istoriei cărții pe teritoriul patriei noastre din timpurile cele mai îndepărtate.

(1969)h

DOCUMENTE „TAKE IONESCU" LA TÂRGU-MUREȘ

Recent, fondul de colecții speciale ale Bibliotecii Județene Mureș s-a îmbogățit cu noi valori de excepție, lărgind astfel considerabil aria de informare, studiu și cercetare a celor interesați. Este vorba de un însemnat număr de documente (peste 200 piese), constând în scrisori, fotografii, scrieri, acte familiale, relatări din presa străină etc., aparținînd ilustrului om politic și de stat Take Ionescu.

Despre activitatea lui Take Ionescu (1859-1922), calificat de marele om de stat francez Georges Clemenceau „Le grand européen", generațiile mai tinere au mai puține cunoștințe datorită tratării sale lapidar și lacunar în vechile manuale de istorie, uneori chiar ușor tendențios, în lipsa reeditărilor și a unor studii de specialitate. Asupra celor peste 30 de lucrări apărute în timpul vieții sale, în limbile română și franceză, lucrări cuprinzând o mare diversitate de idei, ca și peste cele două monografii ale lui Romulus Șeișanu (1930) și Constantin Xeni (1932), s-a așternut o tăcere de neînțeles. Singura încercare de reconsiderare a meritelor sale aparține istoricului mureșean Vasile Netea, care reușește să pună în circuitul public (mai mult pentru străinătate) o monografie Take Ionescu (Editura Meridiane, 1971), în limbile franceză, engleză și germană, cititorului de rând fiindu-i frustrat și de această dată accesul la informație.

Pentru a ne da seama de valoarea sa, menționăm numai câteva din funcțiile omului de la „cumpăna veacurilor" (XIX-XX), supranumit în cercurile prietenilor și „guriță de aur", pentru talentul său oratoric. După o scurtă practică de avocatură ajunge ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor (1891-1895 și 1899-1900), ministrul finanțelor (1904-1905), ministru de interne (1912-1914), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1917-1918), ministru de externe (1920-1921) și prim-ministru (1921-1922). Politica sa liberală, iar apoi conservator-democratică precum și aprecierile de care se bucura în public îi conferă titlul de deputat parlamentar.

Prieten apropiat al ardelenilor, vizionar al prăbușirii Monarhei Austro-Ungare, oferă românilor transilvăneni sprijin material și moral,

financiar și politic, cu prilejul mișcării memorandiste; este printre întemeietorii *Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor* (1891), susține intrarea în război a României alături de aliați, inițiază și este ales în fruntea Consiliului Național al Unității Române (3 octombrie 1918) din care făceau parte între alții: V.Lucaciu, Octavian Goga, Nicolae Titulescu, Traian Vuia, Simion C.Mândrescu ș.a. Este între inițiatorii și adepții alianței de bună vecinătate cunoscută sub numele de *Mica Înțelegere* (1920).

Calitățile omului politic și de stat la care se adaugă cele de negociator și diplomat, îl consacră între marii oameni ai timpului.

Cea mai mare parte a documentelor intrate în biblioteca județeană o reprezintă corespondența lui Take Ionescu cu soția sa Adina Olmazu, corespondență rămasă inedită până în zilele noastre. Ea reprezintă o contribuție în plus la relațiile diplomatului nu numai cu mari demnitari, activitate știută, ci mai ales cu personalități mai puțin cunoscute publicului, cu mari influențe însă asupra politicii curente oficiale, cum au fost Alan Lepeer, secretarul primului-ministru britanic, William Tirroll, expertul ministrului de externe englez în problema naționalităților din imperiul austro-ungar, Harold Nicolson, membru al delegației engleze la Conferința de pace, specialist în problemele Europei Orientale, lordul Revelstoke, mare finanțist, dr.Magde, unul dintre oamenii intimi ai lui Lloyd George, consilierii lui Wilson și alții. Corespondența lui Take Ionescu are valoare nu numai națională, ci și universală, autorul având privilegiul de a fi în legătură directă cu numeroși oameni politici și de stat. Pagini valoroase sunt închinate Transilvaniei. Încă la 21 iulie 1918 îi scria soției că „*N-am nici o îndoială că vom avea Transilvania și că ne vom reîntoarce pentru a trăi fericiți în țara noastră*".

Referindu-se la această corespondență, Vasile Netea, cântărind studiile, articolele și monografiile despre Take Ionescu spunea că, „*Nici una din aceste contribuții nu este însă atât de revelatoare în destăinuiri, precizări și detalii ca bogata corespondență purtată în această perioadă cu cea de-a doua soție a sa, doamna Adina Olmazu, care i-a fost în același timp și unul din cei mai entuziaști colaboratori politici, corespondență care, după mărturisirea ei, constituia o adevărată „cronică a războiului" și un „jurnal politic" destinat reconstituirii evenimentelor epocii*".

Scrisorilor li se alătură fotografii ale lui Take Ionescu, ale Adinei Olmazu, fotografii cu dedicație ale lui G.K.Venizelos, prim-ministrul Greciei, Pietro Badoglio, mareșal și om politic italian etc.

La toate acestea se mai adăuga și existența în colecțiile bibliotecii a versiunii românești a monografiei lui Vasile Netea „Take Ionescu", care a stat la baza edițiilor în limbi străine, rămasă și ea inedită până

la data actuală. Doresc ca aceste câteva însemnări să suscite interesul cercetătorului pentru a scoate la iveală noi pagini ale unui trecut, nedezvăluit încă în totalitate.

(1992)

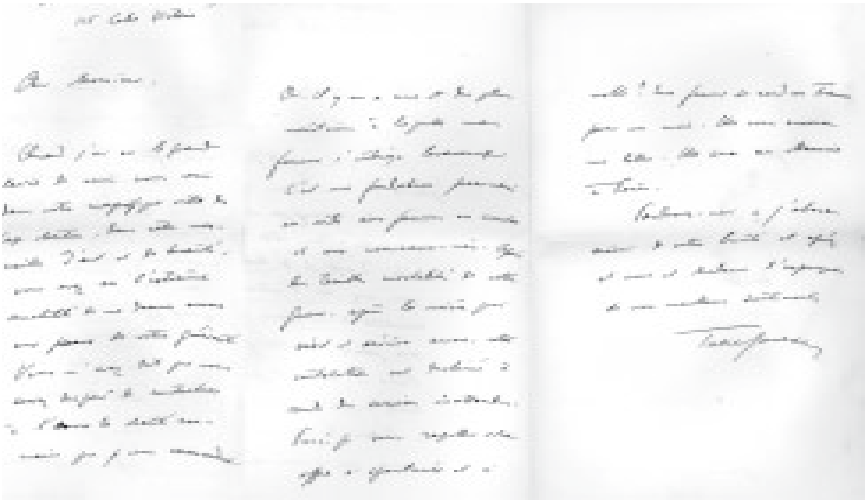

Srisoare autografă - Tache Ionescu

VALORI DIN BIBLIOTECA LUI ION CHINEZU

Eminent om de cultură, militând pentru desăvârșirea unității tuturor românilor, critic, istoric literar și organizator al vieții cultural-artistice, sprijinitor al tinerelor talente, Ion Chinezu ne-a lăsat pe lângă moștenirea literară și o impunătoare bibliotecă constituită în spiritul universalității sale, (care spre regretul nostru este astăzi dispersată în mai multe biblioteci și colecții particulare). Biblioteca atât de bogată și de valoroasă a fost rezultatul preocupărilor sale multilaterale (literatură, istorie, filosofie, pedagogie, istoria culturii, publicistică etc.), dar și al numeroaselor relații personale cu oameni de cultură și artă pe care le-a cultivat încă din anii studiilor sale, la Blaj, Budapesta, Berlin și Paris.

Biblioteca județeană este în posesia unei modeste părți (cca.800 volume) a bibliotecii lui Ion Chinezu, oferită de soția sa, multe dintre cărți purtând dedicații sau însemnări autografe, care devăluie atât legăturile personale cu anumiți oameni de cultură, cât și circulația unor vechi tipărituri.

Dintre cărțile colecționate cu valoare deosebită menționăm un exemplar din *Carte românească de învățătură…* (Iași 1643), care poartă semnătura autografă a lui Ion Chinezu pe forzațul superior și fila 7, cu circulație în zona Câmpeniului. Cea mai veche însemnare este datată la 1655, în care diacul Mihai menționează că a fost cumpărată în vremea lui Apaffi Mihai, când era arhiepiscop Sava, de către Scrob Filip, fiind dăruită comunității din Câmpeni. Din alte însemnări reiese circhulația cărții în localitățile Gura Negrii și Gârda (județul Alba). Numeroase sunt

Noul testament
(Bălgrad, 1648)

mențiunile care ne dezvăluie sub formă de cronică aspecte din viața cotidiană locală, continuitatea în timp a unor tradiții și obiceiuri locale, cumpărări ori vinderi de bunuri, fenomene ale naturii ieșite din comun, precum și utilizarea lucrării în scopuri didactice. Ne aflăm în fața unei inepuizabile cronici de viață și cultură românească de pe pământul bătătorit de Horia și Iancu, un exemplu tipic privind circulația și rolul pe care l-au avut tipăriturile românești în afirmarea spirituală și împlinirea idealurilor poporului român.

O altă lucrare valoroasă este *Noul Testament* (Bălgrad, 1648), care poartă semnătura de proprietate a lui Ion Chinezu pe forzațul superior și pe fila de gardă, precum și pe un bilet pe care se face mențiunea „*Bibl.I.Chinezu. Noul Testament Simion Stefan, 1648*”. Este un exemplar complet. Din puținele însemnări aflăm că a fost donat „*Pentru biblioteca seminarului Andrean*” de către Teodor Burz, intenție care, probabil, nu s-a realizat. Tot dintre cărțile vechi face parte și *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (Buda, 1812) de Petru Maior, exemplar care a aparținut studentului blăjean Iacob Lugoșeanu, după cum reiese din însemnarea „*Inscriptus catalogo Librorum Iacobi Lugoșan*”, datată în anul 1842. Numeroase cărți aparțin perioadei moderne. Ca elev al școlilor din Blaj, Ion Chinezu își procură aproape în întregime lucrările filologice și filosofice ale lui Timotei Cipariu apărute în tipografia seminarului pe care face și numeroase însemnări de studiu.

O altă categorie de cărți din biblioteca lui Ion Chinezu are valoare bibliofilă prin autografele pe care le poartă. Fiind inițiatorul și conducătorul prestigioasei reviste „Gând românesc", tinere condeie de atunci înscriu pe volumele lor aprecieri dintre cele mai diferite care îl consacră ca mentor al destinelor literaturii românești din această parte a țării. Astfel, unul din cei mai asidui colaboratori ai revistei clujene, cântărețul munților și al tainelor tulburătoarelor păduri, Aurel Marin, își dedică volumul *Intrarea în pădure* scriitorului distins și apreciatului animator al vieții culturale ardelene. Tânărul poet, pe atunci, Vlaicu Bârna, închină volumul *Turnuri* marelui animator, scriitorului valoros și profesorului, Ion Chinezu. Pentru Grigore Bugariu, Ion Chinezu, este „*îndreptătorul întru credință al unei noi literaturi românești ardelene*", iar Lucian Surlașiu îl consideră „*eruditul cercetător al literaturilor ardelene, izvor nesecat de simțire românească*". Pe volumul *Gloata,* apărut în editura „Șantier", Ion Th.Ilea creionează calitatea de lider literar al generației interbelice, „*domnului profesor Ion Chinezu în jurul căruia s-ar putea grupa tot tineretul ardelean întru scris*".

Multe din însemnări, subliniază rolul preponderent al revistei „Gând românesc" și al conducătorului ei în îndrumarea literaturii românești din acel timp pe făgașul realismului. Petru Comarnescu dedică una din cărțile sale animatorului „*de gând românesc*", iar pe antologia *13 poeți, 13 poezii de dragoste* citim „*pentru dârzenia frumosului Gând românesc și pentru peana sa*".

Am deslușit doar câteva însemnări de pe cărțile care s-au aflat în biblioteca lui Ion Chinezu, pentru a sublinia marea sa contribuție la edificarea unei literaturi și culturi românești de mare amploare și pentru a sublinia crezul său statornic în continuitatea întregii vieți spirituale, în istoria devenirii sale, pentru că, „*în cărțile pe care le alege cineva, le păstrează cu îngrijire, le lasă după sine, ca moștenire scumpă, se vede icoana sufletului său*", adevăr profund și emoționant, formulat de marele Nicolae Iorga și care se potrivește perfect și în cazul omului de aleasă cultură, Ion Chinezu.

(1996)

SEMNĂTURĂ AUTOGRAFĂ „M. EMINESCU”

În anul 1876, cu prilejul decernării medaliei Bene-Merenti mai multor intelectuali români, Mihai Eminescu, pe atunci colaborator la „Curierul de Iași”, consideră oportună o știre privitoare la conferirea acestei distincții ardelenilor Timotei Cipariu, George Barițiu și Ioan Massim, încercând și o succintă prezentare a activității lor. Cea mai substanțială și prima în ordinea aprecierilor se referă la Timotei Cipariu, „*părintele canonic*”, cum îi spunea poetul. În această notă se arată că Timotei Cipariu „*este autorul multor scrieri cunoscute, din care cităm numai vro cîteva din memorie*: *Gramatica (Etimologia) a limbei românești; Analecte literare, reproducere diplomatică de modele de limbă din secolii trecuți; o culegere de documente privitoare la istoria bisericei române din Transilvania (atingătoare mai cu samă de Mitropolia Albei-Iulii); o istorie bisericească*; *Organul luminării* (*foaie politică dar în mare parte și literară*); *Archivul, culegere de documente istorice; o traducere a compendiului de filosofie de W.Krug (8 volume), un manual de metrică și versificare, o gramatică latină pentru licee, disertații istorice ținute la adunările generale ale Asociațiunii Transilvane*”ș.a.[1)]

Prezentarea „din memorie” a activității cărturarului blăjean chiar dacă în mare parte numai tematică, este cuprinzătoare și exactă. Lipsește o singură lucrare esențială. *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* (Blaj, 1854)[2)].

Interesul lui Eminescu pentru cultura blăjeană este cultivat încă din timpul anilor de școală de la Cernăuți, prin contactul cu biblioteca lui Aron Pumnul, dragostea pe care discipolul său o nutrea pentru marii învățați ai Blajului și școlile sale, interes care se finalizează prin călătoria sa de studii în Transilvania, în vara anului 1866. Timpul scurt petrecut în cetatea școlilor, deosebit de controversat, nu numai ca extindere, ci și ca preocupări, cum dealtfel controversat rămîne și drumul străbătut până a ajunge să salute din inimă Roma Mică, poate și datorită fixării cu mare întârziere a mărturiilor (Petre Uilăcan, Nicolae Petra-Petrescu, Ștefan Cacoveanu, Iacob Onea, Elie Dăianu), multe amănunte fiind pierdute din vedere la rememorare, trebuie să fi fost deosebit de fructuos atât în formarea poetului (contactul său cu „Familia”) cît

și în fundamentarea unor cunoștințe de care se va folosi mai tîrziu.

Avem în vedere faptul că printre puținele mărturii palpabile ale acestei perioade este însemnul de proprietate, reprezentat printr-o semnătură autografă „*M.Eminescu, Bl/aj/ 1866*", pe o carte cu certe implicații în devenirea poetului, *Elemente de poetică metrică și versificațiune* (Blaj, 1850) a lui Timotei Cipariu.

Nu știm dacă în periplul său prin Transilvania, tânărul de 16 ani putea să poarte cu sine o bibliotecă, fie ea cât de mică, chiar pentru uzul școlar. Dar să vedem ce spun în acest sens memorialiștii.

Ștefan Cacoveanu nu își amintea ca poetul să fi avut cărți asupra sa, deoarece „*calabalâcul puțin cât va fi avut îl lăsase, așa mi se pare, la gazda unde trăsese mai întâi când sosise la Blaj*"[3]. Nicolae Petra Petrescu scria că „*l-am văzut cu manuale de fizică și matematică. Studiile acestea zicea că-i sînt grele și nu se putea împăca cu ele*"[4]. Petre Uilăcan, pe atunci în clasa a VIII-a, rămâne impresionat de faptul că acel băiețandru bine făcut, voinic, cu ochii mari scântietori „*care n-a absolvat decât câteva clase, știe totuși atâtea lucruri, știe multe ca și noi și multe mai bine decât noi* – și se întreabă – *Cum se poate ca el, care n-a învățat încă poetica, e în stare să facă poezii și noi care știam atîtea regule și cunoșteam toate genurile poetice, nu eram în stare să alcătuim două versuri?*"[5] Elie Dăianu scria că „*Domnul Orga își aduce aminte că cetia prin grădina seminariului din „Familia" și alte foi, și cetea foarte bine cu deosebire poeziile, așa încât teologii se opreau și ascultau în jurul lui. O dată a citit așa și o poezie a sa proprie, publicată în „Familia"*.[6] Deosebit de semnificativă ni se pare mărturia lui Gregoriu Dragoșiu care își amintește că l-a întâlnit pentru ultima dată pe poet la 21 septembrie 1866, când în semn de recunoștință i-a oferit singura carte ce o poseda, *Lehrbuch der Poetik für hohere Unterichtus Anstalten wie such zum Privatgebrauche* von Dr.Friedrich Beck (München, 1862)[7]. Rezultă din cele de mai sus că, Eminescu mai dispunea de un manual de poetică, în limba germană. Deci mirarea lui Petre Uilăcan nu are justificare, deoarece asupra tânărului poet la Blaj se găseau două manuale de poetică și versificare, ale lui Timotei Cipariu și Friedrich Beck.

Tot privitor la cunoștințele sale și la studiu, ni se pare semnificativă afirmația lui Nicolae Petra-Petrescu, care spunea că citea tot ce găsea, „*eu însumi îi dădeam cărți din biblioteca d-lui prepozit pe atunci profesor I. Micu Moldovan*".

Era posibil că printre cărțile aflate în posesia sa să se fi numărat și *manualul de poetică* al lui Timotei Cipariu, cea dintâi „*oglindă a poeziei românești, privită în totalitatea ei*".

Valoarea noțională și formativă a lui Timotei Cipariu – așa cum

observa cercetătorul târgumureșan Valeriu Nițu – rămâne esențială, în „*afirmarea deplină în unitate și organicitate a stării poeziei românești la mijlocul veacului al XIX-lea, nu numai în ce privește versificația, ci și în dimensiunea axiologică, selecția versurilor fiind reprezentativă și pe planul estetic*”.[8)]

Nu se știe prin ce împrejurări, cartea lui Mihai Eminescu, *Elemente de poetică…* de Timotei Cipariu, ajunge în posesia unui elev blăjean, devenit medic în districtul Chioarului, iar mai târziu medic arhidiecezan la Blaj. Biblioteca sa a fost transmisă fiului său, Victor Colceriu, tot medic în Baia Mare, unde a fost descoperită cu ani în urmă. Exemplarul a intrat în patrimoniul Bibliotecii Județene Mureș în anul 1987, prin bunăvoința criticului literar Dan Culcer, în a cărui bibliotecă s-a păstrat până la acea dată.[9)]

(1991)

NOTE

1) M.Eminescu. Bene-Merenti, în: *Opere*, vol.IX, București, Ed.„Academiei R.S.România”, 1980, p.140.
2) *Idem*, p.570
3) Petru Vintilă. *Eminescu.* Roman cronologic, București, Ed.„Cartea Românească”, 1974, p.33.
4) *Idem*, p.34
5) *Idem*, p.35
6) *Idem*, p.35
7) *Idem,* p.48
8) Valeriu Nițu și Traian Vedinaș. *Timotei Cipariu. Arhetipuri ale permanenței românești,* Cluj-Napoca, Ed.„Dacia”, 1988, p.207
9) Dan Culcer. *Habent sua fata libelli*. „Steaua roșie”, Tg.Mureș, XXI, nr.139, 14 iun.1969, p.3

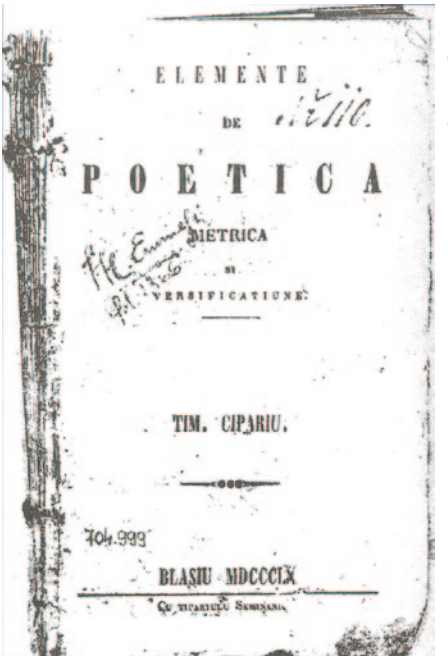
ELEMENTE
DE
POETICA
METRICA
SI
VERSIFICATIUNE.

TIM. CIPARIU.

704.999

BLASIU MDCCCIX
CU TIPARITULU SEMINARIA.

Timotei Cipariu „Elemente de poetică metrică” (Blaj, 1850) cu autograful lui Mihai Eminescu

Înainte de restaurare

După restaurare

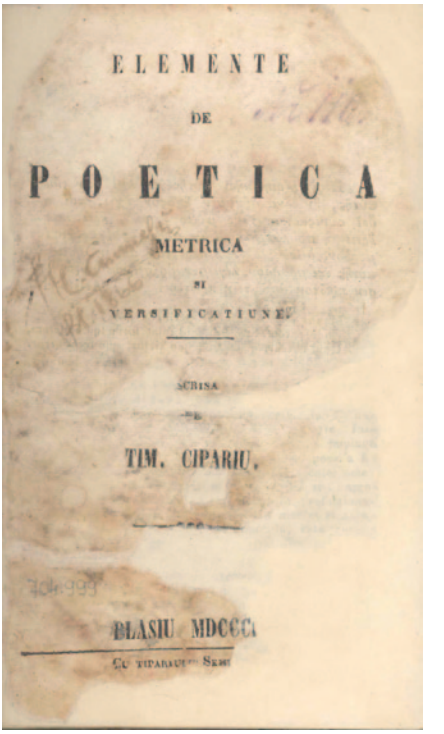
ELEMENTE
DE
POETICA
METRICA
SI
VERSIFICATIUNE.

SCRISA
DE
TIM. CIPARIU.

704.999

BLASIU MDCCC
CU TIPARITU SEM

II. CARTE VECHE ROMÂNEASCĂ

CARTEA ROMÂNEASCĂ VECHE ÎN JUDEȚUL MUREȘ

Pentru a reconstitui viața spirituală a populației din județul Mureș, prezența și circulația vechilor tipărituri românești pe parcursul a mai bine de trei secole (1508-1830), sunt necesare câteva precizări de ordin istoric și cultural. În pofida opreliștilor și oprimărilor politice și sociale, românii de aici au continuat să aibă o permanentă și susținută cultură spirituală, care i-a alimentat mereu conștiința originii comune de limbă și neam. Contactul neîntrerupt al vieții culturale din Transilvania cu cea din Țara Românească și Moldova, necontenitele schimburi de valori culturale redau fără alte mărturii existența și permanența sentimentului românesc, cu nimic mai prejos decât în zonele compacte românești. Cartea românească s-a bucurat și aici de prețuire în epocile de înflorire a tiparului, așa cum a cuprins toate zonele locuite de români. Nimic nu fixează mai pregnant ideea originii comune, a comunității de limbă și interese ca tipăriturile vremii, de la apariția lor, în secolul al XVI-lea și până la îndeplinirea idealului de unire. Iată de ce profesorul clujean Ioachim Crăciun spunea despre Diaconul Coresi că este *„primul stătător în pomelnicul ostenitorilor pentru unirea celor trei țări române* – deoarece – *înainte de a cuceri Mihai Viteazul, Domnul Munteniei, Transilvania și Moldova cu sabia, le-a cucerit smeritul Diacon Coresi cu slovele teascurilor sale”*. Așa cum pentru Chesarie de Râmnic traducerea cărților în limba română este un eveniment care se alătură și care este tot atât de important ca și întemeierea Țărilor Române. În prefața la *Mineiul pe noiembrie 1778*, într-o adevărată disertație de istorie a românilor, scria că: *„Trei epohase adecă veacuri însemnate au avut Țara Românească; un veac au fost între carele s-au luptat cu războaie; altul între carele s-au început zidirea mănăstirilor celor domnești; altul între carele s-au început tălmăcirile cărților dupre slovene pre limba românească”*.

Poziția geografică a acestei zone, relativ centrală în cadrul teritoriului de tranziție, la intersecția unor însemnate artere de mare circulație, a facilitat o seamă de legături cu alte ținuturi ale țării, în special cu Moldova.

Începuturile

Cu toate că zona superioară a Văii Mureșului, teritoriul care corespunde, în bună parte, cu cel al actualului județ Mureș, nu mai deține nici o publicație din secolul al XVI-lea, prezența și circulația lor nu poate fi negată. În urma marilor acțiuni (de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX) de căutare și identificare a acestora, o însemnată parte dintre ele au luat drumul marilor biblioteci pentru o mai bună păstrare, cercetare și punere în valoare. Consemnările din literatura de specialitate ne conduc la ideea că în această parte de țară au circulat chiar tipăriturile lui Macarie, despre care profesorul târgumureșean Nicolae Sulică scria: „*Dintre cele mai vechi tipărituri, de proveniență românească, găsite în secuime, menționez splendidul Evangheliar slavonesc al lui Neagoe Basarab din anul 1512*". Alte tipărituri găsite sunt cele din comuna Voiniceni – *Evangheliarul* lui Lorinț din 1579, *Cazania* și *Molitvelnicul* (Brașov, 1564) -, ca și cele identificate de Aurel Filimon – apoi, *Liturghierul românesc* al diaconului Coresi din 1570 cu circulație în părțile Gheorghienilor și *Triodul Penticostar,* tipărit tot de Coresi la Târgoviște în 1558. În anul 1905, Elie Câmpeanu oferea Bibliotecii Academiei un exemplar din *Psaltirea slavo-română* tipărită de Coresi în 1577.

„… Dar limbii românești, carte pre limba românească"

Cartea românească de învățătură…, apărută la Iași în 1643, cunoscută și sub denumirea de *Cazania lui Varlaam*, rămâne ca unul dintre cele mai strălucite momente ale afirmării culturii românești. Se săvârșea la jumătatea secolului al XVII-lea de către voievodul Vasile Lupu al Moldovei un act politic și de cultură fără egal, unind sub puterea mirifică a cuvântului pe toți românii. Prin tirajul mare al lucrării, prin condițiile grafice deosebite, dar, mai ales, prin acuratețea limbii, apropiată de cea populară, cartea s-a impus în foarte scurt timp, având o circulație nemaiîntâlnită în toate provinciile românești. După 343 de ani de la apariție, această monumentală carte a mai fost atestată în 17 localități ale județului. Cu filele răvășite de citire, purtând amprenta timpului, cu numeroase însemnări marginale, adevărate cronici de viață materială și spirituală, au biruit timpul și, astăzi, exemplarele păstrate la Adămuș, Cornești, Cuștelnic, Dumbrava, Gănești, Jabenița, Mura Mare, Oroiu, Pogăceaua, Răzoare, Sângeorgiu de Cîmpie, Sânpetru de Cîmpie, Solovăstru, Șapartoc, Voniceni și Voevodeni se constituie în documente. Lor li se adaugă cele șase exemplare existente în fondurile Bibliotecii Județene Mureș.

Carte românească de învățătură ... (Iași, 1643)

Multe dintre ele au plecat din acest județ spre marile biblioteci. Din inventare vechi și mențiuni bibliografice aflăm că această „*carte de căpătâi a neamului*" mai era și la Culpiu, Râciu, Sînmihaiu de Cîmpie, Papiu Ilarian și în alte localități. Din lucrarea lui Florian Dudaș – *Cazania lui Varlaam* în Transilvania (Cluj-Napoca, 1983) -, care face o investigație aproape exhaustivă privind circulația cărții în Transilvania, reiese că un număr de 44 de exemplare din 354 provin ori sunt păstrate în județul Mureș, iar numărul celor cu circulație este și mai mare.

Deosebit de interesante sunt notele privitoare la procurarea cărții. Aflăm, astfel, că pentru această carte s-au adunat bani și au fost trimiși sătenii de încredere până în Târgul Sucevii, ori la Iași pentru ca să fie obținută neîntârziat. Alteori vânzarea-cumpărarea se făcea între localități. Prețul de 12-18 florini, cât se plătea în medie pentru o carte, reprezenta valoarea unei vaci de lapte cu vițel ori a unei perechi de cai. Așa, de exemplu, la scurt timp după apariția cărții, diacul Simion din Bobohalma cumpăra cartea din târg de la Hârlău după cum reiese din însemnarea „*…Patrichie din târg din Hârlău, de la biserica cea domnească de la curte, facem știre pe cum am vândut această Evanghelie drept 7 lei lui Simion diacului ungureanului ce este din Bobohalma, ca să n-aibă vad pe unde va merge…"* Exemplarul de la Sâmpetru de Câmpie a fost cumpărat din *„Târgul Sucevii"* de la *„Vasile și Sandu, slugile mitropolitului Gedeon"*, la anul 1724, iar cel de la Bahnea a fost răscumpărat de Popa Dumitru de la tatăl său, în 1706, care, „*…când a murit mi-a lăsat această carte, Păucenic, cu limbă de moarte mi-a lăsat să-i plătesc ce are de l-ar prinde moartea și să fie a mea."*

Larga circulație de care se bucură această *„carte pre limba românească"* dovedește interesul populației românești pentru neprețuitul „dar" al limbii române, care nu este cu nimic mai prejos decât la alte popoare din Europa. Monumentalitatea lucrării rezidă tocmai în circulația sa neîntreruptă timp de secole. Este deci o carte care nu a fost scrisă pentru cetăți, castele ori conace, ci pentru păturile de jos, dornice de cunoaștere și emancipare.

Concomitent cu *Cartea românească de învățătură*, o altă tipăritură pornea să cutreiere satele românești, din cetatea din care cu o jumătate de secol în urmă se împlinea pentru o sclipire voința de unire a tuturor românilor. Este *Noul Testament* (Bălgrad, 1648), în care Simion Ștefan făcea acea sugestivă și cunoscută comparație a cuvintelor cu banii: *„Bine știm că cuvintele sunt ca banii, că banii aceia sunt buni care umblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sunt bune carele le înțelegem cu toții…"* Îndemnurile lui Simion Ștefan prind rădăcini în localități ca Ulieș, Sângeorgiu de Câmpie, Ațintiș, Hădăreni, Vaidacuta ș.a

Tot de la jumătatea secolului al XVII-lea, *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652) este prezentă la Lăscud, proprietate consemnată printr-o însemnare de la 1761: *„Această Pravilă este a Popii Pătru din Lăscud cumpărată pe bani buni 50 de florinți și 40 de bani…” Evanghelia învățătoare* de la Dealu (1644), traducere a lui Udriște Năsturel, a fost identificată în localitatea Daneș, exemplar care poartă însemnări din timpul lui Matei Basarab.

Sunt cărți pe care le găsim în acest spațiu încă de la apariția lor, care nu au cunoscut granițe și bariere, cărți fără precedent în cultivarea limbii române și care ne uneau pe toți la izvoarele aceloraș origini.

Momente culminante în activitatea de tipărire și circulație a cărții

Cu toate că o parte a populației din județul Mureș a aderat la unirea bisericească cu Roma, sub aspectul circulației cărților nu se produc schimbări, ritualul rămânând același, în care scop se folosesc în continuare tipăriturile din Țările Române. Mai mult decât atât, tipografiile din Iași, București, Snagov, Râmnic și Buzău își sporesc tirajele, pentru a transmite exemplare fraților din Transilvania. În cadrul legăturilor

culturale ale Țării Românești cu Transilvania, Constantin Brâncoveanu îl trimite pe Mihai Ștefan (Istvanovici) la Bălgrad, unde tipărește, în anul 1699, *Bucoavna* și *Chiriacodromionul*.

Între tipăriturile venite de peste munți, menționăm existența încă și acum în diverse localități a unor exemplare din *Apostol* (Snagov, 1697) la Abuș și Bezidul Nou, din *Antologhion* (Râmnic, 1705) la Dumbrava, Filpișu Mic, Râpa de Jos și Valea, din *Octoih* (Târgoviște, 1712) la Șăulia de Câmpie și Sântandrei, din *Liturghier* (Târgoviște, 1713) la Jabenița, din *Evanghelie* (București, 1723) la Adămuș, Aluniș, Cipău, Cuci, Deag, Grindeni, Oroi și Sălcud, din *Triod* (București, 1726) la Band, Dătășeni, Laslău Mare, Sardu Nirajului, din *Chiriacodromion* (București, 1732) la Băla, Căpușu de Câmpie, Cipău, Ogra și Ungheni, din *Triod* (Râmnic, 1835) la Moișa, Miheșu de Câmpie, Sânpaul și Sânpetru de Câmpie, din *Antologhion* (Râmnic, 1737) la Cornești, Deleni, Luduș, Nadeș, Șăulia și Valea Largă.

Pentru perioada 1681-1750, am făcut o reconstituire a prezenței cărților cu circulație în județ pe baza unor inventare vechi de parohii, cataloage cu însemnări și studii. Astfel am dedus creșterea decadală a numărului de cărți cu circulație aici de la 3 (1681-1690) la 97 (1721-1750). După o statistică incompletă a acestor bunuri de patrimoniu prezente și cu circulație, numărul cărților existente, din această perioadă, depășește 400 de exemplare. Ulterior, prin instituirea tipografiei din Blaj, ca și datorită Rescriptelor împărătești din 1746-1747, prin care se interzice orice import de cărți din Principate, numărul cărților care pătrund în Transilvania scade simțitor în următoarele decenii, pentru ca, apoi, să crească spre sfârșitul secolului. Cu toate măsurile vamale de confiscare a cărților românești, ele continuă să sosească pe diverse căi.

Cartea românească în perioada afirmării tiparului blăjean

Spiritul înnoitor propagat de Inocențiu Micu-Klein prinde rădăcini în timpul lui Petru Pavel Aron, la Blaj, care avea să devină cel mai important centru cultural românesc al Transilvaniei. Din tipografia înființată aici în 1750 vor continua să plece cărți românești nu numai în Transilvania, ci și în Moldova și în Țara Românească. În timp foarte scurt, localitățile de pe teritoriul actualului județ Mureș devin posesoare a tot mai numeroase cărți românești tipărite la Blaj. După evaluări incomplete, rezultă că exemplare din Strastnic, 1753, se mai păstrează în 23 de localități; *Octoih*, 1760, în 11 localități; *Apostol,* 1767, în 5 localități; *Penticostar,* 1768, în 37 de localități și *Triod,* 1771, în 28 de localități. Cu toată intensificarea activității tipografiei din Blaj și în ciuda interdicțiilor

impuse de autorități privind importul de cărți, în deceniile următoare continuă să circule aici cartea din Principatele Române, în special cele tipărite la București și Râmnic (motiv pentru care sunt reactualizate decretele împărătești din 1748-1749). Dintre tipăriturile apărute la București menționăm exemplare din *Evanghelier* (1760) la Ațintiș, Bernadea, Cuștelnic, Gănești, Hărdeni, Lunca, Lunca Bradului, Moșuni, Suplac, Suseni și Urisiu de Jos; *Antologhion* (1766) la Chimitelnic, Deda și Maiorești; *Cazania* (1768), 24 de exempare, unele dintre ele în localitățile Cerghid, Hodac, Laslău Mare, Sîniacob, Valea Izvoarelor; *Penticostar* (1768) la Beica de Sus, Berghia, Dumbrava, Morăreni, Porumbeni, Răzoare, Vânători etc. Numeroase sunt cărțile tipărite la Râmnic, prețioase nu numai pentru valoarea lor lingvistică, ci și pentru minunatele lor prefețe, bogate în cunoștințe istorice și culturale, între care se disting Mineele. Menționăm câteva titluri cu circulație mai mare; Antologhion (1752) la Teleac, Sânpetru de Câmpie, Socolu de Câmpie; Triod (1761) la Cuștelnic, Band, Grindeni, Iclănzel, Lechința și Luduș; Antologhion (1766) la Aluniș, Ațintiș, Bahnea, Chețani, Deda, Deaj, Glodei, Mădăraș, Moșuni, Nadeș, Răstolița, Sâncrai, Sântana, Sânpaul, Urisiu de Sus și Voiniceni; Penticostar (1767) la Ațintiș, Berghia, Chimitelnic, Glodeni, Grindeni, Idicel, Suplac, Sâmartinul de Câmpie, Sânpetrul de Câmpie și Valea Largă; *Mineiul pe luna noiembrie* (1778) la Saschiz ș.a. Numărul tipăriturilor de la Iași este mai mic. Întâlnim *Antologhionul* (1755) la Sântu, Evanghelia (1762) la Glodeni.

Cartea și cultura în epoca luminilor

Sfârșitul secolului al XVIII-lea marchează profunde transformări pe plan economic, politic, social și cultural în Transilvania. Revoluția populară din 1784, condusă de Horia, Cloșca și Crișan, are profunde implicații și urmări și în localitățile din valea superioară a Mureșului. Se ridică o întreagă pleiadă de cărturari între care Samuil Micu-Klein, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, Ioan Piuariu-Molnar, Iosif Meheși ș.a.

Dacă până la această dată literatura tipărită era de factură religioasă, acum încep să apară lucrări lingvistice, istorice, manuale, dicționare, filozofice, de drept, științifice, traduceri ori prelucrări din literatura universală.

Interesul pentru cartea românească devine aici din ce în ce mai mare și datorită dezvoltării impetuoase a învățământului. Numai în scaunul Mureșului existau încă în anul 1778, după cum rezultă dintr-o conscripție, 39 de școli, dintre care 16 ortodoxe și 23 unite. Numărul lor

se ridică în perioada iozefinistă la 72. Pe lângă învățământul organizat, confesional sau de stat, fruntașii români, intelectualii puneau întreaga lor capacitate de muncă în slujba luminării poporului, întreptându-și atenția spre păturile de jos. Deosebit de semnificativ este exemplul lui Petru Maior care, mai ales în cei 25 de ani cât a fost paroh al Reghinului și protopop al Gurghiului, s-a preocupat intens de inițierea celor care nu știau să scrie și să citească.

Tot în această perioadă, un mare avânt îl iau bibliotecile, constituite atât în colecții particulare, cât și școlare. Orașul Târgu-Mureș va găzdui o mare bibliotecă de cultură europeană prin grija și strădania cancelarului Samuil Teleki, de aici neputând să lipsească unele lucrări

românești. Între ele se numără lucrările lui N.A.Mavrocordat, *Despre datorii* (Lipsca, 1722); Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei,* (Frankfurt și Leipzig, 1711); Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, vol.1-2 (Paris, 1743); Molnar Johann, *Deutsche Walachische Sprachlere* (Viena, 1778); *Petiția românilor din Transilvania* cu note istorice critice de J.C.Eder (Cluj, 1791); *Biblia de la Blaj* (1795); Șincai Georgiu, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Buda, 1805) ș.a.

Interesul mai mare pentru cărți românești este manifestat din partea bibliotecii Colegiului Reformat din Târgu-Mureș. Lipsa unor școli cu predare în limba română îi determină pe mulți români să-și trimită copiii la școli confesionale catolice ori reformate, cum este cazul lui Gheorghe Șincai, care devine elev al acestui colegiu. Nu întâmplător, atunci când sunt scoase la licitație cărțile din biblioteca lui Koleseri Samuel, o bună parte din ele vor fi achiziționate de această bibliotecă.

Și bibliotecile din mănăstirile catolice dispuneau de cărți românești. Cunoscuta mănăstire a franciscanilor de la Călugăreni (pe valea Nirajului), care poseda o frumoasă bibliotecă cu profil dogmatic, avea, între altele, și Ioannes Damascenus, *Opera philosophica et teologica* (Blaj, 1763) și Samuil Micu-Klein, *Acatist* (Sibiu, 1891).

În localitățile din județ se mai păstrează și astăzi lucrările lui Samuil Micu-Klein, *Propovedanii… la îngropăciunea oamenilor morți* (Blaj, 1784) la Adrian și Daia; *Teologhia moralicească* (Blaj, 1796) la Glodeni, Dumbrava, Milășel, Răzoare, Voivodeni; Petru Maior, *Propovedanii… și Didahii…* (Buda, 1809) la Chimtelnic, Cornești, Subpădure, Suseni și Ungheni; *Predici* (Buda, 1810-1811) la Căpuș, Chețani, Laslău Mare, Petelea și Bozed. Lucrarea cea mai importantă și de mare circulație din această perioadă rămâne *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior, apărută la Buda (1812 și 1834), lucrare care, la fel ca cele ale lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, are la bază fundamentarea științifică a istoriei românilor. Apărută în mari tiraje, Istoria lui Petru Maior ajunge în numeroase biblioteci și instituții. Din exemplarul păstrat la Biblioteca Municipală „Petru Maior” din Reghin aflăm că acesta a fost donat de Ion Pop Maior, nepotul marelui cărturar, pe seama școlii din Uifalău (Lunca).

Pe lângă numeroasele cărți, s-au bucurat de circulație și calendarele care atrăgeau prin actualitatea lor, dar și prin lecturi scurte, istorioare, partea calendaristică și administrativă. Ele au avut circulație în familie, motiv pentru care sunt destul de rare. Nu de mult a fost descoperit pe Valea Gurghiului, în localitatea Cașva, *Calendarul pe anul 1830* (Buda) al lui Ștefan Neagoe, exemplar incomplet, valoros datorită rarității lui.

„Habent sua fata libelii”

Localitățile rurale rămân, în continuare, principalele deținătoare de cărți vechi românești. Peste 1500 de tipărituri rămân mărturie a unei misiuni împlinite. Acestora li se adaugă cele 280 existente în fondurile marilor biblioteci din județ. Cifrele sunt incomplete, mai ales dacă avem în vedere vicisitudinile care, în decursul zbuciumatei noastre istorii, s-au abătut și asupra cărților. Un inventar general al cărților vechi din protopopiatul Târgu-Mureșului a fost întocmit de protopopul Partenie Trombitaș în baza ordinului Consistoriului de la Sibiu din 1872, care înregistrează 341 de cărți în 19 parohii. Mai târziu, Aurel Filimon, autor a numerase contribuții la bibliografia românească veche, culege cărți și informații din zonă, pe care le publică în revista clujeană „Dacoromania”. Tot el vinde Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, între anii 1924 și 1929, 57 de cărți vechi românești, o altă parte fiind achiziționată de Biblioteca Județeană Mureș în anul 1964.

În scopul cunoașterii valorosului tezaur de carte veche românească, Biblioteca Județeană a organizat, în anul 1974, prima mare expoziție (care a fost urmată de altele în anii 1980 și 1985) în colaborare cu Oficiul Județean pentru Patrimoniul Cultural Național. Ele au reprezentat minunate prilejuri de reflectare sugestivă a tradiționalelor legături culturale ale localităților acestui ținut cu celelalte părți ale țării, demonstrând dragostea de cultură, dorința de instruire, existența permanentă, în secole, în care poporul român s-a afirmat ca entitate distinctă, înglobarea acestei părți a Transilvaniei în viața spirituală a țării prin bogăția lucrărilor tipărite, astăzi neprețuite valori pe care județul Mureș le posedă.

(1983)

CARTEA – MESAGER AL UNITĂȚII NAȚIONALE

Între numeroasele acțiuni consacrate aniversării a 65 de ani de la Marea Unire din 1918 și 125 de ani de la Unirea Principatelor Române, Muzeul Județean și Biblioteca Județeană dedică acestor evenimente o manifestare de excepție prin expoziția de carte românească veche organizată în clădirea Muzeului din str.Horea nr.24.

Spre deosebire de alte manifestări de acest gen, organizatorii s-au străduit să înfățișeze publicului influența uluitoare pe care a avut-o cartea în forma ei tipărită la dezvoltarea unitară a culturii spirituale în Țările Române. Chiar dacă începuturile aparțin literaturii religioase, așa cum s-a întâmplat și la alte popoare, nu trebuie să uităm nici un moment că de la Filip Moldoveanul și Coresi, până la Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai cartea a exercitat o înrâurire fără egal în cultivarea limbii române, conștientizarea originii comune a românilor, a luptei pentru emanciparea socială și națională. Prin această prismă trebuie privite cărțile care, sub povara anilor, și-au împlinit misia și chemarea, iar acum poposesc în această expoziție ca veritabile documente ale trecutului. După cele câteva panouri care prezintă în facsimile primele tipărituri, prima vitrină ne înfățișează exemplare din *Cartea românească de învățătură* (Iași, 1643), lucrare de mare tiraj și circulație cu o hartă a răspândirii ei în județul Mureș – și *Noul Testament* (Bălgrad, 1648).

Un spațiu însemnat este consacrat tipăriturilor de peste munți găsite în localitățile din valea Mureșului și Târnavelor, Abuș, Bezidul Nou, Ogra, Valea Largă, Vălenii de Mureș etc., ajunse aici cu toate restricțiile impuse de autorități.

Alte vitrine înfățișează bogata producție românească de tipar a unor centre tipografice transilvănene ca Sibiu, Brașov și în special Blajul, care, de la 1750, devine cel mai important furnizor de carte și cultură a românilor transilvăneni. Apoi, este bine ilustrată literatura epocii luminilor când sporesc considerabil cărțile laice. Din această perioadă sunt expuse lucrări de gramatică între care *Elementa Lingvae daco-romanae sive valachicae* (Cluj, 1805), precum și lucrări de istoriografie ale lui Petru

Maior și Gheorghe Șincai. Numeroase cărți folositoare și de învățătură ne introduc în spiritul înnoitor al acestei epoci între care amintim: *Ultuirea vărsatului de vacă* (Sibiu, 1804), *Învățătură a vindeca boala sfranțului* (Cluj, 1803), două unicate *Învățătură spre meșteșugul mătăsării* (Sibiu, 1785) și *Orânduială pentru așezarea săracilor* (Sibiu, 1785).

Unirea Principatelor Române, moment care consfințește nașterea României moderne, i-a condus pe organizatorii expoziției la extinderea ei prin expunerea a numeroase lucrări legislative emise în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Ele privesc reforma agrară și înfăptuirea ei (*Legea rurală,* 1864), învățământul obligatoriu și gratuit, reforma fiscală, dezvoltarea căilor de comunicație, organizarea administrativă, a armatei, sistemul metric, navigația pe Dunăre, precum și colecția de legi a Principatelor Unite cuprinse în C*odicele române,* Alexandru Ioan I. Lor li se alătură lucrări de istorie cum sunt cele ale lui Papiu Ilarian – *Istoria românilor din Dacia superioară* (vol.I-II, Viena, 1851-1852) și *Tesauru de monumente istorice pentru România* (vol.1-3, Iași, 1862-1864), Gheorghe Barițiu – *Părți alese din istoria Transilvaniei* (vol.1-3), lucrări ale unor istorici consacrați ca: A.D.Xenopol, Nicolae Iorga, D.Onciul, C.C.Giurescu, serii de documente editate de Academia Română, lucrări dedicate memorabilelor evenimente de la 24 Ianuarie 1859 și 1 Decembrie 1918, precum și o selecție de scrieri ale unor istorici contemporani care oglindesc evoluția istorică a poporului român până azi. Prin mesajul ei, bogăția de informații și ineditul său, expoziția „Cartea – mesager al unității naționale" ne oferă momente de înălțare patriotică și respect pentru bogatul trecut cultural al poporului român, concretizat la ținuturile mureșene. Deschisă și în cursul lunii ianuarie ea se adresează atât elevilor, contribuind la fundamentarea și consolidarea cunoștințelor de limbă, literatură și istorie, cât și celor care doresc să rememoreze în anturajul cărților cultura românească pusă în slujba idealului de Unire.

(1984)

UNITATE ȘI CONTINUITATE

Cunoscător profund al relațiilor culturale și schimburilor de valori spirituale dintre Țările Române, în special al circulației cărților, savantul Nicolae Iorga afirma că, „*marele merit al acestor cărți e că trecând hotarele au adunat sufletește prin viață culturală pe toți românii laolaltă*”. Adevăr peren, pe care Complexul Muzeal și Biblioteca Județeană Mureș l-au înfățișat într-o inegalabilă expoziție, sugestiv intitulată „Unitate și continuitate”, prin prezența și circulația vechilor tipărituri românești în județul Mureș, care se constituie într-un autentic document de tradițională cultură și interese spirituale. Populația românească de aici, vitregită de drepturi naționale și politice, a avut reazim între altele cartea, în efortul de păstrare a ființei naționale. Încă de la apariția primelor tipărituri, acestea au devenit elemente de bază în conștientizarea originii comune de limbă și neam, de unire a eforturilor în dobândirea drepturilor naționale, politice și sociale.

Fenomen cultural propriu, original și specific, cu implicații deosebite în evoluția națiunii române din Transilvania, accesul la carte nu a constituit un privilegiu al unor păturI de vârf, așa cum se întâmpla la celelalte națiuni, consecință a oprimărilor sociale și naționale și inexistenței unor delimitări substanțiale în stratificările sociale. Așa se explică faptul că pe lângă numeroasele „danii” de carte, ea este procurată de țărani cu prețul unor însemnate eforturi materiale, este citită deopotrivă în strană, școală și familie. Întregul ansamblu expozițional se constituie într-o mărturie convingătoare de însemnătate cultural-istorică, de oferire a unei imagini a ceea ce a însemnat actul de voită cultură al înaintașilor, de la domnitorul muntean ori moldovean la principele ardelean, sub a cărui „oblăduire” se materializa cuvântul în carte. Numărul mare de cărți românești vechi, prezente ori cu circulație aici, însemnările așezate pe filele îngălbenite de timp și răvășite de lectură, privitoare la cumpărare, întărirea proprietății, stare civilă, evenimente sociale și istorice, calamități naturale ori fenomene meteorologice compun o adevărată cronică de viață

materială și spirituală.

Mărturii asupra prezenței și circulației primelor tipărituri avem încă de la apariția lor. Așa de exemplu, profesorul târgumureșean Nicolae Sulică afirma că a văzut un exemplar din *Evangheliarul* lui Macarie (1512) în vechiul scaun al Mureșului. Acest lucru nu se confirmă, în schimb avem mărturii asupra existenței unor tipărituri coresiene cum a fost *Molitvenicul* (Brașov, 1564), găsit de Vasile Dănilă la Voiniceni și predat lui Ion Micu Moldovan din Blaj. Unii exegeți ai circulației vechilor texte înclină și acum să creadă că unicul exemplar din *Liturghierul* lui Coresi (Brașov 1570) a fost găsit în Șcheii Brașovului. Acest lucru este infirmat de o notă a târgumureșeanului Elie Câmpeanu pe lucrarea lui Nicolae Sulică *O nouă publicație românească din secolul al XVI-lea, Liturghierul diaconului Coresi,* tipărită la Brașov, în 1570 (Târgu-Mureș, 1927), în care se arată „*Observ cum că acest vechi Liturghier este proprietatea subsemnatului și dl.Nicolae Sulică pe nedrept și-a însușit deoarece în 1923 i-am împrumutat numai spre studiere pentru a mi-o restitui ceea ce după repetite provocări nu a satisfăcut până acum*". Neîndoielnic că acest exemplar provine din acest spațiu mureșean unde a trăit și activat proprietarul lui.

Jumătatea secolului al XVIII-lea este momentul când biruința tiparului în limba română se afirma deodată în cele trei Țări Române. Acest lucru este demonstrat și de prezența și circulația a trei cărți semnificative, în toate provinciile și zonele locuite de români, deci și pe Valea Mureșului. Este vorba de *Cartea românească de învățătură* (Iași 1643) despre a cărei masivă circulație în județ s-a mai scris, *Evanghelia învățătoare* (Dealu, 1644) a lui Matei Basarab, în traducerea lui Udriște Năsturel (exemplar identificat la Daneș), și *Noul Testament* (Alba Iulia, 1648) al lui Simion Ștefan.

Datorăm muzeografei Elena Mihu, care a conceput această expoziție și care și-a aplecat în repetate rânduri privirea asupra notelor marginale din cărți, câteva din însemnările mai de valoare. Exemplarul *Cărții românești de învățătură* de la Sânpetru „*a fost al lui Pop Toader și l-au dat (lui) Macarie la Senpetru drept 10 florinți vonași iară [nu] i-au dat toți banii ci i-au dat grâu și ceară… Scris-am eu din Sânpetru Popa Ioan le[at] 1741 me[și]ța mai 23*". Exemplarul de la Vătava a fost cumpărat de Pop Luca „*la Tîrgul Sucevei… cu 12 lei bătuți…v/ă/ leat 1721. Un cal 6 lei prețul să se știe*". Ciudat dar firesc este drumul parcurs de *Evanghelia învățătoare* de la Dealu, localizată la un an de la apariție în Buzău: „*Această carte este a mea… am scris eu Borceseki Radu căpitanul ot Buzău în zilele domnului nostru Io Matei Basarab domn a toată Țara Românească cu doamna Măriei lui Elena… mart.6, 1646*". După această

dată cartea ajunge în mâna lui Marin Logofăt „*ot Pașcani*” (1701), iar în 1742 o cumpără Toader din Hădăreni de unde ajunge la Găbud, iar în cele din urmă la Daneș. Iată o carte care în circulația ei reunește în timp și spațiu cele trei Țări Române în interesele lor de cultură. *Evanghelia* lui Antim Ivireanu (Snagov, 1697) a fost donată de „*Ianache Vornicul cu jupâneasa Stanca din Țara Românească*” pentru Transilvania, exemplar menționat în 1754 la Voivodeni. Deosebit de sugestivă ni se pare consemnarea de pe *Molitvenicul* (București 1729) de la Suplac „*cumpărat de Roman Ioana cu doi zloți buni în hârtie, nime să nu o răpească cît va trăi neamul românesc*”, însemnare datată în 1836. *Triodul* (Rîmnic, 1731) de la Șoard, este cumpărat la 1737 de „*jupînul Farcaș Mihai pârcălabul de la Sâmbăta de Jos*” și dat Drăgușului celui vechi de unde ajunge la Racoș (1814) iar apoi la Șoard iar *Antologhionul* (Rîmnic 1737) din Deleni este procurat de „*Ion Cucută din Paloș împreună cu femeia Bucura… de la mănăstirea Curtișoara*”, însemnare făcută de „*Gheorghie din Muscelul Românesc în Ghenarie 10 zile 1754”*. Tot în actele de danie se înscrie și *Octoihul (Tîrgoviște, 1712)* de la Dătășeni, carte care *„iaste cumpărată de Gheorghina ot București și au dat-o lui Ion Grămăticul din Ardeal la leat 7231 (1723) și am scris eu logofătul Cârnăticul ot Mehedinți. A fost zolog 17 mărieși la Pop Gavril din Gheja*”. Însemnările din *Strastnicul* (Blaj, 1753) de la Gheja, în 1852, se referă la întinderea și efectul recentei revoluții: „*În 1848 octombr/ie/ 24 s-au început revoluția… în transilvania și au ținut pînă în anul 1849, 12 august. Atuncea au scăpat românii de sub jugul aristocrației*”. Iată și calvarul la care este supus Petru Gorea din Milășel în timpul primului război mondial: „*în 18 septembrie 1916 când a erupt războiul… m-au deținut în temnița Clujului, m-au închis timp de 8 săptămîni, de aici apoi m-au trimis în exil în comitatu sopron (Bratislava) unde am stat 22 luni de zile, adică un an și zece luni, de unde m-am întors mai oțelit în sentimentul național și în ferma credință că România Mare se va înfăptui*” (*Strastnic,* Blaj, 1804 – exemplarul de la Fărăgău).

În *Strastnicul* (Blaj, 1800) de la Urisiu de Jos, Popa Aron notează cumplita foamete din anul 1817 și consecințele ei, arătând că „*oamenii mîncau coceni și miez de strujeni, le măcinau laolaltă și făină de scoarță de ulm și făină de măceșe și au murit oameni mai toți de foame. Și cei ce au rămas vii mai toți s-au dus în țara Moldovei*”. Tot la frații de peste munți își dau mâna ardelenii în cumplita iarnă din 1795 „*când s-au dus oamenii de la căsile lor cu vite unii într-o lature alții într-alta, unii în Țara Românească, alții în Țara Moldovei*” mențiune făcută de *Triodul* (Blaj, 1771) de la Subpădure.

Alături de multe alte cărți și însemnări se conturează ființa

națională a poporului român în latura intereselor culturale, în aspirațiile sale de unitate, ideal realizat într-un îndelungat proces istoric la 1 Decembrie 1918.

(1985)

PREȚUL DE ACHIZIȚIE AL „CĂRȚII ROMÂNEȘTI DE ÎNVĂȚĂTURĂ" PE BAZA UNOR ÎNSEMNĂRI DIN SECOLUL AL XVII-LEA

Monumentala *Carte românească de învățătură (Cazania lui Varlaam),* apărută la Iași în anul 1643, lucrare fără precedent între tipăriturile românești ale secolului al XVII-lea, continuă să rămână obiect de cercetare, de dezvăluire și elucidare, în pofida numeroaselor studii care i-au fost consacrate în decursul timpului. Pornind de la premizele cultural-istorice ale Țărilor Române, favorabile apariției acestei cărți, elaborarea ei în îngrijitul și frumosul grai românesc, realizarea cărții de către mâini iscusite, iar apoi marea misiune care începe abia de acum, aceea de culturalizare, menținere și cultivare a limbii române sunt probleme care întregesc imaginea acestui act de cultură atât de îndepărtat în timp cu permanențe până în zilele noastre. Realizată în mord strălucit, nu cu puțin efort, raportat la condițiile tehnice ale acelor timpuri, fără a putea stabili tiraje, vorbindu-se chiar de mai multe ediții, rezultat al solicitării ei, exemplarele care se mai păstrează în atâtea localități rurale, ca și cele dispărute, despre care avem însă mărturii, concentrate și păstrate cu grijă în fondurile marilor biblioteci, notele paleografice așternute pe forzaturi sau pe marginea filelor îngălbenite, la sfârșit de capitole, prezența ei deopotrivă în toate zonele locuite de români sunt dovezi ale unității noastre culturale în ciuda unor granițe arbitrare impuse celor trei Țări Române, întărindu-ne convingerea că ne aflăm în fața unui act de cultură românească fără egal.

Preocupările de până acum de valorificare a patrimoniului cultural național conduse cu competență de Direcția de resort din C.C.E.S. și oficiile județene pentru patrimoniul cultural național, emiterea de noi studii, cataloage, rezultate ale unor minuțioase cercetări ne permit o privire asupra acestui „miracol", dintr-un unghi de vedere mai puțin studiat, acela al prețului de vânzare – cumpărare a *Cărții românești de învățătură* și implicit al răspândirii imediate de la apariție, fără bariere vamale în toate Țările Române. Folosesc, în cele ce urmează, notele de epocă privind cumpărarea cărții consemnate într-un apreciabil număr de exemplare, de către dieci sau preoți care au înscris cu o dibăcie caracteristică tot atâția ctitori de cultură. Ne limităm la însemnările din secolul al XVII-lea, perioadă care cuprinde în general informații privind procurarea cărții din surse directe,

fără a insista asupra tranzacțiilor de vânzare-cumpărare sau răscumpărare de mai târziu, dintre anumite persoane sau colectivități.

De la început menționăm că, în majoritatea cazurilor, plata cărților se făcea în monedă și rareori în natură, prin produse cerealiere sau animaliere. O caracteristică pentru Țările Române în veacul al XVII-lea privitor la monedă – ca de altfel pentru cele mai multe țări din sud-estul Europei – este anarhia monetară manifestată atât prin numărul mare de tipuri puse în circulație, dar mai ales al falsurilor, motiv pentru care circulația monedei în Țările Române se complică foarte mult, socotelile și schimbul făcându-se cu mare greutate, socotindu-se de multe ori în monedă „bună" și „rea", la care se mai adaugă și circulația multor monede din secolul al XVI-lea, pricinuind însemnate pagube de o parte sau alta. În timp ce Țara Românească și Moldova resimt efectele unor obligații față de Poarta Otomană plătite în monedă, Transilvania cunoștea ca principat autonom o situație mai bună, cu toate tendințele de încadrare într-un sistem monetar imperial. Au existat, de asemenea, tendințe de echivalare a sistemului monetar moldovenesc cu cel unguresc, sau cu cel polonez, acestea bineînțeles în limitele circulației aproape în exclusivitate a monedelor străine. O stabilizare a monedei este încercată de Gabriel Bethlen în anul 1625, care rămâne multă vreme în vigoare și care stabilea între altele ca aurul (ducatul) să fie socotit 2 florini, talerul un florin și 20 dinari, iar dutca – 10 dinari[1]. Mai plauzibile în echivalarea diferitelor monede în Transilvania mi se par măsurile luate de principele Gheorghe Rakoczi II, care în urma dezastrului turc din 1659-1660, încerca să-și recâștige principatul Transilvaniei prin bani, în care scop apelează la toate sursele materiale posibile, între care și impunerea unor impozite care erau plătite în toate monedele existente în circulație. Suma impusă era stabilită în florini, galbenul fiind evaluat la 4 florini[2]. Am consemnat acestea deoarece florinul și dinarul au servit mult timp ca măsură a valorii, cât și faptul că legăturile dintre acestea se realizau și prin circulația monetară care prilejuia în limitele unor condiții politice impuse, un curent continuu de monedă în dublu sens, din Transilvania înspre Țara Românească și Moldova și invers. Monedele cu circulație preponderentă în Moldova și Țara Românească au fost talerii, galbenii, ducații (florinii) ș.a.

Vânzarea și cumpărarea *Cărții românești de învățătură* nu trebuie privită ca un act comercial. Încă din textul de pe foaia de titlu suntem avizați că lucrarea a fost tipărită cu „*zisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie, Voievodul și Domnul Țării Moldovei*", iar din *Cuvânt către cititoriu*, Varlaam, mitropolitul Moldovei, apreciază generozitatea domnitorului care „*cheltuiala nesocotită spre tot lucru tipăriei au dat*". Concludem din aceste cuvinte că la apariție, lucrarea avea deja o acoperire materială.

Intenția lui Vasile Lupu o deslușim din *Cuvânt împreună către toată semințiа românească,* în care se spune că *„dorim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească… iară voi să o primiți…”*. Aceste afirmații converg în întărirea convingerii că ne aflăm în fața unui act politic și cultural fără egal, cu certe implicații în procesul de educație, în evoluția conștientizării tuturor românilor asupra originii comune de limbă și cultivarea ei.

În cele ce urmează am spicuit câteva din însemnările cuprinse până acum în studiile și cataloagele de carte veche românească privitoare la vânzarea sau cumpărarea *Cărții românești de învățătură.* Avem în vedere faptul că majoritatea lor au fost cumpărate din Moldova pentru Transilvania, numărul de exemplare cu circulație în Moldova și Țara Românească fiind incomparabil mai redus. Trebuie să menționăm că nu în toate cazurile și nu pe toate exemplarele sunt înscrise cuvintele de „danie” exprimate și prin efortul material al colectivității sau persoanei, mai mult decât atât, suprasolicitarea cărții și circulația ei intensă fac ca în multe cazuri noul posesor să îl radieze pe cel vechi, fapt petrecut până aproape în zilele noastre, la care se mai adaugă numărul mare de exemplare incomplete sau a căror compactare ori restaurare a fost făcută de mai multe ori, tăindu-se din corpul cărții tocmai marginile pe care de obicei se așterneau aceste note.

Între exemplarele din carte ajunse în foarte scurt timp în Transilvania se numără cel de la Cusuiș (Bihor) pe care este menționat că, *„Această sfântă Evanghelie au cumpărat-o Mihalcea Durac, ce au fost logofăt mare și dus-o-au la Orhei în zilele lui Ion Vasile Voievod și au dat patru galbeni de aur svenții sale lui Varlaam Mitropolitul Sucevii”*[3]. Acest fapt se petrecea chiar în anul editări cărții, la 14 martie 1643. O însemnare asemănătoare găsim pe exemplarul de la Criscior (Hunedoara), cumpărat de *„… Cetățean din Fonoiu (?), ținutul Sucevii și fratele din Rădăuți, din oraș și a dat pe ea 4 hervoni”*.[4] În același an este procurat și exemplarul de la Budești (Maramureș) cu suma de 13 florini[5]. Prezența acestor cărți în nordul Transilvaniei atestă și bunele legături economice și culturale ale Principatului cu Moldova și Bucovina, situate în apropiată vecinătate. Ca preț de cumpărare, dacă echivalăm hervonul (?) cu galbenul, iar acesta din urmă cu florinul (un galben este echivalent cu patru florini) ajungem și la un preț mediu de cumpărare de aproximativ 16 florini exemplarul. Mai puțin clar ni se pare prețul exemplarului de la Budila (Brașov) cumpărat în anul 1656 de *„Badiul Dumitrașcu și soția… cu copii săi Alexandra și… fiul Costașcu și Vasilica și Sultana care s-a născut în Crimeea… în anul 7164 (1656)… am dat un zlot”*. Se pare că plata de un zlot, chiar tătăresc fiind, este minimă pentru carte. De fapt, o altă însemnare din 1659, deci cu trei ani mai târziu, menționează pe aceiași donatori, cu excepția prețului

„*a dat pentru ea 7 taleri*", mențiune care schimbă prețul, făcută la biserica din Rădăuți.[8)]

Cartea românească de învățătură continuă să se cumpere și în anii următori, considerăm din surse directe. Astfel, Mitru Vistierul de la Ialoviția nota pe un exemplar că „*… am dat 10 florinți… și am adus-o în Ardeal la Ferăce*"[7)]. La un preț mai ridicat a fost cumpărat exemplarul din Ignești (Arad), nu de la prima sursă după cum reiese dintr-o însemnare din 1659 „*… această sfântă carte, anume Păucenie o au cumpărat Dănceștii din Godinești de la Pop Istvan din Căpîlnași drept 30 de florinți și au dat în mâna lui Popa Mihai din Tătărești*"[8)]. Tot cu o sumă mai mare a fost procurat și un alt exemplar din Criscior (Hunedoara) pe care s-a plătit „*… 40 de florinți fără unul (adică 39 florini)*"[9)] Cumpărarea din a doua mână a cărții devine mai frecventă după anul 1659. Așa este exemplarul din Târnăvița (Arad) care „*… S-au luat drept 15 florinți de la o preuteasă ce au rămas săracă de un popă ce l-au chemat Stanciul din Mihalț, unde dă Tîrnava în Mureș și o au adus /de/ acolo un ce l-au chemat Sima, în Vorța, ce a venit din ținutul Belgradului*[10)]. La preț mic a fost cumpărat (20 iunie 1665) și exemplarul de la Șeica Mică de către „*… Precup și soția Paraschiva și… Iosifu preotu cu soția sa Ana cu 5 florinți și jumătate*"[11)]. La fel se pare a fi fost procurat exemplarul din Câmpeni (Alba) la anul 1633 achitat cu 130 penz (bani), sumă care trece cu puțin peste 1 florin[12)].

În florini au fost plătite exemplarele de la Rogoz (Maramureș) cu 16 florini[13)], Călinești (Satu Mare) cu 12 florini[14)], Rebra (Bistrița Năsăud) cu 19 florini[15)], Ileanda (Sălaj) cu 19 florini[16)].

Fără a fi datate, pe baza scrisului de pe exemplarele de la Păpăuți (Covasna) cumpărat cu 4 galbeni[17)], Jabenița (Mureș) al cărui preț este de 70 de hloniți (florini?) și 74 de bani, cel de la Bicsad (Satu Mare) cu 20 de florinți la care se mai adaugă și alte sume[18)], ca și cel de la Pomezău (Bihor) cu 3 taleri, au fost cumpărate tot în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Din exemplarul de la Ocolișu Mare (Cluj) aflăm că „*… eu popa Ștefan ot Oniceai am cumpărat această sfântă evanghelie drept patru ungh-i- de aur*[19)], denumire dată galbenului unguresc și care valora 1,5 taleri[20)], preț apropiat celorlalte exemplare ca și al aceluia de la Răhău (Alba) pentru care s-a plătit 3 lodovici bătuți și jumătate.

Mai rar am întâlnit efectuarea plății în natură. Excepție face exemplaru de la Cojocna (Cluj) plătit cu 18 florini la care se mai adaugă și un caș[21)] și exemplarul de la Bedeciu (Cluj) pe care este menționată cumpărarea în anul 1655 a cărții de către popa Antonie care nota că „*… am datu o iapă în tarniță și i-am ruptu prețului de 25 de florinți*"[22)]

Încercând o echivalență generală în florini a prețului de cumpărare ajungem la următoarea situație:

Nr. crt.	Posesorul	Data procurări	Prețul și moneda	Echivalent florini
1.	Criscior (Hunedoara)	1643	4 hervoni (?)	16(?)
2.	Cusuiș (Bihor)	1643	4 galbeni	16
3.	Budești (Cluj)	1647	13 florini	13
4.	Bedeciu (Cluj)	1655	o iapă	(?)
5.	Budila (Brașov)	1656	(1 zlot)	14
6.	Băsești (Satu Mare)	1659	7 taleri 10 florini	10
7.	Ignești (Arad)	1659	30 florini	30
8.	Ocolișu Mare (Cluj)	1660	4 unghi aur	16
9.	Târnăvița (Arad)	1661	15 florini	15
10.	Câmpeni (Alba)	1663	130 penz (bani)	1,3
11.	Șeica Mică (Sibiu)	1665	5,5 florini	5,5
12.	Rogoz (Maramureș)	1665	16 florini	16
13.	Călimănești (Satu Mare)	1667	12 florini	12
14.	Răhău (Alba)	1679	3 lodovici	12
15.	Cojocna (Cluj)	1682	18 florini și un caș	18
16.	Criscior (Hunedoara)	1683	39 florini	40
17.	Rebra (Bistrița Năsăud)	1684	19 florini	19
18.	Ileanda (Sălaj)	1699	19 florini	19
19.	Tisa (Arad)	1701	25 florini	25
20.	Păpăuți (Covasna)	sec.XVII	4 galbeni	16
21.	Jabenița (Mureș)	sec.XVII	70 herniți 74 bani	(?)
22.	Bicsad (Satu Mare)	sec.XVII	44 florini	44
23.	Pomezău (Bihor)	sec.XVII	3 taleri	12

Din această situație putem trage concluzia că prețul mediu de vânzare-cumpărare a *Cărții românești de învățătură* oscila între 12-19 florini. Prețurile înscrise sub aceste limite sau peste ele le considerăm accidentale și nesemnificative.

În cele ce urmează încercăm să găsim un corespondent privind puterea de cumpărare a florinului. Astfel, în dieta de la Alba Iulia din 12 iunie 1626 se stabilesc limitele unor plăți ori servicii, limite care sunt reînnoite și în anul 1642 și care sunt în vigoare în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Aflăm din acestea că un bou bătrân bun costa 14 florini, sumă care scădea la 12-10 pentru altul mai puțin bun ori mai slab. Tot așa, o vacă cu vițel, din regiunea Câmpiei Transilvaniei și a Turzii, în raport cu starea ei, oscila

între 10-16 florini. Pielea unui bou, în stare neprelucrată oscila, în raport cu mărimea ei, între 2,50 – 2 florini. Harnașamentul pentru 6 cai costa între 16-28 florini, iar o trăsură pentru 6 cai era 6 florini, 38 de coți de postav de Brașov era evaluat la 18 florini, în timp ce un val de pânză albă era 5 florini. În bani erau evaluate mierța de ovăz (5 bani), orz (8 bani), carul de lemne pentru 4 boi (50 de bani), iar carul de fân pentru 4 boi (50 de bani).[23)]

Tot pentru exemplificare mai menționăm că la 26 iunie 1621, în consiliul orașului Cluj, se stabilea ca plata unui căruțaș sau birjar care mână 4-6 cai să fie de 20 florini[24)], iar plata pe un an școlar a profesorilor de la noua școală reformată superioară din Cluj se făcea diferențiat tot în florini, după cum urmează: profesorul de retorică – 50 florini, profesorul de poezie – 45 florin, profesorul de sintaxă –40 florini etc., iar un învățător era plătit cu 30 florini.

Din aceste date am putea conchide că prețul cărții era echivalent cu al unui bou bun sau cu ceva mai mult decât al unei vaci cu vițel, mergând până la jumătate sau două treimi din plata unui profesor sau învățător pe un an.

Dar să vedem, care era starea materială a țăranilor ardeleni din vremea aceea. Pentru aceasta ne folosim de datele existente în conscripțiile urbariale ale vremii. O astfel de conscriere era făcută la anul 1648 pentru iobagii din Bărdești, posesiune a orașului Târgu-Mureș. Aflăm din aceasta că Ștefan Pelea avea 5 boi, 15 oi, 5 vaci, 9 porci și purcei, 1 cal și 25 stupi; Ștefan Gidea avea 2 boi, 2 vaci, 10 oi și 6 stupi; Dumitru Ion avea 7 boi, o vacă, 2 juninci și 15 oi[25)]. Exemplele ar putea fi duse mai departe. Era firesc ca acest act de generozitate, de a da o carte pentru comunitate să devină posibil din partea unei familii fără a produce un dezechilibru material. Poate așa se explică faptul că în această perioadă apar donatori de carte, oameni conștienți de importanța și sensurile culturale ale cărții cum a fost Scrob Filip din Câmpeni ale cărui cuvinte de danie sunt înscrise pe două exemplare din carte.

Comparativ cu alte tipărituri de epocă, *Cartea românească de învățătură* se cumpără la un preț egal sau sensibil mai ridicat cu *Noul Testament* de la Bălgrad (1648) și la jumătate prețul față de *Îndreptarea Legii* (Tîrgoviște, 1652).

Apreciem aceste eforturi materiale manifestate de persoane sau colectivități pentru a avea carte pe limba lor românească, conjugate cu efortul de a le procura. Toate acestea sunt mărturii elocvente ale afirmării culturale comune a locuitorilor Țărilor Române, ale păstrării limbii și ființei lor naționale în îndelungatul drum spre unitate și neatârnare.

(1983)

NOTE

1) Costin C.Kirițescu, ***Sistemul bănesc al leului și precursorii lui,*** vol.1, București, Editura Academiei R.P.R., p.96-110.
2) Jakab Elek, ***Kolozsvar története***, vol.2, Budapest, 1888, p.675
3) Florian Dudaș, ***Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei,*** Timișoara, 1979,. P.157
4) Doina Braicu și Victor Bunea, ***Cartea veche românească din secolele XVI-XVII în colecțiile Arhiepiscopei Sibiului,*** Sibiu, 1980, p.65
5) Florea Mureșan, ***Cazania lui Varlaam,*** 1643-1644, Prezentare în imagini, Cluj, ERAN, 1944, p.213
6) Braicu-Bunea, ***idem***, p.63-64
7) Dudaș, ***idem***, p.494
8) Florian Dudaș, ***Cartea veche românească în Bihor***, sec.XV-XVII, Oradea, 1977, p.47
9) Braicu-Bunea, ***idem***, p.62
10) Florian Dudaș, ***Cazania lui Varlaam…***, p.494
11) Braicu-Bunea, ***idem***, p.73
12) Exemplar existent în colecțiile Bibliotecii județene Mureș
13) Florea Mureșanu, ***idem***, p.203
14) Florian Dudaș, ***idem***, p.141.
15) Florea Mureșan, ***idem***, p.210
16) ***Ibidem***, p.208
17) Braicu-Bunea, ***idem***, p.61
18) Florian Dudaș, ***idem***, p.136
19) Braicu-Bunea, ***idem***, p.68
20) ***Enciclopedia română,*** vol.3, Sibiu, 1904, p.1151
21) Florea Mureșanu, ***idem***, p.208
22) ***Ibidem***, p.202
23) ***Erdély Országgyülési emlékek,*** vol.8, Budapest, 1882, p.379-418
24) Jakab Elek, ***idem***, p.544-545
25) Traian Popa, ***Monografia orașului Tg.Mureș***, Tîrgu-Mureș, 1932, p.303-304

SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM

Între tipăriturile care fac obiectul bibliografiei vechi românești păstrate în bibliotecile târgumureșene se numără și petiția românilor transilvăneni, intrată în istorie sub denumirea de *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae,* apărută la Cluj în 1791, în cunoscuta ediție comentată de I.C.Eder.

Petiție fără precedent în istoria românilor transilvăneni, plămădită în suferințele și jertfele de veacuri, în frământările sociale și naționale care au culminat cu răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan, *Supplexul* îngemănează spiritul și gândirea colectivă a burgheziei române în plină afirmare, rezultat al unui proces îndelungat de maturizare a conștiinței sociale și naționale, în concepția puternicului suflu luminist de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Acest important document are la bază ideile formulate de Inocențiu Micu cu ani în urmă și este adaptat noilor condiții de către fruntași intelectuali români, între care Samuil Micu, Iosif Miheși, Ioan Piuariu-Molnar, Petru Maior, Gheorghe Șincai, Ignatie Darabant, Ioan Para ș.a.

Supplexul era îndreptat împotriva circumstanțelor tradiționale, a *Tripartitumului, Approbatae*-lor și *Compilatae*-lor, a patentelor și rescriptelor care mențineau națiunea română în starea de „*tolerată*", vroind să revendice acel drept al emancipării națiunii române, al egalității cu celelalte națiuni, ca „*Cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei*". Chiar dacă răspunsul nu era cel scontat, acest act deschidea un nou șir de petiții sau memorii către Curtea din Viena, atât în perioada premergătoare revoluției de la 1848, cât și ulterior. Importanța petiției rezidă și în interesul manifestat din partea nobilimii transilvănene în cunoașterea, aprofundarea și încercările de infirmare a conținutului său. În acest context apare ediția comentată a lui I.C.Eder în defavoarea cauzei memoriului, motiv pentru care a stârnit numeroase discuții și chiar răspunsuri polemice din partea lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Cu toate acestea, *Supplexul* din 1791 a stat la baza tuturor programelor politice, a memoriilor și petițiilor de mai târziu. Ne-au rămas și astăzi mărturie exemplarele păstrate în fondurile Bibliotecii Județene. Ele provin din biblioteca cancelarului Teleki Samuel, unul din referenții

Supplexului, un altul din biblioteca fostului Colegiu Reformat care după o notă, a fost donat de către Samuel Fogarasi în anul 1828 („*Liber bibliothecae Illustrissimi Colegii Reformatorum Wasarhelyensis. Donavit Samuel Fogarasi. Ano 1828*"). Un alt exemplar a aparținut juristului Dr.Molnar Gábor. Deosebit de important ni se pare un exemplar care, după semnătura de pe foaia de titlu, a aparținut juristului ardelean Mike Sándor (1795-1867) și care alătura într-o însemnare o versiune maghiară a unei Petiții înaintată împăratului la 18 martie 1850 de către o delegație română la Viena. În Petiție se arată că națiunea română „*cu pierderile cele mai mari de averi și sânge, rezistând până la urmă victorios și glorios (..) nu numai că nu-și poate câștiga recunoașterea meritelor și a credinței sale, ci dintre toate popoarele întinsului imperiu austriac aceasta este singura care lâncezește fără considerație*". Apoi sunt prezentate durerile românilor, arătând că „*pământul natal a fost acoperit cu rug și cenușe, pierzându-și fiii, casele au rămas fără acoperișuri, bântuind sărăcia și mizeria, ajunși de batjocura altor națiuni chiar a celei învinse*". Și după anul 1848 drepturile națiunii române rămân ciuntite.

Răsfoirea *Supplexului* aduce fiorul unei lupte neîntrerupte a poporului român pentru emancipare socială și națională, recunoștința noastră pentru cei ce s-au jertfit acestei cauze în decursul istoriei.

(1975)

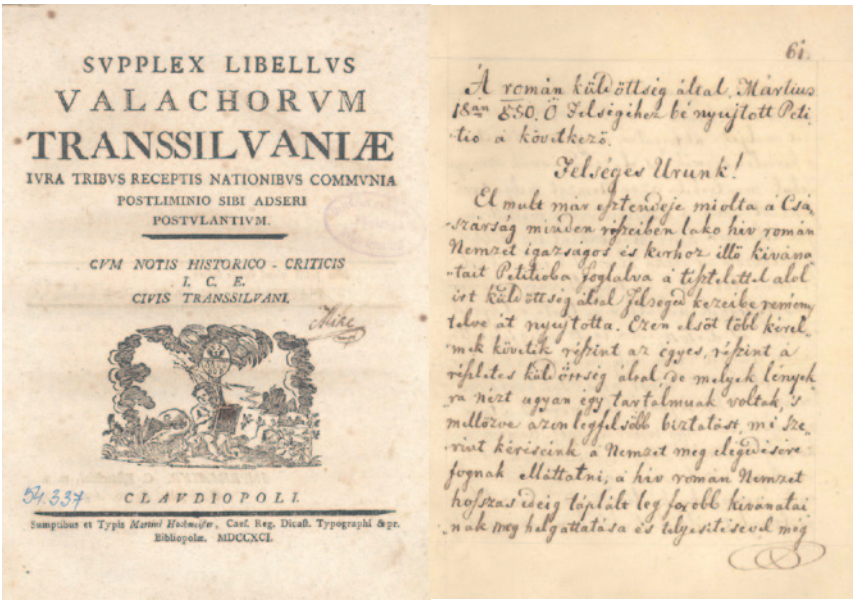
SVPPLEX LIBELLVS
VALACHORVM
TRANSSILVANIÆ
IVRA TRIBVS RECEPTIS NATIONIBVS COMMVNIA
POSTLIMINIO SIBI ADSERI
POSTVLANTIVM.

CVM NOTIS HISTORICO - CRITICIS
I. C. E.
CIVIS TRANSSILVANI.

CLAVDIOPOLI.

Sumptibus et Typis Martini Hochmeister, Caes. Reg. Dicast. Typographi & gr. Bibliopolæ. MDCCXCI.

61.

A román küldöttség által Március 18an 1850. Ő Felségihez be nyujtott Petitio a következő.

Felséges Urunk!

El mult már évtezdeje miolta a Csa-szárság minden répeiben lako hív román Nemzet igazságos és kirhoz illő kivánatait Petitioba foglalva a tisztelettel alol írt küldöttség által Felseged kezeibe reném telve át nyujtotta. Ezen alsó tőbl kivel-mek következik répint az egyes, répint a répletes küldöttség által de melyek lények-ra nézt ugyan egy tartalmuak voltak, s mellőzve azon legfelsőbb biztatást, mi szé-rint kéréseink a Nemzet meg elégedésére fognak elláttatni, a hív román Nemzet hosszas ideig táplált legforobb kivánatai-nak meg hallgattatása és teljesitésével meg

MĂRTURII PRIVIND DIFUZAREA ȘI CIRCULAȚIA „ISTORIEI" LUI PETRU MAIOR

Dintre scrierile lui Petru Maior, cea mai valoroasă rămâne *Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* rezultat al unui îndelungat efort de culegere și prelucrare a numeroase izvoare, de interpretări și căutări ale autorului, în nemărginita sa dragoste de neam și iubire de adevăr.

Spre deosebire de confrații săi – Samuil Micu și Gheorghe Șincai, autori și ei ai unor cronici privitoare la istoria românilor, publicate doar parțial – Petru Maior are privilegiul de a-și fi văzut lucrarea tipărită integral, așa cum a conceput-o, în tipografia Universității Crăiești din Buda, în anul 1812, unde a funcționat o perioadă ca cenzor și corector al cărților românești. Dacă avem în vedere faptul că scrierile cronicarilor moldoveni ori munteni au circulat în formă manuscrisă până la jumătatea secolului al XIX-lea, soartă asemănătoare având și scrierile lui Constantin Cantacuzino ori Dimitrie Cantemir, deducem că apariția și răspândirea în formă tipărită a lucrărilor istoriografice este o trăsătură specifică epocii luminilor, a celor care au generat ideile cunoașterii, emancipării sociale și naționale a poporului român, folosind din plin mijloacele moderne de multiplicare și răspândire a cărții în întreaga lor varietate tematică, în cele mai diferite straturi sociale.

Cu toate mărturiile și amintirile de epocă existente, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* întâmpină mari greutăți în răspândire și difuzare. Lucrarea nu convine istoricilor austrieci, Sulzer, Eder, Engel și Kopitar, pe ideile cărora își țese firul polemic, respingând cu argumente științifice teoriile nefondate ale acestora și dovedind originea nobilă a poporului român, imperativ al curentului iluminist, în acțiunile de recunoaștere și dobândire de drepturi sociale și naționale.

Între opozanți se înscrie și episcopul Ioan Bob, nu pe considerente istorice, ci pentru acuze aduse la adresa lui, acuze ce vizau nedreptățile și abuzurile ce le făcea în rândul clerului, ca și prețuirea cu precădere a laturii economice, activitate care nu concordă cu investitura sa. Aceste incriminări erau inserate la paginile 204, 336, 337 și 338[1] ale ediției princeps. Considerându-le jignitoare și denigratoare, Ioan Bob intervine, la 4 mai 1913, pe lângă „gubernatorul" Transilvaniei, George Banffi,

pentru a judeca și cântări gravitatea afirmațiilor cu referire la persoana sa. G.Banffi înaintează plângerea palatinului arhiduce Iosif pentru anchetarea cazului. Cu realizarea anchetei este învestit Ioan Latinoviciu, consilierul palatinului, director de cancelarie, care îl supune pe Petru Maior unui interogatoriu, concretizat în cinci întrebări, privitoare la: recunoașterea operei; de la cine a primit aprobare pentru tipărire; unde, prin cine și câte exemplare s-au tipărit; unde s-a răspândit și prin cine, precum și prezentarea unui exemplar din carte.

ИСТОРІА
ПЕНТРУ
АЧЕПЪТУЛ РОМЪНИЛОР ДАКІА.

АТОКМИТЪ
ДЕ
ПЕТРУ МАЇОР де Дичо-Сжнмъртин,
Протопоп, шй ла Дінцлатула Крайеска Консилїум Локумтенецїале
ла Унгарїей
крецеон Аверцилор ромїнешр.

604.709

ЛА БУДА,
Ла Крайска Типографіе ла Унивирситецїй Унгурїцй дин Піща.
1812.

Răspunsurile sunt de mare importanță în elucidarea unor date privitoare la tipărire, tiraj și difuzare. Din declarația lui Petru Maior aflăm că a fost cenzurată de către Constantin Diaconovici Loga, învățător la școala română din Pesta. Apoi, arată că „*Exemplarele din această Istorie nu s-au vândut prin librari sau comisionari, ci vreo câteva prin mine; cele mai multe s-au transportat în România transalpină, unde s-au vâdut mai vârtos și până acum celelalte cărți tipărite în exemplare s-au trimis de mine lui Mihail Muntean, preot al diecezei greco-catolice de Oradea Mare, notar consistorial, spre vânzare. Câte exemplare din istorie se vor fi vândut, nu pot preciza până ce nu voi fi făcut comptu* (prescurtare de la „compte rendu” = dare de seamă) *cu numita tipografie în care se păstrează exemplarele rămase*”.[2]

Consilierul palatin oferă cartea spre lecturare episcopului Samuil Vulcan din Oradea pentru a cântări lucrurile, care, prezentând incriminările de la paginile amintite, arată că „*După ce toate acestea s-ar scoate din istorie, prin adăugarea unei declarațiuni despre abatere, sunt de aceea părere umilită, că această carte, cu atât mai vârtos să se lase în vânzare, cu cât această Istorie dedusă din istoricii vechi și buni e unica în limba română*”.[3]

La 31 martie 1814, Petru Maior îi comunică lui Samuil Vulcan că au fost luate din Sibiu, cu titlul de confirmare, și duse la Cluj, 400 de exemplare din carte, cerându-i sfatul ce să facă, la care acesta îi comunică: „*Eu alta nu aflu, decât instănțăluiești înaltului palatin că judecata sa, de care e vorba, luând afară foile ce se zicea vătămătoare, ca o carte de folos să se vândă*.”[4]

Ce s-a întâmplat în continuare, cum au fost remediate textele respective și cum s-a difuzat cartea, știm mai puține. Este posibil ca ea să fi avut într-o oarecare măsură aceeași soartă ca și *Istoria bisericească*, al cărei masiv tiraj a fost cumpărat de Ioan Bob și care a fost depozitat în grânarul din curtea sa (900 de exemplare în 1842), iar altele în pivnițele Mănăstirii franciscane din Cluj.[5]

Am analizat în acest sens cele 6 exemplare existente în județul Mureș. Două din ele sunt intacte. Pe altele două, fragmentele de la p.203-204 și 335-338 au fost acoperite prin lipirea unor hârtii, care cu timpul au fost dezlipite de posesori, reprimindu-și forma inițială, iar din alt exemplar au fost înlăturate filele respective.

Alte amănunte privitoare la *Istoria* lui Petru Maior găsim în Testamentul său[6], scris probabil cu puține zile înainte de a se stinge din viață, în februarie 1821, la Buda. Se arată aici că, la acea dată, la Atanasie Dera, nobil comerciant în libera regească cetate din Pesta, a depus 220 de exemplare legate (prețul unui exemplar 6 florini), iar în tipografie se păstrează 165 de exemplare nelegate (a 5 florini imperiali), deci mai erau nevândute 385 de exemplare, stoc ce se epuizează până în anul 1834, când apare a doua ediție, tot la Buda, în îngrijirea lui Iordache Mălinescu.

Cu toate obstrucțiile la desfacere, lucrarea este receptată, la imediata sa apariție, de numeroși intelectuali, elevi și studenți. Astfel, studii și amintiri menționează pe studentul din Pesta, Ion Teodorovici Nica, însuflețit de citirea cărții încă din 1813, care compune și o „Cântare despre… începutul românilor”; este citită de Damaschin Bojincă;[7] George Barițiu, în ale sale *Părți alese din istoria Transilvaniei,* menționează că un număr de 7 studenți din Cluj, primiți în anul 1831 la Seminarul dn Blaj, aveau asupra lor *Istoria* lui Petru Maior;[8] Costache Negruzzi mărturisește că a găsit cartea în biblioteca tatălui său. În anii revoluției de la 1848-

49, 30 de studenți români instituie la Cluj Societatea de lectură „Zorile". După cum ne mărturisește N.Popea, „*Era mai mare dragul, văzând că tineri din cei care mai nainte nu luaseră carte românească în mână, acum nu se mai puteau despărți de „Istoria" lui Petru Maior, umblând tot cu ea subsuoară. Cu un cuvânt, interesarea lor pentru limbă și carte românească, entuziasmul național ajunsese la culme*".

Lucrarea ajunse chiar și în biblioteca baronului Samuil Iosika, guvernatorul, care la o întâlnire cu tineri români scoate cartea din rafturile bibliotecii sale și îi întreabă: „*Cunoașteți această carte și știți ce spune aici?*", la care Al.Papiu Ilarian spune: „*Cartea aceasta este diploma nobiliară a strălucitei descendențe romane a poporului român și ceea ce se spune în ea este o justificare a drepturilor… pe care azi le revendicăm în numele vechimei noastre în această țară și în numele drepturilor firești ale popoarelor pe care natura le-a creat egale*".

Istoria lui Petru Maior este citită de Naum Râmniceanu, Barbu Paris Mumuleanu (1825), Ion Heliade Rădulescu. Îi propagă ideile Gheorghe Lazăr și Asacheștii, Moise Nicoară; M.Kogălniceanu – din Franța, de la Luneville – când adâncește studiul istoriei, solicită surorilor să-i trimită cartea lui Maior, care „*ca un nou Mois, a deșteptat duhul național…*"; totodată este folosită de dascăli ardeleni stabiliți în Principate, între care Ștefan Niagoe, Aron Florian, Ion Maiorescu și August Treboniu Laurian.[9]

Tot în argumentarea intensei circulații pe care a avut-o *Istoria* lui Petru Maior sunt cele 6 exemplare care se găsesc în județul Mureș. Unul dintre ele, păstrat la Biblioteca Municipală Reghin, a fost donat de către Ioan Pop Maior, nepot de soră al lui Petru Maior, înflăcărat român și apărător al intereselor naționale, sprijinitor și susținător al culturii românești pentru locuitorii comunei Uifalău (Lunca), după cum reiese dintr-o însemnare autografă: „*această istorie e dăruită pe seama sfintei biserici din Uifalău prin D. Prefect al Baronului Bornemisza Pal, Ioan Pop Maior nepotu autorului cărții acesteia*".

Un exemplar existent în Biblioteca Județeană a aparținut studentului Iacob Logoșan, din Turda, la anul 1842. Cele din Biblioteca Teleki Bolyai provin de la George Costescu, docente în Vinerea (Orăștie). Tot aici există un exemplar cu mai multe particularități bibliofile, care va face obiectul unei comunicări aparte.

Un singur exemplar din ediția a doua provine din Bârlad, fiind oferit ca premiu pentru învățătură, după cum reiese din însemnarea: „*Onorabilul Departament al Cultelor și Instrucțiunilor Publice prin subscrisul său delegat a hărăzit acest premiu elevului Vasiliu Georgiu la examenul semestrului al II-lea de la școala publică din astă poliție și spre a se distinge dintre toți conșcolarii săi, prin acest semn de laudă și*

vrednicie". Semnat Alboteanu.

În concluzie, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* în ciuda unor opreliști, a trezit interesul românilor de pretutindeni, răspândindu-se, după imediata apariție, în rândurile intelectualității, elevilor și studenților, care au găsit în ea un nesecat izvor de cultivare a dragostei de neam și limbă, de ripostă cuvenită tuturor celor care încercau să denigreze ori să infirme continuitatea românilor în vatra strămoșească a Daciei. Interesul pentru lucrare rezultă și din cele trei ediții apărute până la sfârșitul secolului trecut. Argumentele lui Petru Maior au stat la baza tuturor memoriilor fruntașilor români în tendințele de obținere a drepturilor egale cu celelalte națiuni ale Transilvaniei, în aspirațiile revoluționarilor de la 1848, ale memorandiștilor, în realizarea idealului înfăptuit la 1 Decembrie 1918 – Unirea Transilvaniei cu România.

(1995)

NOTE

1) Nicolae Albu, ***Cauzele conflictului dintre episcopul Bob și Petru Maior.*** În „Steaua", 22, nr.2(253), febr.1971, p.84-89
2-4) Roșu Teodor, ***Censura și interdicțiunea operei lui Petru Maioru „Istoria pentru începutul românilor în Dacia"***, În „Unirea", Blaj, 2, nr.47, 19 nov.1892, p.374 și N.Albu, op.cit.
5) Pompiliu Teodor, ***Despre o lucrare istorică a lui Petru Maior***, În „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", vol.9, 1966, p.271-277
6) Petru Maior, ***Scrisori și documente inedite,*** Ediție îngrijită, prefață, note și indicii de Nicolae Albu, București, E.P.L., 1968, p.127-131
7) Sextil Pușcariu. ***Părerile lui Petru Maior despre limba română,*** În „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj pe anul 1921", p.35-45
8) George Barițiu, ***Părți alese din Istoria Transilvaniei,*** p.614
9) I.Pervain. ***Petru Maior în conștiința transilvănenilor din generația de la 1848.*** În „Tribuna", 15, nr.10, 11 martie 1971, p.14

DOUĂ TIPĂRITURI SIBIENE DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA (CONTRIBUȚII LA BIBLIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ VECHE)

Activitatea de evidență și prelucrare a fondurilor de carte din Biblioteca Județeană Mureș, acțiune finalizată în ultimii ani, ne-a permis o nouă viziune, mai amplă și complexă, asupra tezaurului de carte de care dispunem. Între acestea remarcăm numărul mare de tipărituri transilvănene, din sec.XVI-XIX, în limbile română, maghiară și germană, prezente ori cu circulație în zonă, întrunite în această veritabilă cetate a spiritului, din numeroase biblioteci, în intențiile de a se asigura o mai bună păstrare și valorificare. Două cărți vechi românești ne atrag atenția pentru raritatea și conținutul lor. Ele nu sunt cuprinse în monumentala lucrare a lui Bianu-Hodoș-Simionescu, *Bibliografia Românească Veche* (4 vol.), și nici în completările ulterioare. Ambele au apărut la Sibiu, în tipografia lui Petru Barth, cunoscut pentru activitatea de imprimare a cărților și actelor oficiale românești. Cu toate că sunt traduceri, ambele au regim și de acte normative, activitate deosebit de prolifică la sfârșitul secolului al XVIII-lea, tributare absolutismului luminat, pe fundalul căruia se afirma una din cele mai puternice mișcări culturale românești - Școala Ardeleană – ale cărei acțiuni politico-sociale, naționale, științifice și culturale aveau drept scop recunoașterea națiunii române în Transilvania și dobândirea de drepturi egale cu celelalte. Cele două cărți provin din fosta bibliotecă a Colegiului Unitarian din Cristuru Secuiesc și se alătură altor transilvanice de valoare, achiziționate în epocă ori donate de cărturari ardeleni între care: Jakab Elek, Kovachich János, Mike Sándor, Orbán Balázs ș.a., lucrări cu certe implicații în evoluția iluministă a societății.

În continuare prezentăm cele două lucrări cu reproducerea fidelă a foii de titlu, cuvânt înainte și sumar, respectând grafia epocii în care au fost redactate:

1. Gallarati, *Învățătură spre meșteșugul mătăsării*, Sibiu, /1787/.

Învățătură /spre/ meșteșugul mătăsării, /cum trebuie să clocească ouăle, sau/sămînța viermelui celui de mătasă? /și viermele însuș cum să se grijească și cum să se ultuiască frăgariul? /Care/ Excelenții sale Domnului Domn Baron / de/ Brukental Gubernatorului /Tării Ardealului/ o închină/ orînduitul în țara Ardalului Chesa/ro Crăescu Director al /Mătăsării Galerati / /În Sibiu/ s-au tipărit la Pătru Bart.

În 8 (16x10 cm, oglinda paginii 13,5x7,5 cm), 4 p. nenumerotate și 51 p. numerotate cu cifre arabe, cu litere chirilice, caractere mici, cerneală neagră, 21 de rânduri pe pagină. Foaia de titlu neîncadrată. În partea stângă sus, în locul obișnuit al numărului și anului aprobării guberniului, notat cu cerneală, (numărul 2125, 787 (=1787), anul apariției lucrării. Motive ornamentale tipografice la p.1 și 51.

Cuprins: *Scurtă învățătură cum trebuie să se cloceasca ouăle, sau sămînța cea de mătasă= și viermele însuș cum trebie grijit, și cum trebuie a lucrarea cu dînsul? Așișderea cum trebuie să se ultuiască frăgarii (p.1-6).*

- Despre clocirea sămânții viermelui celui de mătasă (p.14-27).

- Cum uscatul frunzelor așa trebuie a lucra (p.14-27).

- Învățătură pentru câștigarea viermelui din aceste galete, pentru împreunarea și sporiului fluturilor care iasă din sămînă, și ce trebuie să facă omul cu ouăle, sau sămînța fluturilor, care-o mueruișcă? (p.27-34).

- Învățătură pentru ultuitul și grijirea frăgarilor (p.34-44).

- Despre ouăle viermilor celor de mătasă (p.44-45).

- Sămenele bolii acestia sunt acestea (p.45-51).

Cuvânt înainte

Excelența Ta, Doamne, Doamne multă milostive!

Neostănita Strădanie a Excelenței tale mai dintâi era îndreptată spre folosul Ardelenilor; Excelența Ta ești acela care cu cheltuiala Excelenții tale pre cei mai pricopsiți în multe feliuri de meșteșuguri i-ai adus înlăuntru, și prin aceasta Țăreanilor Excelenții Tale pralej și mijlocire le-ai făcut, cam ai pre ușor, și mai bine pe sine să se poată chivernisi. Excelența Ta prin multe folositoare arătate pilde ai deschis Ardelenilor calea în rândul găzduișagului celi dinafară, spre mai bună a sa hrană;

Așadar dară și cu datorie îmi țiu ca această puțintică învățătură despre Meșteșugul Mătăsării strădanii Excelenții Tale să o scriu, și cu acestea voesc eu cea mai adâncă cinstea mea către Excelența Ta a o adeverii, lângă care cu adâncă plecăciune recomîndă luîndu-mă rămân al Excelenții Tale

cel mai plecat

Gallarati

Din alte surse, aflăm că Gallarati, Iohan, János, directorul mătăsării din Ardeal, s-a născut în anul 1738 la Milano și a devenit căpitan în Regimentul 31 infanterie, iar în 1785 este trecut în rezervă. El este autorul lucrării: *Unterrichtt zur Seiden-Kultur oder Anleitung wie der Seidenwurm-Saam oder Ezer susgebrüht, der Seidenwurm selbst gepfleget unde behandelt und die Manlbeerbaum gepflanyet werden müssen*, (8-5, 34, I), Hermannstadt 1785, Gedr.b.Martin Hochmeister (Szinnyei József, Magyar Irók, vol.3, Bp.1894, p.975 și Petrik Géya, *Magyarország bibliographiája*, 1712-1860, Bp.1888, p.855). De asemenea, Ordonanța nr.3093, din 1787 a Guberniului Transilvaniei recomandă procurarea viermilor de mătase de la manufactura lui Kalarati (Gallarati). (Cf.Răduțiu A. și Gyémánt L. *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română,* 1701-1847, București, 1981, p.158).

2. *Orânduială pentru așezarea săracilor*, Sibiu, 1789.

Adevărată și pre largă făcută /orânduială/ pentru/ așezarea săracilor /carea în bunurile grofului Boucva /în Boemia /la anul 1779 s-au făcut, / și /s-au dat afară de la însăș Diregătoria Așă-/zării; Iar acuma chiar după Preaînălțată porâncă /împărătească crăiască s-au tălmăcit de pe limba Nemț/țească în limba rumânească /S-au tipărit în Sibii cu slovele lui Petru Barth la Anul D/o/mnului 1789.

În 4 (22x18 cm, oglinda paginii 16x13 cm), în stânga sus numărul oficial al actului este 4699 din 1789. Conține 6 p. nenumerotate, 140 p. numerotate cu cifre arabe + 10 f. care conțin 28 modele de tabele + 1 planșă conținând patru modele de tabel. Tipărită cu litere chirilice de două mărimi, cu cerneală neagră. Foaia de titlu neîncadrată.

Cuprinsul lucrării:

1. Pentru svarșitul și intrăducerea împreunării (p.5-17).

2. Pentru întocmirea și așezarea a împreunării (p.17-18).

3. Pentru împărțirea, sau osebirea a împreunării, care iaste împărțită și osebită pe țirculușuri (p.19-21).

4. Pentru așezare, sau punerea povățuitorilor la toată împreunată însoțire (p.21-25).

5. Pentru adunarea milosteniilor (p.25-32)

6. Hotărârea pentru hrana purtarea și grije a săracilor celor adevărați p.32-44)

7. Pentru împărțirea milosteniei pe la săracii cei adevărați, sau cum trebuie împărțită milostenia cea adunată (p.44).

8. Pentru hospitalurile și ale fundații de milostenie, care se află în târculușurile a împreunării (p.52-54)

9. Pentru mijlocirile acele, cu care au lipsit însoțirea cea împreunată, cerșirea cea fără rânduială (p.54)

10. Pentru buna stare ținerea și întinderea așezării cei de împreunată soția, din dragostea cea de aproapelui (p.60-68)

11. Răspunsuri despre cuvintele cele potrivnice, care să fac în aleanul institutumului, adică împotriva așezării săracilor (p.69-84).

/Adăugarea/ nr.1. Învățătură către păstorii cei sufletești, către purtătorii de grije cei de frunte peste institutumului, adică așezarea săracilor, carea s-au făcut și s-au rădicat din dragoste de Aproapelui, cum trebue să pășească și ce trebuie să lucre în parohiile și în țirculușurile sale? (p. 83-100, cuprinde 24 de paragrafe).

/Adăugarea/ nr.2. Învățătură pe seama Tatălui săracilor care să află în tîrculușul parohii N.N. după carea trebue să se înțeleagă el cu însoțirea cea din dragoste de aproapelui (p.101-125 cuprinde 38 de paragrafe).

/Adăugarea/ nr.3. Învățătură către purtătoriul de socoteală a țîrculușului din parohia N.N. cum trebue să se poarte și să șășească cu

socoteala, și cum trebue să dea sama despre institutumul sau așezarea însoțirii cei din dragoste de aproapelui (p.126-140, cuprinde 16 paragrafe).

/Adăugarea/ nr.4. Forma cum trebuește făcută socoteala pentru milosteniile acele carei săbor aduna la fiește care țirculuș a împreunatei soții. Socoteală pentru toată în țirculușul acesta adunată și împărțită milostenie pe anul 1789.

Cuprinde 28 de modele de tabele de socoteli pentru: 1) bani gata 2) grîu; 3) masăre; 4) orz; 5) ovăz; 6) făină; 7) pită; 8) arpacaș 9) lînă; 10) in; 11) tort; 12) pînză; 13) pentru chiline lucruri; 14) pentru lucrul meșterilor.

/Adăugarea/ nr.5. Însemnare a săracilor celor care se află în parohia aceasta și a stării lor. (Exemplificat cu Parohia Sibiului, gazde și nume de săraci).

/Adăugarea/ nr.6. Arătare cum trebue împărțită milostenia pe toată săptămîna la săracii adevărați, care se află în numita parohia și în tirculușul acesta.

/Adăugarea/ nr.7. Rînduială cum trebue pre săracii cei adăvărați grijiți, care sînt primiți după conscripția și rînduiala cea de hrană făcută, și cum trebue dat și împărțite lor pe toată săptămîna și ce li s-au dat.

/Adăugarea/ nr.8. Register pentru cei călători, cari capătă bani de drum și să ducă, adecă: feciori cu meșteșug.

Pe ultima filă nenumerotată sunt 4 modele de mulțumire pentru milă:

Nr.1. Pentru florini și creițari, pe numele lui Hagi Constantin Zdroclea,

Nr.2. Pentru grîu de la Potola Lup.

Nr.3. Pentru lînă de la Iacob Bratilă

Nr.4. Pentru zloți bani gata de la un necunoscut.

Pe verso foii de titlu:

Cela ce dă săracilor nu se va lipsi.

Iară carele întoarce ochiul său de către cei săraci, multă lipsă va veni asupra lui Pil/dele lui Solom/on/: Cap/itoalele/ 20:200:27.

Cuvânt înainte

Nădăjduim cum că Institutumul sau așăzarea aceasta care pentru săraci, s-au făcut din știute pricini, și din dragoste cea de aproapelui, fiind tuturor înștiințată, nu să va tălmăci prin oamnii cei înțelepți în partea rea, drept aceea pentru mai bună stare acestui Institutum sau a așezării săracilor, am socotit cum că nu iaste mai multă de lipsă și ceva a-și a zice: Dară peste aceste toate uitându-ne la acea, care sînt foarte tare plecați ca să socotească faptele celui de aproape întru o nimică, îi putem încredința, cum că lucrul acesta nu se face nici din luada fariseului, nici din mîndria lumii, nici dintru altă faptă de acest feliu.

Însuși fundatoriul și fețele celelalte de soție împreunată, care au făcut această așezare cu rușine ar ține de n-ar ști, cum că facerea de bine una ca această, care vînează numai luada omenească, nu poate ajunge darul faptelor celor bune, și încă ce iaste mai mare nici înaintea lui D/u/mnezeu nu va dobîndi vrednicia; Au gîndit unii și această cum că, INSTITUTUMUL, sau AȘEZAREA această, n-au sosit la stare ca aceea, cît să poată gîndul ei înaintea lumii lăudat fiii; Pricină cea mai mare, pentru ce n-am fost pînă acuma aș̆ăzarea săracilor în stare bună, această iaste adecă; pentru că nu s-au fost dat rînduială Institutumului tipărită aflare în lume, din care să fie putut cunoaște oamenii cei iubitori de milostevenie, ce vrednicia vor chivernisi de acolo.

Deci, precum pentru această fără toată fățărnicia pe toți cu o vrednicie rugăm, așa și făgăduim, cum că învățătura celor care ne vor învăța, cu mulțumită va fi primită și cu lăuda pentru binele cel de obște să va lua.

Adevărat că au eșit înainte cîteva luni în Praga o înștiințare pentru Institutumul sau așezarea săracilor la vînzătorul de cărți anume Sami; care înștiințare de om neștiut și iubitor de aproapelui (precum să arată de cuvînt înainte a înștiințării lui) pentru a laudă au fost dată aflare. Și măcar că înștiințarea această mult adevăr cuprinde în sine, dar tot n-ar nici, nu va avea vrednicia aceea în sine, ca să se poată vedea dintrînsa, numai decît toată stare a Institutumului și părinților lui, care mai aleasă pentru iaste de trebuință, cari ar pofti, Institutumul acesta, sau așezarea și în alte locuri a așeza și a ridica; Pentru aceea că să sporească lucrarea această, am socotit cum că de vim da un ajutor, și de vom adăuga la acest institutum și alte învățături, care nu ne vom însăla cu acest Cuvînt înainte.

Lucrarea se încadrează între actele de asistență socială privind ajutorarea săracilor și înființarea de azile, Guberniul Transilvaniei traducând și legiferînd pe aceasta care a apărut inițial în Boemia. Ea se încadrează în a doua perioadă (iozefinistă) de publicare a actelor în limba română. Tipăritura este menționată în bibliografia lui Aurel Răduțiu și Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română,* 1701-1847, București, 1981, p.220-221, pe baza unui studiu al acelorași autori care publică *Lista actelor oficiale tipărite în limba română de către Petru Barth în anul 1789;* (în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*", fact.2, p.31-36), de unde rezultă că în 27 august 1789, cu nr.4699 este tipărită lucrarea *Untericht der Armen Institut*, într-un tiraj de 1650 de exemplare. Probabil că în perioada imediat următoare apariției, restaurarea sistemului administrativ și schimbarea politicii imperiale față de români, să fi dus la distrugerea aproape în întregime a tirajului lucrării.

(1983)

III. IMPRESII DIN BASARABIA ȘI BUCOVINA

BIBLIOTECA „TRANSILVANIA”

În articolul „Poporul își cere cărțile sale”, publicat de Nicolae Iorga în „Floarea darurilor” (1907), marele savant român, făuritor de cărți și ctitor de biblioteci publice, scria: „*Cultură a poporului fără cărți pentru dânsul nu se poate. Și, fără cultura poporului, orice alcătuire economică, orice formă politică n-au nici o valoare*”. Erau cuvinte care defineau un crez izvorât din setea de cunoaștere, cercetare laborioasă și apostolat. Am reactualizat aceste cuvinte în zilele de vibrantă emoție, când frații noștri de peste Prut au întâmpinat marea lor sărbătoare „Limba noastră cea română” cu evenimente de excepție. Spun de excepție, deoarece în ziua de 27 august, am trăit împreună cu deputații din Parlament, emoția și fiorul proclamării independenței de stat a Republicii Moldova. Act legitim, demult așteptat, izvorât din străfundurile istoriei, din dorința de neatârnare și libertate, după decenii de înstrăinare națională, culturală și de dictatură, împlinit acum într-o unanimitate parlamentară, în aclamațiile de bucurie și lacrimi ale mulțimilor adunate în piața Marii Adunări Naționale. Așa îmi închipuiam memorabilul eveniment de la 1 Decembrie 1918, când mulțimile de români s-au adunat la Alba Iulia pentru a hotărî definitiv unirea Transilvaniei cu România. Nimeni și nimic nu mai putea stăvili entuziasmul pecetluit acum cu semnăturile celor 277 de deputați, iar apoi în aclamațiile Marii Adunări Naționale, în prezența celor 600-700 de mii de moldoveni. Am trăit momentele de solidaritate și încredere în forțele lor, în hotărârea de a-și făuri singuri viitorul, așa cum l-au visat și cum au dorit dintotdeauna.

Cu două zile mai târziu, în prezența domnilor Alexandru Moșanu, președintele Parlamentului Republicii, și Ion Ungureanu, ministrul Culturii și Cultelor, a numeroși oameni din Chișinău, renăștea, după cinci decenii de oprelişti, *prima bibliotecă publică românească.* Iată deci că poporul își cere cărțile sale. Inițiatorii au fost ardelenii, de unde și denumirea de *„Biblioteca Transilvania”*. În primele rânduri – colegi din Cluj, care au ostenit pentru acest dar spiritual, prezenți în mare număr la eveniment, dar și din Mureș, Maramureș, Brașov, Sălaj, Satu Mare ș.a. Acolo unde până acum cartea românească abia atingea 5 la sută, unde

acel puțin era înveșmântat în haină străină, unde accesul românilor era îngrădit la tot ceea ce era mai sfânt și prețios, limba și cultura, renășteau acum ca dintr-o „fântână a darurilor" cuvintele din străbuni, cuvintele care împrăștie lumina asupra întunericului. „*Cât de frumos sună cuvintele Transilvania – Basarabia și cât de măreață este misia bibliotecii în procesul de renaștere națională a moldovenilor*" – erau rostirile, încărcate de emoție, ale lui Alexandru Moșanu. L-am reîntâlnit, aici, pe preotul Gheorghe Cunescu, exeget al lui Gala Galaction, fost secretar, iar acum editor al marelui scriitor, odinioară păstor al credincioșilor din Luieriu (județul Mureș). Am ascultat alocuțiuni, adevărate pledoarii pentru carte și bibliotecă, din partea unor ostenitori ai profesiei, între care Traian Brad (directorul Bibliotecii Județene „Octavian Goga" din Cluj), Lidia Culicovschi (directoarea Bibliotecii „B.P.Hasdeu", Chișinău), ale unor oameni consacrați scrisului de pe o parte ori de cealaltă a Prutului, într-o unanimă unire și simțire de cultură românească.

Este prima bibliotecă românească din Chișinău, filială a Bibliotecii Municipale „B.P.Hasdeu", singura de acest fel din cele 40 existente. Tezaurul ei este conștiința transilvănenilor, reprezentați prin cele 20.000 de volume ale spiritului românesc și univesal, pentru toate vârstele, gusturile și cerințele publicului, tipărite în limba sa. Sunt numai patruzeci de mii de cărți pentru două milioane și jumătate de români. Sunt încă puține! Republica Moldova își cere cărțile sale! Tocmai pentru acest fapt, apelăm la toți oamenii de bine să sprijine acțiunea de colectare a cărților pentru moldoveni! Colectarea lor se face prin toate bibliotecile orășenești și prin Biblioteca Județeană Mureș, care își asumă această minunată misie în județ, de apropiere a cărții față de cei care o așteaptă și o doresc cu atâta ardoare.

(1991)

„N-AVEM DOUĂ LIMBI…”

Fiecare sfârșit de august ne duce cu gândul la frații de peste Prut. Reîntoarcerea în timp ne amintește de voința unui neam care și-a redobândit demnitatea prin revenirea la limba și alfabetul latin, credința și obiceiurile strămoșești. Câtă forță în sărbătoarea „Limba noastră cea română” instituită la 31 august! Ziua unității românești, a democrației și libertății, din care a emanat dorința reîntâlnirii dintre frați: independența, interferențele culturale și schimburile de valori spirituale. Acesta este aspectul benefic pângărit de drumul sinuos al reformei. Pe măsura scurgerii timpului relațiile dintre noi devin tot mai nefirești. A fost un război în Transnistria alimentat de cei care priveau cu îngrijorare evoluția relațiilor dintre noi. Frica redeșteptării românești din Moldova i-a cuprins pe cei ce au stăpânit prin dictatură mai mult de o jumătate de secol pământul basarabean. Adepți ai unei politici comuniste, ei își apără privilegiile dobândite prin forță și caută să readucă populația la vechea stare, limba moldovenească, despărțirea de frați și reîntoarcerea în granițele vechiului imperiu. Împotriva tuturor acestor încercări cu care se confruntă românii moldoveni, apreciem tendințele de unire a forțelor intelectuale, singurele capabile de schimbare. În ciuda greutăților economice, politice, a crizei prin care trece Basarabia, cultura românească continuă să alimenteze speranțele de împlinire a năzuințelor de unitate frățească..

Biblioteca „TRANSILVANIA” a împlinit 10 ani

Oameni ai culturii – bibliotecarii din Transilvania și-au înțeles aleasa menire în vâltoarea evenimentelor politice din 1991.

La chemarea Bibliotecii „Octavian Goga” din Cluj-Napoca privind înființarea unei biblioteci românești în Chișinău, prima de acest fel, au răspuns județele Mureș, Alba, Maramureș, Satu Mare, Sălaj, Brașov și Bihor. Agreată și sprijinită de către autoritățile administrative din Chișinău, sub patronajul Bibliotecii municipale „B.P.Hasdeu”, am fost primiți între filialele acesteia. Momentul inaugural a avut loc la numai

două zile după proclamarea independenței de stat a Republicii Moldova, în prezența unor mari demnitari, între care Alexandru Moșianu, președintele Parlamentului, Ion Ungureanu, ministrul culturii, Mihai Cimpoi, președintele Uniunii Scriitorilor, scriitori, alte personalități ale vieții culturale și științifice de pe cele două părți ale Prutului. Cât entuziasm și câtă dragoste frățească animau sufletele noastre!

Cele peste 20.000 de volume, aranjate pe criterii biblioteconomice la parterul unui bloc imens, cu spații de lectură și împrumut au devenit nucleul primei biblioteci publice românești. S-au rostit atunci cuvinte de mulțumire, mesaje, au fost făcute donații, într-un entuziasm de nestăpînit. Ziua de 29 august 1991 a rămas o zi de sărbătoare închinată cărții. An de an ne-am întâlnit în această cetate a cărții constituită în timp scurt, cu tot ce a avut mai semnificativ spiritualitatea românească. Ea ne oferă bucuria revederii și cunoașterii reciproce, a confruntărilor profesionale, schimbului de publicații și de activități cultural-educative cu publicul. Zestrea acestei biblioteci se ridică acum la 60.000 volume, în folosul celor 22.500 cititori, care consultă anual aproape o jumătate de milion de volume. Acesteia i-au urmat alte biblioteci de carte românească, „Ion Creangă", pentru copii (Iași), „Onisifor Ghibu" (București), „Ovidiu" (Constanța), „Târgu-Mureș", „Târgoviște", „Alba-Iulia", urmînd ca în acest an să fie deschisă biblioteca patronată de băimăreni. Un cuvînt de laudă se cuvine neobositului director Traian Brad de la Biblioteca „Octavian Goga" din Cluj-Napoca, ale cărui merite au fost răsplătite cu Diploma

Ministerului Culturii din Moldova, pentru contribuția deosebită la pregătirea și pornirea reformei bibliotecare în Republica Moldova.

Primul Congres al Filologilor din Republica Moldova

Între sărbătoarea Independenței și Ziua limbii, a avut loc în aula Universității de Stat primul Congres al Filologilor. Ideea unui astfel de congres s-a născut din amestecul guvernanților și politicienilor, susținători ai unor interese vremelnice în problemele limbii. Promotorul acestui congres a fost acad.Mihai Cimpoi, ales președinte în mod democratic de către participanții din toate județele, în număr de peste 500. Pe frontispiciul scenei au fost înscrise cuvintele lui Alexei Mateevici, „*N-avem două limbi, două literaturi, ci numai una-aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului ca să nu mai vorbim degeaba*". În alocuțiunea sa Mihai Cimpoi a făcut referiri la amenințările la adresa limbii române, singura care le dă garanția identității, ea fiind „*culoarea sufletului nostru*" și „*stăpâna noastră*". Spre deosebire de mass-media, care se ferește a nominaliza limba vorbită, congresmenii au demonstrat cu argumente științifice, alteori cu înflăcărare, că „*limba noastră este limba română*", iar ca limbă oficială în stat, limbile minorităților nu au voie să o prejudicieze. Nefiind apanajul politicienilor, limba română necesită a fi protejată așa cum se întâmplă și în alte țări, între care Franța și Germania. Academicieni, profesori, scriitori, ziariști, oameni de cultură între care Anatol Ciobanu, Gheorghe Rusnac, Silviu Brejan, Sergiu Nazaria, Ion Cireanu, Maria Șleahtițchi, Serafim Saka, Adrian Ghicov, Tudor Tatușcie, Mihai Purice, Nicolae Dabija, Ion Hadârcă au respins încercările de restaurație comunistă în domeniul limbii. În încheiere a fost adoptată o rezoluție prin care resping tendințele de deznaționalizare, amenințând cu recurgerea la toate mijloacele de protest dacă nu se va ține seamă doleanțele lor.

În Grădina Publică

Un parc de o rară frumusețe adăpostește minunatul panteon al scriitorilor români. Unic în felul său, aleile lui au devenit acum reprezentative pentru spațiul mioritic românesc. Aici se alătură an de an busturile în bronz ale celor mai valoroși scriitori români. Clasicilor le-au urmat contemporanii. A fost rîndul lui George Bacovia care îl are în față pe Nichita Stănescu. Prezența la eveniment a fost mai mare decât în alți ani. Doi amfitrioni, Mihai Cimpoi și Victor Crăciun, președintele Ligii Românilor de Pretutindeni, au ținut să îmbărbăteze publicul cu crâmpeie

din viața și activitatea poetului autumnalelor. Pe aceeași linie s-au situat și discursurile poeților C.V.Tudor, Toma Istrate și Leonida Lari. Au fost recitate versuri bacoviene și de înflăcărare patriotică. Între ei s-a aflat și prof.T.A.Enăchescu care a impresionat publicul cu *Doina basarabeană* a lui Teodor Al.Munteanu.

Salonul de carte

Ajuns și el la a zecea ediție, Salonul Național de Carte, organizat de Biblioteca Națională a Moldovei (31 aug.-4 sept.), reprezintă aceeași expresie a unei culturi unitare. Salonul rămâne un moment de bilanț al producției editoriale. Avem în vedere trei aspecte ale acesteia: valorificarea conținutului spiritual al cărții, încurajarea procesului editorial și, nu în ultimul rând, comercializarea cărții. Am întâlnit, aici standuri de carte aparținînd unor prestigioase edituri, între care: Întreprinderea Editorial-Poligrafică „Știința", Editura „Cartier", Editura „Cartea Moldovei", „Basarabia", „Litera", „Augusta" (Timișoara), „Alexandru cel Bun" (Cernăuți), „Cutia Pandorei" ș.a. Între lucrările puse în vînzare la Salon am remarcat integrala Mihai Eminescu, apărută sub îngrijirea Centrului de Informare și Documentare „Mihai Eminescu". Lucrarea în 8 volume, peste 6000 pagini, condiții grafice deosebite, se putea procura la 500 lei moldovenești setul (cca.1.500.000 lei romînești). În ciuda salariilor mici, am întâlnit mulți basarabeni fericiți care duceau subsuoară pachetul de Opere – Eminescu. „*Avem nevoie de Eminescu mai mult ca oricând!*" mi-a spus unul dintre posesorii mirificului pachet.

Brâncuși la Chișinău

Eveniment de excepție, la Centrul expozițional al Uniunii Artiștilor Plastici a fost dezvelit bustul lui Constantin Brâncuși, lucrare realizată de Milița Petrașcu, născută la Chișinău care, după studii efectuate la Moscova, Petersburg și München, ajunge la Paris și își desăvârșește studiile în atelierul lui Brâncuși. Cuvinte emoționante au rostit, cu acest prilej, Anatol Rurac, președintele U.A.P., Adrian Bălănescu, ambasadorul României în R.Moldova, Ioan Opriș, secretar de stat în Ministerul Culturii din România și Victor Crăciun, președintele generoasei Ligi Culturale a Românilor de Pretutindeni. Cu acest prilej au fost redeschise galeriile Centrului cu două valoroase expoziții de pictură, aparținând lui Petre Achiței și Ion Grigore. La Uniunea Scriitorilor din Moldova a avut loc un simpozion, precum și lansarea cărții „*Brâncuși, poet al ne-sfârșirii*" a lui M.Cimpoi.

*

Spre deosebire de anii precedenți, sărbătorile sfîrșitului de august din Chișinău sunt tot mai puțin onorate de oficialitățile politice. A fost deseori reclamată absența primului om din stat, președintele Vladimir Voronin, a miniștrilor și altor personalități. Au rămas în schimb fideli activității de renaștere națională Serafim Urechianu, primarul general al Capitalei, acad.Mihai Cimpoi, istoricul Anatol Petrencu, poeții Iulian Filip, Leo Butnaru, Alexei Rău, iar lista lor ar putea fi mult extinsă. Cu toate obstrucțiunile impuse de guvern, procesul de renaștere națională și culturală își continuă drumul său firesc. Oamenii cărții din Romînia au convingerea actului de responsabilă generozitate culturală, garanție sigură a unității noastre în toate planurile vieții politice, economice și spirituale.

(2001)

Ziar public municipal

CAPITALA

Nr. 29 (29) Sâmbătă, 17 iulie 1999 Prețul 50 bani

SECTORUL RÂȘCANI - MUNICIPIUL TÂRGU-MUREȘ: UN MODEL DE COLABORARE PE MULTIPLE PLANURI

Contactele interumane rămân a fi cel mai mare lux pe care și-l pot permite contemporanii noștri, deși metamorfozele politice din ultimul deceniu au impulsionat vizibil procesul de stabilire a punților de la țară la țară, de la oraș la oraș, de la om la om, acestea servind drept sursă nesecată de experiență, cunoștințe, trăiri sufletești trepetabile. Iată că, de câțiva ani încoace, locuitorii sectorului Râșcani al municipiului Chișinău au devenit și ei parte a acestui proces constructiv, reușind să stabilească contacte deosebit de frumoase cu locuitorii unui oraș românesc cu tradiții seculare – Târgu-Mureș, contacte care, treptat, se transformă în relații de strânsă colaborare în diverse domenii. Cum s-au înfiripat aceste contacte? Sub semnul căror evenimente au evoluat ele?

Găsiți răspunsurile la aceste întrebări în materialele ce urmează.

MAI ÎNTÂI A FOST CUVÂNTUL...

Ion PALADI, pretorul sectorului Râșcani:

- Nu exagerez și nici nu plătesc tribut limbajului metaforic, când spun că la baza relațiilor de colaborare dintre sectorul Râșcani și municipiul Târgu-Mureș a stat cuvântul - cel scris, frumos orânduit în file de carte.

Acum 3 ani, Primăria Capitalei primea de la Târgu-Mureș o donație de carte alcătuită din 10 mii de volume. Și așa cum în sectorul Râșcani se simțea necesitatea unui fond public de carte națională, am preluat donația, am găsit localul potrivit și am cititorii o bibliotecă. S-a numit, cum era și firesc, „Târgu-Mureș", constituindu-se în scurt timp într-un adevărat centru de cultură. La prima aniversare a bibliotecii i-am avut ca oaspeți pe viceprimarul municipiului Târgu-Mureș, dl Eugen Crișan, directorul Bibliotecii județene Târgu-Mureș, dl Dimitrie Poptămaș. Din discuțiile purtate cu această ocazie am înțeles că un teren propice pentru colaborare ar fi domeniul administrării publice locale. Pe această temelie ne-am și structurat relațiile ulterioare.

În iunie 1998, am fost invitați la "Zilele târgumureșene", manifestare deveniță tradițională și un minunat prilej de a face bilanțuri și a schița planuri.

Atunci am avut o întrevedere cu Primarul municipiului Târgu-Mureș, dl Fodor Imre, în cadrul căreia am semnat un protocol de intenții cu privire la stabilirea unor contacte de colaborare.

În luna octombrie a aceluiași an, în cadrul Zilei orașului Chișinău, am semnat, împreună cu oaspeții noștri ardeleni, Protocolul privind dezvoltarea relațiilor de colaborare dintre pretura sectorului Râșcani, Chișinău și Consiliul municipal Târgu-Mureș.

De atunci au trecut doar 10 luni, dar deja putem vorbi despre primele semne ale unei colaborări concrete în domeniul economiei, medicinei. Fabrica de cherestea, Uzina de beton armat nr.2 încearcă (la nivelul administrațiilor) să stabilească legături directe cu agenți economici din Târgu-Mureș. Compania "AVRO" inițiază un schimb activ de mărfuri (articole din piele, de artizanat) cu parteneri târgumureșeni. Prinde contur real ideea deschiderii pe teritoriul sectorului a unei întreprinderi de prelucrare a lemnului, cu o secție de producere a faianței sanitare (specialiștii au stabilit că argila noastră se pretează acestui gen de activitate productivă). Merită toată atenția și un ait proiect cu suport real: agenții economici din Târgu-Mureș sunt dispuși să livreze cantinelor din școlile sectorului utilaj tehnologic pe bază de leasing.

Deși, în perspectivă, intenționăm să punem accentul pe colaborarea economică, trebuie să spun că oamenii de afaceri se afla, deocamdată, la etapa "sondării terenului". Pe când colaborarea în alte domenii, cum ar fi cultura, medicina, învățământul, contactele interumane directe, cunoaște deja realizări concrete. Direcțiile Sănătății din sectorul Râșcani și municipiul Târgu-Mureș au convenit asupra schimbului de medici, cu o eventuală stagiere în centrele curative. În luna mai, 50 de copii din Târgu-Mureș s-au odihnit timp de câteva zile (pe durata Hramului) în comuna Grătiești din componența sectorului nostru, fiind cazați în familiile copiilor cu care au reușit să lege prietenie. Iar în cea de-a doua jumătate a lunii iulie un grup de 30 de copii din Moldova se vor odihni în Târgu-Mureș.

Intenționăm să-i invităm pe prietenii noștri târgumureșeni la sărbătoarea națională "Limba noastră", la Ziua orașului Chișinău, când, sper, vom pune la punct noi proiecte de colaborare.

O secvență de la inaugurarea Bibliotecii "Târgu-Mureș"

CARTE DE VIZITĂ

Municipiul Târgu-Mureș este situat în partea centrală a Podișului Transilvaniei, pe ambele maluri ale cursului superior al râului Mureș, la o altitudine medie de 320 metri. Reședință a județului Mureș, este un puternic centru administrativ, economic și cultural, având cca 175000 de locuitori și o suprafață de 4930 ha.

Din punct de vedere etnic, populația este structurată astfel: români – 46,13%; maghiari – 51,38%, romi, germani, evrei și alte naționalități – 1,98%.

Conform statisticilor, în Târgu-Mureș sunt 42,38% ortodocși; 33,11% reformați; 15,16%, romano-catolici, 3% greco-catolici, 2,76% unitarieni, 0,09% mozaici, 1% de alte confesiuni.

Fiind situat în centrul Transilvaniei și al României, la confluența mai multor drumuri naționale și europene, municipiul Târgu-Mureș reprezintă un nod feroviar, rutier și aerian. Rețeaua de transport asigură legături multiple datorită drumului "Europa 60" ce leagă Europa de Vest de cea de Est.

De la o condiție multiculturală agitată de-a lungul secolelor de destule probleme, orașul trece acum la una aproape definit biculturală. În acest proces, aflat abia la început, el s-ar putea polariza tranșant, evoluând fie pe principiul contrastului, fie pe principiul paralelismului. Prin echilibrul său etnic, municipiul Târgu-Mureș este, fără îndoială, un laborator european al conviețuirii între etnii.

Claudia Șatravca, șefa Bibliotecii "Târgu-Mureș" din sectorul Râșcani, și Dimitrie Poptămaș, directorul Bibliotecii județene "Mureș"

"ZILELE TÂRGU-MUREȘENE-99"

Andrei GROSU, șeful Direcției Învățământ a sectorului Râșcani

- Din inițiativa Primăriei municipiului Târgu-Mureș, personal a primarului Fodor Imre și a Consiliului municipal, începând cu 1997, în ultima săptămână a lunii iunie se desfășoară "Zilele târgumureșene". Manifestarea reprezintă, de fapt, comemorarea privilegiului din 28 august 1482 al regelui Matei Corvin, prin care orașului Târgu-Mureș i se acorda dreptul de a ține trei târguri anuale, printre care unul în luna iunie.

La ediția din acest an, ce s-a desfășurat în perioada 23-26 iunie, a participat și o delegație din sectorul nostru, din care au făcut parte dl Vasile Galeanschi, medic-șef al AMT Râșcani, dna Valentina Patraș, primarul comunei Grătiești, și subsemnatul.

În cadrul manifestărilor festive, unui grup de personalități autohtone și străine li s-a conferit titlul de cetățean de onoare al municipiului Târgu-Mureș, dat fiind aportul lor deosebit la dezvotarea localității.

Membrii delegației noastre au avut o întrevedere cu primarul Fodor Imre. Am analizat, în linii mari, procesul de realizare a Protocolului de colaborare, semnat la 4 octombrie 1998, s-a produs un schimb de opinii cu privire la aprofundarea conlucrării în domeniul Învățământului, medicinei, culturii, s-a insistat asupra necesității stabilirii unor relații economice mai strânse. De notat că autoadministrațiile locale și oamenii de afaceri din Târgu-Mureș și sectorul Râșcani pregătesc un pachet de propuneri referitoare la colaborarea economică.

Astfel, putem spune că pentru delegația noastră "Zilele târgumureșene-99" nu au fost doar o minunată sărbătoare, ci și un prilej pentru a ne convinge că partenerul nostru dorește cu adevărat să dezvolte aceste relații frumoase, să le aprofundeze și să le confere noi semnificații spirituale.

O ATITUDINE NOUĂ FAȚĂ DE CETĂȚEAN

Luminița FRUNZĂ, specialist-coordonator în relații cu publicul, pretura sectorului Râșcani

- Acum doi ani, la Târgu-Mureș a fost creat un Centru de Informații pentru Cetățeni (CIC), un centru care oferă o nouă modalitate de abordare a relației între administrație și cetățeni, fiind o expresie a spiritului democratic din administrația publică.

(Continuare în pag.8)

ZILELE BIBLIOTECII „TÂRGU-MUREȘ” DIN CHIȘINĂU

Preludii la o bibliotecă

Au trecut șase ani de când parlamentarii Moldovei au proclamat independența Basarabiei. În acele momente de entuziasm general mă aflam printre cei care săvârșeau acel act istoric, de la 27 august 1991. Am străbătut calea de la clădirea Parlamentului și până în Piața Marii Adunări Naționale în aclamațiile mulțimii care aștepta publicul verdict. Am pornit cu mare încredere și simțeam că nu ne mai desparte nimeni și nimic. Independența a pus capăt supunerii, umilirii și teroarei roșii. Era momentul declanșării renașterii naționale a Basarabiei. Oficializarea limbii române, adoptarea grafiei latine, a tricolorului românesc și a imnului național „Deșteaptă-te române” constituiau pentru mine tot atâtea momente de speranță în spulberarea diferențelor dintre noi. În vâltoarea acestor evenimente, mai mulți bibliotecari din județele Ardealului ne-am oferit sprijinul ideilor înnoitoare, punându-se bazele primei biblioteci românești din Chișinău. - „TRANSILVANIA”, chiar în ziua următoare a proclamării independenței. An de an, la ceas aniversar, ne-am dat întâlnire, aici, colegi din județele Mureș, Baia Mare, Satu Mare, Bihor, Alba, Sălaj, Brașov, Arad, Timișoara, Sibiu sporind zestrea cărților, într-un elevat și susținut dialog cultural și profesional dus până la perfecțiune. În această bibliotecă am întâlnit tineri și adulți având pe masa de studiu pe Eminescu, Coșbuc, Alecsandri, Rebreanu, Blaga, Arghezi, Călinescu, Sadoveanu… în haina lor adevărată. Tot aici ne-am dat întâlnire cu Mihai Cimpoi, Grigore Vieru, D.Matcovschi, Leo Butnaru, Iulian Filip, Dumitru Fusu, Ioan Mânăscurtă, Alexe Rău, Iurie Colesnic și mulți alții, cu care am dialogat ore în șir despre ceea ce ne apropie. Acesta a devenit locul în care cei peste 12.000 cititori, care se înscriu anual, beneficiază de aproape 60.000 de volume de cărți, donate de ardeleni.

În decursul timpului, primei biblioteci românești i s-au alăturat altele: Biblioteca „Onisifor Ghibu”, patronată de Biblioteca municipală „M.Sadoveanu” din București; Biblioteca „Ion Creangă” (pentru copii)

oferta colegilor de la Biblioteca „Gh.Asachi” din Iași; Biblioteca „Ovidius”, organizată de Biblioteca Județeană Constanța; Biblioteca „Târgoviște”, donația colegilor din județul Dâmbovița și Biblioteca „Târgu-Mureș”, care ne aparține.

O strălucită cronică a confluențelor culturale româno-române, a gesturilor de generozitate ardelenească, ne oferă scriitorul clujean Teodor Tanco, în lucrarea *Basarabia, numele tău e Maria*, apărută succesiv în trei ediții, carte care a fost premiată de Uniunea Scriitorilor din Chișinău. Sunt însemnări de scriitor, martor al atâtor întâmplări cu semnificații istorice.

Biblioteca „Târgu-Mureș”

Sectorul Râșcani, al doilea ca mărime din cele cinci existente, are o populație de peste 180.000 locuitori și dispune de 13 biblioteci publice, filiale ale Bibliotecii municipale „B.P.Hasdeu”. Biblioteca „Târgu-Mureș” este una dintre ele, instituită cu un an în urmă și este situată pe principala arteră de circulație a sectorului, pe Bulevardul Moscovei, nr.8, la parterul unui bloc de locuințe, având o suprafață de 400 mp. Spațiul a fost acordat de Primăria municipiului Chișinău, precum și mobilierul necesar. La deschidere, fondul inițial de carte a fost de 5.000 volume, din care două treimi erau donația Bibliotecii Județene Mureș. Bucurându-ne de sprijinul Ministerului Culturii și de resursele proprii (fond de dublete) precum și de generozitatea unor donatori, la numai un an de la înființare, Biblioteca „Târgu-Mureș” înregistrează peste 18.000 volume, fond enciclopedic de largă adresabilitate. Ceea ce caracterizează fondul de carte al acestei noi biblioteci este calitatea colecțiilor. Se vorbește în

Chișinău despre biblioteca cu cele mai bune cărți - „Târgu-Mureș”. Este rodul selectivității noastre,

principiu de bază în alcătuirea colecțiilor. Beneficiari sunt în special elevii liceelor și studenții universităților, Universitatea Tehnică aflându-se în imediată apropiere. Un prim bilanț al acestui an se concretizează în cei peste 6.000 de utilizatori care apelează la serviciile bibliotecii, prin cei șase salariați cu pregătire de specialitate biblioteconomică, conduși de Claudia Șatravca cu pasiune, profesionalism și inițiativă. Așa se prezintă prima bibliotecă românească din sector și cea mai tânără din cele cinci, la ceas aniversar.

Zilele Bibliotecii „Târgu-Mureș”

Sărbătorirea unui an de la înființare a avut loc în cadrul Zilelor Chișinăului – 97 (1-7 oct.), biblioteca marcând activități specifice în zilele de 2 și 3 octombrie.La deschiderea acestora au răspuns invitației Departamentului Culturii de pe lângă Primăria din Chișinău, Alexandru Petru Frătean, vicepreședinte al Consililui Județean Mureș și Eugen Crișan, viceprimar al Târgu-Mureșului, care au apreciat actul de responsabilă cooperare culturală. Au fost de față Cornel Moraru, consilier cultural șef al Inspectoratului de Cultură al Județului Mureș și Marin Șara, directorul Bibliotecii „Petru Maior” din Reghin. Cu acest prilej a fost

oferită o nouă donație de carte de aproape 2.000 volume în valoare de peste 16 milioane de lei, obiecte de artă și muzicale, produse de prestigioasele firme mureșene S.C.PRODCOMPLEX S.A. Târgu-Mureș și S.C.HORA S.A. din Reghin, precum și o însemnată cantitate de integrame, editate de S.C.TAVIS-COM SRL Târgu-Mureș, pentru a fi difuzate gratuit cititorilor. Deschiderii oficiale i-au urmat lansări de cărți între care menționăm: *Ștefan cel Mare* – album, Onisifor Ghibu, *Gânduri despre Basarabia,* Dumitru Fusu – cunoscut actor, prezent cu un recital Eminescu la Târgu-Mureș, *Mai singur decât cel nenăscut*; Cornel Moraru. *Obsesia credibilității;* Grigore Jitaru. *Blazoane domnești din Țara Românească și Moldova* (sec.12-15): Alexe Rău, directorul Bibliotecii Naționale din Moldova, *Uniluconul* ș.a. în prezența unor valoroși editori cum sunt Ioan Mânăscurtă și Iurie Colesnic.

Iurie Canașin

Sculptorul și graficianul Iurie Canașin, laureat al mai multor premii naționale și internaționale, și-a întrunit lucrările de o rară măiestrie, într-o expoziție retrospectivă inedită, organizată în imensa sală a Bibliotecii „Târgu-Mureș". „*Niciodată* – afirma artistul – *opera mea nu a iradiat atâta căldură și strălucire ca aici, între cărți*". Eminescu și opera sa, principală sursă de inspirație, scriitori, actori, momente ale suferințelor noastre ridicate pe verticală, păreau că s-au născut din cărți, dându-le prelungire în timp și spațiu. Petent și de ținută, comentariul lui Mihai Petrov Petrovic, artist al poporului și laureat al premiului de stat, privitor la creația artistului. Momente de înălțare sufletească irepetabile. Ele țin de recunoștința purtată cărții și operei de artă.

În atelierul de creație a lui Glebus Sainciuc

Pe Glebus Sainciuc l-am cunoscut la Biblioteca „Transilvania". A fost prezent de fiecare dată la activitățile culturale românești. Ne-am întâlnit la inaugurarea bibliotecii noastre, iar acum, la deschiderea Zilelor bibliotecii „Târgu-Mureș". La venerabila sa vârstă septuagenară are numeroși prieteni de profesii și ranguri foarte diferite, atât din țară cât și din străinătate. Este singurul creator de măști. În atelierul său recunoaștem multe personalități ale vieții literare, artistice, culturale și politice. Ele scot în evidență trăsăturile morale și de comportament ale celor pe care îi reprezintă și primesc viață atunci când maestrul le dă interpretare pe fond muzical. Am asistat aici la un spectacol unic.

În timpul acțiunilor, maestrul Sainciuc schițează portrete pe

care le oferă celor avizați nu gratuit, ci în schimbul unui desen care să reprezinte o vacă, devenind astfel laureați ai concursului cu același nume. Astfel și-a constituit cea mai mare colecție de desene reprezentând patrupedul în viziunea lui Snegur, Lucinschi, Cimpoi, Vieru, Lari, Fusu... iar acum a noastră, musafirii săi.

Mascota bibliotecii

Nu mi-a fost dat să aud despre vreo bibliotecă care să aibă o mascotă. Ne-am obișnuit cu o asemenea creatură la olimpiadele sportive. În Occident se practică acest lucru și la biblioteci. Claudia Șatravca a vizitat biblioteca noastră în urmă cu câteva luni. Atunci, secția pentru copii a Bibliotecii Județene Mureș mai găzduia o expoziție de păpuși a Școlii generale nr.10. Impresionată de arta și varietatea acestora a solicitat o mascotă, care să fie a Bibliotecii „Târgu-Mureș" din Chișinău. Și-a ales protagonistă bufnița – simbolul înțelepciunii. Aceasta prezintă însemnele instituției noastre și are tradiție la Târgu-Mureș (Biblioteca Teleki). Lucrarea a fost executată nu cu puțin efort și dificultăți, de către prof.Rákosi Anna, îndrumătoarea cercului de elevi, după o serioasă documentație pe baza unui „vast material bibliografic". Prezența ei la biblioteca din Chișinău la ceas aniversar s-a bucurat de un viu interes din partea cititorilor adulți, dar mai ales din partea micilor cititori. Astfel a apărut prima bibliotecă cu mascotă. Dorim ca mascota să-și impună cât mai curând ascunsul simbol în relațiile cu publicul.

Dezbatere profesională

În prezența specialiștilor din principalele biblioteci ale Chișinăului, având ca moderatori pe Lidia Culicovschi, directoarea Bibliotecii municipale „B.P.Hasdeu" și subsemnatul, s-a pus în discuție problematica „bibliografiei locale" și importanța ei. Au fost reliefate realizările și greutățile în elaborarea acesteia. O contribuție valoroasă la această dezbatere a avut-o Traian Brad, președinte al Consiliului Directorilor din bibliotecile județene, vicepreședinte al Asociației Bibliotecarilor din bibliotecile publice din România, directorul Bibliotecii Județene „Octavian Goga" din Cluj-Napoca.

Nu putem încheia aceste rânduri fără a-l cita pe cronicarul însemnărilor basarabene, Teodor Tanco, privitoare la descoperirea românescului pe aceste mult-pătimite plaiuri de margine de țară și a unității tuturor românilor, care la o trecere pe Aleea Clasicilor din Grădina Publică consemna: „*Totul e românesc, totul e al nostru, sunt părți de suflet*

și de neam, toți acești uriași ai spiritualității noastre, încât identitatea ne-o exprimă prin orice semn sau simbol al celor ce au purtat ca indivizi un nume, iar ca învățați au reprezentat și reprezintă poporul român de pretutindeni".

(1997)

Sâmbătă, 11 Octombrie 1997 -7-

Zilele Bibliotecii "Târgu-Mureș" din Chișinău

Preludii la o bibliotecă

Au trecut ani și de când parlamentarii moldoveni au proclamat independența Basarabiei. În acele momente de entuziasm general mă aflam printre cei care săvârșeau acel act istoric de la 27 august 1991. Am urmărit cu calea de la Cladirea Parlamentului și pînă în piața Marii Adunări Naționale în aclamațiile mulțimii care așștepta publicul verdict. Am pornit cu mare încredere și sinteam că nu ne mai despărțe nimeni și nimic. Independența a pus capăt suferinței, umilirii și tenuirii roșii. Eramomentul declanșării renașterii naționale a Basarabiei. Oficializarea limbii române, adoptarea grafiei latine, a tricolorului românesc și a imnului național "Deșteaptă-te române", constituiau pentru mine tot atâtea momente de speranță în spulberarea diferențelor dintre noi. În vâlvoarea acestor evenimente mai mulți bibliotecari din județele Ardealului ne-au oferit sprijinul ideilor inițiatoare. "Podul de flori" s-a transformat în "podul de cărți", punându-se bazele primei biblioteci românești din Chișinău, - "TRANSILVANIA", chiar în Ziua unirii cu proclamării independenței. Inițiativa a aparținut Bibliotecii Județene "Octavian Goga" din Cluj-Napoca. An de an, la ceas aniversar, ne-am dat întîlnire aici colegi din județele Mureș, Baia Mare, Satu Mare, Bihor, Alba, Sălaj, Brașov, Arad, Timișoara, Sibiu sporind zestrea cărților, într-un elevat și susținut dialog cultural și profesional din pînă la perfecțiune. În această bibliotecă am întîlnit tineri și adulți având pe masa de studiu pe Eminescu, Coșbuc, Alecsandri, Rebreanu, Blaga, Arghezi, Călinescu, Sadoveanu... În haina lor adevărată. Tot aici ne-am dat întâlnire cu Mihai Cimpoi, Grigore Vieru, D.Matcovschi, Leo Butnaru, Iulian Filip, Dumitru Fusu, Ioan Mănăscurtă, Alexe Rău, Iurie Colesnic și mulți alți, cu care am dialogat ore în șir despre ceea ce ne apropie. Acesta a devenit locul în care cei peste 12.000 cititori care se înscriu anual beneficiază de aproape 60.000 de vo-lume de cărți, donate de ardeleni.

În decursul timpului, primei biblioteci românești s-au alăturat altele: **Biblioteca "Onisifor Ghibu"**, patronată de Biblioteca municipală "M.Sadoveanu" din București; **Biblioteca "Ion Creangă"** (pentru copii) oferita colegilor de la Biblioteca "Gh.Asachi" din Iași; **Biblioteca "Ovidius"**, organizată de Biblioteca Județeană Constanța; **Biblioteca "Târgoviște"**, donația colegilor din județul Dâmbovița și Biblioteca "Târgu-Mureș", care ne aparține.

O strădanie comună a contribuienților culturale românești-române, a gestiunilor de generozitate ardelenească, ne oferă scriitorul clujean Teodor Tanco, în lucrarea *Basarabia, numele tău e Maria*, apărută succesiv în trei ediții, carte care a fost premiată de Uniunea Scriitorilor din Chișinău. Sunt însemnări de scriitor, martor al atâtor întâmplări cu semnificații istorice.

Biblioteca Târgu-Mureș

Sectorul Răscani, al doilea ca mărime din cele cinci existente, are o populație de peste 180.000 locuitori și dispune de 13 biblioteci publice, filiale ale **Bibliotecii municipale "B.P.Hasdeu"** Biblioteca "Târgu-Mureș" este una dintre ele. Instituția cu un an în urmă s-este situată pe principala arteră de circulație a sectorului, pe Bd-ul Moscova, nr.8, la parterul unui bloc de locuințe, având o suprafață de 400 mp. Spațiul a fost acordat de Primăria municipiului Chișinău, precum și mobilierul necesar. La deschidere, fondul inițial de carte a fost de 5.000 volume, din care două treimi erau donații Bibliotecii Județene Mureș, care a avut loc în cadrul Zilelor Chișinăului - 97 (1-7 oct.), biblioteca marcând activități specifice în zilele de 2 și 3 octombrie. La deschiderea acestora au răspuns invitației Departamentului cultură de pe lângă Primăria din Chișinău, **Alexandru Petru Frăteanu**, vicepreședintele al Consiliului Județean Mureș și **Eugen Crișan**, viceprimar al Târgu-Mureșului, care au apreciat acțiul de responsabilă cooperare culturală. Au fost de fata **Cornel Moraru**, consilier cultural șef al Inspectoratului de cultură al județului Mureș și **Marin Sara**, directorul Bibliotecii "Petru Maior" din Reghin. Cu acest prilej a fost oferită o nouă donație de carte de aproape 2.000 vol. în valoare de peste 16 milioane lei, obiecte de artă și muzicale, produse de prestigioasele firme mureșene **S.C.PRODCOMPLEX S.A.** Târgu-Mureș și **S.C. HORA S.A.** din Reghin, precum și o însemnată cantitate de integrame, editate de **S.C. TAVIS-COM SRL** Târgu-Mureș, pentru a fi difuzate gratuit cititorilor. Deschiderii oficiale i-au urmat lansări de cărți între care menționăm *Ștefan cel Mare - album*, Onisifor Ghibu, *Gânduri despre Basarabia*, Dumitru Fusu - cunoscut actor, prezent cu un recital Eminescu la Târgu-Mureș, *Mai singur decât cel nenăscut*, Cornel Moraru, *Obștea credibilității*, Grigore Jitaru, *Blazonul domnesc al Țării Românești și Moldovei* (sec.12-15), Alexe Rău, directorul Bibliotecii Naționale din Moldova *Unirea*, s.a. în prezența unor valoroși editori cum sunt **Ioan Mănăscurtă** și **Iurie Colesnic**.

În prim plan Al. Frăteanu și Eugen Crișan

Retrospectivă Iurie Canașin

Sculptorul și graficianul Iurie Canașin, laureat al mai multor premii naționale și internaționale, și-a întrunit lucrările de o rară măiestrie într-o expoziție retrospectivă inedită, organizată în imensa sală a Bibliotecii "Târgu-Mureș". "Niciodată - afirma artistul - opera mea n-a fost atât de strâns legată de strălucirea ca aici între cărți". Eminescu și opera sa, principala sursă de inspirație, scriitori, actori, momente ale suferințelor noastre ridicate pe verticală, pârnu că s-au născut din cărți, dându-le prelungire în timp și spațiu. Prezent și de tinuță, comentarii lui Mihai Petrovici, artist al poporului și laureat al premiului de stat, privitor la creațiile artistului. Momente de înălțare sufletească inepuizabile. De tin de recomandat purtată cărții și operei de artă.

În atelierul de creație al lui Glebus Sainciuc

Pe Glebus-Sainciuc l-am cunoscut la Biblioteca Transilvania. A fost prezent de fiecare dată la activitățile culturale românești. Ne-am întâlnit la inaugurarea bibliotecii noastre, iar acum, la deschiderea Zilelor bibliotecii "Târgu-Mureș". La venerabila sa vârstă septuagenară are numeroși prieteni, de profesii și rangurii foarte diferite, atât din țară cât și din străinătate. Este singurul creator de măști. În atelierul său recunoștem numeroase personalități ale vieții literare, artistice, culturale și politice. Ele scot în evidență trăsăturile morale și de comportament a celor pe care îi reprezintă și primesc viață atunci când maestrul le dă interpretare pe fond muzical. Am asistat aici la un spectacol unic.

Directorul Bibliotecii Județene Mureș văzut de Glebus Sainciuc

În timpul acțiunilor, maestrul Sainciuc schițează portrete pe care le oferă celor avizați nu gratuit, ci în schimbul unui desen care să reprezinte o vacă, devenind astfel laureați ai concursului cu aceluș nume. Astfel și-a constituit cea mai mare colecție de desene reprezentând patrupedul în viziunea lui Snegur, Lucinschi, Cimpoi, Vieru, Lupu, Fusu... iar acum a noastră, mesafirii săi.

Mascota bibliotecii

Numa-a fost dat să aud despre vreo bibliotecă, care să aibă o mascotă. Ne-am obișnuit cu o asemenea creatură la olimpiade sportive. În Occident se practică acest lucru și la biblioteci. **Claudia Satravea** ne-a vizitat biblioteca noastră în urmă cu câteva luni. Atunci socăș pentru copii a Bibliotecii Județene Mureș mai găzduia o expoziție de păpuși a Școlii generale nr.10. Impresionată de arta și varietatea acestora a solicitat o mascotă, care să fie a Bibliotecii "Târgu-Mureș" din Chișinău. Și-a ales protagonista bufonului - simbolul înțelepciunii, prezentă în numeroase instituții noastre și cu tradiție la Târgu-Mureș (Biblioteca Teleki). Lucrarea a fost executată nu cu puțin efort și dificultăți, de către prof. **Rakosi Anna**, îndrumătoarea cercului de elevi, după o serioasă documentație pe bază unui "vast material bibliografic". Prezenta ei la biblioteca din Chișinău la ceas aniversar s-a bucurat de un viu interes din partea cititorilor adulți dar mai ales din partea micilor cititori. Astfel a apărut prima bibliotecă cu mascotă. Dorim ca mascota să-și imprimă cât mai curând ascunsul simbol în relație cu publicul.

Dezbatere profesională

În prezența specialiștilor din principalele biblioteci ale Chișinăului, având ca moderatori pe Lidia Ciliorschi, directoarea bibliotecii municipale "B.P.Hasdeu", și subsemnatul, s-a pus în discuție problematica "bibliografiei locale" și importanța sa. Au fost reliefate realizările și greutățile în elaborarea ei și [illegible] forma [illegible]. O contribuție valoroasă la această dezbatere a avut-o Traian Brad, președinte al Consiliului directorilor din bibliotecile județene, vicepreședinte al Asociației bibliotecarilor din bibliotecile publice din România, directorul Bibliotecii Județene "Octavian Goga" din Cluj-Napoca.

"Luceafărul" în viziunea lui Iurie Canașin

Mascota Bibliotecii "Târgu Mureș" din Chișinău

Nu putem încheia aceste rânduri fără a-l cita pe cronicarul însemnărilor basarabene, Teodor Tanco, privitoare *la descoperirea românescului pe aceste multi-pământie ploieri de margine de țară și a unității tuturor românilor*, care, la o trecere pe Aleea Clasicilor din Grădina Publică consemna: "*Totul e românesc, totul e al nostru, sunt părți de suflet și de neam toți acești uriași ai spiritualității noastre, încât identitatea ne-o exprimă prin orice semn sau simbol al celor ce au purtat ca indivizi un nume, iar ca învățați au reprezentat și reprezintă poporul român de pretutindeni*".

Dimitrie Popușoaș

Zilele Bibliotecii "Târgu-Mureș"

Aniversarea unui an de la Infiin-

Pagină din cotidianul „24 ore mureșene"

LA SĂRBĂTOAREA LIMBII ROMÂNE

În fiecare an, sfârșitul de august este darnic în sărbători la frații români de peste Prut. La 27 august (începând cu anul 1991) este marcată „Independența de Stat" a Moldovei care ne amintește de desprinderea ei din „marea familie" a popoarelor sovietice. De fapt, sărbătoarea „Independenței" sau „Neatârnării" la români ne trimite în istorie, la anul 1877 (9 mai), când România își cucerește independența față de Imperiul Otoman, printr-un război necruțător și care are ca urmări răpirea Basarabiei de către ruși. La 31 august, altă mare sărbătoare ne amintește de adoptarea limbii oficiale a statului – limba română (1989), revenită în tiparele grafiei latine. În decursul celor zece ani care s-au scurs de atunci, asupra acestei probleme au apărut multe dispute. Inițial, sărbătoarea a debutat sub genericul „Limba noastră cea română", care cedează cu timpul prin revenirea la așa-zisa „limbă moldovenească", urmare a unor puternice frământări politice, ca apoi să nu mai fie nominalizată, sintagmă înlocuită cu „limba noastră", „limba de stat", „limba oficială", aproape prin toate mijloacele de informare (presă, radio, TV), de către alilingvi. Cu toate acestea, timpul, legăturile culturale și economice cu Țara impun mai mult ca niciodată folosirea limbii române. Se vorbește tot mai mult românește, corect și mai frumos. Nu întâmplător, ziua de 31 August a redevenit în acest an „Sărbătoarea Limbii Române", păstrând ceva din entuziasmul inițial de acum un deceniu. Între aceste două sărbători, mai este una de suflet și credință creștinească, „Adormirea Maicii Domnului" (28 august, stil vechi), sărbătoare de mare amploare în lumea ortodoxă, iar pentru basarabeni, de alternare între cele două stiluri, vechi și nou, și de opțiune spre patriarhia Bucureștiului ori a Moscovei. Așadar, basarabenii au beneficiat de cinci zile calendaristice nelucrătoare, prilej de odihnă, reculegere spirituală, voie bună și petrecere cu miros de frigărui și vin, dar și de activități cultural-artistice și științifice din belșug.

Zilele Bibliotecii „TRANSILVANIA”

La numai o zi după proclamarea independenței de stat a Moldovei, ardelenii prezenți în număr mare la evenimentele din 27 august (în Parlament și Piața Marii Adunări Naționale) au oferit chișinăuenilor cel mai frumos dar, prima bibliotecă de carte românească, denumită „Transilvania”. Inițiativa a aparținut Bibliotecii Județene „Octavian Goga” din Cluj-Napoca. Au aderat și sprijinit această inițiativă bibliotecile județene din Transilvania, Târgu-Mureș, Brașov, Baia Mare, Satu Mare, Alba Iulia, Bistrița-Năsăud și Sălaj. Locul stabilit, un mare cvartal de locuințe, din sectorul „Ciocana”. Inaugurarea a avut loc în prezența autorităților de stat din Chișinău și numeroși oameni de cultură din România. Această nouă instituție reprezintă una din porțile deschise spre împlinirea idealului basarabean, repunerea în drepturile sale legitime a limbii române. Cei 600 metri pătrați afectați cărții și lecturii adăpostesc astăzi 60.000 volume, publicații din cele mai diverse domenii, acoperind o sferă de interese ale lecturii și informării, de la divertisment la complexitate. Numai în acest an biblioteca a atras peste 13.000 de cititori, care au consultat aproape 250.000 volume.

Zilele Bibliotecii „Transilvania” (23-29 aug.) au oferit cititorilor activități atractive și de interes. Menționăm dintre acestea expoziția de carte „Scriitori basarabeni – galerie aniversară” cu prezentări bio-bibliografice. Între fericiții aniversați mai tineri ori mai vârstnici se numără: E.Bucov, I.Stavinschi, I.Gheorghiță, L.Butnaru, Em.Galaicu, I.Hadârcă, L.Lari, D.Matcovschi, A.Roșca, I.Podoleanu și R.Verejanu. O altă expoziție a cuprins lucrări de pictură, floristică și obiecte croșetate ale copiilor. Nu a fost trecut cu vederea poetul Ion Hadârcă, aniversat la împlinirea a 50 de ani, în memoriam „Alecu Mare”, juristul clujean de origine basarabeană, mare sprijinitor al bibliotecii. Momentul aniversar al Bibliotecii a fost marcat chiar în ziua de 28 august prin expoziția donațiilor de cărți oferite de biblioteca „Octavian Goga”, în număr de 2.200 volume, urmată de lansări și prezentări de cărți ale scriitorilor clujeni și basarabeni. Au onorat această activitate, prezidată de acad.Mihai Cimpoi, președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova, Nichita Danilov, ambasadorul interimar al României în Moldova, Anatol Sărăcuță, pretorul sectorului „Ciocana”, s-au confruntat, avându-l ca moderator pe poetul Leo Butnaru, cele două culturi, „română-română”, în cuvinte alese și bilanț apreciabil, avându-i de față pe clujenii Ion Pop, Adrian Popescu, Virgil Bulat, Teodor Tanco, Mihai Gherman, Valer Hossu, Ilie Rad, Victor Cubleșan, iar din Chișinău, Iulian Filip și Em.Galaicu.

Un interes aparte s-a manifestat pentru sesiunea de comunicări

„Basarabia – Transilvania – repere culturale”, avându-l ca moderator pe reputatul istoric basarabean Anatol Petrencu. Au fost susținute comunicări de către Tudor Colac, director la Centrul Național de Creație Populară; Mihai Gherman, cercetător științific la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj; Pavel Balmuș, cercetător științific (Chișinău); Mariana Istrate, cercetător științific (Cluj-Napoca); Valer Hossu, istoric, redactor la „Scutul Patriei” Cluj-Napoca, și MariaIșaev, Centrul de Informare și Documentare de pe lângă Biblioteca municipală „B.P.Hasdeu”.

Nu putem să nu amintim pe amfitrionii acestor activități, Traian Brad, directorul general al Bibliotecii „Octavian Goga” din Cluj-Napoca, Lidia Culicovschi, directoarea Bibliotecii „B.P.Hasdeu” și Paraschiva Onciu, directoarea Bibliotecii „Transilvania”, pentru sufletul și străduința în reușita tuturor activităților. O notă aparte a activităților culturale a fost adusă de interpreta melosului popular Maria Marcu, readucându-ne în memorie prin cântecul său cuvintele: „Nu e limbă mai frumoasă / Decât limba românească”.

Moldova, între „descălecat” și întemeiere

„Casa limbii române” este o instituție relativ nouă, inaugurată cu un an în urmă. Situată într-o clădire reamenajată, într-o poziție centrală (str.M.Kogălniceanu, 90), aceasta a devenit unul din locurile de întâlnire a intelectualilor. Existența ei are la bază aspirațiile de renaștere națională a românilor basarabeni. În aceste zile de sărbătoare, prin grija directorului său Alexandru Bantoș, redactorul-șef al revistei „Limba Română”, au fost organizate activități cultural științifice specifice, între care simpozionul „Un deceniu al speranțelor”, întâlnirea autorilor și editorilor din România și Moldova sub genericul „Elogiu limbii române”, „Cum vorbim, cum scriem, cum gândim? – oameni de știință și cultură în dialog cu tineretul”, lansări de cărți, precum și a prestigioasei publicații. „Limba română”, revistă de știință și cultură.

Mi-a atras atenția în mod deosebit masa rotundă „Moldova, între <descălecat> și întemeiere”. Aceasta se dorea a fi o replică politicienilor comuniști, alimentați de ideile așa-zisului istoric M.Stati, care au simulat o falsă aniversare a Moldovei, prin care au urmărit abaterea de la unitate a poporului român prin scindare.

Masa rotundă a fost condusă de prof.dr.Demir Dranev, directorul Institutului de Istorie, membru al Academiei de Științe a Moldovei. Prin toate intervențiile s-a dat un răspuns vehement acelora care au inventat o altă limbă decât limba română și o altă istorie, care face abstracție de adevărurile confirmate. *„Vremurile s-au schimbat – afirma „moderatorul – a*

sosit momentul adevărului". Intervenții pe această temă au fost susținute de istorici consacrați între care Pavel Parasca, decanul Universității Libere, Anatol Petrencu, Uniunea Scriitorilor, Andrei Eșanu, Academia de Științe, Ion Negrei și Ion Chirtoacă, Institutul de Istorie, toți din Chișinău, Valer Hossu, Mihai Gherman și Ilie Rad din Cluj-Napoca.

Discuțiile s-au constituit într-un manifest necruțător împotriva falsificatorilor istoriei, a „jubilomaniei" promovate de pseudo-istoricii aflați la interesele unor partide politice, a celor care promovează dezbinarea românilor, a „hoților" de istorie. „*Republica Moldova nu are suport istoric. Istoria este a poporului român din care facem parte*", afirma Andrei Groza, reputat cercetător al domeniului.

Simpozion „Lucian Blaga"

Aula Uniunii Scriitorilor din Moldova a devenit neîncăpătoare. S-au întâlnit aici iubitori ai cuvântului frumos, scriitori, oameni de cultură, știință și artă pentru a cinsti memoria lui Lucian Blaga, așa cum o fac în fiecare an. Lucrările simpozionului au fost moderate de acad.Mihai Cimpoi. Ediția din acest an a fost consacrată relațiilor dintre poezia celor doi titani Blaga și Stănescu, influenței lirice blagiene asupra generației șaizeciste, inclusiv asupra poeților români din Basarabia. La lucrările simpozionului a participat poetul român de origine sârbă Ion Milos, stabilit în Suedia, care, prin traducerile sale a plasat în universalitate ce are mai valoros lirica românească, prin cele 13 volume de traduceri în suedeză. Ultima sa carte este o antologie care cuprinde 177 de poeți români traduși în limba suedeză. Au susținut comunicări, prof. Ion Pop, decanul Facultății de Filologie din Cluj-Napoca, Leo Butnaru, Emilian Galaicu Păun, Ana Bantoș, Adrian Popescu, Victor Cubleșan, Virgil Bulat, Victor Crăciun, iar actrița Elena Caramfil, de la Teatrul Național din Chișinău, a susținut un elevat recital din lirica blagiană.

„Suntem români și punctum!"

Aleea scriitorilor din Grădina Publică s-a îmbogățit cu încă un bust închinat lui Nichita Stănescu. Acum, acest spațiu a devenit al întregii spiritualități românești, așa cum a fost conceput în anii '30. Pusă în aplicare această idee prin anii 1957, când se încerca o separare a culturilor, această Alee a evoluat unilateral, fiind dezvelite busturi ale clasicilor moldoveni, D.Cantemir, N.Milescu-Spătarul, Gh.Asachi, C.Stamati, Al.Donici, Al.Hâjdău, B.P.Hasdeu, V.Alecsandri, C.Negruzzi, Alecu Russo, M.Eminescu, I.Creangă. Anii de renaștere națională le-au adăugat acestora pe A.Mateevici,

C.Stere, Mircea Eliade, G.Coșbuc, Tudor Arghezi,G.Călinescu, Lucian Blaga, M.Sadoveanu, iar acum pe Nichita Stănescu. Momentul, al doilea ca importanță, s-a derulat după depunerea de coroane și jerbe de flori la monumentul lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Au fost de față D-nul Petru Lucinschi, președintele Republicii Moldova, numeroși scriitori din Basarabia și România, reprezentanți ai Ambasadei Române, un numeros public. Pentru prima dată, la sfințirea monumentului poetului s-au rugat împreună cei doi Mitropoliți, al Moldovei, I.P.S.Petru de Bălți, și I.P.S.Vladimir. Au vorbit cu căldură la dezvelirea monumentului președintele Petru Lucinschi, Mihai Cimpoi, Ion Caramitru, ministrul Culturii din România, Serafim Urechianu, primarul Capitalei, Eugen Simion, președintele Academiei Române, prof. Victor Crăciun, Ion Hadârcă, Ion Ungureanu și Adam Puslovici.

Am reținut din cuvintele lor câteva afirmații: parafrazarea lui Eminescu - „*Suntem români și punctum!*" (I.Ungureanu), a lui N.Stănescu - „*Patria mea este limba română*". (M.Cimpoi); „*Ne-am pornit de-acasă și am ajuns acasă*" (S.Urechianu), „*Marii poeți sunt și marii profeți*" (I.Hadârcă); „*Poetul milieniului trei*!" (I.Caramitru) etc. Sunt argumente imbatabile pentru o cultură unitară.

Autorul bustului este sculptorul Gheorghe Tănase, donația aparținând județului Prahova.

Dezvelirii bustului i-a urmat un program de poezie și cântece închinate limbii române la statuia lui M.Eminescu.

În aceeași zi a avut loc deschiderea Salonului Național de Carte în organizarea Bibliotecii Naționale, avându-l protagonist pe poetul Alexei Rău, directorul general al prestigioasei instituții, cu participarea oficialităților basarabene și a musafirilor. La recepția de la Ambasadă, domnul ministru Ion Caramitru a subliniat importanța protocolului privind sprijinul cultural aprobat de Guvernul României pentru dezvoltarea culturii în Basarabia.

*

Am trăit momente de mare înălțare sufletească, cu încărcătură emoțională, consecință a legăturilor culturale statornicite între noi, de la „podul de flori" la numeroasele cărți constituite în biblioteci și schimburile cultural-artistice, la localitățile înfrățite, la afluența mare a basarabenilor spre învățământul românesc de toate gradele și, nu în ultimul rând, la bunele relații economice care se încropesc între noi. Toate acestea ne fac să credem că viitorul nostru este împreună. Revin la cuvântul unui vorbitor pe care îl citez din memorie: „*Ori veniți și ne luați, ori veniți și nu mai plecați*", cuvinte semnificative, care incumbă voința noastră comună.

(1999)

La monumentul lui Ștefan Cel Mare și Sfânt.
De la stânga spre dreapta: Ilie Șandru, Claudia Șatravca, Lazăr Lădariu, Nicolae Băciuț și Dimitrie Poptămaș.

„BIBLIOTECA <TÂRGU-MUREȘ> DIN CHIȘINĂU PARE O INSTITUȚIE VIE, DINAMICĂ”
- Convorbire cu academicianul Mihai Cimpoi -

Critic, istoric literar și filosof al culturii, academicianul Mihai Cimpoi este exponentul procesului de renaștere națională a românilor din Basarabia. Volumelor de eseuri și studiilor monografice, Disocieri (1969), Alte disocieri (1971), Cicatricea lui Ulise (1982), Duminica valorilor (1989) li se alătură altele, cum sunt Basarabia sub steaua exilului (1994), Sfinte firi vizionare (Clasicii români, 1995), Lucian Blaga: paradisiacul, lucifericul, mioriticul (1997), O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia (1997), Mărul de aur (Valori românești în perspectivă europeană, (1998). Mihai Cimpoi este totodată un reputat eminescolog, prin valoroasele sale scrieri: Spre un nou Eminescu (1993), Căderea în sus a Luceafărului (1993), Narcis și Hyperion (199), Plânsul Demiurgului (1999) și Cumpăna cu două ciuturi (Carte despre ființa românească, 2000), ultimele două fiind recent lansate în premieră la Biblioteca „Târgu-Mureș” din Chișinău.

*
* *

- Domnule academician Mihai Cimpoi, am înțeles că din inițiativa Domniei Voastre s-a instituit la Chișinău Centrul Academic de informare internațională „Mihai Eminescu”, al cărui președinte sunteți. Ce se dorește a fi acest Centru, care este rolul său, precum și stadiul realizărilor de până acum?

Centrul este foarte tânăr, este un copil, l-am inaugurat în ajunul zilei de naștere a marelui noastru poet, dar cu toate acestea avem deja un fond impunător de cărți din donații, în special, am donat și eu tot ce am mai bun și mai drag în biblioteca mea, cărți rare, întreaga ediție Perpessicius, ediția națională, colecția „Eminesciana”, ajunsă la 60 de volume și copia care mi s-a făcut după caietele eminesciene de către Academia Română. Am dori ca acest centru să fie cu adevărat academic, adică să ne facă, așa cum dorea marele cărturar Constantin Noica, să cunoaștem mai bine noi înșine personalitatea și opera lui Mihai Eminescu și să-l facă cunoscut și întregii lumi. Deci, vom avea în acest centru

academic toate edițiile Eminescu, cele mai importante și, bineînțeles, că și monografiile, studiile monografice și articolele care au apărut în presă. Ne gândim și la o arhivă de medalistică. Am promisiuni că ni se va oferi în dar și filmul documentar făcut la Iași și, bineînțeles, că vom realiza prelegeri ale celor mai valoroși eminescologi, dacă vom găsi mijloace ca să-i invităm; pentru început am deja o promisiune din partea d-lui Dimitrie Vatamaniuc, o alta din partea prof.Teodor Codreanu de la Huși, care a editat și la Chișinău o a doua ediție a volumului *Dubla sacrificare a lui Eminescu,* aceasta fiind problema adevărului despre moartea lui Eminescu, și o surpriză deosebită prin prezența în centrul nostru a celor două nepoate ale lui Eminescu, Didona Eminescu Stanislav și Aglaia.

Vom căuta să avem absolut tot ce apare nou, edițiile apărute

în mai multe limbi, avem deja întregul corpus Eminescu care apare la Chișinău în 11 volume, de fapt în 13, pe baza celor 3 volume masive care vor completa ediția națională, vol.17, 18 și 19, într-o variantă concentrată, pentru că nu avem posibilitatea s-o preluăm integral.

Cu asta, vreau să vă spun că deja am două doctorande care pregătesc teze de doctorat în materie de Eminescu. Este vorba de Ana Nica de la București, care a venit special la Chișinău să susțină teza cu tema „Etapele eminescologiei", și Diana Palade de la Chișinău, care surprinde unele trăsătri comune în poezia lui Eminescu și Stănescu.

- Da, aș putea să înțeleg că acest centru Eminescu are între

scopurile sale pe lângă activitatea de colecționare a documentelor și punerea lor la dispoziția celor interesați și una de cercetare și de acțiune culturală în sensul bun al cuvântului?

Pe lângă cele două doctorande, vom atrage, și avem deja acceptul d-nei Aurelia Rusu, care are continuarea ediției Perpessicius și care a acceptat să fie și director adjunct al acestui centru, sigur că vom angaja eminescologii cei mai importanți cu studii noi despre Eminescu și să le edităm, să le publicăm și să le facem cunoscute aici, în România, și în acest sens ne propunem o cooperare foarte largă cu toate centrele din lume, Centrele Universitare din Germania, Franța, Academia Internațională de la New Delhi, și s-a înființat un mare centru de eminescologie în Coreea de Sud, cu participarea profesorilor germani și români. Acestea sunt doar câteva centre care au relații cu noi și eu, ca eminescolog, corespondez cu cei care scriu despre Eminescu în diferite țări, am și editat un volum de dialoguri cu eminescologii și traducătorii din Eminescu (52 de tablete), un volum care se plimbă prin diferite arealuri culturale, Germania, Franța, Chișinău, Australia, Slovacia, Cehia, Italia și altele.

- Sunteți cunoscut în țară ca unul care ați aprofundat, ca bun cunoscător, opera și viața marelui poet. Care este bilanțul activităților Dv. în această direcție?

Am publicat mai multe cărți, deoarece eu cred că ele te reprezintă, au și o pistă de lansare pentru cei care sunt preocupați de buna cunoaștere a lui Eminescu.

Anii 1999 și 2000 mi-au adus bucuria a trei cărți: volumul de dialoguri *Mă topesc în flăcări,* fiindcă toate volumele poartă un titlu din *Odă în metru antic*, și *Plânsul demiurgului* care a apărut în prestigioasa colecție „Eminesciana" din Iași. Este al 60-lea volum în această colecție și cuprinde studiile mele noi despre Eminescu, inclusiv un articol pe are l-am scris pentru *Dicționarul general al literaturii române*. Deci, preocupări sub aspect ontologic, Eminescu ca poet al ființei și recent, un volum în care Eminescu este prezent ca poet al ființei românești, *Cumpăna cu două ciuturi*, o carte filosofică despre categoriile fundamentale ontologice românești: timpul, spațiul, dorul, sacrul, și am mai inclus aici și două studii despre Eminescu. Cumpăna ca simbol al centrării.

- Deci, ambele au fost tipărite în România și au fost lansate în premieră în România. Am înțeles că aici, la Dv., ele sunt lansate pentru prima dată în Biblioteca „Târgu-Mureș". Care este motivația Dv.?

Am lansat *Cumpăna cu două ciuturi* numai la Timișoara, pentru că acolo a apărut la editura Augusta. *Plânsul Demiurgului*, însă, o lansez pentru prima dată aici, la Biblioteca „Târgu-Mureș".

Biblioteca „Târgu-Mureș" din Chișinău pare o instituție vie,

dinamică și ceea ce m-a determinat să vin cu lansarea în premieră absolută e atmosfera de aici, cititorii de bună calitate, îndrăgostiți de cartea românească și doamna directoare Șatravca care are o activitate deosebită; cu toate categoriile de cititori, și cu cei mici și cu adulții, și am înțeles că aici e o colaborare deosebită cu dumneavoastră, cu Biblioteca Județeană Mureș, așa cum se întâmplă de altfel, cu toate bibliotecile noastre de carte românească, „Transilvania", „Târgoviște" etc. Am acceptat cu plăcere invitația de a lansa aceste cărți aici.

- *Pe când o întâlnire cu cititorii Bibliotecii Județene Mureș din Târgu-Mureș? Vă rog să primți această ultimă întrebare și ca o invitație.*

În luna mai, voi fi prezent la Zilele „Lucian Blaga" la Cluj, când voi onora cu mare plăcere invitația dumneavoastră.

(2000)

BIBLIOTECA <TÂRGU-MUREȘ> E O BIBLIOTECĂ DE FORȚĂ A CHIȘINĂULUI"

(Interviu de Nicolae Băciuț)

- La Chișinău se va desfășura și în această toamnă o acțiune devenită tradițională „Zilele Bibliotecii <Târgu-Mureș>, care adună sub semnul cărții oameni de cultură din Târgu-Mureș și Chișinău. Ce se va întâmpla la ediția din acest an?

De fiecare dată noi marcăm anul înființării acestei biblioteci. „Zilele Bibliotecii <Târgu-Mureș> din Chișinău a ajuns la a patra ediție. Biblioteca a fost inaugurată în zilele premergătoare „Zilei Chișinăului" și în fiecare an, în preajma acestui eveniment, marcăm și noi trecerea a încă unui an din viața acestui așezământ de cultură. Timp de două zile, 13 și 14 octombrie, vom avea activități interesante, atractive, la care vor participa criticul Cornel Moraru, consilier-șef al Inspectoratului Județean de Cultură Mureș, criticul și poetul Iulian Boldea, care va prezenta ultima lui carte despre Eminescu. După informațiile mele, având în vedere legăturile dintre Târgu-Mureș și sectorul Râșcani din Chișinău, se pare că se dorește o revigorare a acestora, și în acest an va fi invitat la „Zilele Chișinăului" și primarul Dorin Florea și vicepreședintele Consiliului Județean, Ioan Togănel. Sperăm că delegația noastră va mai fi completată și cu alte personalități, inclusiv donatori de cărți.

- Care sunt cele mai recente donații de carte pentru Biblioteca < Târgu-Mureș> din Chișinău?

Cel mai recent donator este un târgumureșean care, practic, și-a trimis cărțile „de-acasă acasă". E vorba de profesorul Timotei A.Enăchescu, născut la Dubăsarii Vechi, pe Nistru, care a donat în jur de 1.500 de publicații pentru Biblioteca <Târgu-Mureș> din Chișinău. Ultimul transport, pe care l-am realizat în luna august, a fost de aproximativ două mii de volume. Pentru că nu trimitem orice, selectăm, prelucrăm, îmborderăm. Cărțile donate de profesorul T.A.Enăchescu, aproape toate apărute înainte de 1989, au o valoare care se ridică, la banii de atunci, la peste 70.000 lei. Ia, gândiți-vă dumneavoastră, acest profesor nu și-a cumpărat un autoturism, ci cărți în valoarea unui autoturism, cărți pe care le donează Bibliotecii <Târgu-Mureș>. Deci o donație care acum se ridică la peste 70 milioane lei. În această donație sunt incluse și volumele eminesciene din integrala Perpessicius, de o valoare deosebită, precum

și alte ediții din opera eminesciană. Biblioteca <Târgu-Mureș> poate fi supranumită secție a Centrului de Informare Mihai Eminescu, al cărui președinte este Mihai Cimpoi, apreciere rezultată în urma donației profesorului T.A.Enăchescu.

- La cât se ridică acum fondul de carte al Bibliotecii <Târgu-Mureș>?

Biblioteca are un fond de peste 23.000 de volume. Nu întâmplător s-a spus, după primul an de funcționare a bibliotecii, că ea este biblioteca de forță a Chișinăului, care are anual cam 9.000 de cititori.

Târgumureșenii au înțeles rostul acestei biblioteci, și-au rupt din bibliotecile lor personale, cărți de valoare, noi, fiind atenți să trimită opere care să aibă asigurată circulația, să intereseze pe cititorii de peste Prut.

(2000)

BASARABIA REDIVIVA

La împlinirea a 82 de ani de la Unirea Basarabiei cu Patria Mamă

„Basarabia astăzi s-a unit cu Țara Mamă, de azi înainte ea este o parte întregitoare a României libere și mărite. Fie binecuvântat ceasul sfânt în care fiica, atâta vreme înstrăinată, se întoarce la sânul cald al mamei ei”.

ONISIFOR GHIBU

Prețul cărții și al lecturii

În Basarabia, cartea și instituțiile sale se bucură de prețuire iar bibliotecarii se formează în instituții de învățământ superior. Bibliotecile publice se organizează în strânsă legătură cu unitățile administativ-teritoriale, cu un număr de salariați raportat la dimensiunile localităților deservite. În majoritata cazurilor ele funcționează în încăperi spațioase și beneficiază de o bază materială corespunzătoare. Efectele unei jumătăți de veac de comunism sovietic se resimt încă în structura de limbă a colecțiilor, majoritatea fiind în limba rusă. Tocmai pentru acest motiv a fost nevoie de „podul de cărți”, care a urmat „podului de flori”, acțiune care a răspuns unei cerințe în declanșarea procesului de renaștere națională, revenirea la limba română și alfabetul latin, la contactul cu literatura și cultura română. După 10 ani de libertate, fondurile de carte în limba română în aceste unități comunale, orășenești și județene abia se apropie de 50 % în timp ce lectura lor reprezintă aproape 60 %. Semnificative din acest punct de vedere sunt colecțiile Bibliotecii Naționale a Moldovei, unde numai 227.427 volume sunt în limba română, față de 2.355.148 volume în limba rusă și 198.370 volume în limbi de circulație internațională.

Anul bibliologic 1999

Aflat la a 9-a ediție, „Anul bibliologic 1999” are loc de fiecare dată la începutul lunii martie. Este momentul bilanțului de activitate dar și prilej de dialog științific și profesional între bibliotecari. Raportul de activitate a fost prezentat de Alexe Rău, director general al Bibliotecii Naționale, cu fină dar suficientă ironie la condiția bibliotecarului care nu și-a încasat salariul pe ultimele patru luni. Raportul s-a intitulat „Anul bibliologic 1999 sau în așteptarea lui Godot: bibliotecarii moldoveni la sfârșit de secol XX”. Sesiunea de comunicări și referate a avut ca temă „Profesiunea de bibliotecar în societatea de tranziție”. Bibliotecari din întregul sistem de biblioteci al Basarabiei au prezentat comunicări care au scos în evidență aspecte privind perspectivele bibliotecarilor și bibliotecilor publice, statutul social al bibliotecarului în pragul mileniului III, tranziția și problemele de formare bibliologică, biblioteca și informatizarea, actualitate și modernism, managementul resurselor umane, bibliotecile românești în context european ș.a. Din partea Bibliotecii Județene Mureș a fost prezentată comunicarea „Biblioteca publică între tradiționalism și informatizare” de către Dimitrie Poptămaș

Semnificativă a fost masa rotundă consacrată învățământului biblioteconomic superior din Moldova, care împlinește în această toamnă 40 de ani de activitate. Prilej de retrospectivă istorică, dezbatere a programelor, raportul dintre teorie și practică, facultate și bibliotecă, plasarea absolvenților, statutul social și pespectivele carierei.

Au fost, de asemenea, premiate lucrări rezultate din preocupările științifice ale bibliotecarilor. Topul bibliotecarilor - 1999 a consacrat-o pe Claudia Șatravca, șefa Bibliotecii „Târgu-Mureș” din Chișinău, ca cea mai bună bibliotecară a anului.

Biblioteci românești la Chișinău

Inițiativa înființării bibliotecilor de carte românească a aparținut Bibliotecii municipale „B.P.Hasdeu”, prin vrednica sa directoare Lidia Culicovschi. Primii care au răspuns acestui imperativ au fost ardelenii (1991) având ca promotor al ideii și efortul neobosit moral și material al Bibliotecii Județene „Octavian Goga” din Cluj, al cărei director general este Traian Brad.

Eforturile noastre au fost concretizate în instituirea Bibliotecii „Transilvania”, una din cele aproape 50 de filiale ale Bibliotecii Municipale. An de an colecțiile acesteia au crescut prin donațiile noastre, iar acum am fost plăcut surprinși să găsim o sală de lectură arhiplină în special de tineri studioși și numeroși solicitanți de împrumuturi de carte la domiciliu. Acesteia i-a urmat Biblioteca „Onisifor Ghibu”, în frumoasa

clădire a Centrului Cultural, patronată de Biblioteca „Mihail Sadoveanu” din București. Alta pentru copii, „Ion Creangă”, a fost darul oferit de ieșeni (1993), ca apoi exemplul lor să fie preluat de Constanța (1995), Târgoviște (1996), Târgu-Mureș (1996) și mai recent de Alba Iulia (1998). Sunt toate acestea stele dătătoare de strălucire pe harta Chișinăului, prezențe geografice și spirituale românești în spațiul românesc de dincolo de Prut.

Nimic nu poate fi mai convingător decât bilanțul acestor biblioteci pe anul 1999 care se prezintă astfel:

Filiala	*Cititori*	*Frecvență*	*Cărți consultate*
„Onisifor Ghibu”	12087	170331	316072
Transilvania	15200	251485	451559
Ovidius	10825	72478	272637
Târgoviște	8057	44871	228293
Târgu-Mureș	10028	120065	400335
Alba Iulia	9529	87898	227332
Total	***65726***	***747528***	***1896228***

Traian Brad, Ioan Pop și Teodor Tancu în Biblioteca „Târgu-Mureș” din Chișinău

Biblioteca „Târgu-Mureș”

Între suratele ei, Biblioteca „Târgu-Mureș” din Chișinău este renumită pentru cantitatea și calitatea colecțiilor care se ridică acum la peste 23.000 volume. Acest lucru se datorește politicii de completare și exigenței cu care cărțile sunt dirijate aici, selecție care are în vedere actualitatea cărților, condiția fizică, limitarea la 1-2 exemplare dintr-un titlu, toate acestea cu scopul întăririi potențialului informativ și răspunsului la cerințele de ordin estetic. Un set de manuale școlare pentru toate clasele, poate fi consultat numai în bibliotecă împreună cu lucrările de referință (dicționare, lexicoane, enciclopedii, sinteze, albume de artă etc.). Cărțile provin în primul rând din partea unor donatori, la care se adaugă publicațiile curente, oferite prin noi, de Ministerul Culturii și, mai puține, din achiziții. Între ultimii donatori mureșeni se numără: prof.Timotei A.Enăchescu (216 vol.), prof.Livia Pop Tofălean (190 vol.), Irina Drăgan (57 vol.), Aurelia Uricariu (22 vol.), Eugen Man (110 vol.), Mircea Mura (18 vol.), nume intrate definitiv în memoria cititorilor tinerei biblioteci, cărora li s-au adus mulțumiri și le aducem și noi încă o dată pe această cale. Am spicuit impresiile cititorilor, dintr-un sondaj de opinie efectuat de bibliotecarii de aici. Redăm câteva dintre ele: „... *găsesc cărțile de care am nevoie, liniște, ordine și solicitudine*” (Porubin Natalia, elevă); „... *din prima zi mi-a plăcut anturajul, servirea și bogata colecție de carte*” (elevă); „*Localul este spațios și bine amenajat iar cărțile satisfac toate pretențiile de lectură*” (Margareta, studentă); „...*e o revelație a spiritului*” (O.Popa, prof.); „*Biblioteca „Târgu-Mureș” este preferința mea, vă mulțumim...*” (Olga Lunev, elevă); „...*o instituție de tip nou, frumoasă și elegantă, aici găsesc cărțile de care am nevoie*” (Elena Lungu, elevă); „*Sunt foarte bucuroasă că am acces la un asemena lăcaș al cunoștințelor* (Lari Sârghi); „*Această bibliotecă este... de stil european*” (Cristina Pâslaru).

Felicitări pentru cei care întrețin vie această instituție a cărții!

Punctul de informare „Mihai Eminescu”

Anul „Mihai Eminescu” este resimțit aici în Basarabia ca în întregul spațiu românesc.

Promotorul și susținătorul acestei aniversări este eminescologul Acad.Mihai Cimpoi, președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova, omul renașterii românești. Pentru Mihai Cimpoi operele lui Eminescu și ale lui Blaga fac parte din formația sa literară. *Sfintele firi vizionare* sunt *clasicii români*, iar „istoria deschisă” este a *literaturii române din Basarabia*.

Eseurile din *Mărul de aur* tratează *valori românești*, iar *Cumpăna cu două ciuturi* se subintitulează Carte despre *ființa românească*. Aceasta din urmă, recent apărută la Editura Augusta din Timișoara (2000), după ce a fost refuzată de Humanitas - nu știm din ce motive -, împreună cu *Plânsul Demiurgului*, al 60-lea volum din colecția „Eminesciana" apărut sub îngrijirea Editurii Junimea, au fost prezentate în premieră la Biblioteca „Târgu-Mureș" în cadrul Salonului literar. Publicului numeros i s-au alăturat cercetătorii științifici Vlad Chiriac și Pavel Balmuș, poetul Iulian Filip, artistul Glebus Sainciuc care a prezentat masca scriitorului Mihai Cimpoi, pictorul Vasile Dohotaru care a inaugurat o expoziție de tablouri inspirate din opera eminesciană, Romeo Săndulescu, atașatul cultural al Ambasadei Române ș.a. Cu acest prilej, prof.Timotei A.Enăchescu a prezentat un substanțial eseu inspirat din opera eminesciană.

Ideea unui punct de informare *Eminescu* a rezultat din donația prof.Timotei A.Enăchescu, care în luna octombrie 1999, a oferit bibliotecii 50 de volume eminesciene la care acum a mai adăugat încă pe atâtea. Între ele se află și valoroasa ediție inițiată de Perpessicius, în 16 volume. Toate cele 300 de ediții se constituie într-un valoros fond de carte „M.Eminesu", reprezentând o sursă de informare fără egal, la dispoziția profesorilor, studenților și elevilor.

În loc de concluzii

Urmare a acestor colaborări și a vizitelor unor oficialități municipale și județene mureșene, a rezultat „Protocolul de colaborare economică și culturală între municipiul Târgu-Mureș și sectorul Râșcani din Chișinău" încheiat la 25 iunie 1998. De la aceată dată vizitele reciproce s-au înmulțit. Am fost bucuroși să găsim acum la început de martie un grup de elevi din Târgu-Mureș în vizită la biblioteca chișinăuană. Alături de frumusețile orașului turiștii mureșeni se simt aici ca acasă și admiră spațiul imens încărcat de bogăție sufletească. Avem sentimentul acțiunii utile și nobile. Aici cartea este ocrotită, informată și servită cititorului. Este opera mureșenilor care au dăruit spirit din spiritul lor cu generozitate neavând alte interese decât conștiința înțelegerii a ceea ce au însemnat 50 de ani de dictatură și teroare comunistă și de înstrăinare.

(2000)

CODRII COSMINULUI – 500

„Cui ne lași pe noi stăpâne?”

Mulțimea amorfă privește spre scena improvizată, pe care un sobor de preoți aduc prinos memorabilei victorii de acum 500 de ani. Slujba de pomenire începută de dimineață se desfășoară după tipicul tradițional. După ore de rugăciune și închinare, preoții primesc sfânta împărtășanie în căușul palmelor adunate de vântul aspru și gerul sfârșitului de octombrie. Totul se desfășoară în liniștea perfectă a celor peste 10.000 de bucovineni din satele cernăuțene veniți pe colina dintre Voloca pe Derelui și Hrusăuți pentru a preamări actele de vitejie ale strămoșilor, pe acolo unde era localizată victoria de la Codrii Cosminului. În același timp, corul închină imnuri de laudă „Marelui Sfânt” al neamului – Ștefan cel Mare. Pe fețele mulțimii înfrigurate se citește durerea care vine de departe, din timp și nu are semne de sfârșire: „*Plânge dealul, plânge valea. Plâng pădurile bătrâne. Și poporu-n hohot plânge / - Cui ne lași pe noi stăpâne?*” Versurile lui Șt.O.Iosif parcă ar fi fost scrise pentru zilele noastre. După decenii de teroare bolșevică, deportări, muncă silnică, asasinări, ultima rază de speranță este acum spulberată. O stăpânire dacă este schimbată cu alta rămâne tot o stăpânire, o existență fără nici un ideal. Orice încercări de tratate și convenții nu fac altceva decât să înăsprească condițiile de existență ale acestor români înstrăinați de hotare, cărora le rămâne pururi durerea și dorul de frați.

Catedrala de la Voloca-Hrusăuți

După ce treci Codrii Cosminului, pe șoseaua care duce de la Siret la Cernăuți, atenția călătorului este atrasă de maiestuoasa catedrală așezată pe o colină dintre satele Voloca și Hrusăuți. Cupola sa imensă, cu turnurile răsucite, care dispersează razele soarelui până la mari depărtări, ne aduce aminte de Mănăstirea Argeșului și legenda Meșterului Manole. Două sunt motivele esențiale ale legitimității acestui sfânt lăcaș de închinare. În urmă cu 500 de ani, plăieșii lui Ștefan, obțineau, pe aceste locuri, strălucita victorie asupra leșilor și tot atâția ani bucovinenii s-au adăpat la victorioasele lui fapte

dându-le putere, încredere și speranțe. Evenimentul s-a întâmplat”… *Gioi, 26 octombrie 1497* – după cum scrie cronicarul Grigore Ureche, când – „*luând agiutor de la Dumnezeu, și cu ruga Sfinției sale Precestei și a sfântului mare mucenic Dimitrie, l-au lovit din toate părțile, și năruind copacii cei înțânați, asupra lor, multă oaste leșească au pierit, mii de oșteni, alții de țerani ce le cuprinse calea ca o mreją, și alți de copaci înțânați. Așa pierzând puștile și lăsând steagurile care toate le-au adunat Ștefan Vodă – iară leșii, cine încotro au putut, așa s-au risipit prin pădure unde puțini au scăpat afară*”.

În al doilea rând, în vremurile noastre, românii de aici nu aveau de mulți ani un lăcaș de închinare. Nu înseamnă că ele nu au existat. A rămas mențiunea că, în Cosmin, au fost 12 biserici. La începutul secolului, unul dintre preoți consemna biserica veche în locul numit Șesul Cosminului. Odată cu mutarea vetrei satului, în urma numeroaselor inundații, s-a construit o nouă biserică, care după mulți ani de funcționare a fost închisă în anul 1829, alta luându-i locul. Ridicarea unei biserici reprezentative în Cosmin a fost hotărâtă în anul 1937, când a fost sfințit locul și turnată temelia. Au intervenit anii de ocupație sovietică și repudiere a credinței. Peste temelie s-au așezat brazdele colhozului. Abia în anul 1993, construcția a fost reluată cu efortul material al volocenilor, Patriarhiei și Statului Român.

La gorunul lui Ștefan cel Mare

În aceeași zi a Sfântului Mucenic Dimitrie, după sfințirea catedralei, numeroși tineri și vârstnici s-au îndreptat spre Codrii Cosminului, străbătând umbra deasă a stejarilor, la locul actului eroic. În mijlocul pădurii un falnic gorun, multisecular, ne duce cu gândul în timp. Lângă el o cruce de lemn. De jur împrejur, copacul este îngrădit cu nuiele pentru a fi protejat. Au fost și încercări de doborâre și spulberare a acelui loc memorabil, dar au eșuat. Se face o rugăciune de pomenire și se aprind lumânări. În freamătul tricolorului se cântă: „*S-arătăm prin fapta noastră / Tuturor necontenit, / Că prin neamul său în lume / Ștefan Vodă n-a murit…*” Liniște multă, miros de tămâie, reculegere prin rugăciune și meditație.

Planuri zădărnicite

Momentul aniversar trebuie să fie pe măsura evenimentului, a timpului și urmărilor sale. Se așteptau aproximativ 3.000 de musafiri din România. Organizarea și-a asumat-o Alianța Creștin-Democratică a Românilor din Ucraina, care a emis numeroase invitații. Fiecare gospodărie a harnicilor voloceni era în haină de sărbătoare în așteptarea oaspeților. În case, camerele de „dinainte" au fost încălzite. Miros de cozonac și friptură. Multora așteptarea le-a fost zadarnică. Au sosit mult mai puțini oaspeți și aceștia cu întârziere. Se vorbește de comunicate cu scop demobilizator. Cert este faptul că operațiunile de trecere vamală pentru români au fost mult îngreunate. Formulare de declarații în limba ucraineană, pauze, pană de curent, discuții, nervi etc.

De fapt nu era altceva, decât marcarea unui eveniment istoric al băștinașilor în conformitate cu drepturile și libertățile de care astăzi se face atâta caz. Că nu a fost să fie așa, ne-o dovedesc eșecurile înregistrate:

- Bustul lui Ștefan cel Mare de la Ostrița nu a fost dezvelit deoarece nu au fost obținute aprobările. Cei prezenți au contemplat soclul fără bust, în așteptarea altui moment;

- Ridicarea unei cruci comemorative în păduricea „Lisne" cu inscripția „*În memoria victimelor războiului moldo-polon din anul 1497"* și reînnoirea celor vechi nu li s-a dat curs;

- Înălțarea lângă Stejarul lui Ștefan cel Mare în Codrii Cosminului a unui complex memorial (o capelă și loc pentru odihnă) nu s-a aprobat.

Toate aceste opreliști pornesc din mintea bolnavă a unor pseudoconducători aflați la putere, în concepția cărora persistă ideile, cum că, „*în timpul zdrobirii oastei polone în codrul de la Valea Cosminului au pierit și ucraineni luați cu forța în campania polonilor în Bucovina ca și în oastea lui Ștefan cel Mare. Ar fi o nesăbuință proslăvirea uciderii ucrainenilor pe teritoriul Ucrainei. Instalara semnului comemorativ menționat ar putea genera și protestul populației din regiunile învecinate… și din alte regiuni ale Ucrainei, pe teritoriile cărora în timpul său și-a întreprins măsurile de cucerire, cotropitoare Ștefan cel Mare împreună cu agresorii turci cu scopul alipirii Galiției la Moldova, acesta prădând, nimicind avutul, ucigând și luând prizonieri mii și mii de ucraineni galițieni /…/ nu poate fi nici vorbă despre înveșnicirea pe teritoriul Ucrainei a numelor unor asemenea monarhi, în particular Ștefan cel Mare, care în trecut a pustiit și a distrus pământul ei, poporul ei."* (Text din decizia Consiliului raional Holboca – 22 martie 1995).

Credem că nu mai este cazul să comentăm acest text tendențios al unor venetici pe teritoriul Bucovinei!

„Ucitelskaia Vodca”

Educatorii din Voloca, ca și alții din zonă primesc ca recompensă votcă, pentru activitatea la catedră și aceasta cu mare întârziere. A intrat deja în vocabularul lor termenul de „*votca învățătorului*”. Procedeul de a compensa activitatea salariaților la o societate comercială cu produsele ei, din lipsă de desfacere, nu este un caz singular și nici localizat. A devenit o practică în perioada de tranziție chiar și la noi. Rămâne în schimb greu de explicat aplicarea plății în natură, cu băutură, a unei importante categorii de intelectuali, tocmai aceia care trebuie să servească de modele în formarea și direcționarea comportamentului uman. Ei trebuie să reziste tentației unui viciu servit de autoritățile de stat, poate întâmplător ori deliberat. Cel mai puțin împătimiți de licoarea bahică așteaptă un moment de valorificare a produsului (nuntă, botez, înmormântare), când pot recupera ceva din compensarea serviciilor lor și așa plătite derizoriu. De fapt Voloca pe Derelui este o localitate frumoasă cu gospodării mari și bogate. Veniturile lor provin din activitățile de gospodărie, valorificate la piața de zi din Cernăuți și mai ales dintr-o tradițională îndeletnicire devenită industrială, confecționarea rochiilor de mireasă. Ele sunt apreciate și solicitate din Europa Centrală până în Extremul Orient (inclusiv la Târgu-Mureș), prețul lor ridicându-se la 35-40 de dolari. În ansamblu luat, nivelul lor de trai este acceptabil.

Dureros este faptul că după o perioadă de revigorare a învățământului românesc, astăzi asistăm la închiderea școlilor în favoarea celor în limba ucraineană. Numărul educatorilor se reduce pe zi ce trece. Corpul didactic este îmbătrânit. Tinerii bursieri bucovineni ai statului român nu se mai reîntorc în vetrele lor strămoșești, găsindu-și alte rosturi în viață.

Accesul la cultură în limba maternă

În acea parte de Românie unde au trăit, activat și își dorm somnul de veci mari spirite ale culturii noastre între care Pumnu, Hurmuzachi, Sbiera, Stefanelli, Onciu, Flondor, Pușcariu, Nandriș, Streinu, Nimigeanu și mulți alții, limba română a apus. În Cernăuți nu se mai vorbește românește. Mărturia existenței lor în timp a rămas cimitirul și acesta mutilat.

Am deschis ușile librăriilor, m-am oprit la numeroasele tonete de cărți din piața centrală, am căutat cu ochii în galantarele chioșcurilor de presă pentru a găsi o singură publicație în limba română, dar în zadar. În magazine se dă din umeri când soliciți ceva în limba română. Cu toate acestea, izolat mai întâlnești câte un român care acceptă dialogul în limba română pe furiș, vărsându-și amarul, în nesfârșitul timp al așteptărilor.

Am încercat în repetate rânduri cu românii de aici, dispersați în mai multe grupări, partide politice și culturale, să încropim o bibliotecă românească. Totul a fost în zadar. Au fost duse tratative cu direcția culturală a Regiunii Cernăuți fără nici un rezultat. Nici bunele intenții de reînființare a unui teatru românesc, acolo unde erau rădăcinile acestuia, nu a fost posibil, cu toate că Academia de Teatru târgumureșeană a pregătit deja o promoție de actori în acest scop. Bibliotecile rurale, fie școlare sau publice, nu au primit nici o carte în limba română în ultimii șapte ani.

Câteva periodice suplinesc informarea românilor de aici. Ele sunt subvenționate de stat între care *Zorile Bucovinei*, cotidian, gazetă a administrației locale, *Concordia*, săptămânal social, politic, economic și cultural, *Arcașul,* publicație independentă românească și *Făgurelul*, publicație pentru copii, altele apar în țară cum sunt *Plai Românesc* (Suceava), *Codrul Cosminului* și *Țara Fagilor* (Târgu-Mureș).

* * *

Deliberat am apelat la însemnările cronicarului polonez M.Miechow, la moartea lui Ștefan cel Mare, pentru a regăsi obiectivitatea și măreția acelor timpuri eroice: „*…din voia destinului muri Ștefan, voevodul Moldovei, împovărat de lupte, bătrânețe și boală. Natura îl făcuse norocos, isteț și viteaz. El alungase din Moldova pe regele unguresc Matia, bătut în orașul Baia și lovit el însuși în trei locuri în spate.*

Tot el – minunată faptă – înfrânge cu o mână de oameni și alungă cu rușine pe sultanul Mahomed, care avea 120.000 de ostași. Tot el, cu arma în mână, alungase peste hotarele Moldovei pe regele polon Ioan Albert (…). Tot el zdrobi de mai multe ori și respinse pe tătarii de dincolo de Volga și pe cei din Crim.

O, bărbat triumfal și victorios, care birui pe toți regii învecinați!

O, om fericit, care te bucurași de toate darurile câte natura altora numai în aste le dă: mai înțelepți și vicleni, alții viteji și drepți, alții iarăși cu noroc împotriva dușmanilor. Tu le avuși hărăzite pe toate laolaltă: drept, prevăzător, isteț, biruitor al tuturor dușmanilor. Nu degeaba trebuie socotit printre eroii secolului nostru”.

Cronicarul face parte din tabăra învinsă a lui Ioan Albert, situație care nu-l împiedică să judece lucrurile cu obiectivitate.

(1997)

Mureșeni la Cernăuți

„LIMBA NOASTRĂ-I LIMBĂ SFÂNTĂ”

Am avut fericitul prilej să particip cu puțin timp în urmă, la două sărbători consacrate limbii române, în spațiile românești dinafara granițelor – Basarabia și Bucovina. Ambele provincii românești, ctitorii ale domnitorilor români care au servit drept model cultural și istoric Transilvaniei și Munteniei, își revendică acum, la început de mileniu trei, ce au mai scump și sfânt – limba română. Dacă în miezul secolului al XVII-lea în Moldova lui Vasile Lupu se zămislea pentru „toată seminția românească” minunata limbă vorbită de domnitor și mitropolit, boieri și mulțime, iar ardelenii își trimiteau ctitorii de cultură până în târgul Sucevei sau la „cămara” domnitorului pentru a-și procura cartea scrisă în cea mai frumoasă limbă românească a timpului, după 358 de ani, calea cărților se întoarce spre acele locuri care, până nu demult, au strălucit în cuvânt. Nu pot să-mi dau seama ce s-ar fi întâmplat în Transilvania dacă în vremurile acelea de restrițe și discriminare etnică, de interdicții sociale și naționale, românii nu ar fi avut acele *cazanii*, *psaltiri*, *liturghiere*, *evanghelii*, *catavasiere* ș.a., cărți care vesteau triumful definitiv al graiului strămoșesc. Au rămas nemuritoare numele Mitropolitului Varlaam, Dosoftei, Cantemir, ale cronicarilor Costin, Ureche și Neculce pentru nepieritoarele lor cronici culminând în timp cu „spiritul tutelar” al cuvântului – Mihai Eminescu, ori marele povestitor Mihail Sadoveanu.

Câtă durere poate să existe în sufletul acelor români ale căror șanse de folosire și cultivare a limbii sunt tot mai reduse. În Basarabia elanul acestei sărbători s-a diminuat până la trunchierea sintagmei „Limba noastră cea română”, situație determinată de evoluția politică și amestecul politicienilor în problemele limbii. Discuțiile planează asupra legiferării a două limbi oficiale, a revenirii la așa-zisa limbă moldovenească, iar drept consecință, reducerea timpului de la emisiunile radio și TV în limba română, a presei scrise, revenirea la firmele scrise cu alfabet străin.

În același timp, în regiunea Cernăuți (Ucraina), lipsa manualelor școlare și reducerea orelor de limba română la jumătate față de limba oficială conduce la un proces permanent de slăbire a elementului românesc. Cu toate acestea, sărbătoarea „Limba noastră cea română” își păstrează și acum tradiția formată în cei 11 ani de libertate. Animatoare rămâne Societatea pentru Cultura Română în Bucovina „Mihai Eminescu”. În ziua când am ajuns la Cernăuți, în această inimă românească aflată într-o modestă clădire, într-un spațiu restrâns,

am întâlnit căldura formațiilor culturale „Dragoș Vodă” din Cernăuți și corul din Putna care repetau „Un răsunet” (A.Mureșianu) și „Limba noastră” (Al. Mateevici).

Am pornit împreună în coloană cu drapelul românesc spre unicul simbol din Cernăuți al voinței și speranțelor noastre, statuia lui Mihai Eminescu. Au urmat discursuri înflăcărate, după care coloana s-a îndreptat spre Casa Ofițerilor unde a avut loc întâlnirea de Sărbătoarea Limbii Române. Am ascultat cuvinte înflăcărate*: „Să supraviețuim prin cultură și cultul valorilor”, „Suntem acasă”, „Suntem acasă și punctum!”* – cum spunea poetul, *„limba română, limbă de stat”, „Suntem două țări și o singură patrie, a limbii române”*. Au rostit cuvântări semnalând situații anacronice, acordarea unor drepturi și libertăți, discursuri când însuflețite când cernite de durere: Arcadie Opaiț, Ion Popescu, acad.Grigore Bostan, Vasile Tărâțeanu, Ștefan Broască, Dumitru Covalciuc – o frumoasă galerie de voievozi ai cuvântului, care ne-au inspirat încredere și speranțe.

Din planurile noastre privitoare la înființarea unei biblioteci românești, muzeu de etnografie, trupă de teatru, nimic realizabil.

Cu mare interes a fost primită difuzarea almanahului literar-cultural „Țara Fagilor” al românilor nord-bucovineni, tipărit la Târgu-Mureș cu sprijinul financiar al Ministerului Culturii și al Fundației Culturale „Vasile Netea”.

(2001)

Corul „Dragoș-Vodă din Cernăuți în fața sediului Societății pentru Literatură și Cultură în Bucovina.

ȚARA FAGILOR

Țara Fagilor, Bucovina, sau Moldova de Sus cum îi spunea Nicolae Iorga. Pământ al biruințelor, pământ al înfrângerilor. Prețuit de Bogdănești și Mușatini, ridicat la demnitate de Ștefan cel Mare și Sfânt. Parte de Țară cu oameni harnici, care și-au păstrat credința, limba, portul și obiceiurile românești în ciuda vicisitudinilor timpului. Plaiuri râvnite și răpite de Habsburgi. Loc de împlinire și de programare politică a revoluționarilor moldoveni. Aici și-au găsit refugiul în vremuri de restriște ardelenii George Barițiu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul, mureșeanul Ioan Oros alias Rusu. Popas de studii și puncte de legătură a căutărilor eminesciene. Locuri care au dat neamului adevărate dinastii de învățați, familii ale vredniciilor românești: Hurmuzachi, Sbiera, Onciul, Flondor, Pușcariu, Nandriș, Holban... Pământ împins de soarta crudă a unui act arbitrar și nemilos pe cea mai înaltă Golgotă a durerii și suferințelor. Oameni înstrăinați de vatra natală, despărțiți de moșiile lor, de părinți, frați și de cei de un neam cu ei...

Ora renașterii speranței a sosit! Fericită a fost ziua când ne-am întâlnit și îmbrățișat cu lacrimi de bucurie. Din ele au izvorât gândurile frumoase, mărturisirile, reconsiderarea și reapropierea noastră. Am apelat la cuvântul strămoșesc îmbrăcat în haina specifică a latinității. Din aceste trăiri a apărut almanahul cultural-literar *Țara Fagilor,* aflat acum la al treilea an de apariție. El întruchipează gândul lucid și efortul neobosit al alcătuitorului său, inimosul publicist și scriitor cernăuțean Dumitru Covalciuc. Această carte de suflet românesc dorește să fie o permanență peste timp a Societății culturale „Arboroasa", sub a cărei egidă apare.

Se cuvine să aducem mulțumiri celor care, nu numai cu gândurile bune, ci și cu efortul material, au sprijinit această nobilă inițiativă. Uniunea Vatra Românească, filiala Târgu-Mureș, a subvenționat primele două volume, cel de față fiind preluat de Biblioteca Județeană Mureș. De asemenea, nu pot să treacă neobservate eforturile laborioase ale unor inimoși mureșeni, dezinteresați material, adepți ai acestei inițiative editoriale: Mariana Ploeșteanu, Mihail Art.Mircea, Rodica Puia, Rodica Vescan ș.a., privind coordonarea, tehnoredactarea și ilustrarea volumelor,

precum și aportul prețios al domnului Ion Mărunțelu, șeful serviciului biblioteci din Ministerul Culturii de la București.

Încheiem cu gândul că și acest nou volum va fi primit cu emoție și va stârni interes în rândurile iubitorilor de cultură, dreptate, adevăr și speranță.

(1994)

*
* *

Almanahul Țara Fagilor se află la a cincea apariție. Popas de bilanț, de cântărire a împlinirilor și neîmplinirilor. Pe măsura scurgerii timpului, tot mai mult ne dăm seama cât de fericit a fost momentul când părinții și-au revăzut copiii, când frații s-au regăsit, iar cei de un neam s-au îmbrățișat asemeni celor dintâi, după o lungă și apăsătoare așteptare, aproape fără speranță. Din această stare a renăscut cuvântul revărsat în atâtea pagini, pentru a deveni nemuritor și pentru a înfrunta uitarea. Înstrăinați de vatra străbună, dispersați în cele patru puncte cardinale, sfidând mașina de exterminare cu numele ei sinistre: Potma, Vorcuta, Kolâma, Djezcazgan, Iuta…, adevărate fabrici ale morții, cu gândul curat, nădejde și speranțe, nord-bucovinenii au așteptat ora mărturiilor. Din acestea s-a născut *Țara Fagilor,* memorialul celor care au răzbit terorii comuniste o jumătate de veac. Almanahului i s-au alăturat alte publicații la fel de valoroase, cu apariție mai densă, între care: *Glasul Bucovinei, Codrul Cosminului, Plai Românesc* și *Făgurel.*

Renaște Țara de Sus! Renasc oamenii ei în adevăr și dreptate, sfidând nelegiuirea!

Cinci ani de căutări și adevărată istorie, restituită acum în plenitudinea vitejiei domnitorilor și eroilor trecuți în legendă, spre binele celor care au moștenit acest pământ cu sacrificiu și jertfe!

Cinci ani de scriere românească îmbrăcată în haina tradițională românească, prin care consfințim originea noastră latină!

Cinci ani de restituire a literaturii cu întreaga pleiadă a vrednicilor care au dat măiestrie cuvântului și încredere viitorului!

Răsfoiam nu demult „Progres și cultură”, o publicație de înaltă ținută intelectuală din timpurile interbelice, care apărea la Târgu-Mureș. În ea își găseau loc condeieri din toată țara și de toate profesiile, în special din rândul dăscălimii. Am întâlnit în paginile sale versul și proza „iconarilor” bucovineni. Am fost profund emoționat de unitatea spirituală a românilor, de afinitățile dintre ei, de trăinicia acestor legături statornicite între *Țara Fagilor* și Câmpia Transilvaniei. Ele se accentuează în vremuri

de restriște.

Acum, la cinci ani de la prima apariție, se cuvine să aducem un cuvânt de laudă și mulțumire tuturor colaboratorilor, distinsului și neobositului scriitor și publicist Dumitru Covalciuc, inițiatorul și ziditorul alamanahului și omului de cultură Mihail Art.Mircea, care nu puține zile a zăbovit asupra ordonării și acurateței textelor.

(1996)

*
* *

Apariția celui de-al VI-lea volum din *Almanahul cultural-literar* al românilor nord-bucovineni corespunde împlinirii a 500 de ani de la strălucita victorie a lui Ștefan al Moldovei asupra oastei polone conduse de Ioan Albert. Nu este singura ripostă istorică pe care Poetul, vizionar și el, al plaiurilor bucovinene o fixa în memorabilele sale versuri: „*Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul… / Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, râul, ramul / Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este, / Dușmănit vei de toate, făr'a prinde chiar de veste…*" Rememorând lecția voievodului Mircea, gândul ne duce la evenimentul de acum cinci secole.

Parcă văd acei oameni pașnici, autohtoni în vetrele lor, stăpâni ai codrilor seculari pe care i-au brăzdat cu poteci numai de ei știute. Dragostea pentru natură în vatra strămoșească și istețimea nelipsită au fost întotdeauna scut atunci când viața lor atârna în grea cumpănă.

Parcă văd copacii „înțânați", așa cum îi descrie cronicarul, pregătiți să dea riposta cuvenită vrăjmașului. La prăbușirea lor, au fost strivite cele mai rezistente și strălucitoare armuri cavalerești și care de luptă. Încă o dată apărarea și-a dovedit puterea de biruință asupra cuceritorului, așa cum avea să se mai repete de multe ori în istoria poporului român.

Au rămas oamenii, râurile, codrii, zilele cu cer senin ori înnourate, aducătoare de belșug, și stejarii seculari care ne readuc în memorie clipele de eroism și sacrificiu. Timpul s-a scurs, orele împlinind zilele… săptămânile… lunile… anotimpurile și așa au trecut… cinci sute de ani, cinci secole… cu răgazurile lor fericite ori triste.

Oare câte generații au acoperit succesiv cinci secole? Momentul este unic. Poate că acesta este și motivul pentru care rememorăm istoria în împliniri, ne pregătim și așteptăm aceste momente chiar dacă adesea planurile noastre sunt zădărnicite.

Am văzut de ziua Sfântului Mucenic Dimitrie mulțimea de bucovineni intonând imne de laudă Sfântului Neamului Românesc –

Ștefan cel Mare. Niciodată nu mi-a fost dat să văd atâta încredere în forța divină, atâta disciplină și unitate de voință ca în acea zi. Și dacă Ștefan și-a fixat ctitoria cu hramul Sfântul Dimitrie în cetatea de scaun a Sucevei, în Codrul Cosminului la Hrusăuți – Voloca, românii bucovineni și-au înălțat o semeață catedrală târnosită în ziua memorabilei victorii de acum cinci secole, 26 octombrie 1997.

Frumos prilej de aducere aminte, întărire în credință dătătoare de putere și de speranțe în biruință.

Fie simbolul veșnic și aducător de liniște, adevăr, dreptate, împlinire și bunăstare!

(1997)

*
* *

O nouă ordine a început în toamna anului 1918 în această parte de lume. Ea marca sfârșitul unui război îndelungat și necruțător, care a decimat popoare și imperii. În Europa, Puterile Centrale cedează rând pe rând în fața presiunilor militare ale Antantei. În luna septembrie capitulează Bulgaria, apoi Turcia, venind rândul „vulturului bicefal" cu guvernele de la Viena și Budapesta, destrămând pentru totdeauna o conducere dualistă. Urmează capitularea Germaniei. Se prăbușesc Romanovii și Habsburgii cedând presiunii ideilor de libertate și autodeterminare a popoarelor subjugate de imperii. A sosit ceasul dreptății, al împlinirilor de unitate și independență națională. Se constituia Cehoslovacia, renăștea Polonia, se forma Iugoslavia, Italia se reîntregea, iar România își împlinea visul de secole. Primi care și-au întors fața spre frații de același sânge au fost basarabenii, legați de tradițiile comune cu moldovenii a căror soartă a pecetluit-o definitiv Alexandru Ioan Cuza în principalul nucleu al viitoarei României Mari. A venit apoi rândul Bucovinei cu oamenii și codrii care ne amintesc de legendarul Dragoș, Alexandru și Ștefan. Era în ajunul marelui praznic creștinesc al Crăciunului. Un sfârșit de noiembrie încununat cu un început de fericită amintire. Cei mai destoinici bărbați ai Bucovinei, fără ură și răzbunare, hotărăsc să pună capăt amărăciunilor și umilirilor de secole. Aceștia au fost: Ioan Anghel, Grigore Bălan, Gheorghe Băncescu, Dionisie Bejan, Ilie Berlinschi, Vasile Bodnărescu, Victor Bodnărescu, Gheorghe Boancheș, Eugeniu Botezat, Dimitrie Bucevschi, Ioan Candrea, Nicu Carabioschi, Cornel Clain, Nicolae Cojocariu, Constantin Cozmiuc, Dimitrie Dan, Romul Dan, Filaret Doboș, Vasile Fediuc, Iancu Flondor, Nicu Flondor, Octavian Gheorghian, Vasile Gheorghian, Vasile Greciuc-Grecu, Radu Grigorecea, Gheorghe Grigorcea, Maximilian Hacman,

Cornel Homiuca, Mihai Iacoban, Alexandru Ieșean, Gheorghe Jemna, Teodor Leuștean, Florea Lupu, Gheorghe Lavric, Vasile Marcu, Dimitrie Marmeliuc, Nicolae Mihăescu, Aurel Morariu, Constantin Nastasi, Popovici Constantin Neculiță, Vasile Nichita, Ion I. Nistori, Ilie Odochian, Apolo Patraș, Petrea Popescu, Dorimedont Popovici, Eusebiu Popovici, Atanasie Pridie, Alexie Procopovici, Vladimir Repta, Vasile Reus, Vespasian Reuț, Gavril Rotică-Rotariu, Ștefan Saghin, Gheorghe Șandru, Vasile Șandru-Alboi, Gheorghe Sîrbu, Ion Sbiera, Radu Sbiera, Modest Scalat, Teodor Ștefanelli, Ioan Stîrcea, Ipolit Tarnavschi, Cornel Tarnavschi, Gheorghe Tofan, Victor Tomașciuc, Laurențiе Tomoiagă, Aurel Țurcau, Dimitrie Țurcan, Nicu Vasilovschi, Nicolae Vlad, Gheorghe Voicu, Aurel Voronca și Octavian Voronca.

Lor le aducem acum prinos și recunoștință.

A venit apoi rândul Transilvaniei cu frumoasele ținuturi bănățene, crișene și maramureșene. Voința lor a fost pecetluită la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, în entuziasmul celor o sută de mii de români – Unirea.

După opt decenii, privim în urmă cu amărăciune și neliniște asupra unor acte de injustiție și arbitraj ale căror efecte se resimt până astăzi, dar și cu respectul cuvenit pentru aceia care, prin faptele și curajul lor, au smuls forma și strălucirea astrului dătător de viață și speranțe punând bazele *statului național unitar român*.

(1998)

*
* *

Se împlinesc zece ani de căutări ale valorilor democrației și de eforturi pentru reintegrarea în lumea civilizată și opt ani de când o prestigioasă publicație de istorie, literatură și cultură națională, intitulată sugestiv *Țara Fagilor*, alimentează cu speranțe inimile atâtor români aflați în afara granițelor. *Almanahul* reînnoadă firul bunelor relații dintre românii din Țara de Sus și cei din ținuturile mureșene, aruncând o rază de încredere reciprocă a locuitorilor din cele două zone geografice, care au cunoscut și suportat din plin vicisitudinile istoriei. Așa s-a născut almanahul *Țara Fagilor,* denumire care ne sugerează locul, oamenii și faptele lor. Locul ar trebui comparat cu faimoasele „țări" ale Loviștei, Bârsei, Crișului, Făgărașului, Hațegului, Chioarului, Oașului ș.a., care și-au păstrat identitatea în timp. Oamenii acestei „țări" sunt cei care s-au născut odată cu codrii de fag și stejar, preluând semeția, verticalitatea și rădăcinile bine înfipte în pământul dătător de viață. Unul dintre

aceștia este *Dumitru Covalciuc*, om de voință și acțiune, care și-a făcut o preocupare din apărarea valorilor democrației, egalități în drepturi a etniei române cu celelalte din Ucraina, acces la învățătură în limba maternă, la cultura națională și universală. Am încercat împreună atâtea planuri, din păcate multe încă neîmplinite. S-a dorit o trupă de teatru românesc la Cernăuți, pentru care au fost pregătiți actori și care a rămas încă un deziderat. S-au făcut demersuri pentru o bibliotecă românească și un muzeu etnografic românesc, rămase doar proiecte. Am dorit să ne întâlnim mai des în împrejurări culturale, schimburi de formații artistice, întruniri literare și științifice pentru o mai ușoară traversare a barajului de sârmă ghimpată care încă ne mai desparte…

A rămas doar *Țara Fagilor*, acest almanah care se constituie într-un document al perenității culturale românești și un model de colaborare și apropiere dintre noi. Aceasta este biblioteca care va dăinui timpului prin adevărurile pe care le promovează, pentru că;

Țara Fagilor reprezintă credința străbună și graiul neamului, adesea încălcate de norme rigide și răuvoitori care doresc să mențină o mai veche stare de spirit;

Țara Fagilor este golgota neamului românesc, condamnat exilului și deportărilor, materiei prime pentru aparatul de exterminare;

Țara Fagilor este panteonul marilor bărbați care s-au ridicat din această parte de Românie, sunt operele literare și artistice, sunt nestematele folclorice, mai vechi ori mai noi;

Țara Fagilor este speranța zilei de mâine.

Iată de ce se cuvine, acum, la o nouă apariție a almanahului *Țara Fagilor,* să aducem un cuvânt de mulțumire tuturor celor care împlinesc acest minunat și necesar act de responsabilă cultură.

(1999)

*

* *

În urmă cu 11 ani, când se vestea în răsăritul Europei decapitarea totalitarismului comunist, un grup de mureșeni făceau prima descindere în Țara de Sus, pe pământul lui Ștefan. După ani îndelungați se reînnoda firul unei tradiții firești între frații aceluiași neam, întrerupte de forța ultimei conflagrații mondiale. Era bucuria revederii și prilejul întrajutorării reciproce. Primele colaborări au și apărut în scurt timp, pe atât de generoase, pe cât de zbuciumată le-a fost istoria.

Târgumureșenii și-au oferit deschise porțile învățământului preuniversitar și superior. Intenția era revitalizarea unei trupe de teatru românești acolo unde gongul a încetat să mai bată în urmă cu o jumătate

de veac. Numeroase cărți românești au luat drumul Cernăuțului, în ideea unei biblioteci care nu a răsărit încă. Mai mult decât atât, se dorea un muzeu al valorilor spirituale. A apărut în schimb *Țara Fagilor,* almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni care le înmănunchează pe toate.

În cei zece ani de apariție, *Țara Fagilor* și-a atras un mare număr de iubitori, în dorința lor de cunoaștere. Alamanhul ne-a readus în memorie realități apuse ori prezente, privite prin prisma tranziției. O tranziție îndreptată spre necunoscut, apăsătoare, prelungită în timp, cu suspiciuni, rezervată în mărturisiri, confesiuni și aprecieri.

Almanahul *Țara Fagilor* confirmă că a sosit timpul dezvăluirii adevărului. Nu mai poate fi ascunsă istoria. Nu putem uita suferința și umilința acelor ani îndurată de atâția oameni nevinovați, răpiți din căminele lor și aruncați în fabrica morții. Au fost dezvăluite crime fără precedent, deportări, tribut de sânge în război, numeroși emigranți, conferind titlurile neacordate încă de localități martir, așezărilor: Igești, Cupca, Costiceni, Iordănești, Budineț, Ceahor, Horcea, Pilipăuți, Pătrăuții de Sus, Bahrinești, Stănești, Ostrița, Boian, Suceveni, Mihoreni, Crasna, Stroiești, Probotești, Crasna Ilschi, Crasna Putna, Carpaciu pe Siret, Ropcea, Buda-Mahala, Tereblecea, ș.a. Despre toate acestea și încă multe altele, *Țara Fagilor* oferă prețioase informații. A sosit timpul să ne cunoaștem jertfa, iar supraviețuitorii să se privească responsabil față în față într-un proces de reconciliere istorică. Acesta ar trebui să reconstituie și să reabiliteze pe cei buni, dar mai ales să ne restituie ființa națională într-un deceniu al libertăților, la sfârșit și început de veac. Toate acestea înseamnă dreptul la libera exprimare în limba română și, mai ales, cultivarea ei prin formele tradiționale, instituționalizate. Drepturile și libertățile incumbă cunoașterea trecutului istoric, respectul față de valorile tradiționale românești, libertatea asocierii și cea religioasă, garanții economice și politice egale cu celelalte naționalități.

Țara Fagilor a împlinit zece ani. În atâția ani, tot atâtea volume. Zece tomuri de istorie, cultură și literatură. Zece tomuri de dezvăluiri pentru cei care vor veni după noi. Zece tomuri reprezintă cartea de aur a românilor nord-bucovineni. *Cartea de aur* este cartea durerilor asemeni celei a ardelenilor de la începutul veacului trecut.

Mentorul ei este prietenul Dumitru Covalciuc, căruia se cuvine să-i aducem cuvinte de laudă și prețuire. Să urăm acum, Domniei Sale, soției Victoria și tuturor celor care l-au sprijinit, sănătate și putere de muncă în continuare, în consens cu dictonul latin „Vivat, crescat, floreat!”

(2001)

Iubite prietene Dumitru,

Parcă simt cum crește depărtarea dintre noi. În urmă cu 11 ani, când se punea la cale o publicație reprezentativă pentru românii bucovineni înstrăinați eram mai apropiați, mai uniți, încrezători și visători, în așteptarea unor vremuri mai bune privind evoluția relațiilor și apartenenței noastre. Așteptarea se prelungește. Rămâne mărturie concretă „almanahul" care încă nu este acasă decât la ora lecturării, și e bine. Timpul a adunat un material imens. Aproape 3.000 de pagini. Este opera Ta din acești ani, care fixează în timp istoria trăită. Minunat prilej de reflectare asupra omului dezinteresat material, care, în tot acest timp al trecerii și consolidării economiei de piață, a renunțat la afaceri, la casele de vacanță sau la apartamentele luxoase cu multe camere, procurate cu bani obținuți în țară sau în străinătate, cu orice preț, pentru a schimba un mod de viață cu altul. Până una alta numeroși intelectuali, în special profesori, au luat drumul pribegiei, căutători de bani la prestații de multe ori umilitoare, raportate la pregătirea și menirea lor. La cules de căpșuni, la muncile câmpului, ospătar, felcer, servitor, măturător, îngrijitor… funcții de zece ori mai bine plătite în raport cu sărăcia noastră. Așa s-au împrăștiat românii pe întreg mapamondul, în Germania, Spania, Italia, Franța sau chiar peste ocean, în America sau Canada. Tu ai rămas credincios tradiției și convingerilor cărora le ești tributar, al identității etnice pe locurile în care au asudat părinții, moșii și strămoșii noștri. Ai rămas să îți continui opera de educator, ba mai mult, să restitui confraților tăi limba română și identitatea națională, să refaci școlile, bibliotecile, muzeele, căminele culturale, teatrul și presa, crunt încercate de regimul totalitar comunist. Ai adunat în jurul tău oameni vrednici care gândesc la fel ca și tine. Sunt prea mulți pentru ca numele lor să fie înșiruit aici. O listă a lor o găsim în paginile almanahului *Țara Fagilor*.

Între altele îți apreciez mult preocupările pentru culegerea nestematelor folclorice. Mai avem cultură populară, atât cât ne-a mai rămas. Cărțile au devenit caiete sau broșuri (cuvânt specific unei epoci) nu din lipsă de materiale, ci, mai degrabă din cauza costurilor ridicate de tipărire. Totuși, ele sunt mărturia trecutului și prezentului: „*Cucule, ce pană porți*", „*Cântece de cătănie și război*", „*Povești și snoave din Bucovina*", „*Legende populare din Bucovina*", „*202 cântece populare din Bucovina*", „*Basme bucovinene*", „*Stejarii Horecii*" cărora li se alătură numeroase colaborări la presa curentă. Cine oare va putea aprecia acest efort de aducere, redactare, dactilografiere și ordonare a atâtor dovezi de spiritualitate și cultură românească pentru care mă îndoiesc că ai primit

onorarii, distincții sau mulțumiri.

Ne întâlnim tot mai rar. În schimb, nu uităm că suntem vlăstare ale aceleiași rădăcini. Să savurăm împreună cu toți iubitorii de istorie, dreptate, adevăr și libertate rubricile acestui nou almanah, impresionante *File de istorie*, evocările în proză sau versuri, *Din cartea neagră a Bucovinei*, instructivele *Orizonturi spirituale*, informații despre oamenii datoriei, *Personalități bucovinene* și frumoasele pagini de *Cultură populară*, care ne vor aduce noi mărturii asupra trecutului zbuciumat și încredere în speranțele noastre de mai bine în viitor.

Primește împreună cu Victoria și cei doi fii, Florin și Ciprian, urările noastre de sănătate și putere de muncă, iar cititorilor almanahului *Țara Fagilor* le dorim o lectură „cu folos" cum o prefigura cronicarul Costin, cu secole în urmă.

În așteptarea unui nou volum, al doisprezecelea, te îmbrățișează cu drag,

Dimitrie Poptămaș
(2003)

Înmânarea volumului al XII-lea din almanahul „Țara Fagilor" pentru tipar.

„EU SCRIU DESPRE COPILUL ȘI PENTRU COPILUL ACELA DIN SUFLET”
- Interviu cu scriitorul Spiridon Vangheli -

Spiridon Vangheli s-a născut la 14 iunie 1932, în satul Grinăuți, raionul Rășcani (R.Moldova). Este absolvent al Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău. Paralel cu profesia de educator, se dedică literaturii pentru copii. Debutează cu volumul În țara fluturilor (1962) căreia îi urmează Soarele (1963), Băiețelul din coliba albastră (1964), Balade (1966), Isprăvile lui Guguță (1967), Ministrul binelui (1971), Guguță – căpitan de corabie (1979), Steaua lui Ciuboțel (1981) și Pantalonia – țara piticilor (1989). Alcătuiește antologiile de literatură pentru copii Fetița din Hiroșima, Șezătoare în codru și Copiii planetei. Este unul dintre coautorii Abecedarului (1990). Realizează traduceri izbutite din C.Ciukovski, A.Lindgren și Gems Berri.

Pentru opera sa i-au fost decernate: Premiul de Stat al Republicii, Premiul de Stat al URSS (1988), Diploma de Onoare Andersen (1974), Scriitor al Poporului (1992). Eroii săi Guguță și Ciuboțel sunt personaje îndrăgite pe toate meridianele lumii, atât la Chișinău și București, ca și la Berlin, Boston, Helsinki, Sofia, Tokio etc. Un sumar și convingător bilanț al scrierilor despre acești eroi însumează 66 de ediții în 37 de limbi, într-un tiraj de peste 10 milioane exemplare.

*
* *

- V-am întâlnit deseori la Biblioteca „Ion Creangă”, apoi la Biblioteca „Transilvania”, ambele din Chișinău, iar mai recent la Congresul bibliotecarilor din Republica Moldova. Mereu preocupat de lectura micilor cititori, urmăriți cu consecvență drumul cărților pe care le scrieți. În zilele noastre ne confruntăm cu mari greutăți, nu numai la tipărirea cărților ci și în asigurarea circuitului lecturii. Cum vedeți această activitate din perspectiva scriitorului și noua economie de piață?

Prima jertfă în trecerea la economia de piață – așa mi se pare mie – este cartea. Cartea care trebuie să fie punctul de plecare pentru plămădirea personalității copilului și inocularea celorlalți, pentru ca să

rezolve problema aceea mare a noastră de a fi în rând cu civilizațiile din țările mai avansate. Cred că mergem înspre ele. Mergem încet și mergem foarte greu, cu foarte multe bariere și cred că unele dintre ele s-ar putea ridica dacă s-ar mai lua din altă parte și s-ar pune aici. Am în vedere o schimbare a atitudinii față de carte. Aici mă gândesc la copii în primul rând. Mă gândesc la schimbarea atitudinii de sus, din departamente, guvern, ministere, pentru a se face parte acestui domeniu. Este necesar să se tragă jăratec și la turta aceasta, măcar cât să nu fie lăsată așa de izbeliște cum se procedează. Bibliotecarii trebuie ajutați. Să batem la ușă acolo unde trebuie pentru că și noi, scriitorii, și celelalte forțe democratice nu ne putem împăca cu această atitudine, cu această nedreptate. Din puținul care este, în primul rând, să se facă parte copilului, fiindcă el este capitalul noastru sfânt, capitalul strategic. Dacă nu investim în ei ceva mai mult atunci ne tăiem craca de sub picioare, punem cruce scopului nostru de viitor. Acest lucru îl vedem astăzi cu ochi foarte limpezi. Problemele au fost spuse și la Congresul bibliotecarilor, ferm și răspicat, documentat și competent, înțelept și deschis în prezența a numeroși oaspeți din țară și străinătate și credem că se vor îndrepta.

- Să rămânem puțin în sfera instituției cărții. În dubla calitate de om al spiritului în constituirea de valori specifice copiilor, iar pe altă parte ca beneficiar al informației și, mai ales, al contactelor cu cei care vă citesc cărțile, cu oamenii cărților care sunt bibliotecarii.

Relațiile cu biblioteca le-am avut dintotdeauna. Am căutat să-i înțeleg pe cei care lucrează cu cartea. I-am considerat adevărate făclii de lumină, mari prieteni ai cărții. Acest lucru nu se poate generaliza. Ca în fiecare profesie, atitudinile bibliotecarilor sunt foarte diferite. Pădure fără uscături nu este. Biblioteca Municipală „B.P.Hașdeu" a avut noroc să concentreze un personal de inimă și cu o bună pregătire. Așa este situația și la Biblioteca Națională pentru copii. Tocmai de aceea nu este întâmplător faptul că în biblioteci întâlnești mai mulți scriitori decât la Uniunea Scriitorilor. Este ceva în aceasta, sunt active, sunt pe drumul drept, știu să atragă oamenii pentru o activitate sau alta. Ne bate inima frumos și ascultăm pulsul acestor inimi care ne mobilizează, ne adună și căutăm să mergem înainte să încălzim cititorul atât cât îl putem încălzi, atunci când apare o carte, împreună cu ecoul din ea. Dar nu prea apar cărți. Aceasta este problema cea mai grea și cea mai mare. Se închid biblioteci și cartea este lovită din mai multe părți. Problemele acestea am vrea să le rezolvăm tot noi prin mobilizare și efort. Am numai cuvinte bune pentru personalul din bibliotecile noastre. Problemele pe care le ridică bibliotecarii sunt cele mai actuale și se bucură de simpatia nu numai a cititorilor ci și a scriitorilor. Cum apare o carte este mare sărbătoare și

ea are loc prin mijlocirea bibliotecilor. Vedeți d-voastră că duminica vine, n-ai încotro că sunt mai multe decât cărțile. O carte bună este duminica sufletului. Este bine să observăm acest lucru și mai ales să prilejuim celor mici cât mai multe sărbători de acest fel.

- A scrie pentru copii prespune o măiestrie aparte. Cine crede că pentru copii se poate scrie orice și oricum se înșeală. Cele mai frumoase pagini pentru micii cititori le-au dedicat marii scriitori. Ce v-a determinat să vă consacrați condeiul acestei vârste deosebit de pretențioase și în ce

măsură considerați că ați reușit?

Întrebarea e foarte simplă și totodată complicată. Este mai ușor să descurci problemele altora decât cele proprii. Când e vorba de mine – poate că nu am dreptate – trebuie să mai caut răspunsul. Prin faptul că am mulți cititori, în multe țări, probabil că este cineva care mă ajută în treaba aceasta, este probabil îngerul păzitor. Dar mai sigur, este copilul din sufletul meu, care mai trăiește și care mă ajută să scriu cărțile și pe care copiii îl găsesc în cărțile mele. De multe ori el se contopește cu ei. Copilul care unește în jurul său și alți copii. Copilul care are ceva comun și cu copilul român și în paralel – știu eu – dacă vrem și cu micul japonez și cu micul chinez ori neamț. Într-un cuvânt, e vorba de copilul din suflet, pe care ar trebui să-l avem cu toții. Dacă acesta moare, trebuie să-ți duci condeiul la muzeu, deoarece nu mai ai ce să faci cu el.

Când e vorba de literatura pentru copii, când nu mă pot concentra,

când nu pot găsi copilul acela din mine, deoarece se pierde în problemele adultului, atunci nu mai pot scrie. Trebuie să-l caut, cu alte cuvinte sunt dator să mă fac mic ca și copilul acela care îmi citește cartea. Și cum să te faci mic, dacă pierzi copilul din tine? Să te faci mic cu condiția să rămâi mare. Aceasta este condiția foarte necesară pentru a-l atrage pe copil, pentru a-l apropia, ca să vină la tine și după aceea să-l duci spre ziua de mâine-poimâine. Copilul rămâne copil numai un timp, iar noi scriem mai mult pentru omul matur care este permanent în copil. Mai mult decât atât, literatura pentru copii este o literatură strategică, bate înainte în așa fel ca să înțeleagă copilul, și pentru a înțelege trebuie să fii copil. Eu nu sunt de acord cu principiul că formarea copilului începe cu psiho-pedagogia și se oprește aici. Nu este adevărat. Aceasta este numai cheia cu care ai descuiat copilul și cu care l-ai atras. După aceea trebuie totuși să-i dai lucruri mai serioase. De acum trebuie să-l duci undeva, pentru că el va merge. Dacă vei rămâne copil, nu vei ști unde să-l duci, trebuie să rămâi și mare. Simbioza dintre text și subtext este bobul și spicul. Textul îl parcurgem o dată, iar asupra subtextului mai revenim, deoarece lucrurile cele mari le cunoaște numai adultul. De aceea este bine să se ajungă la fântânile acelea din care dacă nu se adapă copilul, nu se formează omul deplin.

- Considerați că există o relație între național și universal în creația dumneavoastră?

Trebuie să existe. Chiar spuneam într-un interviu că dacă aș fi știut că o să apar în Tokio sau America, înainte de a scrie cartea, nu aș fi vrut să mă fac supradeștept ca să scriu ceva dat dracului pentru japonezi, americani și sunt sigur că aș fi ratat această chestiune. N-am scris pentru ei nici atunci și nici acum. Eu scriu despre și pentru copilul acela din suflet. El este același peste tot.

- Considerați că acesta este principalul motiv pentru care străinii s-au orientat spre opera dumneavoastră?

Eu nu știu care este motivul. La această problemă ar putea răspunde ei. Eu caut să mă clarific pe mine însumi. Mie îmi era drag când scriam și îmi povesteam eu singur, mie, copilului din mine. Scriam tot pentru acela. Scriam ziua ca să-i povestesc lui seara. Situația esta așa. E o metaforă și atunci care este condiția? Am vrut să fiu sincer cu mine și curat. Nu mă bag în politică prea mult, cu toate că literatura pentru copii este un fel de politică, o filosofie și trebuie să fie o filosofie. Literatură pură pentru copii cred eu că nu există. Ea este interesantă și pentru adult, motiv pentru care se revine la ea. O carte dacă o citești și o lași, nu te mai întorci la ea, nu e bună. O carte dacă ai citit-o și ai uitat-o, nu e bună. O carte trebuie să o scrii așa ca să nu o uiți cel puțin în miezul ei.

Ea trebuie să-ți intre în suflet, să aibă o anumită prospețime, să adaugi ceva la personalitatea ta și dacă nu reușești, să te reîntorci la ea. Dar dacă te reîntorci la ea și nu e scrisă și pentru adulți, atunci nu ai făcut ceea ce trebuie. Dacă nu ai reușit mai încerci, te mai gândești, persiști până la izbutire. Acest lucru se vede mai pe urmă, iar apoi nu trebuie să uităm că literatura pentru copii uneori este citită și de părinți. Eu am un obicei al meu. Îmi place câteodată să mai încurc lucrurile. Mă duc la școală unde unii cer clasele primare, alții medii ori superioare. Eu am o experiență – copilăria mea. Îi amestec pe toți elevii de la clasa întâi până la ultima și taman acolo îmi găsesc răspuns la întrebarea dacă aceștia îmi citesc cartea. Hai să spunem că o citesc și atunci îmi pun întrebarea: Se vor reîntoarce la această carte? Răspunsul îl găsesc pe loc. Mă uit la reacția celui mai mic, a adolescentului și apoi a adultului. Observ dacă poți să-i cointeresezi pe toți o dată, ca să asculte toți și să mă înțeleagă. Desigur că cel mic înțelege textul, iar cel mare subtextul. Atunci simt că am o satisfacție. Dacă nu este așa, atunci vin acasă și mă gândesc unde am greșit, ce am de făcut și cum să repar, după care mă duc iarăși la câte o confruntare cu criticii mei.

- Ați subliniat cuvântul „dificil". Așa este. Scriitorii pentru copii nu scriu cărți prea groase. Copiii văd, caută, iar principiul meu este că o carte trebuie să fie ca un bunic. Copilul e crescut de părinți, dar și de bunic. De obicei tata îi spune una, iar bunicul alta.

Bunicul îi dă esența, ca un om care mâine-poimâine pleacă dintre noi, dar în urma sa rămân numai lucruri esențiale. Tata, multe le începe, le amână, apoi pleacă și el și rămâne copilul. Așa se întâmplă și cu cartea pentru copii. Ea trebuie să redea lucrurile în esența lor. Tocmai aici e cheia cum să împaci o vârstă mică cu una mare. Este o concepție în a considera literatura pentru copii, numai pentru ei. Eu categoric sunt împotriva acestui principiu. Aceasta se cheamă literatră didactică. Convingerea mea susținută în toate împrejurările este că literatura este pentru toate vârstele.

- Este curios ce vă mărturisesc, dar tot așa de adevărat. În România sunteți mai puțin cunoscut. Ați putea să ne spuneți dumneavoastră în câteva cuvinte, care este bilanțul activității de creație până la această dată?

Probabil că este un capriciu al meu. Nu prea am cărți, am numai niște eroi. Pe mine m-a interesat eroul nu cartea. Eroul trebuie să iasă din carte, să intre între copii și să rămână. Așa mi-a rămas mie scris, cum spun țăranii. Uite! A apărut Guguță! Guguță a însemnat mai multe cărți. Am căutat ca prin acest erou să ajut copiii să-și păstreze libertatea interioară și demnitatea. Să facă opoziție celor adulți în special celor în care moare copilul, deoarece este o mare tragedie, o mare nenorocire

pentru acela, care nu mai e copil. Dacă veți fi atenți o să observați că aveți și dumneavoastră situații de acest fel. Acesta este Guguță. Caută să-i redacteze pe ceilalți și să le dea o conduită de multe ori chiar cu ajutorul lor, el devenind stăpânul vieții. Vedeți, rar om care ajunge ministru sau mai știu eu în ce post. Unul este mătură tor, altul șofer și fiecare dintre ei dorește să fie ministru. Ministrul propriului său copil. Când ajunge acasă începe să conducă, are minister sau este general și trebuiesc soldații. Iată și soldatul – copilul care mușteruluit încolo și încoace zice: „De am să cresc eu mare”,… atunci când vor să facă una sau alta. Și eu mi-am zis că o să dau libertate copiilor mei și când am încetat să fac treaba aceasta cu propriii mei copii a apărut Guguță. Acesta a fost începutul. Guguță a urmat în mai multe povestiri. Copiii îmi scriau din toate părțile să continuu. Au apărut filme cu Guguță, vreo opt la număr, desene animate, benzi ilustrate, diafilme la noi și în alte țări. Pe Guguță l-am prins. Nu știu dacă este al meu. Este al copiilor. Guguță este totul. El este teatrul Guguță, cafeneaua Guguță, păpușa Guguță, insigna, căciula etc… vasăzică nu mai este al meu. Atunci, mi s-a părut că eu trebuie să ies din mrejele lui Guguță. Nu mai voiam să fiu autorul unei singure cărți și am început să mă lupt cu el și am reușit! Vreo două cărți le-am scris nemulțumit, le-am aruncat, deoarece nu puteam ieși din forța gravitațională a eroului. Pe urmă a apărut un fel de anti-Guguță, deoarece unele subiecte nu vroia să le execute. Îl porneam, mergea până la jumătate și după aceea se oprea. Nu mai mergea deoarece începea să fie răsfățat. Se pierdea firescul și de-acum începeam să mă amestec eu și se întâmpla ca Guguță să rămână un convențional, un fel de feudă, un fiu frumos al omului, o creatură a Domnului care mergea într-o singură direcție. Mai avea el și păcățele relative și atunci ce era să fac cu acele subiecte care îmi păreau interesante și Guguță nu era pentru ele. Am încercat să fac un alt tip de Guguță asemănător cu fiul diavolului. Acesta era Titirică. Acest erou mereu mă încurca. Ori de câte ori îl întorceam, el mergea mai departe, dar parcă nu mergea până la capăt și astfel am înțeles că în literatură diavolul nu poate avea copil. Totdeauna miezul trebuie să fie bun, mai învelit, că altfel nu este literatură. Așa a apărut Costea cu Titirică.

Unii copii imediat au alergat la el, dar alții nu, aceia mai mărișori. Dacă Guguță caută să îi cerceteze pe cei mari, Titirică nu mai face acest lucru și nici nu poate să-l facă. El luptă cu sine însuși, e mai mare și are păcatul într-însul. Titirică îmi era mai puțin drag, dar trebuia să apară. A venit apoi un alt erou, Ciuboțel, un copil mai mic decât Guguță și care m-a scos cu totul din universul lui Guguță. În acest fel am descoperit un orizont mai mare pentru creație. Așa s-a născut ideea unei cărți despre Guguță pentru cei mari, pentru adulții care au mâniat copiii. Nu cunosc

așa o țară și nu știam cum să o fac. Îmi imaginam o țară din două sate și un târg la mijloc, care de sus din munți părea o pereche de pantaloni întinși la uscat. Din casele acelea ieșea fum. La fundul pantalonilor era castelul împăratului care strălucea. Împărat era piticul cel mare. Dar am avut o clipă aproape nesocotită pentru mine. Mi-a venit ideea unui vis mai vechi, pentru a face o carte despre bărbații în care nu a murit copilul. Aceasta era Pantalonia, o țară în care eroii sunt pitici cu barbă, cu mustăți, sunt aduți și sunt împreună cu copiii lor. Fără să vreau să ajung la teme mari din literatură, la dragoste, la moarte, la toate, care mai mult ori mai puțin erau dincolo de literatura pentru copii. Așa am ajuns într-o libertate totală. Prin Pantalonia mi s-au creat mari posibilități de a scrie, pe care nu știu dacă le-am folosit îndeajuns. Cartea a fost bine primită de copiii mai mari, din clasele V-VII.

- Ce gânduri de viitor aveți?

Mai am niște gânduri, niște dorințe sau mai bine spus vise. Nu am scris încă o carte despre copilăria mea. Vreau să mai cresc. Nu voiam să încep cu aceasta, deoarece e prea sfânt acest lucru pentru mine.

Doresc totuși să scriu o carte mai aproape de realitatea mea. Cărțile mele au fost comentate în presă, în toată lumea. Toți caută să definească care este genul meu, povestire ori basm. Toți s-au încurcat. Există o legătură între povestire și basm, deoarece în ambele lecturi copilul trece dincolo de orizont. Basmul în sine, pur nu m-a interesat niciodată, numai fantezia ca o posibilitate de a vedea realitatea, ca revenire imediată la realitate. Cartea despre copilăria mea va fi altceva. Ea va cuprinde date concrete despre cei dragi ai mei, cei care nu mai sunt și care m-au crescut, apoi locurile inegalabile în frumos ale copilăriei. Sunt de pe cel mai mare afluent al Nistrului, am văzut Mississipi și nu mi s-a părut așa de mare cum este în cărți.

- Care este cartea cu care veți apărea în viitorul apropiat în librării și pe care, cu certitudine, am dori să o lansăm și la Târgu-Mureș?

- Fără doar și poate, aceasta trebuie să fie cele două volume *Guguță și prietenii săi*, care este o sinteză a creației mele literare. Ea cumulează 7-8 cărți apărute în decursul timpului, cărți pentru copii, versuri, eseuri, călătorii. Cred că se impune a fi reeditată. Doream foarte mult să o cunoască și cititorii din România, dar mai ales să aflu pretențiile lor. De aceea trebuie mai întâi să am cartea. Guguță a împlinit 25 de ani. Mă interesează dacă rezistă timpului. Tot fondul popular a trecut prin Guguță. Are personalitatea sa. Merge la școală cu drapelul său, nu cu cel pionieresc.

- În ce măsură cunoașteți și cum apreciați literatura pentru copii din România?

Sunt fericit să cunosc cărțile lui Octav Pancu-Iași, care s-a stins prematur din viață. Apoi mi-au plăcut **Cireșarii** lui Constantin Chiriță. Mai aproape de cititorii din clasele primare și de creația mea este Mircea Sâtimbreanu pe care îl cunosc personal și i-am citit cărțile. Am citit apoi cărțile pentru copii scrise în versuri ori proză de Ana Blandiana, Marin Sorescu, Fănuș Neagu ș.a. Dar literatura este mult mai multă decât am spus eu. Vă mărturisesc că în această problemă mai sunt în căutare, mai aștept… doresc să mai găsesc scriitori tineri. Dorința mea e să vin în România și să rămân acolo.

- Cunosc faptul că, în trecut, mari pedagogi, educatori ori sociologi au constituit biblioteci de carte (20-30 vol.) din literatura română și universală, covârșitoare în formarea persoalității umane. În ce măsură apreciați că în fața celorlalte mijloace mass-media cartea pierde teren în favoarea acestora (film, video, TV etc.)?

Cartea o să trăiască multă vreme și datorită contactului direct cu cititorul. Lectura din carte devine importantă, deoarece copilul devine prin acest act un coautor. El completează cartea, își aduce isprava lui la isprava eroului, o alătură, se confundă, intră în pielea lui și vrea să ajungă și el unde a ajuns eroul. Copilul trăiește și își plămădește personalitatea așa pe încetul, odată cu cititul. Cine poate să egaleze acele momente de înălțare sufletească? Televiziunea, filmul? Totdeauna ne vom reîntoarce la carte, la lectură. Mijloacele moderne nu au efectul lecturii. Au mai fost sisteme politice care și-au pus în plan să facă un *om nou* și nu au reușit nimic din treaba aceasta. Lumea nu a început de ieri și nu începe de azi. Este greu să schimbi biologicul din om. Sunt sigur de faptul că fiecare cititor trebuie să fie coautor al cărții. Sunt sigur de acest lucru. Completează cartea și o duce unde vrea el, o modelează și ea la rândul ei, îl înnobilează pe cititor.

- Interviul nostru are loc în Biblioteca „Transilvania" din Chișinău. Oaspeți din Transilvania alături de primitoarele gazde au încheiat un minunat dialog cu cărțile pe masă, într-un atractiv salon de carte, din care nu lipsesc nici cărțile pentru copii. Care sunt impresiile dumneavoastră față de ceea ce se întâmplă aici?

Suntem acum în localul unei biblioteci unde am emoții, la lansările de cărți din Transilvania, la această activitate culturală legată de o nouă și mare donație de carte românească pentru Chișinău. La Congresul bibliotecarilor unde au participat și domnii cei frumoși din Transilvania, mi-am adus ca și aici, numaidecât aminte de Ardeal. La Ardeal țin foarte mult. El face parte dintr-un întreg și de aceea acolo îmi refac forțele mai ușor. Vrei nu vrei, când ești fărâmă nu poți să reziști prea mult, deoarece nu ești tu, nu te poți manifesta. Am nevoie de a mă reface

pentru a mai scrie. Petru cartea pe care vreau să o scriu ar trebui să fug undeva în Ardeal, într-o pădure. Acolo mă regăsesc și mă ajută nu numai natura, ci și potrivirea aceea a noastră, firească, psihologică, istorică. Ardealul mă face să mă simt ca acasă, chiar mai mult decât acasă. Mă ajută cineva văzut și nevăzut și dacă voi avea noroc să mai scriu o carte, cred că mă va ajuta și Ardealul în privința aceasta. Vă sunt recunoscător și eu pentru darurile frumoase pe care le-au adus și de această dată domnii Traian Brad din Cluj, Dimitrie Poptămaș din Târgu-Mureș, cei de la Satu Mare ș.a. Eu știu că s-a făcut un efort comun și ați adus atâtea ulcioare cu apă vie, apă întrupătoare, pentru întreaga Basarabie, ca să se refacă și să ne întrupeze ca să putem merge mai departe și să ajungem acolo unde am pornit, în Europa.

Am în vedere că nu o să ajungem în Europa decât prin Ardeal. Ardealul e mai aproape de Europa decât de noi. Vă mulțumim frățește pentru acest mare ajutor spiritual care se acordă Basarabiei din partea Ardealului. Vom veni și noi, dacă va ajuta Dumnezeu, vom veni cu puținul nostru. Am impresia că Ceahlăul nu-i unul singur. Asemenea piscuri sunt multe. Sunt domnii frumoși din Ardeal care au venit la noi cu cărți. Îi așteptăm cu mare plăcere ca pe niște frați fără de care am fi foarte triști și fără de care ne-am simți aproape singuri.

(1997)

Programe culturale (evenimente istorice)

IV. REMEMORĂRI

MIORIȚA, O VARIANTĂ TRANSILVANĂ DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

(în colaborare cu Elena Mihu)

Puține dintre baladele populare românești s-au bucurat de o circulație și interpretare cum avea să se întâmple cu *Miorița* care, de la prima tipărire (jumătatea sec. al XIX-lea) și până în zilele noastre, a suscitat interesul atâtor folcloriști și oameni de cultură, căutând să-i fixeze locul, variantele și destinul în cultura românească. Este firesc, deoarece această baladă acoperă întreaga arie de răspândire a românilor dispersați în îndelungata lor istorie în cele trei provincii. Aceasta constituie încă o dovadă a unității spirituale a tuturor românilor, a păstrării ființei lor etnice, a continuității neîntrerupte în vatra strămoșească.

Dacă, pe baza informațiilor și cercetărilor de până acum, se aprecia că prima culegere de folclor manuscrisă o datorăm lui N.Pauletti, *Cîntece și strigături românești* din Roșia de Secaș, 1838, iată că astăzi suntem în posesia unui manuscris despre care putem spune că este o culegere de folclor datată sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Ion Mușlea argumenta prin culegerile lui N. Pauletti, Marinescu și alții că „*interesul pentru cântecul și obiceiurile poporului trăia în Ardeal și înainte de publicarea culegerii lui Alecsandri și Russo*”, iar Ion Breazu considera că în Ardeal se găsesc numeroase manuscrise folclorice necercetate încă. Această culegere vine să întărească afirmațiile de mai sus.

Manuscrisul în discuție, care cuprinde o frumoasă variantă a *Mioriței*, provine din zona Bistriței (jud.Bistrița-Năsăud) și a fost descoperit într-o colecție particulară din Tg.Mureș (a aparținut regimentului II de graniță Năsăud). A fost predat spre păstrare și valorificare Complexului Muzeal Județean Mureș, unde se află înregistrat sub nr.inv.17830. Este format în 4, conține 142 file numerotate, scrise cu litere chirilice, numărând între 14 și 20 rânduri pe pagină; lipsesc foaia de titlu și finalul manuscrisului, iar datarea am stabilit-o după anul care apare la sfârșitul unui jurnal rimat cu referire la Revoluția franceză, 1794, ca și după o mențiune în limba germană, niște note de proprietate, de la sfârșitul manuscrisului, din care s-au putut descifra anii semnificativi din viața ultimului posesor: „*la 1 aprilie 1792 elev, la 1 iunie1799 practicant, la 1 november 1801 inginer*”. Anterior, manuscrisul a aparținut lui Ioan Șincai, fratele mai mare al lui Gh.Șincai, căpitan în Regimentul II de graniță Năsăud, mort pe Rin, în 1795, la Lörch, în luptele duse de coaliția europeană împotriva francezilor.

În Jurnalul de război în versuri, datat Reinn, 28 Mai 1794 (la care ne-am referit mai sus) există o scrisoare trimisă celor dragi de acasă, în care sunt prezentate luptele date în Valea Budenthalului, Weissemburg și Strassburg, în care românii erau împinși în prima linie:

„… Și cei mari ce socote
Pre români ne trimete
Că ei tocmai de-a peri
Mare pagubă n-a fi.
Tocma în poarta ne-au băgat
Cu un tun mare…”

Din analiza grafică a manuscrisului deducem trei feluri de scrisori, care presupunem noi a fi ale unor vechi oameni de carte transilvăneni. Ei au consemnat, în această așa-zisă *Carte a Județului,* pedepse pentru diferite categorii sociale, oameni cu diferite vicii pentru încălcarea unor norme de convieţuire morală. În afara lor, manuscrisul mai cuprinde un zodiac, dar cea mai importantă parte și mai extinsă este cea de-a doua, pe care o putem aprecia, după cunoștințele noastre, ca cea mai veche culegere românească manuscrisă de folclor. Aceasta conține variante, creații populare, intitulate *Versuri*. Întâlnim cântece de dragoste și dor, de cătănie și înstrăinare, cântece satirice, balade, 15 colinde religioase, strigături, orații de nuntă, un jurnal de război și altele.

Cântecul de cătănie și înstrăinare este inspirat din războiul austro-ruso-turc (1788-1791) la care a participat Regimentul II de graniță, în Moldova și Bucovina.

În cele ce urmează, ne ocupăm doar de o variantă a *Mioriței*, culeasă la acele timpuri -, prima de acest fel și care prezintă unele particularități de structură, compoziție, limbă și stil.

Comparând acest text cu variantele culese de Adrian Fochi în monumentala sa lucrare *Miorița*, precum și cu alte culegeri ulterioare apărute în volume sau studii, balada în discuție prezintă unele apropieri de variantele cu circulație în multe din localitățile județelor Cluj, Bistrița-Năsăud de la interferențele lor cu județele Mureș și Alba – Zona de Câmpie. Acesta este încă un argument în privința localizării autorilor manuscrisului în această zonă.

Parcurgând versurile acestei variante, desprindem elementele tematice care ne permit o apreciere privind frecvența sau eliminarea unor motive prezentate în majoritatea variantelor cunoscute. Astfel suntem introduși în locul acțiunii printr-un vers care comunică cu noi din depărtări și peste timp:

„Aude-să, D[oa]mne aude
Peste cel plăiuț de munte

Un șuier, D[oa]mne, șuier”.

Spre deosebire de variantele din Oltenia, Muntenia și Moldova, specific celor transilvănene, personajele acțiunii sunt trei păcurărași, dintre care doi „veri primari”, iar altul străin:

„Sunt numai trei păcurărași
Doi ce[i] mari
Și-s veri primari
Unu-i mic și-i străinel”,

în final, acesta devine victima celorlalți doi. Planul este pus la cale în timp ce acesta este trimis după apă:

„Că [la] apă l-au mânat
Până în apă au umblat
Foarte mult l-au judecat
Ca pe dânsul să-l omo[a]ră”

Este interesant faptul că în această baladă este introdus elementul tematic al „Mioarei năzdrăvane”, mai rar întâlnit în celelalte variante ardelenești:

„Da el când din apă au venit
El numai a avut
O mioară zdrăvioară
Și înainte au eșit”.

Ea, „mioara”, îi destăinuie planul celor doi „veri primari”, cărora li se înfățișează expunând-și ultimele dorințe redate cu mare intensitate lirică:

„Dacă pe mine mi-ț[i] omorî
Lângă mine puneț[i]
Fluerul de dreapta
Bucinul de-a stânga”

care, în bătaia vântului, să ducă vestea la cei doi părinți și frați de peste munți:

„Că când vântul a sufla
Fluerul a fluera
Și bucinul a bucina
Numai răsunul
Că mi-a răsuna
Peste munți numai la a mei doi părinți
Și răsunul și mi-a merje
Peste brazi la a mei frați”.

Este curios faptul că în continuare balada este fragmentată, introducându-se o secvență dintr-o altă baladă de circulație, *Voinicul și șarpele:*

„Într-o verde dumvrăviță

Este o răce fântâniță
Sînt două luminiță
Da nu-s două luminiță
Că-s ochii șarpelui
Că măcar cît le-a plua și le-a ninje
Acelea nu să vor stînje,
Că șerpele au mîncat
Numai un voinic a scăpat
Ceptu lui l-au mîncat jumătate
Jumătate de cuțite, de arămite
Curele fin-tin[?]"

După aceste versuri, culegătorul revine la balada *Mioriița*, cu un apel de salvare adresat celor de acasă:

„*Da el din grai așa au grăit:*
- Cine a veni să mă scoală
Vină frate și vină tată, și vină maică
Oile mi le-au luat
Și mîna mi-au tăiat
Și m-au legat
Cu spatele la brad".

Spre deosebire de toate variantele cunoscute, hotărârea de omor se soldează cu tăierea mîinii și legarea sa cu spatele la brad. De asemenea este curios faptul că portretul ciobănașului cuprins în variantele moldo-muntene, atât de familiarizate nouă, dar cu o restrânsă circulație în Transilvania, apare într-un câtec de cătănie, din același manuscris, portret care apare atribuit unui general Iogai, în versurile:

„*Iară fața lui*
spuma laptelui
Iară sprâncenele lui
Pana corbului
Iară ochii lui
Poama murelui".

Considerăm că această variantă a *Mioriței* poate și trebuie să constituie un obiect de studiu pentru toți cei care își propun să desprindă noi elemente constitutive și de circulație, sau să contribuie cu aprecieri critice asupra genezei, tipologiei și răspândirii baladei.

Intenția noastră a fost de a semnala și pune la dispoziția tuturor celor interesați, de a reda publicului cititor și cercetătorilor folclorului românesc încă o nestemată care să se alăture atâtor variante ale *Mioriței*, deslușite de la Alecsandri încoace.

(1991)

RELAȚIILE CULTURALE DINTRE PROVINCIILE ROMÂNEȘTI - TEMELIE A UNITĂȚII POLITICE

Împrejurări istorice au făcut ca poporul român să trăiască despărțit în trei state, Țara Românească, Moldova și Transilvania. Din punct de vedere geografic, etnic și cultural, spațiul românesc s-a prezentat unitar, factor care i-a stimulat energiile creatoare și de voință în realizarea unității politice. Gradul de intensitate a activităților convergente acestui scop s-a manifestat diferit de la o epocă la alta, compensându-se și zidind ansamblul etnico-cultural. Luptele sale pentru unitate, progres și libertate sunt legate de teritoriul carpato-dunărean, vatră în care poporul român s-a format și dezvoltat material și spiritual. Marele nostru om de cultură Ion Bianu afirma că „*Zidul verde al Carpaților nu rupea neamul în bucăți deosebite ci dimpotrivă îl apăra într-o unire adăpostindu-l într-un tot organic*".

Privită din interior, evoluția societății ardelene în relațiile cu celelalte Țări Române în perioada premergătoare unirii politice de la 1600, are în vedere prefacerile din domeniul social-economic reflectate corespunzător în viața spirituală. În același timp remarcăm că societatea este frământată de contradicțiile producătorilor de bunuri și minoritatea feudală, de mișcările populației românești, prin aplicarea unei politici intolerante privitoare la libertățile, drepturile sociale și naționale. Înțelegerea din septembrie 1437, cunoscută sub denumirea de *Unio Trium Nationum,* ca și prevederile *Tripartitului* lui Verbőczi rămân măsuri de îngrădire a celor mai elementare drepturi ale populației românești, situație care își perpetuează influența în viața politică și mentalitatea nobilimii până în pragul epocii moderne.

Devine tot mai evident că existența celor trei Țări Române este rezultatul unei politici arbitrare de menținere a dominației feudale. Unitatea poporului român s-a manifestat permanent prin conștiința originii și limbii comune, prin schimburile permanente de valori materiale și spirituale. Granițele dintre statele românești au devenit formale în fața primejdiilor externe, conlucrarea punând stăpânire pe acțiunile conducătorilor politici. Ce putea fi mai benefic în încercata și zbuciumata istorie medievală a românilor decât asocierea în fața pericolului comun, fie invazia otomană, fie tendințele de expansiune ale vecinilor dornici de extindere și stăpânire. Așa se explică ajutorul dat de transilvăneni

în eforturile de stăvilire a trupelor otomane, incursiunile lui Mircea cel Bătrân în Moldova, ale lui Alexandru cel Bun în Țara Românească, Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova, Ștefan cel Mare și Ioan Vodă cel Cumplit în Țara Românească, iar Mihai Viteazul în Transilvania și Moldova. Scopul era de a asigura cooperarea în luptă și de a impune în conducerea provinciilor aliați credincioși.

Transilvania își are aportul său în procesul de omogenizare și întrepătrundere, de strângere a legăturilor de orice natură a populației românești de o parte și cealaltă a Carpaților. Orașe libere regești ca Brașovul, Sibiul, Clujul, Bistrița devin adevărate centre de tranzit comercial. Schimbul de mărfuri a constituit și un bun prilej de vehiculare a ideilor politice și culturale între români, de solidaritate și acțiune. Situația devine mai evidentă după 1541, când Transilvania, devenită principat autonom, își orientează cu precădere legăturile și planurile politice, economice și culturale spre Țara Românească și Moldova. Aceste tendințe firești de legături statornicite pot fi socotite premise ale încercărilor de a le uni sub o singură cârmuire politică, fapt realizat în mod magistral prin spiritul îndrăzneț și acțiunea memorabilă a Voievodului Mihai Viteazul. Fapta politică a Viteazului va călăuzi pentru multă vreme intențiile conducătorilor politici dintr-o țară românească sau alta, manifestate prin înțelegeri și tratate politice, prin ideea permanentă de a reînvia un regat al Daciei așa cum năzuiau Radu Mihnea, Gabriel Bethlen, Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe Rákoczi. Peste toate aceste încercări vremelnice, statornice rămân relațiile culturale și cele instituționalizate subordonate în principal apărării și cultivării credinței străbune și a limbii române. Ele sunt cunoscute ca dăinuind încă din timpul lui Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Ștefan Tomșa, Sigismund Báthory, dar parcă nu au primit niciodată atâta strălucire ca în veacul afirmării lui Mihai Viteazul.

Dacă avem în vedere că cel mai vechi monument de limbă românească rămâne încă *Scrisoarea lui Neacșu de la Câmpulung* către judele Brașovului, din 1521 și că probabil la Sibiu, Filip Moldoveanul traducea pentru prima dată textele evangheliilor în limba română, 1551-1553, iar apoi la Brașov, Diaconul Coresi le dădea deplinătate și amploare, mai mult decât atât, își mută din nou activitatea de tipărire a cărților în capitala Țării Românești la Târgoviște, toate acestea sunt dovezi incontestabile în favoarea unei temeinice colaborări.

În 1595 Mihai Viteazul trimite o solie în frunte cu mitropolitul Eftimie și cu episcopul Teofil al Râmnicului și Luca al Buzăului la principele Sigismund Bathory în Alba Iulia pentru o alianță politică, prilej cu care nu a fost uitată nici biserica românească de aici. După cum

reiese din tratat „*Seninătatea Sa va lăsa întreaga turmă bisericească și monahală sau a călugărilor în obiceiul și tradiția din vechime, cu ritul, ceremoniile și libertățile lor și chiar să-și poată strânge în mod liber veniturilor lor îndătinate. Toate bisericile românești existente în stăpânirile seninătății Sale vor fi sub jurisdicția sau dispoziţiunea arhiepiscopului din Târgoviște*". Iată de ce, când Mihai Viteazul a cercetat pe Sigismund Bathory la Alba Iulia în ianuarie 1597, a obținut îngăduința să ridice o biserică românească cu mănăstire aproape de cetate. Acesta a fost germenul înființării Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului înscăunând ca mitropolit pe Ioan de Prislop. Dar Samuil Micu Clain în a sa istorie bisericească susține că aceasta a existat mai demult iar „*Mihai vodă, Domnul Țării Românești din temei a înnoit și a zidit rezidența mitropolicească de la Bălgrad*" iar că titlul de mitropolit l-a avut și înaintașul lui Ioan, Ghenadie.

Merită atenție și intervențiile lui Mihai Viteazul pe lângă împăratul Rudolf pentru recunoașterea ortodoxiei ca religie receptă pentru Transilvania. Cât despre Voievod, se spunea că mergea 15 zile la biserica românească (ortodoxă) și 15 zile la cea catolică, pentru a împăca conștiința religioasă a populației stăpânite.

Între toate formele de conștientizare a apartenenței la etnia română și cultivarea limbii, cartea se situează la loc de frunte, în strânsă legătură cu apartenența la convingerile religioase, pentru că acest suport spiritual în prima lui formă avea drept rezultat întărirea credinței.

Pe bună dreptate P.P.Panaitescu spunea că „*activitatea tipografică în limba română condusă de Coresi la Brașov se explică prin legăturile acestui centru meșteșugăresc și comercial cu Țara Românească și Moldova, mai ales cu cea dintâi. Publicarea cărților bisericești în limba română nu este o problemă de pură istorie ardeleană, ea se leagă cu istoria Țării Românești și în parte și de a Moldovei… Cărțile tipărite de dânsul au fost deopotrivă destinate și Transilvaniei și țărilor de peste munți*". Veacul al XVI-lea a însemnat biruința tiparului în limba română în cele trei Țări Românești. Aceasta era opera prosperității economice și politice a micii boierimi și a târgoveților. Elaborarea textelor și răspândirea lor prin noua formă generală nu cu mult timp în urmă de genialul meșter de la Maienița, impune limba română și rigorile ei bazată pe graiul muntean și sud-ardelean după care le-a răspândit tuturor românilor.

Un alt aspect al manifestărilor culturale se referă la meșterii zugravi veniți de peste munți pentru a măiestri cu picturile lor bisericile din Transilvania. Doi dintre zugravii lui Mihai Viteazul și anume *Petru Armeanul și Nicolae din Creta* au rămas după moartea voievodului la Cluj. Despre primul știm că a fost vizitat în 1604 de un frate de-al său

trimis de Ieremia Movilă.

Despre al doilea, cronicarul contemporan Wolfgang Bethlen scrie că, la dorința episcopului Malaspina, delegatul papei la Mihai Viteazul, a desenat și zugrăvit în 1599 la Alba Iulia, capul tăiat a lui Andrei Bathory. Mai târziu el avea legături cu domnitorul Radu Șerban al Țării Românești și cu Ieremia Movilă al Moldovei.

Un rol deosebit în dezvoltarea relațiilor culturale dintre Țările Române l-a avut preoțimea. Unificarea Țărilor Române a însemnat o amplificare a schimburilor de preoți și ierarhi ai bisericii, în special în Transilvania. Se cunoaște că pe timpul lui Mihai Viteazul școala din Scheii Brașovului era destul de puternică. Popa Mihai îl roagă pe Mihai Viteazul să ocrotească Brașovul și Țara Bârsei. Numeroși preoți au venit din Țările Române, după cum informa într-un memoriu episcopul catolic Napragy pe împărat, că biserica „schismatică" întuneca privirea catedralei din Alba Iulia și că acolo erau adăpostiți mulți călugări din Țara Românească și Moldova. Într-un raport a lui Basta din ianuarie1600 se spunea că Mihai Viteazul, domn al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei se remarcă și prin câteva ctitorii. Mai de seamă rămân cele din Alba Iulia, biserica din Ocna Sibiului ridicată pentru biruința de la Șelimbăr, o alta în Lușărdea (Someș) și Făgăraș la care ar putea fi alăturat și altarul din Târgu-Mureș.

Toate acestea ne conduc spre bineîntemeiata circulație a valorilor spirituale în cele trei Țări Românești. Conștiința unității de neam și de limbă predomina în sufletele slujitorilor altarului, tipografilor, dascălilor, copiștilor și zugravilor de biserici, care cutreierau întreaga Transilvanie.

Cercetând atâtea sate ei au întărit în sufletul românilor de aici ideea că dincolo de crestele Carpaților trăiește același neam românesc care vorbește aceeași limbă și mărturisește aceeași credință ca și ei. Sunt convingerile care au alimentat și amplificat speranțele românilor de libertate și unitate, iar amintirea lor a devenit simbol al încrederii și împlinirilor de mai târziu.

(2001)

BIBLIOGRAFIE

M.Păcurariu. *Legăturile Bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII.* Sibiu, 1968; M.Tomescu. *Istoria cărții românești de la începuturi până în 1918.* București, Ed.Științifică, 1968; D.Poptămaș. *Prezența și circulația vechilor tipăritur românești în zona superioară a văii Mureșului (manuscris);* Ion Sârbu. *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești.* Timișoara, Facla, 1976; *Istoria literaturii române.* Vol.1, București, Ed.Academiei, 1970.

AVRAM IANCU ȘI MUREȘENII

Niciunde Avram Iancu nu a fost mai prețuit, încă de la prezența sa aici și până în zilele noastre, ca în orașul în care și-a purtat pașii în setea de cunoaștere și de fundamentare teoretică a adevărului și dreptății. Aici, la Târgu-Mureș, unde, la vârsta fragedă, își definește ideile revoluționare, unde se pregătește piedestalul eroului, pentru ca să treacă la scurt timp în mit și legendă la numai 24 de ani abia împliniți, unde împreună cu ceilalți colegi au hotărât ridicarea la o nouă stare de existență a românilor, unde trebuia să fie căpătuită suferința, truda, rușinea și necinstea care trona asupra celor mulți, de unde au pornit cuvintele care aveau să se rostească peste tot Ardealul, semănate de cancelişti în cele patru zări, libertate, egalitate, fraternitate, dar mai ales ștergerea sclaviei – ridicarea la o viață mai omenească, dreptate și progres.

Sunt argumente care ne-au dreptățit și ne îndreptățesc ca eroul neamului să rămână veșnic viu, drept ideal, așa cum de altfel a rămas și va rămâne atâta timp cât va exista suflare românească, ca un simbol al năzuințelor și aspirațiilor celor mai de preț. Iată de ce, contemporani, oameni apropiați „Craiului Munților", care au luptat alături de el, au fixat mai devreme ori mai târziu, figura de legendă cu trăsăturile ei fizice și morale, derulând firul evenimentelor revoluționare cărora timpul le asociază mereu alte valori, fie istoriografice, de căutare și stabilire a adevărului, fie memorialistice din partea celor care l-au cunoscut, scrieri literare ori lucrări artistice. Eroul polarizează atenția creatorilor ca expresie a geniului, caracterul său model, imaculat – trăsături asociate într-un cult național, care vor alimenta încă multe generații.

Primul mureșean îndreptățit a fi menționat într-o succintă înșiruire de oameni, prin care ne apare imaginea veridică fizică și morală, este prietenul său apropiat, Alexandru Papiu Ilarian. La scurt timp după revoluție, colaborator activ cu gândirea și faptele la evenimentele din 1848/49, le fixează în volumul II din a sa *Istoria românilor din Dacia Superioară* (Viena, 1852). Cu durere, autorul cărții își amintește, „*câte încercări de libertate nu făceau românii în timpurile trecute și sau nu se afla, sau nu cuteza nici un român a le descrie după cum a fost! Cei de alte geste le-au scris în interesul lor propriu, e în aprobrul și de faima Românilor*". Descrise emoționant, servind și memorialiștilor de mai

târziu, Papiu Ilarian recompune evenimentele revoluționare, petrecute sub ochii săi, la care a luat parte, pornind de la casa în care locuia Avram Iancu, în Târgu-Mureș și „*tinerimea de la Oșorhei*" în număr de peste 30 de inși, care s-au consacrat revoluției. Atât personalitatea lui Avram Iancu, a prefecților și tribunilor, Adunarea de la Blaj, confruntările armate, au constituit pagini de inegalabilă valoare în cunoașterea evenimentelor așa cum s-au succedat ele în acei ani crânceni. Tot așa de valoroase rămân scrisorile lui Al.Papiu Ilarian către S.Bărnuțiu din anul 1885 privitoare la situația postrevoluționară a eroului (publicate de Iosif Pervain și Ioan Chindriș, 1972).

Dintre memorialiștii mureșeni care ne-au lăsat pagini nemuritoare despre Iancu și revoluția română îi menționăm pe Isaia și Vasile Moldovan, memorii publicate în „Gazeta de Transilvania" în 1889 și 1895. Cele mai valoroase sunt ale lui Vasile Moldovan, prefect; pagini fundamentale, de natură militară, privind desfășurarea revoluției în timp și spațiu. Iancu apare mereu în fruntea oastei ca figură centrală, este energic, autoritar, neobosit în acțiuni, tăios în replică. Între cele mai dense din punct de vedere al informației sunt memoriile lui Ioan Oros alias Rusu, folosite de mai mulți istorici în studiile lor și publicate integral de Ioan Ranca (1989). Ele au fost scrise mai târziu în cunoștință de istoriografia și memoriile existente până la elaborarea lor, care se apropie de cumpăna veacului al XIX-lea. Adesea polemic, Ioan Oros se erijează în apărător al adevărului istoric spunând că „*istoria ar trebui să fie oglinda trecutului, oglinda adevărului, oglinda faptelor împlinite, acel care o citește trebuie să fie convins cum că aceia conține, cel puțin aproximativ adevărul*". Sunt bine conturate evenimentele din Tg.-Mureș, Iancu fiind calificat „*eroul nostru*". El era înconjurat de canceliștii români, la „*cartelul*" său se făceau adunările generale, acolo era „*casina*" adică locul deciziilor.

Importante ni se par și memoriile preotului Ștefan Branea din Aluniș, care privesc aria revoluției din Valea de Sus a Mureșului, publicate de Al.Ceușeanu în lucrarea *Vremuri de osândă* (1934). Mai puțin cunoscute sunt relatările Mariei Șuțu, fiica preotului greco-catolic Ioan Murășan din Șard (Șardul Nirajului). Fratele său, Simion, intră în armata grănicerilor ca tribun. Urmărit de insurgenți reușește să fugă și se înrolează în oastea lui Iancu. Fratele său, Ioan, este înregimentat de unguri. Ajungând în tabere adverse, regăsindu-se față în față la asedierea Abrudului, se consumă o dramă, care se pare că nu a fost singulară în izbânda zbuciumată a Transilvaniei și oamenilor săi.

Urmărind contribuția mureșenilor la deslușirea istoriei revoluției și a eroilor săi, nu putem trece cu vederea preocupările profesorului Traian Popa, inegalabila lucrare privitoare la aceste locuri, *Monografia*

orașului Târgu-Mureș (1932), în care, un capitol este închinat revoluției din 1848/49 și eroilor ei. Apoi Aurel Filimon, eminent om de cultură, istoric, arheolog, folclorist, și bibliolog, care republică *Raportul lui Avram Iancu* în „România Eroică" (București) în 1933/1934, în plină perioadă revizionistă, în studiile sale, folosind deseori și memoriile lui Ioan Oros.

Un volum *In Memoriam Avram Iancu* (Tg.-Mureș, 1972), prilejuit de centenarul morții, cuprinde comunicările științifice despre Avram Iancu și epoca sa, susținute la simpozionul din 5 septembrie 1972. Contribuții valoroase aparțin istoricilor și oamenilor de cultură mureșeni între care Vasile Netea, Gr.Ploeștenau, Valeriu Nițu, Vasile Dobrescu, cărora li se alătură acad.Ștefan Pascu, în deslușirea unor noi adevăruri ale istoriei, prilejuite de revoluție. La scurt timp, apare o nouă lucrare, fundamentală pentru cunoașterea eroului, pornită din pasiunea pentru lămurirea deplină a evenimentelor aparținând cercetătorilor mureșeni Ioan Ranca și Valeriu Nițu, sub titlul *Avram Iancu. Documente*. Ea înfățișează aspecte noi și mai puțin cunoscute, izvoare, dovezi, precum și o bibliografie cronologică de referință adusă până la zi.

Târgu-Mureșul nu este numai locul unde istoricii și oamenii de cultură păstrează mereu vie istoria faptelor. Aici este și locul, unde chipul eroului mereu viu, primește forme materiale în bronz și granit. De Târgu-Mureș se leagă prima înfăptuire a dăinuirii simbolice a Craiului Munților. Chemările gazetarului de la „Tribuna" din Sibiu, Ion Rusu Șirianu, voci preluate mai târziu de Partidul Național Român și Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA) își găsesc împlinire prin ridicarea unui monument național. Impunătoarea statuie ecvestră de bronz, operă a renumitului sculptor român Ion Dimitriu-Bârlad, lucrare planificată pentru Cluj, a fost acceptată de comitetul târgumureșenilor la insistențele eruditului edil dr.Emil Dandea, primarul orașului, descendent din familia lui Horea. După numai zece ani de liniște, monumentul acesta a luat drumul refugiului împreună cu numeroși locuitori români, consecință a Diktatului. Au trebuit să treacă 38 de ani până la actul reparatoriu, când o nouă lucrare de dimensiuni și ținută să îi ia locul, oferta sculptorului Florin Codre. Pe bună dreptate academicianul Ștefan Pascu rostea, la dezvelirea acesteia în anul 1978, îndemnurile: „*Cetățeanule al frumosului oraș Târgu-Mureș și de asemenea tu trecătorule opriți-vă o clipă din mersul vostru grăbit și ridicați-vă acoperământul capului în semn de cinstire a chipului săpat în bronz al unui erou și martir pentru cauza dreaptă a poporului său și recitați în gând versurile izvorâte din inima curată a marelui anonim, poporul nostru: „Iancule mare / Iancule tare / Cu noi să fii / Tu însoțește / Și-nsuflețește / Pe ai tăi fii.*"

Tot dintre plasticieni merită să mai menționăm aici numele lui Ion Vlasiu, Eugen Gâscă și Izsak Martin. Instituirea unei publicații de literatră și cultură „Vatra" (1971), va constitui un îndemn la scriere și cercetare a fenomenului pașoptist. Ne aducem prin această publicație aminte în fiecare an de Craiul Munților. I-au fost consacrate numere omagiale, studii, articole, eseuri, reportaje, au fost valorificate creațiile populare ale celor care au încălzit inimile și au însuflețit imaginea creatorilor anonimi. Acest ultim aspect este încununat de culegerea lui Dumitru Boeru-Hodăceanu *Pe urmele lui Iancu,* apărută în anul 1972.

Spațiul nu ne permit, dar merită să fie amintită creația literară, prezentă în publicistica mureșeană. Reghineanul Alexadru Ceușianu este nu numai autorul unor pagini despre revoluția de la 1848 și publicarea memoriilor lui Ștefan Branea, dar și autorul piesei de teatru *Craiul Munților,* oferită Naționalului bucureștean și care până la urmă a fost pusă în scenă la Cluj, în 1936. Apoi, Traian Dragoș autorul unui roman istoric, împătimit pentru Iancu, ne lasă în manuscris un poem, o parte din el publicat. Acestora li se alătură noi generații de poeți de la „Vatra", Romulus Guga, Tudor Balteș, Zeno Ghițulescu ca și alții mai tineri, Eugeniu Nistor, Soril Miavoe, Mircea Duca ș.a.

Toate acestea ne îndreptățesc și ne obligă la cinstirea eroului așa cum am făcut-o la Tg.-Mureș, cum o facem și azi în toată țara, deoarece Iancu înseamnă unitate, Iancu înseamnă apartenență, Iancu înseamnă dăinuire, Iancu înseamnă împlinire!

(1995)

MONUMENTUL NAȚIONAL

Ideea unui monument național Avram Iancu a apărut la scurt timp după trecerea în eternitate a eroului. Ea a fost inițiată și declanșată în presă, încă în 1894, de gazetarul de la „Tribuna" (Sibiu) Ioan Russu Șirianu, în timp ce era întemnițat la Seghedin, urmare a unor procese de presă. Ideea este preluată apoi de PNR din Transilvania și Ungaria și de ASTRA. Până la Marea Unire toate acțiunile s-au soldat cu eșec, contribuabilii fiind urmăriți de poliție, fondurile confiscate, iar persoanelor implicate intentându-li-se procese din partea autorităților, în care eroul era cotat „șef de bandiți" iar acțiunea „cerșetorie publică". Revenirea Transilvaniei în granițele sale firești dă noi imbolduri acestei inițiative. Se constituie la Cluj un Comitet Executiv pentru statuia Avram Iancu, în care scop se publică și un concurs. Greutățile cu care se confruntă orașul de pe Someș, construcția catedralei ortodoxe și anii de criză economică, îngreunează realizarea acestui deziderat. Așa se întâmplă că o nouă inițiativă a Despărțământului ASTRA Târgu-Mureș, sprijinită de numeroși intelectuali, face ca în vara anului 1925, să se hotărească ridicarea unei statui în centrul orașului. Se instituie un comitet, care publică concursul pentru realizarea lucrării („Orașul", nr.13, 15 iunie 1925), sintetizând, în 5 puncte, condițiile de participare. Monumentul trebuia să fie din bronz, eroul Avram Iancu se impunea înfățișat așa cum era imaginat în anii 1848/49, eventualele basoreliefuri trebuiau să caracterizeze spiritul românesc și epoca deșteptării naționale. Statuia fără soclu se cerea a fi de două ori mărimea naturală. Se mai punea la dispoziția celor interesați schema de amplasare. Cheltuielile de realizare nu puteau depăși un milion de lei, iar termenul de concurs era fixat la 1 septembrie 1925. Din numeroasele machete prezentate, comitetul, în ședința din 15 decembrie 1926, sub președinția prefectului N.Ionescu, subprefectul I.P.Roșca, directorul Casei Culturale V.Al.George, col.Gh.Boerescu, Nicolae Opreanu, I.Hentes, inspectorul școlar Ironim Puia, consilierul St.Ieremia, inspectorul de bancă Octavian Fulea, notarul public P.Stoina și, nu în ultimul rând, primarul Emil Dandea, au luat hotărârea de a da curs machetei renumitului sculptor Ioan C.Dimitriu-Bîrlad (1890-1961). În primăvara aceluiași an Comitetul a încheiat contractul, a avansat sumele necesare preconizând ca lucrarea să fie realizată într-un an de zile. Definitivată în primele luni ale anului 1927, statuia și basoreliefurile

Statuia lui Avram Iancu, operă a sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad dezvelită la Târgu Mureș (10 mai 1930).

sunt turnate în bronz la Fabrica V.V.Roșcanu – București. Datorită frământărilor politice și întârzierea unor lucrări, monumentul ecvestru înfășurat într-un lat tricolor, amplasat în Piața Regele Ferdinand (azi Piața Trandafirilor, pe locul Monumentului ostașului român), a fost dezvelit la 10 mai 1930, în cadrul unei mari sărbători naționale. Au venit, la chemarea intelectualilor încrezători în năzuințele și idealurile lui Avram Iancu, numeroși oameni de pe Valea Mureșului, a Someșului, de pe Târnave și din Apuseni. Din relatările unui ziar local aflăm că la acest moment, Guvernul României a fost reprezentat prin Voicu Nițescu, ministrul Justiției și Virgil Potârcă, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii. Serviciul religios a fost oficiat de episcopul ortodox al Clujului, Nicolae Ivan. Au rostit alocuțiuni: generalul Ioan Trăilescu, Dr.A.Popescu, președintele comisiei interimare, Emil Hațieganu, vicepreședinte al Camerei, Dr.Silviu Dragomir, profesor universitar, ministrul Voicu Nițescu și Emil Sabău, student. Corul Liceului militar din Târgu-Mureș a intonat Marșul Iancului, au fost depuse coroane și jerbe de flori din partea Senatului, ASTREI, Camerei, Armatei, școlilor și instituțiilor, după care a urmat defilarea. De remarcat aprecierea făcută de jurnalul „Renașterea" (Cluj) în care se arăta: „*Comitetul de inițiativă din Târgu-Mureș ne-a dat prilejul să-i sărbătorim amintirea, să deschidem paginile istoriei anilor frumoși și să preamărim pe cel care a fost cel mai vrednic urmaș a lui Horea. Fie ca generația tânără să vadă în chipul turnat în bronz pe cel mai mare fiu al Ardealului – pe acela care și-a închinat viața pentru dezrobirea poporului*".

După numai un deceniu, anii Diktatului impuneau măsuri de salvare a monumentului național. În acest sens, prefectul județului Turda, Emil Crișan, împreună cu preotul plasei Câmpeni, Motora, și șeful cancelariei prefecturii, Ioan Deoanca, au făcut demersurile de salvare, primarul orașului, generalul Curta fiind de acord cu evacuarea statuii lui Avram Iancu, împreună cu Soldatul român și monumentul Latinității, la Turda. În urma unei hotărâri, monumentul Avram Ianu este redezvelit în locurile fierbinți ale revoluției. Așa după cum relata revista „Transilvania" „*Din piața Câmpenilor, unde este așezat, Craiul privește încruntat pe sub streașina căciulei sale moțești. El scrutează zările de unde a venit furtuna*".

O nouă lucrare ecvestră Avram Iancu, operă a tânărului sculptor Florin Codre, va străjui Piața Trandafirilor din Târgu-Mureș, restituire justificată și necesară, aici, unde împreună cu Al.Papiu Ilarian, Florian Micaș, Ioan Oros, alți cancelariști, însetați de libertate, au urzit Revoluția română de la 1848.

(1992)

EMINESCIANA – 7

Iată-ne din nou sub această cupolă a Sălii Mici a Palatului Culturii din Târgu-Mureș, întruniți pentru cinstirea Luceafărului poeziei românești. Ne-am întâlnit, acum, la 143 de ani de la naștere așa cum obișnuim să o facem de câțiva ani, deoarece Mihai Eminescu reprezintă treapta cea mai înaltă a culturii naționale, a conștiinței poporului român, a spiritualității sale, o voce gravă totdeauna prezentă în mintea și sufletul nostru, doritor și dăltuitor de frumusețe și artă, cunoaștere și adevăr, de aspirație spre universalitate și absolut. El poartă întreaga încărcătură spirituală a celor care i-au dat naștere și cărora le-a dat noi sensuri existențiale. „Domnul Eminescu" a intrat în conștiința posterității ca „*expresie integrală a sufletului românesc*", după cum afirma N.Iorga; „*poetul național*", cum îl considera G.Călinescu; „*actul de identitate universală a neamului nostru*" pentru Vladimir Streinu; „*sfântul preacurat al ghiersului românesc*", Tudor Arghezi; „*Geniul nostru tutelar*", Șerban Cioculescu ori „*omul deplin al culturii românești, izvor de gândâre și meditație*" pentru Constantin Noica.

Sunt argumente înălțătoare cărora le alăturăm contribuția noastră, a mureșenilor celui care în urmă cu 127 de ani poposea la Târgu-Mureș în drum spre Blaj: aici unde mai dăinuie și va dăinui bisericuța de lemn al cărei pridvor i-a fost sălaș, hanul „Calul alb" pe a cărei frontispiciu a fost dezvelită în 1936 o placă memorială, suspendată într-o perioadă de neagră amintire (1940-1944), unde strălucitul profesor Nicolae Sulică fixa în versiune latină „Odă în metru antic" și unde elabora eruditul studiu „Eminescu și clasicismul greco-roman", aici, în orașul străjuit de monumentala statuie din fața casei de cultură care îi poartă numele, operă a sculptorului Martin Izsák, unde bibliotecile tind să cuprindă cât mai aproape de exhaustivitate toate edițiile eminesciene și unde astăzi unul din cele mai valoroase instituții de învățământ – Școala Normală – a primit numele distinsului poet.

Prinos de recunoștință îi aducem din nou și îi vom aduce generații în șir, alimentându-ne speranțele cu valorosul tezaur de idei, îmbrăcat în cea mai curată, expresivă și frumoasă limbă românească.

(1993)

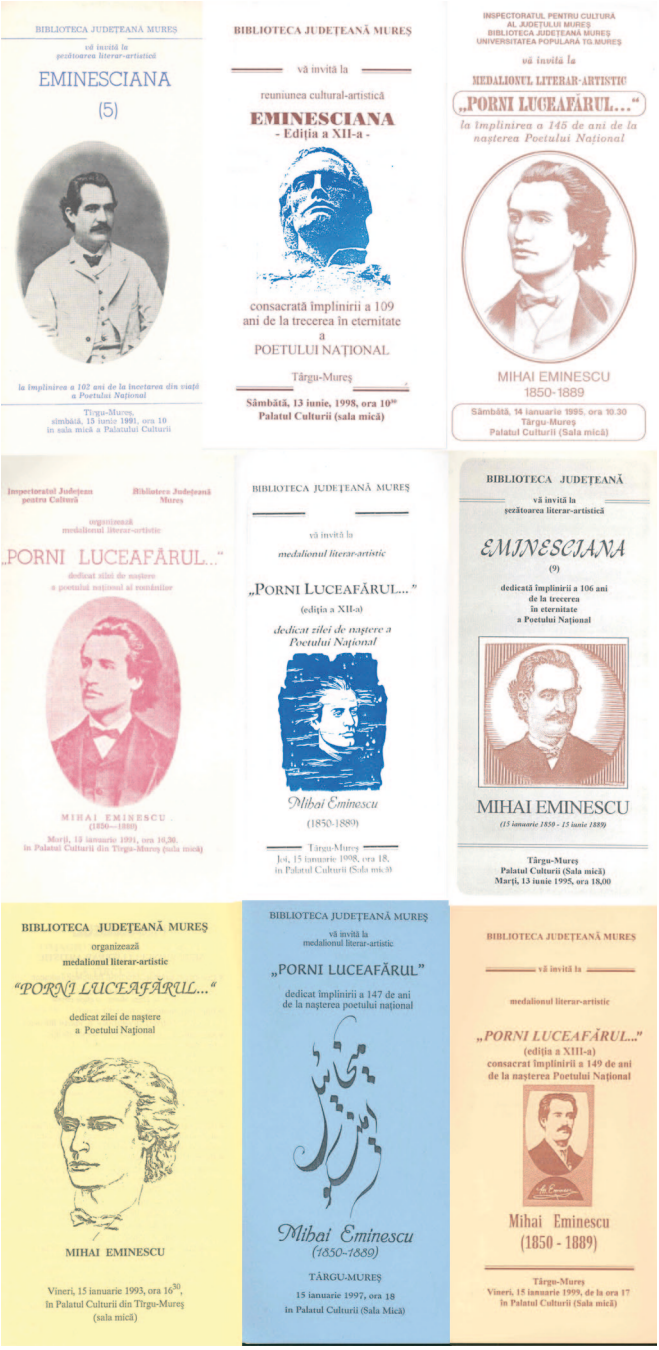

Programe culturale emunesciene

„PORNI LUCEAFĂRUL…”

Pentru a zecea oară, anul acesta Biblioteca Județeană se adresează cititorilor săi prin Eminescu, moment de înălțare pentru cei ce i-au făcut loc în inimile și sufletele lor. Este momentul bilanțului. Cu Eminescu am străbătut ani și epoci. Zilele de 15 ianuarie și 15 iunie au devenit de zece ani zile de prinos. Momentele de dilemă au fost învinse datorită publicului dornic de Eminescu. Acest public ne-a dat încredere și elan în drumul nostru neabătut spre permanenta redescoperire a geniului. Cu cât scepticism repetam Eminesciana IX din vara anului trecut care a avut loc la puțin timp după „Zilele Eminescu”, organizate de Teatrul Național! Am stat, am cugetat și cântărit oportunitatea repetării actului de cultură. Mi-am reamintit de poticneala din iarna anului 1990, când probabil nu eram încă familiarizați cu modul liber de gândire și exprimare și când eram apostrofați chiar de unii dintre colegii noștri:

- Tot cu Eminescu mergem!

- Da! Tot cu Eminescu - era răspunsul.

Orice întâlnire cu spiritul eminescian este irepetabilă. Avem nevoie acum mai mult decât oricând de Eminescu. Îl vrem pe Eminescu integru, integral și neîngrădit. Avem nevoie de spiritul său vizionar neatins decât de El!

Așa, „Porni Luceafărul…” în fiecare an, de 15 ianuarie, ziua fericită a nașterii poetului pentru ca tot așa în fiecare an, de 15 iunie „Eminesciana” să ni-l readucă din nou pe aceste locuri pe care tânărul își purta pașii în urmă cu 130 de ani. Ne imaginăm popasul său din Deda în casa lui Iovu Ceontea (astăzi casă memorială), presupusul său popas de la Ideciu ori poate Ieciu (Brâncovenești), Reghin, Petelea, imaginându-și revoluția română de la 1848, popasul de la „Calul Bălan” din Târgu-Mureș și de aici drumul său spre Blaj.

Cele nouă ediții de până acum, „Porni Luceafărul…” și „Eminesciana”, ne-au prilejuit momente de mare elevație eminesciană. Ne-au împărtășit din gândurle și cercetările lor exegeți, academicieni, profesori, cercetători, oameni de cultură între care: Ion Buzași (Blaj), Mihai Gavril, Ion Horea, Dumitru Vatamaniuc, Ernest Verza, Vasile

Vetișanu, Romulus Vulcănescu, Spiru Vergulescu, George Anca, Ion Roșu (București), Gavril Istrate (Iași), Dumitru Covalciuc (Cernăuți), Irina Petraș, Petru Poantă, Dan Brudașcu (Cluj-Napoca), Ștefan Andronache (Tecuci).. Lor li s-au alăturat mureșeni: Cornel Moraru, Valeriu Nițu, Silvia Udrea, Serafim Duicu, Vasile Dobrescu, Florin Ciotea, Ion Mașca, Valentin Marica, Melinte Șerban, Oláh Tibor, Ion Ilie Mileșan, Timotei A.Enăchescu, Gh.Bratu, Pavel Pușcaș, Cornelia Cistelecan, Al.Cistelecan, Dimitrie Poptămaș, Mircea Art.Mihail, Letiția Brădeanu, Iulius Moldovan, Berdj Asgian, Cornelia Sticlaru… numeroși actori și interpreți, între care admirabila familie de artiști Dumitru Fusu din Chișinău.

Dacă și astăzi ne mai întreabă unii, până când aceste două rememorări?, iubitorii de frumos și adevăr ne îndeamnă din nou la potolirea „dorului de Eminescu".

Da. De Eminescu avem nevoie deoarece:

Eminescu este tendința spre perfecțiune, pe care încercăm să o atingem în confruntarea dintre întuneric și lumină;

Eminescu este o părticică din sufletul neamului din care s-a ridicat și pe care l-a iubit așa cum nimeni altul nu putea să o facă;

Eminescu este sinteza grăirii care a unit provinciile românești sub puterea mirifică a cuvântului pe care îl rostim cu valoarea și forța pe care i-a consacrat-o;

Eminescu este izvorul inepuizabil al modelului de existență a poporului nostru, care aspiră la o viață mai demnă, raportată la faptele marilor înaintași;

Eminescu este iubirea care se înfiripă în sufletele noastre, între oamenii acestui pământ;

Eminescu este natura pe care o contemplăm și cerul pe care îl respirăm;

Eminescu este jurământul pe care ni-l asumăm în vremuri de restriște ori de mare cumpănă având drept ideal spiritul vizionar neatins decât de El;

Eminescu este confruntarea noastră benefică cu tot ce are mai valoros cultura în cele patru puncte cardinale;

Eminescu este univesul, cerul senin ori furios, stelele strălucitoare de care ne despart „ani lumină", el este LUCEAFĂRUL nemuririi, călăuza noastră în momentele de înclinare și șovăire.

(1996)

UN ISTORIC AL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN TRANSILVANIA (1848-1849) – SILVIU DRAGOMIR

„În seara de 26 martie 1848, vreo treizeci de tineri români se adunară în locuința lui Avram Iancu din Târgul Mureșului. Inimosul practicant de avocat, care avea să înscrie cea mai frumoasă pagină din istoria românilor ardeleni, trecea deja atunci ca unul din conducătorii tineretului, pentru marele său suflet românesc și pentru autoritatea prin care în chip tainic cucerea pe toți tovarășii săi". Cu aceste cuvinte de introducere, profesorul universitar, istoricul și academicianul Silviu Dragomir, de la a cărui naștere s-au împlinit nu demult 100 de ani (1888-1962), restituia eroul neamului din care s-a ridicat, pentru care a luptat și căruia i-a rămas credincios până la moarte. Era prima monografie substanțială, științific alcătuită, consacrată Craiului Munților la centenarul nașterii sale (1924).

Monografiei *Avram Iancu,* îi urmează cele închinate lui *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului între anii 1848-1849* (1928); *Un precursor al unității naționale; Profesorul ardelean Constantin Romanu-Vivu* (1929); *Nicolae Bălcescu în Ardeal* (1930). Sunt câteva din lucrările sale fundamentale, rămase până astăzi de referință în elucidarea și cunoașterea desfășurării evenimentelor de la 1848 din Transilvania, rezultat al îndelungatelor sale cercetări, bazate pe un bogat material arhivistic, activitate științifică încheiată cu valoroasa colecție de documente apărută sub egida Academiei Române; *Studii și documente privitoare la Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849* (1944-1946), din care au apărut patru volume (primele două în anii grei ai refugiului Universității clujene la Sibiu). Ele cuprind documentele identificate încă din anul 1924 în arhivele ministerelor de război, justiție și interne din Viena (vol.1); documente din colecțiile Academiei Române (între care menționăm pe cele deținute de mureșeanul Iosif Hodoș). Asociațiunii Transilvane (ASTRA) și ale Muzeului Ardelean (vol.2), scoase în colaborare cu Eugen Hulea și Lazăr Nichi; documente din Arhivele Statului (Budapesta), Arhiva Kossuth (vol.3) și continuând cu o istorie a revoluției care trebuia să se constituie într-o exegeză, din care nu a apărut decât partea I, cuprinzând evenimentele până la anul 1848 (vol.5).

În acest ultim volum, autorul exprimă mulțumirile sale bibliotecarului târgmureșean Aurel Filimon care i-a oferit manuscrisul memoriilor tribunului Ioan Oros și i-a facilitat accesul la arhivele din localitate. Aceste documente adunate cu migală, editate într-un corp, au constituit și constituie un valoros și nesecat tezaur de cunoaștere pentru cititorul și cercetătorul avizat, al Revoluției transilvane.

Tot pe linia marilor acte politice și patriotice se înscrie activitatea sa, în vremuri de grea încercare, alături de D.D.Roșca, Ioachim Crăciun și George Sofronie la revista „Revue de Transylvanie" (1934-1945), consacrată valorificării într-o largă circulație a celor mai bune studii privitoare la vechimea și continuitatea românească în Transilvania, activitate menită să concure la asigurarea integrității teritoriale a României.

Numele lui Silviu Dragomir se înscrie în panteonul istoriografiei românești alături de contemporanii Nicolae Iorga, Ioan Bogdan, Dimitrie Onciul, Ioan Lupaș și Onisifor Ghibu pe care i-a cunoscut și prețuit.

(1988)

DESTINUL TOFĂLENILOR

Câți își mai pot închipui astăzi că, în urmă cu mai bine de o sută de ani, Tofalăul, sat românesc, își ducea viața asemeni altor localități din Câmpia Mureșului? Erau oameni harnici, care, de secole, în fiecare primăvară, aruncau sămânța dătătoare de viață, pentru ca toamna să le fie mai bogată iar copiii să se bucure împreună cu părinții, biserica și școala fiindu-le singura mângâiere. Focul revoluției de la 1848 nu se stinsese încă. Între aceste dealuri mistuite de flăcări, vestea desființării iobăgiei încă întârzia tot așa cum apăsarea dura de secole. Cu toate acestea tofălenii erau domni ai pământului. Ei știau de la moșii și strămoșii lor că au o vechime de 263 de ani. Avuția lor era din darul lui Sigismund Rakoczi de la 1607, întărit și consfințit de conscripția Czirakiană din 1819-1820. Dar liniștea nu le-a fost de lungă durată. În loc de binefacerile postrevoluționare, începe calvarul unui lung proces urbarial al cărui final îi conduce pe săteni pe drumul pribegiei și sărăciei, iar localitatea le este desființată.

Dar să vedem cum a evoluat această localitate a cărei denumire se mai păstrează și astăzi, având câteva case răzlețe ale unor gospodari așezați aici ulterior, aparținând comunei Sângeorgiu de Mureș.

Localitatea Tofalău este menționată pentru prima dată în acte de cancelarie la anul 1501, iar apoi la 1529, ceea ce nu înseamnă că nu putea fi mult mai veche. Denumirea sa vine de la lacul format la poalele Dealului Mare, la cumpăna apelor, care adesea inundau pământurile aducând prejudicii agriculturii. Așa cum spuneam, o parte din locuitori au fost împroprietăriți în anul 1607 de către principele ardelean Sigismund Rakoczi. Din recensământul alcătuit pe bază de urbarii în timpul cunoscutei sancțiuni Pragmatice în 1713, aflăm că Tofalăul avea 4 iobagi și 6 jeleri, care dețineau un teren arător de 51 cîble (adică miriște de semănat), și un loc cositor de 33 zile. Ca dimensiuni și formă de evoluție era asemănător cu situația unei localități nu prea mari. Statistica oficială din anul 1856 menționează la Tofalău 197 locuitori din care 185 erau greco-catolici, deci români, și 11 reformați.

În a sa scriere despre scaunul Mureș, alcătuită în anii 1860-1861, Benkő Karoly ne descrie localitatea Tofalău situată sub Dealul Mare la

mijlocul direcției dinspre est spre vest cu numai câteva rânduri de case, în total 36, între care se află gospodăria baronului Apor Karoly. Terenul localității era de 793 iugăre din care 392 arător, pentru coasă de 133 zile, vie, pășune și pădure, o mică parte fiind neroditor. O parte din pământ era a baronului, iar alta a populației. Mai semnalează biserica greco-catolică de lemn acoperită cu șindrilă, casa baronului, fabrică de spirt și moară. Localitatea este recunoscută din 1845, până la această dată fiind cătun al satului Cotuș.

Tofalăul este menționat în memoriul din 27 mai 1852 al parohului Farago din Tg.-Mureș pentru distrugerile din timpul revoluției, alături de Sângeorgiu de Mureș, unde au fost jefuite bisericile. Despre cărțile care au rămas găsim consemnări în inventarul alcătuit, cu numai un an înainte de tragedia tofălenilor (1868), de preotul Emanuil Caliani. Sunt cuprinse cărțile de ritual bisericesc între care: *Catavasier* (București, 1724), *Evanghelie* (București, 1742), *Strastnic* (1753), *Evanghelie* (1784) și *Biblia* lui Samuil Micu (1795). La fel ca multe localități din jud.Mureș, Tofalăul a păstrat un exemplar din *Cartea românească de învățătură,* apărută la Iași în anul 1643. Reconstituim drumul cărții și prezența ei aici pe baza exemplarului proprietate a bisericii ortodoxe din Cămărașu (jud.Cluj). El a fost cumpărat la prețul de patru galbeni din cămara domnitorului în anul apariției. Ajunge, în anul 1680, în Hondol (jud.Hunedoara), cumpărat cu șapte galbeni, Șoimuș și apoi Deag (Mureș) pentru ca în cele dn urmă, în anul 1813, să fie cumpărat de Fărăgău Gheorghe, pe seama bisericii unite a Tofalăului, consemnare făcută de Pop Alexandru din Sângeorgiu.

Așa s-a derulat până la un moment dat viața tofălenilor asemănător multor sate din inima Transilvaniei. Cu necazuri și bucurii, familii numeroase, avuți și neavuți, strânși iarna în căldura caselor bătute din pământ, buchisind cuvântul după slove vechi, iar vara neajungându-le să trudească pământul, iar duminica și în sărbători, adunându-se în bisericile lor pentru a aduce laudă lui Dumnezeu. Într-o bună zi însă viața satului a fost curmată definitiv printr-un proces cu urmări deosebit de grave.

Revoluția de la 1848 din Transilvania nu aduce după sine, așa cum ar fi fost firesc, desființarea iobăgiei. Cu toate promosiunile și proiectele fluturate de la diferite tribune privind abolirea cu desăvârșire a prestațiilor feudale, redarea pământurilor, precum și stabilirea relațiilor dintre țărani și proprietari întârziau, situație care adâncea starea de nesiguranță mai ales pentru populația românească a Transilvaniei. Așa se explică numărul mare de memorii revendicative adresate Curții imperiale din Viena, prezența sistematică a unor deputațiuni, șir neîntrerupt de supplex-uri, ca un strigăt unit de disperare, venind din piepturile a zeci de țărani și

intelectuali. Asemănătoare era și situația tofălenilor, țărani nepăstuiți de soartă, a căror greutăți începeau abia acum.

Baronul Apor Karoly, președintele Tablei Regești a Transilvaniei, pe atunci la Târgu-Mureș, stăpânitor și proprietar absolut, nu numai al pământurilor de la poalele Dealului Mare, dar și al locuitorilor, a găsit de cuvință să-și întregească moșia din Tofalău. Pretextul era simplu. El era redatat printr-o depunere de jurământ în fața instanței a cărei temeinicie era relativă, bazat pe o axiomă, „dreptul celui mai tare". Tocmai pentru acest fapt îl reproducem așa cum a apărut el în „Gazeta Transilvaniei" din 20/8 octombrie 1869: „*Jur pe aceea, că în 1842 sau 1843, când mi-am lățit posesiunea tofăleană, posesiune aflătoare în mâna acuzaților, s-a dat lor spre folosirea sau prin mine sau la încredințarea mea prin vătavul curții mele pe lunga condițiune hotărâtă de a li se putea lua îndărăpt, pe temeiul convențiunii cu gura ori în scris*".

După cum semnala Dr.Ioan Rațiu, unul din apărătorii tofălenilor, părinții, moșii și strămoșii lor, în calitate de coloni (adică iobagi), le-au lăsat moștenire intravilane și extravilane cu prestațiuni urbariale. Ignorând acest drept și invocând unele ordine ministeriale privitoare la pământurile secuiești, baronul Apor Karoly obține prima victorie încă în anul 1866 la Tabla și Curia Regească din Budapesta, printr-o procedură unică în desfășurarea proceselor urbariale. Astfel, după ani de zile, se face așa zisa „dreptate" în favoarea stăpânului. Țăranii sunt dezmoșteniți de pământuri, iar bunurile sechestrate și scoase la licitație pentru achitarea pretinselor datorii, restante încă din anul 1850. Momentul execuției silite a fost stabilit cu doi ani mai târziu. În toamna anului 1869, în zilele de 1-2 octombrie, când muncile câmpului erau încheiate, când recolta era pusă la adăpost, începea calvarul acestor oameni. De pe o zi pe alta, 16 familii, care întruneau aproximativ 300 de suflete, erau scoase pe un câmp lângă drum, fiind silite să-și abandoneze acoperișul caselor și puținul agonisit. Pentru că iarna se apropia cu pași repezi și amenințări, prima brumă înconjurând obrazul fraged al copiilor aflați zi și noapte sub cerul liber, lipsiți de pâinea cea de toate zilele, urmăriți de lunga pribegie care abia începea. Iată ce declarau, prin avocatul lor Dr.Rațiu, țăranii Zaharia Moldovan, Ioan Tătaru, Ioan Moldovan și Ioan Simon: „*Ceea ce s-a întâmplat cu noi, nu este o emigrațiune sau exposesionare ci este unul din vandalismele cele mai feroci. Opt zile trecură, de când comisarul tribunalului ne-a aruncat afară din localitățile și edificiile noastre zidite prin noi și prin strămoșii noștri; opt zile sunt de când 300 de suflete cu infanți (copii) pe brațe și cu bătrâni neputincioși suferă sub cerul liber, în apropierea unui drum, suferind de frig și foame, bătuți de vifore și ploi. Asta încă nu e destul, dregătoria politică ne licitează de două zile*

toată averea, productele de estimp (din acest an) și vitele noastre pentru restanțe de prestațiuni".

Un ecou fără precedent a stârnit această măsură inumană nu numai în Transilvania, ci și în România, Ungaria și chiar în numeroase țări din Europa. Se fac apeluri la rațiune. Era de necrezut ca „*în patria pretinsă a civilizației moderne*" să se întâmple asemenea lucruri „*nedemne de secol*", care nu fac altceva decât să ducă la „*degradarea omenirii*". Sunt cuvintele de solidaritate ale românilor de pe Târnave înscrise într-un apel care continua astfel: „*O, Tempora! O Mores! Până când această administrație, până când această justiție fără umanitate?*". Cuvintele se derulează într-un crescendo ajuns pe culmile disperării: „*Apelăm! Apelăm la forul opiniei publice europene! Apelăm! la toți cei care au sentimente umane! Apelăm la înaltul nostru împărat Franisc Iosif I. Apelăm la tronul tronurilor, la împăratul împăraților – Dumnezeu, rugându-l: Pune, Doamne, capăt acestor suferințe. Fă ca suflarea Ta să aibă liniște pe pământ în care să Te venereze și să-Ți aducă cuvenitul tribut… 300 de suflete n-au loc pe pământ…*"

În apărarea tofălenilor s-a ridicat eminentul profesor și publicist Alexandru Roman, deputat în Parlamentul Ungariei, viitorul membru onorar de la fondarea Academiei Române. În interpelările sale adresate Parlamentului Budapestan și Ministerului de Justiție le lua apărarea, prezentând documente privitoare la drepturile acestor oameni cu sufletele îndurerate, care au o singură vină, faptul că robota nu a fost desființată, că se mențineau mijloace silite de muncă. Drept răspuns la toate acestea este periclitată calitatea lui de deputat.

Pentru tofăleni, toamna și iarna lui 1869/1870 nu erau așteptate ca în alți ani. Trei sute de țărani încartiruiți pe marginea drumului, alungați din casele și de pe pământurile lor, străjuiau sub cerul liber. Ei aveau o singură „vină", aceea de a fi muncit și trăit cinstit, crescându-și generațiile de copii în căldura sărăcăciosului lor cămin. Acum erau lipsiți de hrană și îmbrăcăminte, înfruntând foamea și frigul sub amenințările comisarului Tribunalului din Târgu-Mureș. Apelurile salvatoare și de întrajutorare se răspândesc cu viteza fulgerului peste tot unde tronează omenia. Nici nu se putea altfel, atunci când voci disperate cereau ajutor, când oficiosul ziar „Gazeta de Transilvania" semnala situația fără precedent a celor „300 de suflete (care) n-au loc pe pământ". În spiritul solidarității românești se iau pretutindeni măsuri, se organizează comitete de inițiativă și întrajutorare pentru a atenua marea durere a tofălenilor. Oficiosul ziar se situează în primele rânduri, publicând număr de număr, pe prima pagină, apeluri, contribuții și informații privitoare la situația acestor oameni în luptă cu vicisitudinile vremii. Primele ajutoare încep să sosească la numai 10 zile

de la nefericita întâmplare. Ioan Tătaru, Teodor Sabin, Ioan Moldovan și Zaharia Moldovan, în numele tofălenilor, aduc mulțumită publică pentru 29 de florini. Între ofertanți se numărau Iacob Bologa, fost consilier aulic, omul politic Ilie Măcelaru, ambii cunoscători ai axiomei „Dura lex, sed lex", foști practicanți la Tabla Regească din Târgu-Mureș, unde acum baronul își făcea singur dreptate, eludând legea. Lor li se alătură Zaharia Boiu, cunoscut pedagog, și publicist și profesorul blăjean Ioan V.Rusu.

În Târgu-Mureș se constituie la 3 noiembrie un Comitet de întrajutorare în cauza tofălenilor. Președinte este ales negustorul Demetriu Fogarași, Iosif Fülöp casier, protopopul ortodox Partenie Trombitaș, cooperatorul greco-catolic Vasile Hosu și preotul reformat Kovacs Aron membri, iar Nicolae Ladea, în calitate de concipient al avocaților. În colectarea și coordonarea ajutoarelor un rol deosebit l-a avut avocatul dr.Ioan Rațiu, principalul apărător al tofălenilor în proces. În primele zile ale lunii noiembrie, cu o delegație, vine la Târgu-Mureș, unde procedează la distribuirea primelor ajutoare, aducând mângâiere sufletelor oropsite. Se stabilesc sume pentru fiecare familie expropiată constând în câte 7 napoleondori (monedă franceză de aur echivalentă cu 20 de lei), proveniți din România, și 6 florini. Tofălenii mulțumesc prin cuvinte de aleasă recunoștință făcând referiri pentru „*atât cești din patrie binefăcători cât și voi, adevărați strănepoți a lui Ștefan cel Mare*".

Impresionantă este oferta Junimii studioase din Budapesta, care alătură celor 30 de florini cuvintele de îmbărbătare și speranță: „*Fie ca să putem cu toții preda această comună sub numele de Traian-a liberă, neprevăzută cu pământ*". Din partea unor reviste de prestigiu și prin ele între care „Gazeta de Transilvania", „Românul", „Federația" și „Albina", de la instituții de cult, mitropoliile din Blaj și Sibiu, din Lugoj, Brașov, Oradea, Gherla, Cluj continuă să se adune sume însemnate. Locuitorii din Boița (Turnu Roșu) oferă suma de 47 de florini cu mențiunea că, „*Românii din scaunul Tălmaciului se află de mult timp în asemena proces (urbarial) cu așa numitele 7 județe unde domni se luptă pentru recâștigarea pământurilor*". Deosebit de importantă ni se pare reflecția unui jurnal de opoziție din Pesta, „Ellenör", care, conștient de nedreptățile făcute românilor, îi mustră pe maghiari arătând că „*dacă nu se vor împulpe, românii, care înainte de 1848 au fost paria, fără nici un drept politic și abandonați, îi vor lua pe dinainte… ei sunt puternici, energici și deștepți, plini de speranțe în viitor*".

Cu toate acestea, viitorul tofălenilor părea să fie întunecat și de aceea în pragul deceniului al nouălea mai încearcă o redeschidere a procesului. Asupra deciziei nu se mai revine. Tofălenii vor lua rând pe rând drumul pribegiei. Reconstituim așa-zisele lor „rămășite" din memoriul

întocmit după 50 de ani de la expropriere, înaintat Consiliului Dirigent al Transilvaniei, acum unită cu Țara. Încrezători și plini de speranțe spuneau ei, *„ne-am trezit din somnul cel de moarte… ridicăm capul și cu dreptate și însuflețiți căutăm drepturile părinților noștri și mai vârtos acum dreptul nostru după părinții, moșii și strămoșii noștri*". Glasurile lor veneau din noile vetre, unde s-au stabilit. Cei mai mulți era în Sângeorgiu de Mureș, o altă parte stabilindu-se la Târgu-Mureș, Chinari, Reghin, Sântana, Curteni, Veța, Ogari (Poenița), unul fiind plecat în vechiul regat. Peste 60 de urmași ai tofălenilor își recereau drepturile. Numele lor: Moldovan, Vețan, Nistor, Crăciun, Tătaru, Radu, Bănățan se constituie într-o galerie onomastică românească a unei localități dispărute. La poalele Dealului Mare s-a făcut întuneric pentru totdeauna. Iar dacă astăzi acestor nume li se asociază Tofăleanu ori Tafoleanu să avem convingerea că ei sunt descendenți ai Tofalăului, localitate care avut un dramatic destin, în acel fatal an 1869.

(1995)

Serbarea desvelirii monumentului „Al. Papiu Ilarian".

„EXEGI MONUMENTUM!…”

O bună parte din viața lui Alexandru Papiu Ilarian este strâns legată de acest spațiu mureșean. Și-a petrecut copilăria la Budiu de Câmpie (astăzi Papiu Ilarian), a urmat apoi cursurile Gimnaziului romano-catolic din Oșorheiu (Târgu-Mureș, 1838-1843) și tot aici, la Tabla Regească, a făcut practica avocațială (1847-1848). Din aceste locuri, s-a ridicat în tumultul revoluției, adresânu-se mulțimilor prin cuvintele „*Românilor din Transilvania, acum este momentul!*”, pentru a obține ștergerea iobăgiei și drepturi egale cu celelalte națiuni recepte. Acestea sunt și unele dintre motivele pentru care mureșenii i-au purtat vie amintirea.

Făcând o evaluare asupra vieții și activității lui în revista „Progres și cultură”, studiu cuprins apoi în volumul *Figuri mureșene* (Târgu-Mureș, 1933), istoricul Vasile Netea și medicul Dr.Eugen Nicoară ajungeau la concluzia că amintirea demnului urmaș al Școlii Ardelene este marcată de un liceu care îi poartă numele, un bust și o monografie (Prof.Ioan Bojoru). Am mai putea adăuga astăzi o stradă în Târgu-Mureș, o placă memorială pe clădirea Tablei Regești, o localitate care îi poartă numele – Papiu Ilarian – și tot aici, un alt bust (I.Grama) precum și o Societate Culturală.

De existența primului liceu românesc din Târgu-Mureș se leagă istoria uneia dintre cele mai frumoase lucrări de sculptură, turnată în bronz, bustul lui Alexandru Papiu Ilarian. Puțini dintre noi mai știu astăzi că realizarea unei lucrări sculpturale reprezentându-l pe Alexandru Papiu Ilarian a fost recomandată de „Asociațiune”, iar cel care își asumă responsabilitatea dezvelirii unui bust în fața liceului, al cărui patron spiritual era deja, este profesorul Ioan Bojoru, primul deschizător al listei de subscripție și președintele Comitetului pentru monument, din care făceau parte eminenții profesori Nicolae Sulică, Artur Dupont, Grigore Ciortea, Dimitrie Mărtinaș și David Roman. Dezvelirea bustului a fost preconizată pentru anul 1927, cu prilejul centenarului nașterii lui Alexandru Papiu Ilarian. Timpul a fost prea scurt, iar sumele necesare finanțării lucrării au rămas modeste, cu tot efortul mobilizator al comisiei, motiv pentru care concursul a fost lansat abia în anul 1929. Au fost primite

oferte din partea sculptorilor G.Savargin (Paris), Ion Pantazzi, Zachei Raicu și Ioan Faur Schmidt (București). În cele din urmă, comisia a avizat favorabil macheta lui Ioan Faur Schmidt, corespunzând parametrilor artistici și fiind mai economicoasă din punctul de vedere al cheltuielilor financiare.

Autorul era cunoscut deja târgumureșenilor ca realizator al monumentului „Ostașul Român" (1923) și „Lupoaica" (1924). Sculptorul Johann Schmidt (1883-1934), pe numele său adevărat, era originar din Moravia. El se stabilește în România în anul 1901, preocupările sale identificându-se cu interesele culturale ale statului adoptiv. Între realizările sale artistice se numără celebrul monument de la Iași închinat lui Mihai Eminescu, monumente ale eroior la Slănic Prahova, Caracal, Hârșova, un proiect de monument Avram Iancu (ofertă pentru concursul de la Târgu-Mureș) și multe alte lucrări inspirate din tezaurul culturii române și universale.

Data dezvelirii bustului lui Alexandru Papiu Ilarian a fost fixată pentru ziua de 1 Decembrie 1930, în fața liceului care-i poartă numele. Lucrarea are o înălțme de 1,32 m și o lățime de 1,35 m cântărind 247 kg bronz de bună calitate. Pe soclu au mai fost atașate două basoreliefuri (170 x 46 cm, în greutate de 23 kg fiecare) reprezentând două momente de vârf din viața lui Alexandru Papiu Ilarian: tânăr la 21 de ani, în fața unei mulțimi de țărani, vorbindu-le în Duminica Tomii pe Câmpia Libertății de la Blaj și celălalt la vârsta deplinei maturități, la 41 de ani, rostindu-și celebrul discurs de recepție la Societatea Academică Română, despre Gheorghe Șincai.

La dezvelirea monumentului au participat profesori și elevi ai liceelor din oraș, personalități ale vieții culturale și științifice locale și naționale, demnitari, reprezentanți ai cultelor. Între aceștia se numărau Ghiță Pop, subsecretar de stat în Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, episcopii greco-catolici Alexandru Nicolescu (Lugoj) și Alexandru Russu (Maramureș), Gheorghe Bogdan-Duică din partea Academiei Române. Au rostit cuvântări I.P.S. Alexandru Nicolescu, Gh.Bogdan-Duică, Prof.Ioan Bojoru, Gh.Munteanu, Grigore Ciortea, directorul liceului, Prof.Eugen Loky ș.a. Manifestările s-au desfășurat în atmosfera de recunoștință și respect pentru personalitatea lui Alexandru Papiu Ilarian, într-un mare entuziasm de vibrare patriotică și națională.

Evenimentele din septembrie 1940, care s-au abătut și asupra Târgu-Mureșului au avut grave consecințe asupra românilor. Școlile au fost închise, oamenii au luat calea refugiului, iar statuile, i-au urmat. Bustul lui Alexandru Papiu Ilarian a fost transportat la Aiud, de unde a fost readus după război. Cele două plăci au rămas pe soclu fiind făcute dispărute.

Repunerea bustului s-a făcut abia în anul 1957, la 22 decembrie, când liceul reprimește numele patronului spiritual. Festivitățile s-au desfășurat pe parcursul a două zile (21-22), în același entuziasm ca și în anul 1930. La liceu s-a desfășurat o sesiune de comunicări științifice în organizarea Societății de Științe Istorice, filiala Târgu-Mureș. Ele au continuat la Palatul Culturii în fața unui public numeros, care s-a îndreptat apoi spre liceul unde a avut loc redezvelirea bustului. Au susținut comunicări și cuvântări prof.Emil Cismașan Manu, reprezentant al Societății de Științe Istorice din România, Molter Károly, scriitor, Vasile Netea, istoric, conf.univ.Emil Cernea, David Prodan din partea Academiei Române și profesorii Dimitrie Mărtinaș, acad.Antalffy Endre, Pálffi Antal, Gaspar János, Dr.Spielmann Jozsef, prof.Ștefan Pascu și Traian Dragoș.

Recent, Complexul Muzeal Județean, sub îndrumarea muzeografei Eugenia Boca, a restaurat bustul din fața liceului dându-i strălucire și impozanță, împotriva efectelor naturale care au acționat asupra bronzului în decursul timpului.

Alexandru Papiu Ilarian s-a bucurat și se bucură de cinstirea mureșenilor. Asupra ideilor sale revenim în momentele de declin, simbolul său dându-ne nădejede, încredere și speranță în viitor. El rămâne același spirit vizionar al înfăptuirilor de mai târziu care au condus la împlinirea năzuințelor noastre – Statul Național Unitar Român.

(1998)

BIBLIOGRAFIE

xxx – *Istoricul ridicării monumentului „Al.Papiu Ilarian”*, în „Anuarul Liceului de băieți „Alexandru Papiu Ilarian” din Târgu-Mureș.” 1929/1930, p.3-52

Virgiliu V.Teodorescu – *Monumente – simbol al cinstirii – distruse prin intoleranță, în „Marisia”,* XXV, 1996, p.435-441.

Virgiliu V.Teodorescu – *Informații referitoare la activitatea sculptorului Ioan Schmidt Faur,* în *„Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente istorice și de artă”*, p.38-55.

M. Petra și O.Hossu – *Școlii medii nr.1, i s-a atribuit numele lui Alexandru Papiu Ilarian, în „Steaua Roșie”,* VI, nr.558, 25 decembrie 1957, p.1, 3.

xxx – *Semicentenar Liceul „Alexandru Papiu Ilarian”,* Tg.-Mureș, 1969, p.81-88.

V. Nițu – *Alexandru Papiu Ilarian,* în *„Profiluri mureșene”*, vol.I, 1971, p.165-178.

NICOLAE IORGA DESPRE CARTE, BIBLIOTECĂ ȘI SEMNIFICAȚIA LECTURII

Conturarea personalității multilaterale și complexe a strălucitului om de cultură Nicolae Iorga trebuie privită în strânsă concordanță cu însușirea unor vaste cunoștințe din cele mai variate domenii ale activității umane – cunoștințe care să-i dea o imagine cât mai completă asupra diferitelor fenomene care au dus la dezvoltarea civilizației umane, la elucidarea în mod științific și în amănunțime a problemelor care fac obiectul evoluției și frământărilor acestui popor. Apariția geniului este tributară culturii care și-o formează încă din copilărie și care este perfectată până la sfârșitul vieții. Cunoștințele sale sunt rezultat al studiului intens, organizat și ales din tot ce a avut mai bun cultura românească și universală până la momentul dat; acestea au la bază memoria materializată în cărți care-l călăuzeau și-l însoțeau pretutindeni. Atenția pe care el o acordă acestor „prieteni", și semnificației lecturii reiese și din locul și importanța pe care o acordă în politica sa de culturalizare a maselor – cărții și bibliotecii.

Se familiarizează cu cititul de mic copil, încă din familie. La intrarea în școală primară avea deja cunoștințe despre letopisețele lui Kogălniceanu pe care le citise; știa pe de rost fabule din Florian, era familiarizat cu *Orientalele* lui Hugo, citise pe Champfleury, romancier francez, Amedée, Pichot și Emile Svestre. Nici învățarea scrisului și cititului la N.Iorga nu era ceva obișnuit. După cum însuși va mărturisi: „*Eu n-am învățat a ceti și a scrie: sunt lucruri care mi-au venit de la sine*"[1]. Manualele școlare sunt, pentru el, „*urâte cărți de învățat*", având drept dascăli „*cartea întreagă, cartea pe care un om o scrie pentru oameni*". Anii de școală primară și liceu sunt prilej, pentru viitorul savant, de studiu sistematic. Limba franceză o cunoștea încă la vârsta preșcolară din familie. Ajunge în scurt timp să posede limbile greacă și latină, care îl vor purta prin operele clasicilor antici, învață de asemenea limbile italiană și germană care îl vor introduce în ce avea mai strălucit cultura europeană la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Citește și aprofundează scrierile lui Curtius, Momsen, Solomon, Reinac, Paul Bourget, Henneqin, Stuart Mill și alții. Atât anii de liceu cât și de universitate sunt pentru N.Iorga ani de intens studiu, în bibliotecile ieșene școlare, unviersitare sau ale unor profesori, de popas în fața

rafturilor cu cărți ale anticarilor.

Nu peste mult timp, în peregrinările sale din tinerețe prin Italia, în timpul studiilor la Paris, Berlin și Leipzig, va lua contact cu cele mai strălucite biblioteci și arhive europene unde își va petrece o bună parte a timpului, prilej de consolidare și de dobândire a unor cunoștințe, de identificare, culegere și sistematizare a noi contribuții privitoare la istoria României.

Nicolae Iorga nu a fost numai un om de istorie. El avea vaste cunoștințe din cele mai divese compartimente ale activității umane, cunoștințe de filozofie, social-politice, artă, știință și cultură, literatură, comerț, cunoștințe perfectate și unite într-un „tot", care să dea cea mai completă imagine asupra istoriei naționale. Pentru obținerea acestora va rămâne prieten nedespărțit al cărții și al lecturii, al conversației în liniște, sfătuitori aleși. „*Citirea* – spunea Nicolae Iorga – *pune pe orice om în legătură cu atâția de aiurea și din alte vremi și ea dă putința să stea de vorbă oricine și cu mințile cele mai înalte și cu sufletele cele mai calde ce au trecut pe pământ lăsând urme care nu se vor șterge ușor. E o șezătoare veșnică la care te îmbie cei mai meșteri vorbitori și cugetători, cei mai adânci. E o minune că, și morții cum sunt unii de atâta vreme, poate vorbi cineva cu dânșii și acuma, ba încă nimic din sfiala de care, ei fiind vii, am fi cuprinși*".[2)]

Pătrunzând adânc în tainele lecturii, pentru Iorga, întâlnirea cu cartea e „*contactul sufletesc cu un om pe care îl poți primi și respinge*" în raport cu conținutul ei, cu interesul pe care îl prezintă. El clasează cărțile în bune și rele. „*Cărțile rele provin de la rătăcirea omenească iar cărțile bune sunt cele care îți dau lumină*" care pe zi ce merge îți gonește întunerecul din suflet și ajută a te face mai tare în toate privințele.[3)] Creatorii de cărți trebuie să comunice sentimente din cele mai alese, sincere care să întregească cunoștințele cititorului. Cărțile prin conținutul lor trebuie să se bucure de interesul larg al cititorilor, ele trebuie să pornească din suflet pentru suflet: „*Cei mai mulți scriitori vorbesc pentru urechea cititorilor, care-și aleg meșterii. Câțiva vorbesc pentru suflet. Numai cărțile acelor se deschid a doua oară*"[4)]. Cititorul de carte trebuie să concludă la citirea cărții că a fost scrisă pentru el[5)] sau că a cunoscut un om.[6)]

Iorga nu clasează cărțile în raport cu lucrurile pe care le spun „*ci al spiritului care se găsește în ele, al izvorului de la care pornesc*" stabilind trei categorii. 1) Cărți de petrecere – care împodobesc viața cu ce nu poate da ea însăși 2) Cărți de mărturisire – care cuprind mărturisiri asupra cea ce se petrece în sufletul fiecăruia (bucurii și dureri, speranțe și înfrângeri, gânduri care străbat viața) și 3) Cărți de înțelepciune. Acestea

nu sunt cărțile de filozofie ci acelea care pleacă din experiența unei vieți. Ele cuprind sfaturi de oameni către oameni, căutate numai în gândul omenesc și care pot fi de folos. Cu aceste cărți trebuie să începem ziua de lucru cercetându-le și cugetându-le.[7)]

În concepția lui Iorga, lectura este o activitate intelectuală complexă, un act solemn. Adevăratul cititor de carte nu e acela care în orice împrejurări, în orice condiții este văzut cu o carte în mână, este posesorul unei biblioteci sau frecventază secția de împrumut a unei bibiblioteci: „*cititor însemnează cine înțelege o carte*"[8)], iar a înțelege cu totul o carte înseamnă „*că ai fi vrednic s-o fi scris*"[9)] sau „*este și opera ta*"[10)]. Iată pentru ce în recomandările sale „cum să citim" conclude: „*O carte nu se citește cu adevărat pe o bancă din parc, pe bancheta unui vapor, nu se frunzărește pe pat în momente de neocupație. Ea se cere a fi întrebuințată acasă, în liniște, într-o anumită stare senină a spiritului… Cartea împrumutată în grabă, cetită în grabă, părăsită în grabă nu folosește la mare lucru*[11).]

Alegerea sa în 1907 în comitetul de conducere al Ligii Culturale – instituție asemănătoare ca scopuri și profil cu ASTRA transilvăneană – îi deschide perspectiva unui vast program de culturalizare a românilor de pretutindeni. Locul principal în activitatea sa îl va ocupa editarea de numeroase cărți și ziare pentru popor, cărți pentru școală, calendare, organizarea de conferințe la sate, înființarea de biblioteci publice și muzee. Va dona din biblioteca sa personală numeroase cărți pentru înființarea de biblioteci publice, printre care 5.000 de volume pentru Biblioteca Poporului Român din Iași, iar apoi 10.000 de volume pentru biblioteca Ligii Culturale din București.

Nicolae Iorga, poate fi numit, pe drept cuvânt, părintele bibliotecilor publice comunale din România, a căror existență a fost consolidată prin „Legea pentru organizarea bibliotecilor și muzeelor publice". Prin această lege care îi aparține se crează obligativitatea înființării de biblioteci comunale în fiecare municipiu, localitate urbană și rurală. Pentru cele cu altă populație decât cea română se prevedea organizarea de fonduri de publicații în limbile minorităților naționale. Pe lângă bibliotecile publice din localitățile cu peste 10.000 locuitori, legea prevedea organizarea de biblioteci filiale.

Organele administrative municipale și urbane erau obligate a suporta cheltuielile de înființare și întreținere a bibliotecilor. Totodată bibliotecile erau scutite de impozite către stat de timbre și de înregistrare având dreptul de persoană juridică[12)]. Această lege era necesară deoarece după cum conclude Iorga, în problema bibliotecilor eram ultima țară din Europa[13)]. El vede propășirea poporului român pentru care și-a dăruit toată

viața, prin ridicarea culturală fără de care nu poate concepe existența sa: „*Cultura poporului fără cărți pentru dânsul nu se poate. Și fără cultura poporului orice alcătuire economică, orice formă politică n-au nici o valoare*”.[14)] Noi nu aveam biblioteci, dar aveam cărți care se împrăștiau, se distrugeau, sau se mucegăiau fără nici un folos. În aceste condiții constituirea bibliotecilor devine o datorie pentru sufletul acestui popor.

Activitatea sa în organizarea lecturii nu se rezumă numai la crearea de biblioteci ci și la educarea cititorului, în special în atragerea tinerilor la studiu și lectură de calitate, care, în lipsă de cultură, recurge la sadism și violență. „*Fete de universitate* – spunea Iorga – *adună în buzunare piper ca să-l arunce în ochii soldaților, și „Garda de fier” de la Iași dă spectacole canibalice în lupte de stradă, e pentru că lectura bună n-a trezit în sufletul lor poezia. Și din aceasta poezie se naște morala, iar ordinea adevărată numai din morală se face*.[15)]

În numeroasele expuneri ce le prezintă în diferite secții ale Ligii Culturale ca și la conferințele ținute prin radio sau în cugetări, avea întotdeauna un cuvânt de spus pentru cartea bună, îndemnuri pentru tălmăcirea slovelor tipărite. În concepția sa, cartea nu trebuie să fie un „*mijloc de trufie*” ci de „*înălțare a sufletului*”, venind cu îndemnul: „*alergați cu toții, faceți ca aceasta țară să fie la înălțimea pe care timpurile ca și trecutul o cer; alergați de la copilul care se străduiește să învețe slove, răspândiți larg comoara cărților, tălmăciți ce a scris neam de neam, ca să stăpânim țara cu putera nebiruită a sufletului*”[16)].

Acestea sunt doar câteva spicuiri din vasta operă a savantului, preocupări de culturalizare a neamului nostru prin intermediul cărții, sfaturi care au avut și au ecou în generațiile care au urmat și în cele ce o să urmeze. Asemenea Diaconului Coresi, a cronicarilor moldoveni și munteni, a iluministilor transilvăneni ca și a marilor cărturari din secolul al XIX-lea, continuator al politicii de culturalizare a lui Ion Heliade Rădulescu, activitatea lui Nicolae Iorga se înscrie plenar pe linia acestor tradiții, devenind, prin tot ce a întreprins, la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la dispariția sa tragică, unul dintre cei mai importanți propovăduitori de cultură și instrucție prin carte și lectură.

(1971)

NOTE

1) ***O viață de om,*** București, 1934, p.10
2) „Neamul Românesc pentru popor”, nr.17, 1934
3) „Neamul Românesc”, 21, nr.119, 13 sept.1926, p.5
4) ***Cugetări***, București, 1968, p.246

5) ***Ibidem***, p.55
6) ***Ibidem***, p.144
7) ***Sfaturi pe întuneric,*** București, 1936, p.298-304
8) ***Cugetări,*** București, 1968, p.96
9) ***Ibidem,*** p.57
10) ***Ibidem,*** p.68
11) ***Cum să citim…,*** Vălenii de Munte, 1930, p.20
12) „Monitorul oficial” nr.89, 14 aprilie, 1932
13) „Neamul Românesc”, 27, nr.75, 1932, p.1
14) „Floarea darurilor”, 2, nr.21, 19 aug.1907
15) „Neamul românesc”, 27, nr.75, 1932, p.1
16) „Neamul românesc”, 21, nr.119, 13 sept.1926

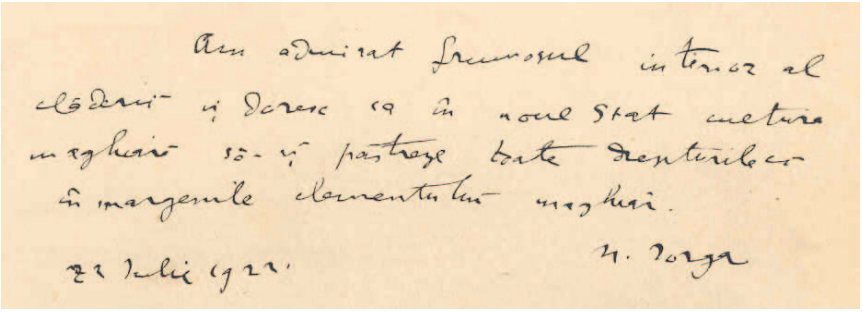
Am admirat frumosul interior al clădirii și doresc ca în noul Stat cultura maghiară să-și păstreze toate drepturile în marginile elementului maghiar.

22 Iulie 1922. N. Iorga

Însemnare din Cartea de Aur a Bibliotecii orășenești

NICOLAE IORGA LA TÂRGU-MUREȘ

Ca nimeni altul și așa cum numai Nicolae Iorga putea să o facă, cu ochiul său ager de bun observator și cunoscător al unui îndelung trecut al poporului nostru sub multiplele sale aspecte, spațiul mureșean a fost în mai multe rânduri terenul de studiu al savantului în numeroasele peripluri transilvane. Fie cu interes cultural-istoric ori politic, cele văzute și cunoscute aici trebuiau să constituie baza de existență a viitorului României unitare înfăptuită nu cu mult timp în urmă, ori pietre de temelie pentru „cartea neamului" pe care o dorea cât mai completă, cuprinzătoare, operă de gândire matură, sinteză a sintezelor definită după tratarea individuală a numeroase discipline. Sunt bine cunoscute în acest sens cele privitoare la cultură care cuprindeau biserica, școala, literatura, artele, până la preocupările practice, care vizau comerțul, industria, agricultura și, nu în ultimul rând, politica. Din toate acestea au rezultat cele zece tomuri ale *Istoriei Românilor,* lucrare fără egal, de valoare deosebită, finalizată în preajma tragicului său sfârșit.

Oamenii, locurile și faptele, întreaga întindere și complexitate îl determină pe Iorga să fie în mai multe rânduri oaspetele frumoaselor așezări și câmpii situate de-o parte și de alta a Mureșului. Despre acestea ne-a lăsat însemnări, impresii, memorii și articole de valoare, care astăzi ne redau imaginea nu prea îndepărtată în timp, după împlinirile anului 1918.

Asemeni predecesorului său, patron într-ale istoriei – Nicolae Bălcescu, impresionat de aceste locuri nota: „*Peste culmi, într-o țară unde românimea e așa de legată de-a noastră, având de la vlădica de Roman și vechile antimise ale bisericilor, acolo, în secuime de-a lungul Mureșului, trecem prin sate în care numai pe alocurea populația este românească, pe când în valea vecină țărănimea aceasta a cedat presiunii îndelungate, și a vecinătății străine, și a statului care ocrotea pe aceștia. Bieți de români cari au păstrat din ceea ce a fost atât doar: portul, legea unită și unele obiceiuri*"[1)]

Prezența lui Nicolae Iorga la Târgu-Mureș este semnalată în trei cazuri. Prima vizită este întreprisă în anul 1922, apreciată de noi ca o călătorie de studiu și cunoaștere, culegere de noi date pentru volumele

de studii și documente. Pornește de la Vălenii de Munte vizitând în ordine localități transilvănene între care Brașov, Sibiu, Orăștie, Săliște, Lugoj, Oradea, Cluj, Dej, Bistrița, de unde sosește la Târgu-Mureș, făcând un popas în zilele de 21-22 iulie, după care pleacă la Sighișoara, având drept mijloc de locomoție un automobil. Îl atrage Târgu-Mureșul pentru instituțiile de cultură. Vizitează, cu acest prilej, împreună cu Ioan Lupaș și numeroase oficialități locale, între care Ioan Vescan, prefectul județului, biblioteca Telekiana unde este întâmpinat de custodele acestui așezământ Gulyás Károly. Apreciază bogăția și varietatea cărților adunate și păstrate aici după cum menționează mai târziu: „*În vechea casă a lui Samuil Teleki colecțiile lui se arată prin amabilitatea directorului actual, oricărui om cu interes pentru cultură, încuindu-se în urmă, după un vechi obicei, ușile de fier. Cele mai rari produse ale imprimeriei, începând cu vechile Biblii, se înșiră pe rafturi sub linia portretelor altei epoci, pe când deasupra se boltește acoperișul crăpat de ani. E o expoziție, și nu poate fi o sală de lucru, cum e cazul și la Battyaneum din Alba Iulia. Nu se face foc iarna*”[2)] Cu mici excepții biblioteca își păstrează acea înfățișare până în zilele noastre. Colecțiile frumos orânduite, în galantare îngrădite cu sârmă sunt străjuite de busturi ale clasicilor greci și latini cărora li se alătură câteva tablouri ale familiei fondatorului. Respectul omului de cultură pentru acest tezaur este fixat în câteva cuvinte în cartea de *aur „In domo humanae nobilitatis hungaricae opera vetusti temporis miravi*”. (În casa cultivatei nobilimi maghiare am admirat opera timpurilor trecute).

Îl atrage și Palatul Culturii cu biblioteca, colecția de tablouri și sălile de conferințe, scriind despre edificiu că e „*zidit cu o îngrijire pioasă, religioasă, din cel mai bun material, toată viața secolului a fost studiată și stilizată pentru a da un caracter de incontestabilă, nouă proaspătă frumusețe. În culoare, în liniile bizare ale ornamentelor, în inspirația scenelor de legendă de pe geamuri, pretutindeni e aceeași pecete rural-națională*”[3)]. Tânăra bibliotecă publică a ajuns la un considerabil fond de carte. Cu toate acestea, până la data respectivă nu dispunea de nici o tipăritură în limba română, direcție în care președintele Ligii Culturale va avea un cuvânt greu de spus. Cu acest prilej va dona bibliotecii ultima sa carte apărută la Paris, *Histoire de l'art Roumain ancien*.

Alte mențiuni se referă la lăcașurile românești de cult. Constată cu satisfacție că între cei doi protopopi Câmpeanu (unit) și Rusu (neunit) nu sunt litigii confesionale: „*Protopopul Câmpeanu (unit) și Rusu (neunit) par a trăi bine laolaltă. Este dorința de a face ceva românesc în fața operei mari a culturii străine*”.[4)] Românii uniți au lăcaș de cult clădit de Vlădica blăjean Bob la sfârșitul secolului al XVIII-lea pe când funcționa aici. Cultul ortodox își desfășura activiatea în frumoasa bisericuță de lemn.

Construirea unui lăcaș solid pentru acesta din urmă era o preocupare.

Atracția pentru Târgu-Mureș îl determină pe Nicolae Iorga să organizeze aici Congresul Ligii Culturale în anul 1927. El a fost stabilit pentru zilele de 20-23 mai. După împlinirea dezideratului de la 1 dec.1918, Liga Culturală și-a asumat marea răspundere de a asigura conservarea și promovarea culturii tradiționale populare, instituirea unor lăcașuri de cultură, teatre, biblioteci, edituri. Unul din punctele programului de acțiune se referea la colaborarea culturală cu populația minoritară din țară. Era poate încă un motiv ca în urma unor realități bine cunoscute de Iorga să se aducă unele hotărâri în acest sens. Zilele Congresului au constitut o adevărată paradă a portului popular și a obiceiurilor acestor locuri. Organizarea i-a aparținut protopopului Elie Câmpianu. Dar să lăsăm să vorbească președintele Ligii: „*Am văzut sosind colăcerii călări pentru pețirea miresei… am asistat în zicerea orației… au trecut înaintea noastră și a unui întreg oraș… ieșit să privească neobișnuitul alai… au venit la rând satele sub steaguri începând cu acela căruia terminologia oficială îi zice fără mult sens Vorniceni (Voiniceni)*”. Cu multe amănunte descrie obiceiurile de iarnă deosebit de bogate și care își trag seva din trecutul îndepărtat „*oameni deștepți și primitori dar săraci ca vai de capul lor, neavând în trecut măcar o răsplată materială din partea deznaționalizatorilor*”.

Următorul popas la Târgu-Mureș a fost fixat pentru 20 septembrie 1931. Prezența lui Nicolae Iorga în calitate de prim ministru avea drept scop ascultarea plângerilor deputaților convocați de prefectul Răileanu. Adunarea a avut loc în sala Palatului Culturii. Cu acest prilej o cunoaște pe scriitoarea Berde Maria care i-a făcut o bună impresie. Ecourile din presa maghiară sunt mai puțin favorabile omului politic. Tot cu acest prilej va înmâna *Ordinul Ferdinand* protopopului Elie Câmpeanu cărua îi va purta o deosebită stimă, așezându-l în panteonul „oamenilor care au fost”, la trecerea sa în eternitate. În necrologul închinat lui Elie Câmpeanu, Nicolae Iorga va scrie cuvinte memorabile: „*Era în el tot ce osebea, ce osebește încă, în câțiva supraviețuitori, pe acest superior exemplar de rasă, pe atât de tare în suflet pe cât de modestă-i era înfățișarea materială, figură tăiată aspru ca de securea țărănească în lemn de tisa, ochi când strălucitori de veselă bunătate, când umezi de lacrimi, când scăpărători de mânia împotriva nedreptății și asupririi. Unul din acele glasuri care parcă au în ele îngrămădite dureri de lungi generații cărora mâna dușmană le-a stat pe tarele grumaz. Și mai presus de orice, în sărăcia și smerenia lui, omul de cuvânt și omul de credință*”[5)]

Nicolae Iorga la Târgu-Mureș

Prezența lui Nicolae Iorga în orașul Târgu-Mureș, ca în atâtea altele, dovedește interesul său de cunoaștere și apropiere de oameni. Purta în sufletul său fiecare părticică a întregului pe care l-a conturat în scrierile sale ca nimeni altul. Aprecierile sale despre aceste locuri vor rămâne drept mărturii ale celui mai mare cărturar și patriot, pe care l-a dat neamul românesc.

NOTE

1) *Pagini alese din memoriile de călătorie prin Ardeal și Banat,* vol.II, București, Ed.Minerva, 1997, p.182

2) Valeriu Nițu, *Nicolae Iorga la Târgu-Mureș*, în Vatra, I, 1971, nr.2, p.18

3) Valeriu Nițu, *Idem*, p.13

4) *Memorii,* vol.III, București, Ed.„Națională" S.Cornei, f.a., p.315

5) *Un preot din vremea veche,* în „Neamul românesc", din 27 ianuarie 1937

O SCRISOARE A EPISCOPULUI IULIU HOSSU DIN SURGHIUN

Între cărțile provenite din biblioteca istoricului Vasile Netea intrate recent în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș, se află și lucrarea canonicului dr.Victor Bojor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1850-1939),* apărută la Târgu-Mureș, în anul 1939. În timpul acțiunilor de luare în evidență și catalogare, în carte a fost găsită o scrisoare dactilografiată (copie), aparținând Episcopului Iuliu Hossu din timpul când se afla în surghiun la mănăstirea Căldărușani, adresată poetului Iustin Ilieșiu (1900-1976). Scrisoarea este datată, 12 decembrie 1969, la numai un an de când autoritățile comuniste doreau să imprime o nouă notă de festivism aniversării semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, prin prezența Episcopului Iuliu Hossu la aceasta, invitație refuzată și motivată prin interzicerea bisericii greco-catolice. Aceasta se întâmplă nu cu mult timp înainte de stingerea sa din viață, survenită la 28 mai 1970. Este, de fapt, un răspuns la scrisoarea lui Iustin Ilieșiu al cărei conținut nu îl cunoaștem. Deducem în schimb că „*la acea dată, autoritățile au mai avut o tentativă de eliberare a lui pentru a șterge cel puțin parțial atitudinea nedreaptă și de neiertat față de cel care, în urmă cu 51 de ani, vestea întregii națiuni Unirea Transilvaniei cu Patria Mamă*”. Metodele de lămurire erau cele specifice regimului, folosind practici diabolice, inclusiv persoane oprimate, apropiate sufletește prin suferință și activitate, cum este cazul de față.

Poetul Iustin Ilieșiu era originar din Maieru (jud.Bistrița),

localitate cu populație greco-catolică în exclusivitate. A urmat cursurile gimnaziale, în primul an, la Bistrița, după care se mută la Năsăud. În 1916, odată cu intrarea României în război, a scris pe zidurile liceului „Trăiască România Mare", motiv pentru care a fost eliminat din școală, luând drumul Blajului, unde își ia bacalaureatul. Se înrolează de tânăr în mișcările pentru Unire, participă la înființarea gărzilor naționale și instituirea presei românești la Cluj, unde își continuă studiile universitare, obținând licența în litere și drept și ocupând o lungă perioadă funcția de director al școlilor industriale din Cluj. Iustin Ilieșiu se afirmă de tânăr ca poet. Asemeni lui Octavian Goga versurile sale sunt imne ale sângerării și desrobirii românilor transilvăneni în idealul lor de libertate. Acesta a fost și motivul pentru care nu a plăcut regimului comunist și a dispărut o lungă vreme din publicistica postbelică (1945-1967), volumele sale fiind interzise publicului.

Neîndoilenic, între cei doi trebuiau să existe relații bune încă din timpul pregătirii și desfășurării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, prin comunitatea de idei, iar apoi din timpul activității de la Cluj, premergătoare anului 1940. Relațiile dintre ei nu puteau fi decât de prietenie sinceră, amintiri, idealuri și speranțe comune, ambii fiind victime ale aceleiași oprimări politice și religioase.

Redăm în continuare textul scrisorii Episcopului Iuliu Hossu, pentru fermitatea și tăria în credință, căreia i-a rămas fidel până când a închis ochii.

Mănăstirea Căldărușani
12.XII.1969

Mult stimate și iubite domnule profesor,

Înainte de a primi scrisoarea mă pregăteam să-ți comunic că, așa cum am spus la început, în situația actuală cu Biserica noastră scumpă desființată, nu-ți pot împlini dorința. După plecarea Domniilor-voastre, reflectând asupra chestiunii am rămas la aceeași hotărâre pentru a nu da prilej de greșite interpretări și păgubitoare pentru cauza vitală a noastră.

Reabilitarea bisericii noastre în drepturile constituționale, de care s-a bucurat alături de toate cultele din țară, până la declararea ei de inexistentă, prin decretul anticonstituțional dat la 1 dec.1948, - aniversarea a 30 de ani de la unirea Transilvaniei cu Patria-Mamă, România.

Chestia este înaintată Onoratei stăpâniri pe cale constituțională și suntem în așteptarea actului de dreptate pentru Biserica noastră, pentru care pledează însăși Constituția Țării.

Fruntașa comună Maieru rămâne întru îmbrățișarea dragostei mele de la prima intrare în vizitația canonică din 1920, întâmpinat de cei 50 călăreți neuitați până în ziua de azi, în zilnicele mele smerite rugăciuni. Pentru fericita revedere în deplina libertate a scumpei noastre Biserici, Domnului să ne rugăm. Până atunci îmbrățișarea dragostei mele și arhiereasca binecuvântare în smerite rugăciuni înălțate Domnului.

Folosesc acest prilej, iubite domnule profesor, să-ți mulțumesc din nou din toată inima pentru splendidul volum de versuri care au mișcat profund sufletul meu. Te-ai cântat și ai cântat frumos și bine. Am zis citind: Asta-i poezie românească, acesta-i suflet din sufletul Neamului. Să trăiești, iubite domnule profesor, și-ți mulțumesc din inimă.

Ne-a cântat și am cântat și noi cei rămași pe glia strămoșească pentru a păstra sufletul nebiruit cu credința tare, în numirea dreptății: Vei veni Isuse, știm că vei veni și pe noi de slavă tu vei răsări, mare va fi ziua când ai să cobori, sărbătoarea celor fără sărbători.

Și a venit și ne-am bucurat și la Alba Iulia am cântat cântecul pe care l-au cântat înaintașii în cursul veacurilor. Dreptatea ta este dreptate în veac și cuvântul tău adevărul.

Ai cântat frumos, poete, cântă și te cântă peste noua rană.

Să cerem lumina Domnului pentru stăpânire, pentru plinirea actului dreptății, pentru cinstea și bucuria mare a Neamului.

Vei veni Isuse… Vino Doamne, fiii Tăi Te așteaptă.

Darul Domnului cu voi. Maica Domnului să Vă ocrotească.

Cu toată dragostea arhierească, binecuvântare

Episcop Iuliu

de Cluj-Gherla

D-lui Iustin Ilieșiu, profesor și scriitor, București, str.Ceres nr.3, Sector 6

(1998)

DOCTORUL EUGEN NICOARĂ (1893-1985)

Despre Eugen Nicoară s-a scris puțin. Poate că acest lucru se datorește și faptului că destinul său a fost brusc curmat de evenimente cu implicații politice deosebite, Diktatul de la Viena, refugiul, iar apoi anii lungi ai dictaturii comuniste, timp în care aproape că a fost redus la tăcere. De multe ori îmi pun firesca întrebare: oare care ar fi fost astăzi fața Reghinului și împrejurimilor, dacă energiile și planurile sale culturale își urmau firescul curs? Este greu de imaginat. Despre activitatea sa știm puțin, în schimb faptele se văd. Au rămas mărturie Spitalul Orășenesc, construcție de mari dimensiuni, Palatul Culturii, imobile, troițe, biserici, biblioteci și cărți tipărite. Dacă mai adăugăm la acestea și alinarea atâtor suferințe de către medicul Nicoară nu este greu să ne imaginăm acea lume numeroasă care îl conducea, în urmă cu opt ani, spre locul de odihnă veșnică într-un ceremonial de peste șase ore. Am văzut atunci pe prietenii săi cu lacrimi în ochi, veniți de pe văile Gurghiului și Mureșului de Sus, Lutului și Beicii, din Reghin, Târgu-Mureș și Toplița și din atâtea alte localități ale Transilvaniei. Au ieșit din spital bolnavii pentru un ultim rămas bun. Eugen Nicoară ducea cu el toate durerile unei națiuni, ale orașului pe care

a dorit să-l ctitorească după inteligența și gândirea sa, ale unei regiuni românești cu zbuciumata sa istorie, ale atâtor oameni deznădăjduiți în așteptarea dreptei judecăți. Nu întâmplător, Ioan Socoleanu, colaborator și prieten în deceniile de mare avânt cultural, scria prin anii 1937, că „*nu există comună, dar nu există om din cea mai îndepărtată comună chiar, care să nu vază în dr.Nicoară un binefăcător, să nu vorbească de el ca de un părinte călăuzitor și salvator… Este omul credinței, omul muncii, omul culturii*".

„Doctorul Nicoară", cum era cunoscut între ai săi, a dominat cu agerimea spiritului său timp de 18 ani (1923-1941) întreaga viață științifică și culturală locală. El revine aici după studii strălucite la Cluj și Budapesta ca neîntrecut chirurg. Reghinenii își pun speranțele în el, prețuindu-i calitățile de bun specialist, dar și de mentor cultural. Așa se întâmplă că în același an i-a fost încredințată conducerea Despărțământului ASTRA al Reghinului, unul dintre cele mai vechi și active. În condițiile unei crize politice, instabilității guvernamentale, pe eforturile introducerii administrației românești, a numeroaselor neînțelegeri, Eugen Nicoară debutează printr-un entuziast discurs luând atitudine împotriva așa-zisului „politicianism", chemând la armonie și colaborare. „*Este timpul* – a declarat noul președinte – *să lăsăm de o parte dezbinarea, cearta, ba poate și ura dintre noi și să ne unim pentru lupta comună, în scopul idealului comun. Știu că avem greșeli, le avem și unii și alții,* - errare humanum est -*, dar să nu uităm că idealul este același și la unii și la alții, este comun, precum și pe unii și pe alții ne dor dezbinarea și suferințele neamului*". Erau cuvintele unui crez pe care își axa programul său cultural în armonie. Organizează o nouă Adunare a ASTREI la Reghin (29-30 aug.1925). Impune vestimentația tradițională de pe Mureș alături de a Sibiului, Năsăudului ori Țării Bârsei. Inițiază, include în planurile sale și realizează formațiuni sociale și culturale: „Reuniunea Femeilor Române", „Societatea Meseriașilor Români", „Corul Românesc" iar mai târziu instituie organizația de tineret „Șoimii Carpaților", a cărei deviză era „muncă – disciplină – vigoare". Participă cu acești tineri la serbările de la Praga, Hamburg și Londra, uimind o lume întreagă cu calitățile fizice și morale ale tineretului nostru. Înființează Școala Țărănescă pe lângă spital (de bărbați și femei). A fost preocupat de educația sanitară, în care scop scrie și editează în colecția „Biblioteca poporală a Asociațiunii" lucrările de popularizare, între care *Cartea sănătății, Alcoolismul sau beția, Lingoarea și dușmanii omului, Tuberculoza, Bolile venerice, Cancerul, Păstrarea sănătății* și altele, toate apărute în mari tiraje de masă (10000-20000 ex.) Valoroasă este lucrarea științifică *„Tinerețe-Bătrânețe"* (1934), care obține premiul Academiei Române „Năsturel Herescu" având ca raportor

pe vestitul medic Gh.Marinescu.

Doctorul Eugen Nicoară a fost un apropiat colaborator a lui Vasile Netea. Au cules împreună folclor din Valea Superioară a Mureșului, din care a rezultat una dintre cele mai valoroase antologii *Mureș, Mureș apă lină…*, apreciată și prefațată de Ion Agârbiceanu. Cercetările cultural istorice au fost valorificate în revista „Progres și cultură" iar apoi în cartea *Figuri mureșene.* Eugen Nicoară a subvenționat cărțile lui Vasile Netea: *Îndreptar pentru cercurile culturale* și *Din contribuția învățătorimi române la dezvoltarea culturii naționale*, precum și cartea preotului Andrei Eftimie din Lunca Bradului *Din fața altarului.* Ctitoriile sale sunt cuprinse în albumul *Vrednicii mureșene;* bilanț al celor 20 de ani, în care sunt menționate biserici, școli, troițe, monumente, poduri, construcții etc.

Cu toate aceste realizări care nu sunt singurele, au circulat, și din nefericire mai circulă și astăzi, idei contestatare născute și vehiculate de o societate în care se încerca o egalizare a valorilor umane. Un lucru rămâne cert. Tot ce a agonisit din popor a restituit poporului. Doctorul Eugen Nicoară trebuie cunoscut în multitudinea ideilor și faptelor sale! S-au împlinit, nu demult, 100 de ani de la nașterea sa. Să îl omagiem cum se cuvine, în complexitatea activității sale, medic, politician, publicist, folclorist, filolog, om de cultură și mare patriot.

(1993)

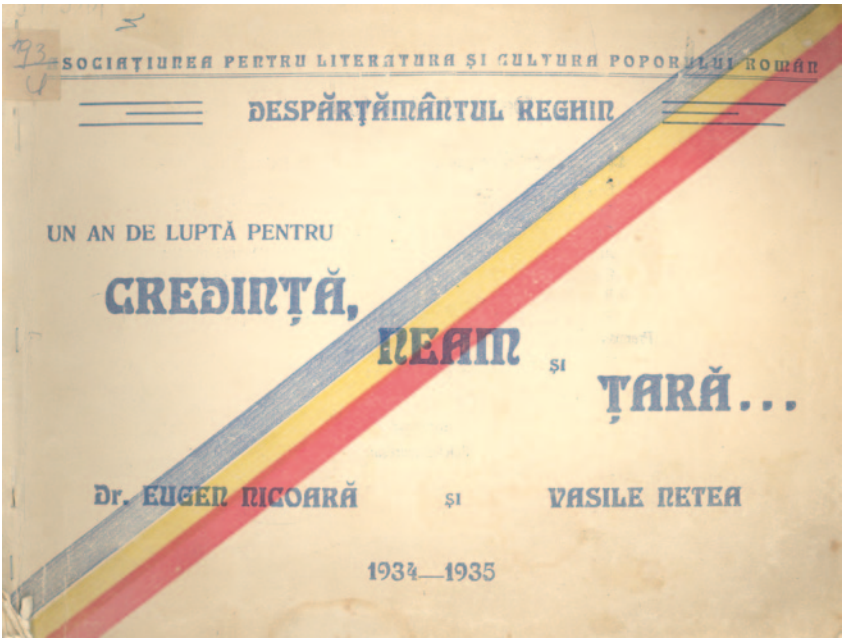

ÎN RAMA SFINTEI ICOANE

Doctorul Eugen Nicoară preia conducerea despărțământului Reghin al Astrei la 19 februarie 1923. Dotat cu un inegalabil elan și putere de muncă, harnic și drept, stăruitor și prietenos, își constituie un comitet de acțiune din cei mai de seamă oameni ai locului: Ariton Popa, dr.Alexandru Ceușianu, Gheorghe Maior, dr.Eugen Truția, dr.Simion Sbârcea, Gheorghe Cazan, Petru Boțian, Gavril Branea, Iuliu Grama, Ioan M.Pop și Ioan Suciu, care prin preocupările lor și dispersarea în teren acopereau bună parte din problematica Asociațiunii în ascensiunea sa culturală.

Noua strategie a președintelui este dezvăluită în cuvântarea rostită la instalare. Desprindem din aceasta necesitatea trezirii populației din letargia impusă de perioada postbelică, ridicarea poporului la îndreptățita vitejie a înaintașilor, subliniind faptul că „*Unirea noastră este numai rama unei icoane sfinte, în care noi suntem chemați să zugrăvim cel mai splendid chip*”, chemare spre idealurile mari și sfinte ale viitorului. La împlinirea acestor idealuri trebuie să stea munca, cultura și morala, lepădate de ceartă, desbinare și ura dintre oameni. Acestea erau dorințele președintelui izvorâte din cele mai curate gânduri și răspundere pentru destinul națiunii, constituite într-un program și expuse cu claritate, drept călăuză pe tot parcursul anilor, rezultatele depășind mult așteptările și confirmând justețea lor, spiritul de organizare, disciplină și muncă. La insistențele sale, în anul 1925, are loc la Reghin Adunarea Generală a Astrei, grandioasă sărbătoare a spiritului românesc, prilej de întâlnire a unor distinși cărturari, sosiți aici din toate provinciile românești. Au venit atunci la Reghin, nu pentru măreția și grandoarea orașului, ci din atracție pentru oameni, pentru cultură și slujitorii săi, pentru cinstirea înaintașilor locului, personalități de marcă ale bisericii, științei și culturii, istoriei, scriitori, profesori, publiciști, între care Mitropolitul Vasile Suciu, Vasile Goldiș, Alex. Lupeanu Melin, Elie Dăianu, Ion Lapedatu, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Ștefan Meteș, Tiberiu Brediceanu, Zaharia Bârsan, Emil Isac, Adrian Maniu, Augustin Maior, Nicolae Colan, lista putând fi mult prelungită. Poate că niciodată orașul de la intrarea Mureșului în

Câmpia Transilvană nu a avut atâta încărcătură intelectuală ca în acel an. Stăruința președintelui de punere în circuitul național de valori a oamenilor și obiceiurilor locului s-a dovedit de bun augur.

În anul următor, despărțământul Astra din Reghin trece la editarea propriilor cărți în speță ale președintelui său, cărți cu important mesaj educativ, în special de cunoștințe istorice, literare, igienico-sanitare. Lucrări ieșite de sub teascurile tipografiei vin să completeze intersul de cunoaștere, cărora li se alătură noi conferințe, în majoritate susținute în localități rurale, activitatea fiind compensată de către Asociațiune cu calificativele „*de remarcat*" și „*foarte mulțumitoare*". În anul 1930, despărțământul Reghin încheia procesul de înființare a bibliotecilor comunale la sate. Se trece încă de pe acum la proiectarea unor filme cu conținut religios ori educativ-sanitar.

O bună claborare cu școlile, Reuniunea Femeilor Române, Casina Română, cercurile preoțești și învățătorești îl conduc pe președite la inițierea și înființarea cercurilor culturale sătești, organizații obștești cu activitate proprie, al căror program era cuprins într-o lucrare teoretică care ar merita să fie reluată. Am mai adăuga la toate acestea organizarea „Șoimilor Carpaților", frumoasă inițativă de călire fizică, morală și intelectuală a tineretului, Școala țărănească pentru femei și bărbați, și numărul mare de monumente și troițe a căror sfințire se succeda la intervale tot mai scurte.

Dar cea mai strălucită realizare de acest fel rămâne Palatul Culturii, căruia printr-o împrejurare fericită, în urmă cu câțiva ai, grație slujitorilor săi, i-a fost atribuit numele ctitorului tot așa cum astăzi i-a venit rândul Spitalului.

Puține personalități ale locului au lăsat în urma lor o moștenire atât de folositoare, frumoasă și bogată. Iată de ce ne aplecăm cu venerație acum, la o sută de ai de la nașterea medicului, omului de cultură, publicistului, folcloristului, politicianului și inegalabilului artist mureșean, aducându-i și cu acest prilej – veșnică recunoștință.

(1993)

VASILE NETEA ȘI REGHINENII

Primul contact al lui Vasile Netea cu Reghinul datează din fragedă pruncie, când împreună cu tatăl său, sosit într-o permisie din Galiția (1916), printre alte treburi și târguieli în cel mai apropiat orășel de lângă Deda natală, și-au făcut o fotografie, scut de nădejde pentru alinarea dorului de cei dragi, de casă și de țară, până la revenirea definitivă pe plaiurile natale din îndepărtatul front. Reîntoarcerea definitivă nu a întârziat, ci a venit odată cu împlinirea năzuinței de veacuri a românilor - Unirea Transilvaniei cu România.

Situat în apropierea confluenței Mureșului cu Văile Gurghiului, Luțului și Beicii, Reghinul avea să devină după această dată un puternic centru spiritual românesc, amplificându-și vechile tradiții. Era firesc, ca locul păstoririi lui Petru Maior, unde a fost gândită și scrisă cartea neamului, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* unde a funcționat cel mai vechi despărțământ al ASTREI din această parte a Transilvaniei (1873), să devină acum principalul centru cultural și politic al românilor de pe Valea Mureșului.

Pe aceste locuri se va reîntoarce tânărul plin de elan, Vasile Netea, după absolvirea Școlii Normale din Târgu-Mureș. Așa se întâmplă că plăcutelor amintiri din vacanțele de vară de la Deda, să le urmeze activitatea didactică de la Teaca, Lunca Bradului și Ierbuș, ultimul loc fixându-i domiciliul în Reghin. Cu toate că perioada popasului său aici pare destul de scurtă, de neuitat rămân memoriile sale despre locurile și oamenii pe care i-a cunoscut și cu care depăna firul amintirilor, legând peste cumpăna celor două veacuri vredniciile trecutului cu împlinirile prezentului. Firește, cele mai interesante erau relatările vârstnicilor, adesea fiind copleșit de întâmplări și de harul de povestitor al acestora.

Între ei se număra învățătorul *Theodor A.Bogdan* (1877-1945), „bătrânul" din Fărăgău, cunoscut folclorist, autor al unei culegeri intitulate *Ștefan cel Mare, Tradiții legende, balade, colinde* ș.a. (Brașov, 1904), prilejuită de împlinirea a patru secole de la stingerea din viață a domnitorului moldovean. Pentru vânzarea ei în târgul Reghinului este prins și admonestat de autoritățile vremii. Calitățile sale de folclorist sunt

răsplătite cu premiul „Andrei Mureșianu".

O altă personalitate era doctorul *Aurel Moldovan*, plecat la Viena, unde a învățat și s-a stabilit, reîntorcându-se după Unire în Reghinul natal. A fost membru al societății „România Jună", având colegi de studenție pe C.Porumbescu, A. Bârseanu, V.Goldiș și D.Onciul, deveniți personalități de primă dimensiune în viața politică, socială și culturală a României. Reîntors aici, răsplătește Reghinul cu organizarea unui spital, al cărui director devine, alinând suferințele celor bolnavi.

Tot aici, tânărul învățător va avea primele contacte cu preotul și poetul *Vasile Berbecaru Muntenescu,* întemnițat pentru ideile sale între anii 1916-1918 la Sopron și Fetömegyes (Ungaria), împreună cu Ion Vidu, Ioan Borșianu, Ioan Petra Petrescu și Ioan Duma. Amintirile sale vor fi cuprinse în volumul *Din temniță și exil.* V.B.Muntenescu a fost un prolific colaborator la revistele „Familia" și „Gazeta de Transilvania".

Alt reghinean de mare spirit și cultură era *Iosif Ion Schiopul*, publicist pe care V.Netea îl descoperă mai târziu la București în casa lui Oct.C.Tăslăuanu, care îi mărturisea legăturile sale cu Reghinul, fiind înrudit cu Patriciu Barbu, Sever Barbu și Aca de Barbu. Tot de relațiile cu Reghinul se leagă și prietenia cu părintele „Mitruca" cum îi spunea lui *Dumitru Antal,* coleg cu Ion Chinezu, nepotul lui Elie Cristea, patriarhul României. Prin el va avea primul contact cu opera poetului Lucian Blaga, pe care îl va însoți în prima lui mare întâlnire cu publicul bucureștean în sala Ateneului Român.

În anii 1931-1932 este locuitor al Reghinului când leagă prietenia cu eminentul profesor de română și latină, *Aurel Popp,* director al liceului „Petru Maior". Prin intermediul său se realizează prietenia și colaborarea cu doctorul *Eugen Nicoară,* ctitor de instituții și de cultură românească, prietenie care va dăinui până la sfârșitul vieții sale. Profesoara *Felicia Olteanu* îi va facilita prima întâlnire cu publicul intelectual, când își va susține conferința, *Conștient, subconștient și inconștient,* inspirată din doctrina lui S.Freud. După această dată, Vasile Netea este în permanență prezent în viața spirituală a reghinenilor. Împreună cu Eugen Nicoară, sub auspiciile ASTREI, vor mobiliza un mare număr de învățători, medici, notari, ingineri și țărani într-o mișcare culturală fără precedent, în oraș și satele din jur.

Menționăm dintre aceștia pe *Ilie Șandru, Petre A.Boțianu, Mihai Moldovan, Mihai Tomșa, Iustin Handrea, Dănilă Stuparu, Ștefan Pașcan, Eugen Negulescu, Petru Șerbănuțiu* și mulți alții. Tot în acest timp tipărește o serie de cărți împrună cu Eugen Nicoară, făcând cunoscute valorile culturale și umane ale neamului între care, *Figuri mureșene* și *Murăș, Murăș apă lină.*

Împreună cu inimosul tânăr *Em.I.Cocoș* inițiază o foaie de cultură, *Credința*, având colaboratori pe cei mai valoroși intelectuali, V.Netea publică primul articol despre N.Titulescu, „*exponent al diplomației românești pentru apărarea integrității hotarelor României*”. Alături de Em.I.Cocoș este și *Iuliu Șerbănuțiu* în instituirea societății *Tinerimea Română de Reghin și jur* la care au aderat tinerii *Nicolae Albu, Emil Sălăgeanu, V.Borșianu, Sabina Olteanu, Ioan Vultur, Eugen Bucin* ș.a.

Vasile Netea a rămas credincios Reghinului și locuitorilor săi până la sfârșitul vieții sale, adeseori reîntorcându-se aici ca într-un loc sacru unde spiritele trecutului se dezvăluiau spre înțelegerea prezentului și prefigurarea viitorului.

(1992)

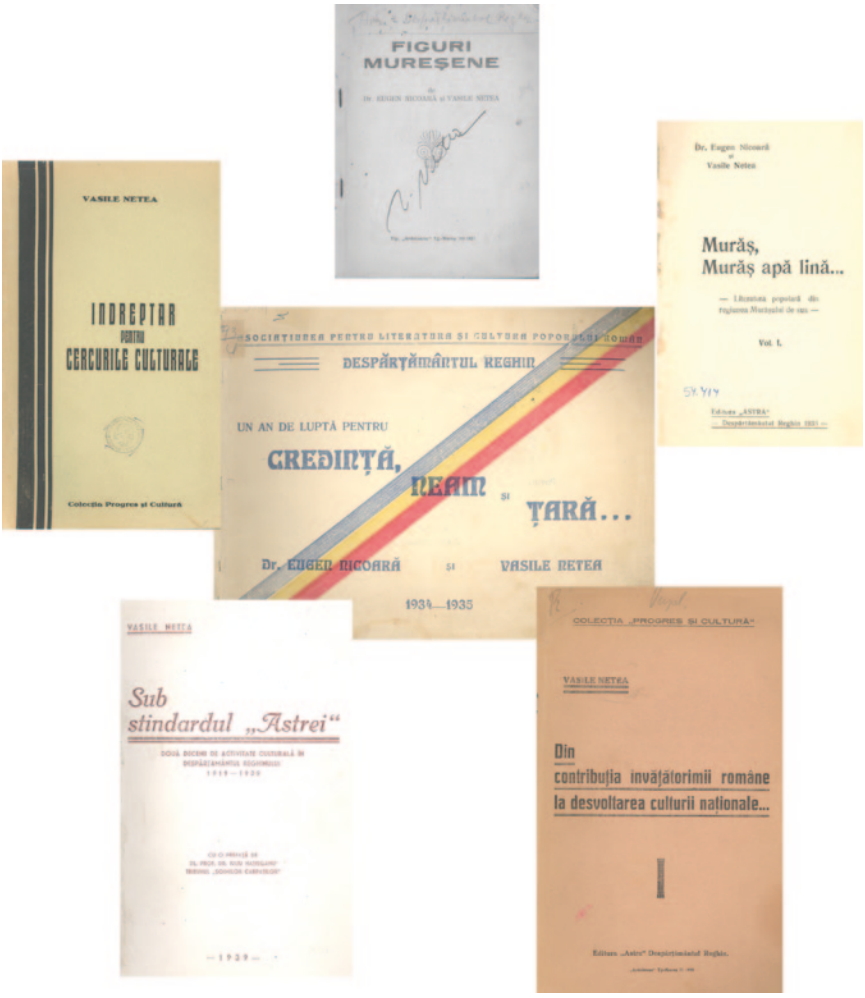

VASILE NETEA ȘI ASTRA REGHINEANĂ

Atât în perioada premergătoare, cât și după actul Marii Uniri, Asociațiunea pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și-a pus amprenta asupra întregii evoluții a societății românești. Izvorâtă din ideile luminilor, dezvoltate din acumulările sfârșitului și începutului de secol, iar apoi adaptate la cerințele statului național unitar, „ASTRA" continuă să rămână universitatea populară de emancipare a populației românești, în strânsă legătură cu gradul ei de instruire și formare, iar pentru intelectuali, mediul academic de dezvoltare și stabilire a strategiei culturale și social-economice. Aproape toți intelectualii au parcurs o perioadă în Asociațiune, după care, pe lângă profesia lor și-au făcut din practica culturală o preocupare, cu atât mai mult cu cât acesta era mediul care permitea afirmarea în cele mai diverse domenii ale cunoașterii. Prin „Asociațiune" se făceau conexiunile dintre domenii, promovând enciclopedismul pluridisciplinar, specific încă multor intelectuali în perioada interbelică. Cel mai autentic exemplu în acest sens îl constituie eminentul om de cultură Vasile Netea, care excelează în domeniul istoriei și care rămâne în memoria posterității cu prodigioase rezultate în domeniile istoriei literare, literaturii, folclorului, sociologiei, publicisticii, culturii, discipline care îi dau autoritate în elaborarea sintezei istorice, iar cele pedagogice, prin elocința bazată pe agerime, inteligență și spontaneitate îi conferă deplinătate.

Aceste calități își au sorgintea în vatra mureșeană, - Deda, frumoasa localitate românească de la intrarea în defileul Mureșului, de la confluența câmpiei cu muntele, unde a văzut lumina zilei, unde a simțit arșița atâtor veri, dar și gerul iernilor necruțătoare, osteneala oamenilor locului pentru a smulge roadele pământului, dar și frumusețea sufletească și costumele înflorite în sărbătoare, vorba aspră și vorba dulce, bucuriile și necazurile, întâmplări și fapte, povestiri și legende.

Toate acestea au fost fundamentate de către elev în anii de școală din satul natal, din Reghin, iar mai apoi din Târgu-Mureș, îmbrățișând atât de cunoscuta și frumoasa profesie a mentorilor săi, aceea de dascăl, învățător, care alături de preoți erau mai marii satului, purtători și responsabili ai destinelor acestora. Profesia lor era catedra, respectiv amvonul, iar „Asociațiunea" îi întâlnea pe amândoi în confruntarea cu marile probleme ale obștii care nu

erau numai de ordin administrativ ci și cultural.

Tânărul Vasile Netea este unul dintre cei care au beneficiat din plin de binefacerile „Asociațiunii". Deda se afla în Despărțământul Reghinului, unul dintre cele mai vechi, înființat în anul 1874, printre primele din această zonă. În cadrul serbărilor românești aici și-a rostit primele poezii, a audiat primele conferințe, a căutat și a simțit frumusețea jocului popular, a beneficiat de lectura cărților „Asociațiunii" după care, la Reghin, a ajuns în miezul problemelor, al comunității care îi dădea viață și a unei susținute activități culturale.

O mai mare deschidere spre cultură îi oferă Târgu-Mureșul unde frecventează Școala Normală. Greu de stăpânit de către profesori, elevul Vasile Netea, mereu neliniștit și în căutare de afirmare, debutează cu o poezie în revista Liceului „Al.Papiu Ilarian". Tot aici a urmărit cu mult interes revista „Astra" al cărei director și redactor responsabil era poetul Vasile Al.George. Publicația era redactată de prof.Ioan Bozdog, cel care l-a sprijinit în debutul de la „Îndemnul". În revista „Astra", Vasile Netea va înregistra un nou debut în publicistică, prin două articole, o evocare despre Coșbuc, la zece ani de la moarte (1928) și un necrolog la moartea povestitorului Ion Dragoslav. Tot în această revistă mai publică poezia „Pământ" preluată și de revista „Cuget clar" a lui N.Iorga. Revista „Astra" este preluată apoi de către institutorul V.Hondrilă, care îi facilitează și alte colaborări.[1)]

Mai importantă ni se pare, încă de pe acum, inițiativa elevului de a scoate o revistă de cultură generală pe cont propriu, „Avântul", din care a apărut un singur număr în anul 1928, inițiativă care nu a fost felicitată de către profesori, nu atât pentru conținut cât pentru îndrăzneala de a edita o revistă.

După absolvirea Școlii Normale, se dedică profesiei,perindându-se ca învățător în mai multe localități de pe Valea Mureșului. Se apropie mai mult de Reghin, locul anilor de școală unde leagă o temeinică prietenie cu dr.Eugen Nicoară, președintele despărțământului „ASTRA" care îl va marca puternic până în anii refugiului impus de Diktatul de la Viena. Amândoi, timp de aproape un deceniu, vor imprima un nou suflu acțiunii culturale prin „ASTRA", intensificând conferințele, înființarea de biblioteci și editarea cărților.

Prima lucrare tipărită este rezultatul colaborării celor doi amfitrioni ai „ASTRA" reghinene, Eugen Nicoară și Vasile Netea. Cartea este intitulată *Figuri mureșene* și a fost editată de „ASTRA", despărțământul-Reghin, în anul 1933. Ea cuprinde studiile publicate în prestigioasa publicație mureșeană „Progres și cultură" și este menită a pune în valoare personalități ale vieții culturale mureșene cu adânci implicații în cultura națională. După cum sublinia Al.Bran Lemeni „*Cărticica… bine scrisă cuprinzând datele strict necesare într-o lumină inimoasă și caldă este o biblie națională, de patriotism și educație morală, pe care ar trebui să o poarte la sânul său*

toată suflarea românească, toți cărturarii și îndeosebi oamenii noștri politici"[2)]

Tot în această editură apare cu un an mai târziu *Îndreptar pentru cercurile culturale*, publicată mai întâi în foileton în „Glasul Mureșului". Cartea este un îndemn pentru învățătorime de a ieși din anchilozarea profund dăunătoare satelor românești, a trece la o activitate cultural-educativă organizată. Lucrarea este bine primită de către dăscălime. Constantin Iencica o recomandă cu căldură în publicația de la Cluj, „Satul și școala"[3)], în care scria „*… suntem siguri că în urma acestei lecturi, fiecare va voi să pună o pietricică la clădirea nouă ce trebuie să se facă pe seama acestei instituții pentru care învățătorimea jertfește timp, bani și muncă, dar care are totuși nevoie de o îndrumare serioasă, ca să nu ne pierdem într-un formalism sec fără folos*". „Îndreptarul…" este recunoscut și de revista „Școala Mehedinților"[4)] în care C.Pajură, care nu avea prea multe relații despre Vasile Netea scria: „*Un pedagog și o carte didactică… Cine să răsfoiască așa ceva în epoca noastră în care românul e atotputernic! Și totuși cartea domnului Netea, învățător prin județul Mureș (dacă nu ne înșelăm) este o adevărată revelație*". Nici prestigioasa revistă „Blajul"[5)] nu lasă să treacă neremarcat acest eveniment editorial. T.Aștelean a observat bine preceptele autorului subliniind faptul că „*nu forma, nu regulamentul cercurilor culturale de azi trebuie organizate: ceea ce-i lipsește unui cerc astăzi este sufletul, pasiunea de ideal cultural, de muncă îndârjită*."

Tot ca rod al colaborării celor doi artiști, dr.Eugen Nicoară și Vasile Netea apare un prim volum de folclor dintr-un imens material cules din satele de pe valea Mureșului de Sus intitulat *Murăș, Murăș, apă lină*…Culegerea este închinată „*tuturor inimilor tinere de pe meleagurile mureșene, povață dându-le ca pentru graiul, portul și datina strămoșească cinste să aibă, iar simțirea și fapta românească mereu să propășească întru mare strălucire și neîntrecută putere*". Ne aflăm în fața unei lucrări unitare prefațată de scriitorul Ion Agârbiceanu. După un cuvânt al autorilor cartea se deschide cu câteva imagini reprezentând costumul popular din această zonă, după care urmează un vocabular de expresii specifice locului, iar apoi lasă să curgă nestematele populare într-o fericită ordine stabilită de autori. Culegerea nu trece neobservată de sociologul Traian Herseni care o recenzează în prestigioasa publicație „Sociologie Românească"[6)] și care remarca: „*S-a creat în Ardeal datorită „ASTREI" o serioasă și puternică tradiție culturală. Prin despărțămintele ei printre care Reghinul trebuie amintit cu cinste, vechea „Asociațiune" a pătruns în toate târgurile și mai în toate satele ardelenești, deșteptând interesul pentru carte prin cercetări, prin viața românească sub toate formele ei mai de seamă. Cei*

doi vrednici intelectuali de la Reghin, d-nii dr.Eugen Nicoară și Vasile Netea, fac parte din mersul acestei tradiții vii, dând la iveală, după alte lucrări menite mai ales poporului acest prim volum de literatură populară din regiunea Mureșului de Sus care însemnează o contribuție științifică dintre cele mai prețioase".

Sinteza activității „Asociațiunii" va fi cuprinsă în lucrarea *Sub stindardul Astrei*, apărută la Cluj în anul 1939, care de fapt înmănunchea 20 de ani de activitate culturală în Reghin și jur. Ea reprezenta la vremea respectivă un omagiu adus președintelui „ASTREI"-Reghin, dr.Eugen Nicoară și celor care timp de două decenii s-au aflat în tot ceea ce a însemnat acțiune culturală. Vom menționa câteva din aprecierile contemporanilor despre această carte care dovedește că „ASTRA" nu și-a încheiat misiunea după Unire, din contră, revigorată, ea a rămas o principală școală de emancipare a societății românești. Astfel, Nicolae Albu scria în „Tribuna" de la Cluj că, „*Vom recunoaște d-lui Netea că nu greșește în aprecieri acolo unde retorismul scrisului d-sale e potolit și judecățile nu cad ieftine din vârful condeiului. Și cazurile sunt destul de dese. De-a lungul ei lucrarea d-lui Netea e un registru din care grăiesc fapte, cu temei în sâmburele vremii".*[7] iar Traian Marcu scria în „Țară nouă" că această carte *„este o serioasă contribuției la cunoașterea reală a eforturilor care se fac pentru ridicarea țărănimii noastre din Ardeal.*"[8]

Activitatea „ASTREI" este brusc curmată de evenimentele din 1940. Diktatul de la Viena impune membrilor ei calea refugiului. Vasile Netea în perioada premergătoare acestor evenimente este concentrat la granița de vest. În timpul războiului este mobilizat ca jurnalist în diferite linii fierbinți, iar apoi devine unul dintre animatorii Căminului Cultural „Avram Iancu", al refugiaților ardeleni din București. În refugiu, deplânge starea „Asociațiunii", rămasă fără subvenții cu un aparat îmbătrânit și lipsa unor personalități marcante în comitet. În articolul *Criza „Asociațiunii" transilvane*, apărut chiar în ziua deschiderii Adunării generale de la Sibiu[9] subliniază necesitatea coordonării activității „ASTREI" în două mari direcții, a educării tineretului și a țărănimii. Erau direcțiile binecunoscute pentru rezultatele obținute prin organizația „Șoimii Carpaților" și școlile țărănești.

Anii de după cel de-al doilea război mondial, puternica resimțire a sovietizării țării și introducerea treptată a regimului totalitar au dizolvat complet această instituție de educație națională, averile fiindu-i confiscate. Vasile Netea va plăti cu opt ani de temniță și canal preocupările sale cultural-educative și convingerile politice. Așa s-a încheiat activitatea unui astrist despre care un prieten apropiat afirma că este „*burduf de carte, priceput în toată tehnica pedagogică, înzestrat de la natură cu daruri de adevărat apostol...*".

Asupra activității „Asociațiunii” din vremurile de glorie, de la Reghin și din jur, Vasile Netea va reveni în memoriile și amintirile sale. Boala necruțătoare îl surprinde în perioada când elabora o lucrare despre locurile natale, ca semn de recunoștință pentru ele și minunații lor oameni. Ea se intitula *Mureșul Superior - vatră de cultură românească.* Câteva pagini sunt închinat ASTREI reghinene, prin care ne readuce în spațiul mult îndrăgit.

NOTE

1) ***Vatra***, X, nr.2, februarie 1980, p.9
2) ***Prometeu***, Brașov, sept.-oct.1934
3) ***Satul și școala***, sept.-oct.1934
4) ***Școala Mehedinț iului.*** Turnu Severin, nr.3/4, dec.1934
5) ***Blajul***, nr.12, dec. 1934
6) ***Sociologie Românească***, București, nr.7/9, 1936
7) ***Țară nouă,*** Cluj, nr.5, 1940
8) ***Tribuna***, Cluj, 2 febr.1940
9) ***Vremea războiului***, nr.667, 27 sept.1942

VASILE NETEA DESPRE ELIE MIRON CRISTEA

Parafrazându-l acasă pe cronicar, tînărul învățător Vasile Netea – istoricul mureșean de mai târziu – își intitula rubrica de la prestigioasa publicație „Glasul Mureșului" din Târgu-Mureș *Nasc și în Ardeal oameni!* Acest lucru se întâmpla în 1938, după ce a adunat într-o carte portretele spirituale ale celor mai vrednici cărturari mureșeni între care Petru Maior, Gheorghe Șincai, Alexandru Papiu Ilarian, Constantin Romanu-Vivu, Virgil Onițiu, Vasile Pop, Nicolae Petra Petrescu ș.a., pe care a publicat-o împreună cu prietenul său Eugen Nicoară – distins medic și om de cultură originar tot din această vale a Mureșului. Cartea se intitula *Figuri mureșene.*

Acum, intenția sa era de a evada din panteonul local al personalităților restituite, în Ardealul atât de mult iubit și apropiat sufletului său. Prima exegeză, mult mai extinsă decât cele precedente era consacrată personalității celei întru aleasă și tare credință a neamului, omului de stat, - primul Patriarh al României și președinte al Consiliului de Miniștri. Cele șapte articole publicate în gazeta mureșeană au fost apoi editate într-o carte intitulată, *I.P.S.S. Patriarhul dr.Miron E.Cristea la împlinirea vârstei de 70 de ani, 1868-1938* (Tipografia Ardeleana, 1938). Aprecierile lui Vasile Netea se constituiau în cel mai frumos și sincer dar oferit unui mare om în atari împrejurări.

Seria studiilor de la „Glasul Mureșului" a continuat apoi cu Octavian Goga, sub rubrica *„Flăcări în vâlvătaia neamului românesc"*. De fapt, în planurile de mai târziu, Octavian Goga limitează o perioadă de frământări, într-o altă lucrare, intitulată *De la Petru Maior la Octavian Goga,* care cuprinde studii și evocări istorice, lucrare în care nu apare personalitatea lui Elie Miron Cristea.

Ideea unei cărți intitulată *Nasc și la Mureș oameni*, l-a urmărit pe istoric până la sfârșitul vieții. Mi-a vorbit adeseori despre acest plan al său, mai ales după apariția cărții *Munții Apuseni – muzeu istoric și pantheon al poporului român* (București, 1977). În planurile sale, noua lucrare urma să fie consacrată spațiului natal, acestei Văi a Mureșului de care a rămas nedespărțit pentru totdeauna. Într-o concepție mai largă și mai complexă, în acceptul cuprinderii nu numai a oamenilor ci și a locurilor și faptelor acestora, la plecarea sa dintre noi, ne-a lăsat un masiv manuscris (400 pagini) intitulat *Mureșul Superior vatră de cultură românească*, rămas nepublicat până astăzi. Un loc aparte, în condițiile îngrădirii libertăților de exprimare, mai ales cu privire la terminologia ecleziastică, Toplița este bine individualizată cu istoria ei, cu evoluția mănăstirii, a oamenilor și a ctitorului ei, Elie Miron Cristea.

Aici, an de an, în fiecare vară de sărbătoarea Sf. Proroc Ilie, hramul mănăstirii, Vasile Netea trăia momente de mare elevație sufletească alături de arhimandritul Mihai Goia, starețul mănăstirii și de alți prelați veniți pentru oficierea rugăciunilor, de cuvântările înalților ierarhi bisericești, la care se adăuga, verbul cutremurător al oratorului desăvârșit, ascultat într-o liniște profundă. Erau cuvinte, care, fundamentate încă din tinerețea istoricului, le-a purtat cu el și l-au călăuzit în refugiu și detenție ca și în anii „captivității" de exprimare, inspirându-i siguranță, încredere și speranță.

Ce putea să fie mai edificator decât ideile despre ctitor, cuprinse în cartea sa! Această sclipire de geniu, izvorâtă din *„acel sănătos rezervor de energie fizică și sufletească care este țăranul român*", exemplu care nu este singular, care ne poartă cu gândul la acei țărani români pe care îi elogiază Rebreanu și Blaga, cinstiți, harnici, isteți, care nu s-au lăsat pradă destinului, stăpânindu-l și, astfel, izbutind în viață. Strămoșii viitorului Patriarh, țărani marginalizați la moșia unui baron pentru nesupunere, muncesc cu mai mult zel și izbutesc cu ajutorul lui Dumnezeu, în credința lor, să-și întemeieze în partea de sus a Mureșului, un mod civilizat de viață cu rosturile ei, să înfrângă valurile vieții. Aceste virtuți le are și nepotul de-al doilea al lui Vasile, care cu învățătura, dar și cu aceeași tenacitate ereditară paternă și maternă prin înrudirea cu Constantin Romanu-Vivu, primind taina botezului în ziua Sf.Prooroc Ilie, nume care îi este desemnat, acesta devenind-i patron și apărător, răzbește în viață împlinind consemnul nașului, ciobanul marginean de la Săliște, Ioan Herța –

aceea de a deveni păstor al sufletelor. Așa răzbate școlile de la Bistrița și Năsăud, seminarul teologic din Sibiu, iar mai apoi Universitatea din Budapesta care îi dă împlinire și care totodată îl călește prin contactul cu efectele regimului dualist de deznaționalizare a naționalităților din imperiu. Toate acestea l-au întărit, nu numai în credință, ci și în implicarea în afirmarea neamului românesc.

Biografia elaborată de Vasile Netea se constituie într-un model de luptă și izbândă românească, într-o perioadă când revizionismul maghiar încerca prin toate mijoacele să rupă Transilvania din trupul României. În Patriarh se întrupau toate acele calități ale unui bun român, tăria în credință și dragoste de Neam și Țară.

Implicat în mișcarea Memorandistă, urcând toate treptele ierarhiei bisericești, membru în Consistoriul Mitropolitan din Sibiu, Episcop de Caransebeș, mitropolit primat, patriarh, iar apoi pe cele de stat, deputat în parlament, regent, președinte al Consiliului de Miniștri, Elie Miron Cristea rămâne până la ultima clipă a vieții deopotrivă un mare teolog și om de stat.

Moartea sa, survenită la 6 martie 1939, în ajunul marii conflagrații mondiale, a îndoliat întreaga suflare românească. Cel care cu un an înainte îi aducea omagiul printr-o carte și urările de bine, în semn de recunoștință îndoliază gazeta „Glasul Mureșului" din 9 martie 1939. Sub genericul Doliul României, fotografiei sale i se alătură cuvintele: „*Vreme de o jumătate de veac Patriarhul Miron Cristea a stat neclintit în slujba lui Dumnezeu și a neamului românesc, fiind unul dintre marii luptători ai Ardealului, și mai apoi unul din spiritele creatoare și conducătoare în țara întregită.*

România pierde prin moartea Patriarhului Miron Cristea un mare conducător și un neîntrecut sfătuitor, iar biserica ortodoxă pe primul ei Patriarh".

Sunt cuvinte izvorâte din dragostea și recunoștința aceluia care l-a cunoscut, stimat și iubit toată viața, - istoricul Vasile Netea.

(1998)

VASILE NETEA – ISTORIC AL MEMORANDULUI

Profund cercetător al istoriei Transilvaniei, Vasile Netea, pe atunci tânăr, refugiat la București în urma ocupației horthyste, într-o comunicare susținută la Institutul de Istorie Națională, în ziua de 27 octombrie 1943, arăta că, „*Două sunt în secolul precedent, din punct de vedere politic, acțiunile hotărâtoare ale istoriei transilvane: Revoluția de la 1848 și Memorandul din 1892. Cea dintâi a ridicat la lumină chipul legendar al lui Avram Iancu – protestul de la 1892 consacra dârzenia de oțel a doctorului Ion Rațiu. Și unul și celălalt reprezentaseră, cu aceeași semeție și cu aceeași înverșunare, intrasingența și idelurile române din Transilvania. Amândurora le-a ieșit însă în cale aceeași umbră ingrată și nimicitoare: Francisc Iosif I…*” Erau cuvinte de glorie românească dar și de durere, rostite la împlinirea unei jumătăți de veac de la marele act de curaj istoric de către cel care purta cu el toată Transilvania, cu munții și câmpiile, satele și orașele, oamenii cu lucrurile și necazurile lor, târâți din nou în robie și flagel după o scurtă perioadă de calm și libertate.

O privire retrospectivă aruncată asupra literaturii istorice în cei 50 de ani scurși de la eveniment îl nemulțumește pe omul de istorie și cultură, Vasile Netea, asumându-și aprecieri pe care urma să le infirme cu propriile sale cercetări. „*Cu toate sutele de articole și evocări ce s-au*

scris în legătură cu exponenții și cu mișcarea memorandistă, articole scrise de cele mai multe ori din simple impulsuri politice sau sentimentale, procesul Memorandului nu și-a găsit încă istoricul care să-i închine, călăuzit de un real spirit critic, monografia așa de imperios necesară".

Un merit aparte în elaborarea lucrării îi revine istoricului și profesorului Constantin C.Giurescu. El este cel care l-a îndemnat pe Vasile Netea la elaborarea primului studiu, *Semicentenarul Memorandului*, apărut în lucrarea *De la Petru Maior la Octavian Goga* (1943), cuprinzând mai multe studii și eseuri privitoare la personalități și evenimente transilvane. Cartea, premiată de Academia Română, constituia o garanție a reușitei pentru profesor, iar pentru student o ambiție în angajarea urmată de un minuțios studiu și cercetare.

În viziunea tânărului cercetător, istoria evenimentului începea cu antecedentele politice din primii ani ai deceniului al optulea, *Memorialul* lui Gh.Barițiu, conferințele naționale ale românilor până la constituirea Comitetului memorandist, căruia îi urmează redactarea și semnificația istorică, momentul vremii, înaintarea memoriului, procesul, ecourile, închisoarea și sfârșitul. Cartea se încheie cu câteva anexe, în bună parte privitoare la delegați, și un registru de nume.

După această apariție, peste istoria Memorandului s-a așternut lunga tăcere, ca peste multe din marile noastre fapte de istorie. Abia în anii din urmă inițiativa istoricilor clujeni prin colecția „Testimonia" au pus în circulație pentru iubitorii de istorie cărțile: *Mișcarea Memorandistă în documente (1885-1887)* de Șerban Polverejan și Nicolae Cordoș, iar apoi *dr.Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor*, o culegere de texte alese, cu studiu, îngrijire, note și comentarii de Ion Iacoș și Valeriu Achim.

În introducerea la prima lucrare găsim și o frumoasă apreciere a cărții lui V.Netea despre care se spune că e „*…singura monografie închinată nemijlocit Memorandului. Lucrare de sinteză, deosebit de informată pentru vremea aceea, Istoria Memorandului… valorifică cu competență, alături de unele documente inedite, întreaga informație cunoscută până atunci*". Reeditarea ei acum, la un secol de la eveniment, ar fi un act și o datorie de justificat respect pentru eveniment și pentru autorul cărții, iar pentru iubitorii de istorie o licărire de adevăr din zbuciumatul trecut al neamului românesc.

(1992)

VASILE NETEA PREMIAT DE ACADEMIA ROMÂNĂ

Coborât de la poalele Călimanilor din comuna Deda, stabilit la Târgu-Mureș unde își definitivează o parte din studii, Vasile Netea predomină cu agerimea minții și robustețea fizică întreaga viață spirituală a acestor locuri, redactând reviste ori colaborând la aproape toate publicațiile deceniului al patrulea și editând un mare număr de cărți. Dornic de cunoaștere și elucidare a unui trecut zbuciumat, încrezător și plin de speranțe își dedică condeiul fixării între coperțile cărților a rezultatelor unor cercetări privitoare la oameni, locuri și fapte românești pe care le-a aprofundat, cunoscut și stăpânit cum nu mulți au putut să o facă, adăugându-le plusul său de judecare și cercetare în stabilirea de adevăruri, frumos și bine.

Acestea vor sta de fapt la baza volumului de studii și evocări istorice ***De la Petru Maior la Octavian Goga***, apărut în prestigioasa Editură, Cugetarea – Georgescu Delafras, în anul 1944, lucrare care va reține atenția distinselor spirite academice ale vremii. Ea înglobează într-o nouă formă de reevaluare, aproape întreaga activitate retrospectivă de până atunci, privită cu durere și speranțe din anii grei ai refugiului. „De la Petru Maior la Octavian Goga" – scria autorul culegerii de studii Vasile Netea - deoarece două momente semnificative limitau un veac de frământări; 1812 – apariția la Buda a ***Istoriei pentru începutul românilor în Dachia***, a lui Petru Maior pe care o apreciază ca o „*treaptă de mare urcuș*" și 1905 – apariția volumului de ***Poezii*** al lui Octavian Goga, „*vifor năpraznic al mâniilor dezlănțuite*". Studiile, remarca Ioan Lupaș, „*se disting prin expunere vioaie, dinamică și printr-o pronunțată notă de originalitate, autorul lor urmărind nu numai scopul de a fi deplin orientat asupra bibliografiei chestiunilor tratate, ci și pe acelea de a examina cu simț critic informațiile cunoscute până acum, rectificând pe cele eronate și aducând adeseori îndreptări și întregiri substanțiale izvorâte din propriile sale cercetări*". Cărții i se conferă premiul Academiei Române pe anul 1944.

Pentru Vasile Netea nici după acest succes nu au venit zile mai bune, din contra, soarta pare să-i fi fost mai crudă. Forumul academic n-a mai putut să-și apere oamenii, el însuși fiind supus unor purificări și dirijări străine de noi

și sarcinile sale. Ani grei de detenție și interdicții întrerup prolifica bibliografie a omului de cultură între anii 1947-1964, cu excepția anului 1957 când publică câteva studii privitoare la viața și activitatea lui George Bariţiu. De fapt preocupările legate de G.Bariţiu o să-i aducă în scurt timp o nouă satisfacție. Monografia ***George Bariţiu, viața și activitatea sa***, apărută la Editura Științifică în anul 1966, îi va aduce al doilea premiu al Academiei Române. Este prima lucrare unitară asupra omului politic, pedagogului, ziaristului, istoriografului ș.a., calități care nu au putut fi redate într-o exegeză, decât de o persoană cu profil asemănător.

Cu toate interdicțiile impuse, Vasile Netea ne-a lăsat o moștenire cu care nu mulți se pot mândri. Peste 40 de cărți, cca.3000 de studii și articole, din care reiese formația sa pluridisciplinară, numeroase conferințe. A fost secretar general de redacție între anii 1967-1982 la cea mai prestigioasă revistă istorică pentru străinătate – „Revue Roumain D'Histoire", unde a publicat multe studii și articole.

Toate acest considerații ne îndreptățesc să credem că, Vasile Netea, într-un stat de drept, putea să ocupe cu onoare un loc în Academia Română. Iar dacă acest lucru nu a fost posibil, ar fi un act de dreptate ca cel puțin acum să i se restabilească meritele acordându-i-se postmortem această cinste.

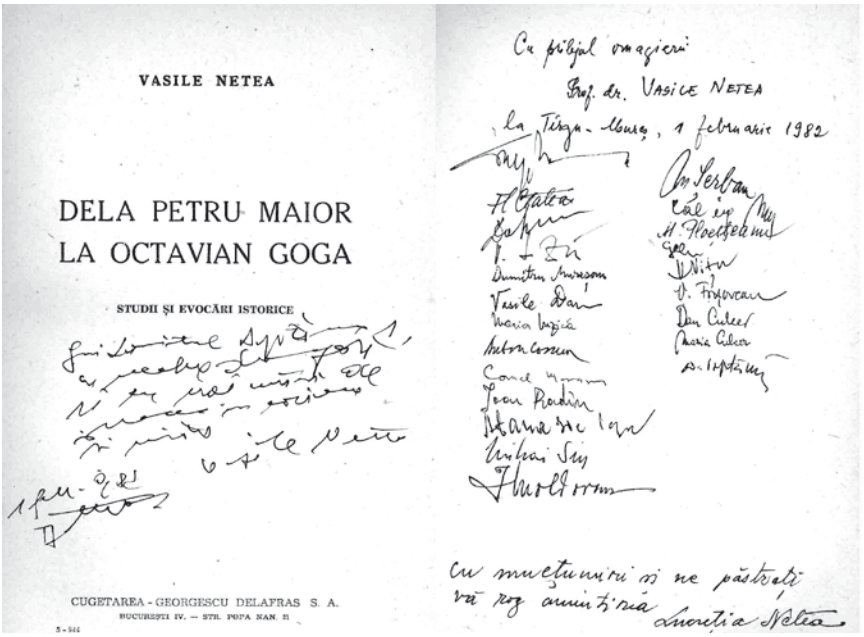
VASILE NETEA

DELA PETRU MAIOR LA OCTAVIAN GOGA

STUDII ŞI EVOCĂRI ISTORICE

CUGETAREA - GEORGESCU DELAFRAS S. A.
BUCUREŞTI IV. — STR. POPA NAN. 21

Cu prilejul omagierii
Prof. dr. VASILE NETEA
la Târgu-Mureș, 1 februarie 1982

Omagierea lui Vasile Netea la Târgu-Mureș (1 februarie 1982)

DESTINUL NEÎNVINS SAU BIRUINȚA PREDESTINULUI

Deseori ne putem întreba, care ar fi fost evoluția firească a unor oameni, dacă în viața lor nu ar fi intervenit evenimente su întâmplări neașteptate sau nedorite? Toți ne-am născut pentru a ne găsi un rost în marea orchestră a trecerii noastre prin scurtul popas al vieții. Valoarea fiecăruia dintre noi se măsoară în gradul de utilitate și aport social. Nimeni nu a putut stabili până acum nici locul și nici timpul apariției și afirmării geniului. Nu avem legi generale care să confirme succesul în viață pe baza bunăstării, tot așa cum nici neajunsurile materiale nu au condus întotdeauna la eșec.

L-am cunoscut îndeaproape pe cărturarul Vasile Netea. Deliberat nu i-am atribuit o profesie pentru a nu știrbi din pluridisciplinaritatea preocupărilor și succeselor sale. El este printre puținele personalități contemporane de formație complexă, tributară unor timpuri și modele apuse. Spiritul său enciclopedic a rămas un specific al secolelor XVIII-XIX, mai dense în personalități cu multiple aprofundări ale cunoașterii. În situația sa, istoricul și filologul fac casă comună într-o frumoasă armonie, preocupări care se completează reciproc. La acestea ar trebui să adăugăm altele conexe: a scris poezie, a cules și interpretat piese folclorice, a inițiat, redactat și condus numeroase reviste, s-a implicat în politică, a fost educator, profesor, animator cultural, biograf etc..., fiecare domeniu constituind o temă aparte de cercetare și elucidare a preocupărilor sale.

Nu mi-a amintit niciodată dacă a moștenit o genealogie și nici nu a încercat să și-o elaboreze. Cred că nu era important acest lucru pentru el, cu toate că vorbea cu venerație despre părinții și străbunii săi. Ei și-au dus viața fericită în vatra liniștită a satului ardelean. De multă carte nu aveau nevoie. Atunci când moșteneau ori înstrăinau un petic de pământ se foloseau de buricul degetului. Cu toate acestea despre unul dintre ei, din veacul trecut, se spune că, deși nu știa să scrie și să citească, rostea din memorie douăsprezece evanghelii. Tatăl său a plecat din familie la oaste, părăsind această lume înainte de a-și vedea odrasla la Școala Normală din Târgu-Mureș.

Am ținut să menționez acest moment biografic deoarece acum se

întâmplă ceva mai puțin obișnuit pentru vârsta sa. Redactează și editează o revistă a elevilor intitulată „Avântul" (1928), număr unic. Era semnalul desprinderii elevului de obligațiile și preocupările școlare cotidiene. Mâhnit, mentorul său, prof.Nicolae Crețu, îl dojenește dar nu cu răutate. Discipolul își depășește mentorul. Din acel moment nimic nu mai poate pune stăpânire pe energiile sale creatoare. Profesând apostolatul dăscălesc în mai mult localități din jurul Târgu-Mureșului și Reghinului, în permanent contact cu cultura urbană, inițiază și colaborează la aproape toate publicațiile vremii. Menționăm între acestea „Astra" (Târgu-Mureș, 1928-1929), „Mureșul cultural" (1929), „Gazeta Mureșului" (1932-1933), „Glasul Mureșului" (1924-1937), „Jar și sloavă", „Clipa", „Glasul șomerilor", „Progres și cultură" ș.a. Stăpân pe alese cunoștințe dobândite în anii de școală și mai ales de studiu, Vasile Netea nu se limitează la colaborările din presa mureșeană., Marile teme abordate în scrisul său îl propulsează în publicista națională. Publică frecvent la „Patria" (Cluj), „Națiune Română", „Tribuna" (1938-1940) și „România nouă" (1940-1941) din Sibiu, „Vremea" (1941-1944), „Ardealul" (1942-1945), „Universul" (1944-1947), „Voința Transilvaniei" (1944), „Tribuna Transilvaniei" (1944-1946) la București, acestea din urmă nefiind altceva decât strigătul de durere al anilor de refugiu urmare a Diktatului de la Viena și efortul pentru readucerea Transilvaniei ocupate între granițele istorice firești.

Un prim bilanț al cărților sale apărute până în anul 1947, an de cotitură în viața lui Vasile Netea, când destinul său este frânt de urmările regimului totalitar comunist, se cifrează la 29 de volume, cărți și peste 2000 de studii și articole. Declinul său începe odată cu procesul țărăniștilor când tânărul intelectual (avea 35 de ani) se înscrie ca martor voluntar al apărării acestora. Din relatările profesorului am aflat de pledoaria sa pentru cauza lui Iuliu Maniu. După zece minute de discurs, timp în care nu a reușit să elucideze nici cel puțin contribuția „incriminatului" la Marea Unire din 1918, a fost scos cu brutalitate din sală. A doua zi cotidianul „România liberă" consemna intervenția ca o expresie a libertăților democratice de exprimare a „*profesorului cu mutra sa de boxeur*".

Au urmat ani grei, urmările, privare de drepturi și detenție. Din anul 1948 până în anul 1964 publicistul a fost oprit de a tipări o singură carte. Scrie trei studii mai puțin semnificative despre activitatea lingvistică și corespondența lui George Barițiu, iar mai apoi alcătuiește antologia de **Articole literare** a acestuia, pe care o și prefațează. Aceasta este activitatea sa publicistică din 1957, răgaz intelectual între două detenții.

Revine în actualitatea științifică și publicistică în anul 1964, când este eliberat din închisoare. Înzestrat cu o mare putere de muncă intelectuală,

reînnoadă firul întrerupt al cercetări, adăugând până la sfârșitul vieții sale „Bibliotecii – Vasile Netea” încă 20 de volume.

A rămas atașat ideilor liberale pe care le-a servit chiar și în condițiile privării de libertate de exprimare și gândire. Ne-a lăsat o monografie despre C.A.Rosetti (1970), părintele liberalismului radical românesc, participant la revoluția din 1848, luptător pentru independență, întemeietor de instituții economice și culturale, alte lucrări despre personalități politice care au agreat și servit politica liberală românească printre care se numără și Take Ionescu și Nicolae Titulescu.

Întreaga sa operă istorică, indiferent de perioada în care a fost scrisă, este tributară ideilor sale liberale, cărora le-a rămas credincios până când a închis ochii la 6 martie 1989. Oare cum ar fi privit evenimentele din Decembrie, care ar fi fost locul său în noua mișcare de idei politice și a libertăților democratice, care ar fi fost volumele din „Biblioteca – Vasile Netea” (între 35 și 50 de ani) nepublicate în cei 16 ani de deplinătate intelectuală? Este greu de a găsi un răspuns. Un singur lucru este cert! Am avea astăzi multă informație privitoare la istoria României, a mișcării politice liberale și, nu în ultimul rând, un om de acțiune fără egal.

(1997)

Întâlnire cu cititorii la Târnăveni

MONUMENTUL „LATINITĂȚII” DIN TÂRGU-MUREȘ

De grupul statuar din bronz, înfățișând lupoaica alăptând doi copii, Romulus și Remus, fii ai lui Marte și ai Rheei Silvia, aruncați în Tibru din porunca asprului Amulius, se leagă originea legendară a Romei, a caracterului etern al cetății. El rămâne ca un simbol sacru al eternității, motiv pentru care era adesea redat pe pietre funerare ori pe sarcofage. O asemenea piatră funerară, din timpul ocupației romane în Dacia, a fost descoperită la Brâncovenești, pe care, mâini dibace au redat sculptural motivul perenității romane în simbioză cu populația autohtonă.

Originea romană a poporului român a prins rădăcini adânci în conștiința poporului nostru. Cronicarul afirma că, românii câți sînt… de la Rîm se trag, iar Eminescu compara Blajul – capitala latinității românești, cu Mica Romă. Alături de „Columnă”, „Lupoaica cu Romulus și Remus” rămâne pentru noi simbol al eternității originii romane, al nobleței poporului român. Nu întâmplător, în momentele de bună înțelegere, prietenie și apropiere, Roma a donat cópii după „Lupoaica” de pe Capitoliu unor orașe românești, între care București (1906), Timișoara și Cluj.

După memorabilul act de la 1 Decembrie 1918, administrația locală târgumureșeană, având în frunte pe unul din membrii Consiliului Dirigent, iscusitul edil dr.Emil Dandea, primar al orașului, pune și aici problema amplasării unor monumente reprezentative. Așa se explică dezvelirea în 1924 a monumentului „Ostașul Român”, pentru ca numai cu un an mai târziu să fie inaugurat monumentul „Latinității”, făcându-se demersurile pentru statuia ecvestră – „Avram Iancu”. Nobila misiune de elaborare a monumentului

„Latinității" este încredințată cunoscutului sculptor Ioan Schmidt Faur, autorul a încă două lucrări, „Ostașul Român" și a bustului lui Alexandru Papiu Ilarian. El a recurs la o copie după grupul statuar din București, proiectând un soclu somptuos care urma să dea statuii echilibru și încadrare în peisajul arhitectural din parcul situat în fața Primăriei (azi Prefectura). Execuția soclului i-a revenit inginerului E.Metz. Pe el era așezat grupul statuar, monumentul ridicându-se astfel la 3,30 m înălțime. Pe soclu erau gravate cuvintele: „LATINITĂȚII – ORAȘUL TÎRGU-MUREȘ – 1924".

Dezvelirea monumentului a avut loc în ziua de 10/23 mai 1924. La solemnitate a participat și primarul orașului dr.Emil Dandea care a rostit o alocuțiune, în care se arăta că acesta „*simbolizează conștiința latinității noastre care a contribuit mult la conservarea, păstrarea conștiinței naționale a poporului român și, prin urmare, la realizarea idealului nostru milenar… Dacă poporul român a avut până la Marea Unire conștiința latinității sale, cu atât mai mult ne însuflețește astăzi trecutul nostru… Și cum în trecut simbolul lupoaicei alăptând pe Romulus și Remus ne îmbărbăta în suferințe, amintindu-ne dreptatea cauzei noastre și originea noastră nobilă, - acum tot amintindu-ne această origine și calitățile neamului – acest simbol de bronz al latinității noastre va fi în ochii fiecărui cetățean și simbolul puterii conștiente a neamului românesc, care a reintegrat Dacia, veche provincie a strămoșilor săi, o administrează cu generozitate, dreptate și totodată cu demnitate…*" („Orașul", 1924).

Monumentul „Latinității" a străjuit piața și Primăria orașului până în preajma tragicului eveniment din septembrie 1940, când a urmat calea refugiului alături de făuritorii lui. A fost încredințat orașului Turda în custodie, până când va fi trecut valul ocupației vremelnice, unde a fost redezvelit și unde a rămas până acum câțiva ani, fiind redat și reîmpământenit la Târgu-Mureș, cu onorurile care i se cuveneau.

(1991)

V. NOTE DE LECTURĂ

CINCI MILENII DE ISTORIE A TRANSILVANIEI

Asupra istoriei Transilvaniei încă nu dispunem de o exegeză românească corespunătoare și completă, care să dea răspunsuri pertinente atâtor întrebări și dispute, de cele mai multe ori controversate și neprincipiale, pe care și le pun cei interesați. Cu toate acestea, contribuțiile unor istorici ardeleni, între care P.Maior, Gh.Șincai, Al.Papiu Ilarian, I.V.Rusu, George Bariț, Ioan Lupaș, V.Jinga, V.Netea, Șt.Pascu ș.a. nu sunt de neglijat. Câteva dintre ele sunt generale, iar cele mai multe privesc o anume perioadă istorică sau tematică. Elaborarea unei asemenea lucrări în timpurile predecembriste nici nu era posibilă, deoarece în mintea unor politicieni totalitariști, tratarea istorică separată a unei provincii românești, ar fi putut aduce prejudicii unității și integrității statale a poporului român. Acest lucru nu i-a împiedicat pe alți istorici străini de a o face în deplinătatea surselor documentare și informative, care să le serveacă interesele.

Această lipsă caută să o suplinească, acum, Pr.prof.Anton Mosin, pasionat cercetător al istoriei, care ne pune la dispoziție un masiv volum (566 p.), din partea întâi a unei sinteze pivind Istoria Transilvaniei, cuprinzând *Fundamentele drepturilor românești în Transilvania* (3000 î.Ch. – 271 d.Ch.), lucrare apărută în regia autorului. În final ea va cuprinde 4 volume, partea a doua (2 vol.), constând în *Apărarea drepturilor românești în Transilvania* (1300, până în zilele noastre), urmând a fi elaborată integral până în anul 2000.

Lucrarea este de o factură aparte. Ea are la bază sinteza a 3000 de titluri de lucrări a peste 250 de autori, altele cca.2000 fiind citate în subsolul paginilor. Aproape de neconceput o asemenea cuprindere și sistematizare în memoria umană, a unei cantități atât de mari de informații, decât cu ajutorul computerului. Rigurozitatea volumului constă în selecția acelor argumente incontestabile ale cercetării istorice de până acum. Pentru siguranța datelor este urmărită viața materială și spirituală a autohtonilor Transilvaniei de la anul 3000 î.Ch., în diferite perioade ale istoriei, ante-tracică (mediteraneeni), tracică, dacică și romană, acordând un larg spațiu creștinării Daciei, proces care este continuat dincolo de limitele datate ale volumului, retragerea aureliană (271 d.Ch.).

Pentru a dovedi continuitatea strămoșilor noștri pe teritoriul Transilvaniei, Anton Moisin îmbină fericit sintezele istorice cu cele documentare (arheologice), apelând la domenii interdisciplinare, ca cele de ordin etnografic, lingvistic, numismatic, epigrafic, literar și religios, pentru găsirea celor mai potrivite argumente.

Acest prim volum din Istoria Transilvaniei este o zidire incitantă, având la bază selecția celor mai valoroase și rezistente idei, care stârnesc interesul cititorului pentru cunoaștere, oferind pe lângă sintezele istorice și documentare, un imens material bibliografic selectat și acesta cu rigurozitate, indispensabil celor care doresc o aprofundare a obiectului de studiu.

(1997)

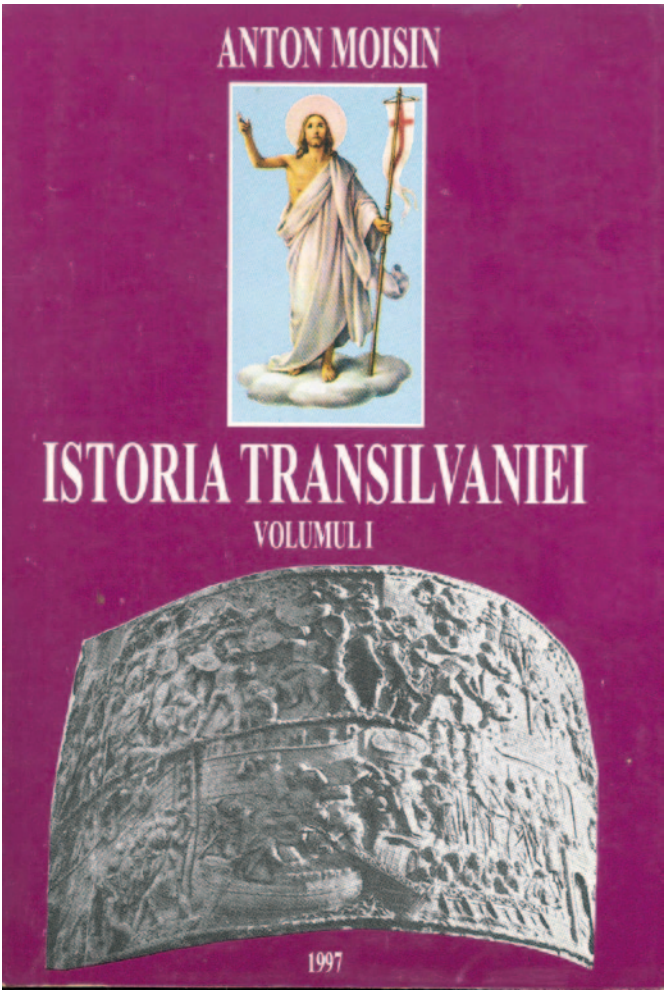

PRIMA EXEGEZĂ A REVOLUȚIEI LUI HOREA

Pe bună dreptate, istoricul Nicolae Densușianu poate fi considerat primul mare exeget al evenimentelor de acum 200 de ani. Cartea sa *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784-1785,* scrisă pe baza documentelor oficiale, devenită astăzi o raritate bibliofilă, a apărut cu prilejul centenarului evenimentelor. Lucrarea rămâne prima sinteză obiectivă și singura de aceste proporții până la reluarea acestui subiect de către acad.David Prodan.

Personalitate științifică, cu dotare intelectuală rar întâlnită, Nicolae Densușianu primește însărcinarea Academiei Române, încă din anul 1878, pentru a face cercetări în bibliotecile și arhivele din Transilvania și Ungaria, misiune care a durat 15 luni. Obiectivul principal al cercetării a fost depistarea și identificarea de documente privind „Revoluția lui Horea", asupra căreia ne-a rămas celebrul *Raport* înaintat Academiei Române. Rezultă din acesta că a cercetat fondurile de cărți și manuscrise din 12 biblioteci și 16 arhive din care semnalează 785 de documente importante pentru elucidarea sângeroaselor evenimente. O parte le folosește în lucrarea sa, altele fiind reluate, după notele lui, la aproape 100 de ani, de academicianul David Prodan.

Între localitățile investigate se număra și orașul Târgu-Mureș care, prin instituțiile sale, la acea vreme, se prezenta ca o localitate cu importante resurse documentare. Două instituții sunt cuprinse în obiectivul său de cercetare. În primul rând Biblioteca contelui Teleki (care se ridica și își constituia colecțiile chiar în anii acelor frământări), ctitorul său, pe atunci cancelar al Transilvaniei, fiind o personalitate cu certe implicații în starea de fapt. Din colecțiile lui, N.Densușianu menționează șase documente-manuscrise, din care, patru cu referiri la căpeteniile răsculaților și două petițiuni ale nobililor (una din ele fiind un concept al baronului Bornemisza).

Cealaltă instituție era biblioteca Colegiului Reformat, de unde profesorul Iosif Koncz îi servește o mulțime de date interesante cu privire la revoluție, aparținând lui Iosif Benkő, Ion Gyöngyösi și Iosif Mátyás, unele dintre ele scrise în timpul când căpeteniile răsculaților erau în detențiune la Alba Iulia.

Toate aceste documente îi servesc istoricului drept surse pentru a arunca mai multă lumină asupra unui moment istoric important și de

a respinge modul unilateral de tratare a acestuia de către istoricii străini ca și tratările neveridice și „*chiar epitetele nedemne adresate națiunii române*”. Elucidare necesară la acea vreme, când drepturile politice și sociale ale românilor sunt din nou suprimate și când valul protestelor se intensifică, culminând cu mișcarea memorandistă.

În „*căutarea și expunerea adevărului*” de care este călăuzit, în elaborarea lucrării, N.Densușianu vine cu o serie întreagă de argumente istorice privind suferințele națiunii române, ale poporului român, începând din sec. al XIII-lea și până la revoluție, folosindu-se apoi de materialul adunat despre evenimentul propriu-zis.

În raportul lui G.Barițiu privind cartea lui N.Densușianu, premiată de Academia Română, se arăta că „*...opulu d-lui Densușianu nici de cum nu poate fi considerat ca o scriere de ocaziune și efemeră, precum li s-a părut unor oameni, ci autorul ei a simțit de mai mulți ani trebuința de a revărsa lumină peste un episod foarte important din istoria mai nouă a suferințelor poporului românesc*”.

(1984)

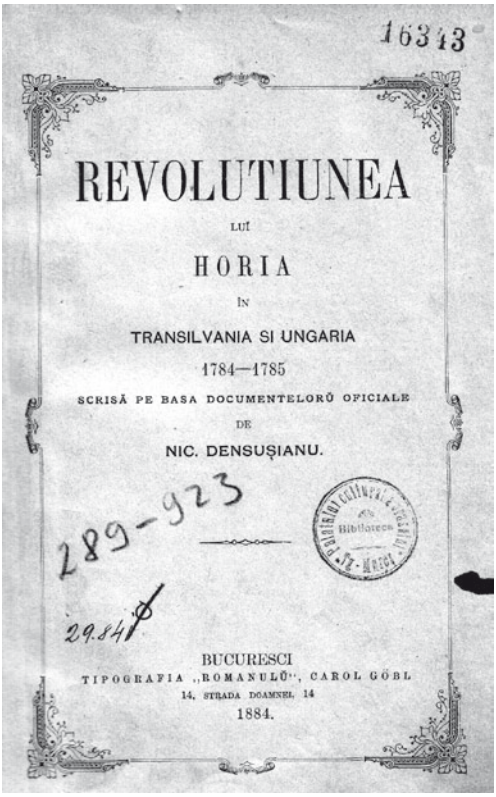
16343

REVOLUTIUNEA

LUĬ

HORIA

IN

TRANSILVANIA SI UNGARIA

1784—1785

SCRISĂ PE BASA DOCUMENTELORŬ OFICIALE

DE

NIC. DENSUȘIANU.

289-923

29.84

BUCURESCI

TIPOGRAFIA „ROMANULŬ", CAROL GÖBL

14, STRADA DOAMNEI, 14

1884.

MEMORIILE LUI IOAN OROS ALIAS RUSU

„*Cu anevoie iaste a nu grăi adevărul*". Sunt cuvintele cu care cărturarul iluminist Petru Maior deschide marea carte a neamului românesc, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (Buda, 1812). Ele instaurează spiritul polemic, virulent față de toți cei care în mod voit și tendențios au denaturat adevărul cu privire la istoria românilor. Asemeni precursorului său, Ioan Oros alias Rusu, derulând firul evnimentelor secolului al XIX-lea, de la revoluția din 1848 din Transilvania până la dualism, pornește cu crezul obiectivității istoriei care trebuie să fie „*oglinda trecutului, oglinda adevărului, oglinda faptelor împlinite" înfierând pe aceia care „neputându-se dezbrăca de patima urii ce nutresc în sufletele lor negre față de alte naționalități au falsificat adevărul*".

Ioan Oros alias Rusu, fiu al ținuturilor mureșene, s-a născut în localitatea Vidrasău, în același an cu Avram Iancu, de care îl apropie aceeași formație juridică, dorința de a-și vedea națiunea descătușată de îngrădirile sociale și naționale impuse de autoritățile străine în propriile sale granițe istorice.

Prodigioasa sa activitate politică și revoluționară este cuprinsă în *Memoriile* scrise din dorința de a fi „*cunoscute de posteritate*", dorință care se împlinește abia după aproape 90 de ani de la elaborarea lor, prin grija binecunoscutului de acum istoric mureșean Ioan Ranca, prin volumul de *Documente privitoare la Avram Iancu* (în colaborare cu Valeriu Nițu), numeroase studii și comunicări de istorie.

Fără Memoriile lui Ioan Oros alias Rusu am fi mai săraci în deslușirea atâtor evenimente istorice privitoare la Revoluția din 1848/1849 din Transilvania și a urmărilor acesteia. Unele date cu menționarea autorului au fost folosite mai mult ca elemente de istorie locală, de către istoricii Aurel Filimon și Traian Popa, au fost menționate de Silviu Dragomir, iar în zilele noastre, de către Ion Chiorean, Ioan Ranca și, mai ales, de istoricul Vasile Netea care își exprima regretul că ele nu sunt încă puse „*în adevărata lor lumină*" și nu sunt integrate în „*bogata memorialistică a secolului al XIX-lea*".

Ioan Oros alias Rusu ne-a lăsat pagini nemuritoare privitoare

la entuziasmul tinerilor cancelişti români din Târgu-Mureș, ne oferă o primă enumerare a lor, relatări despre întâlnirile din „cartelul" lui Avram Iancu din strada Olarilor, pregătirea adunărilor de la Blaj, arestarea lui Florian Micaș pentru agitație revoluționară, întâlnirea cu autorul *Cântării României,* Alecu Russo la închisoare din Cluj și intervențiile sale pentru eliberarea scriitorului, împrejurările tragice ale răpunerii prefectului Alexandru Bătrâneanu, a tribunilor Vasile Simonis din Sărmașu de Câmpie, Vasile Pop din Nazna și Petru Bonta din Săușa. Pagini întregi sunt consacrate campaniei militare revoluționare din nord-vest, de la Glodeni și Voivodeni, Reghin, la Gherla, Dej, Someșeni Cluj, Sărățel și Prundul Bârgăului, până în Bucovina.

În anii restaurării regimului liberal (1861-1867) Ioan Oros alias Rusu se găsește între fruntașii politici români care în Dieta de la Sibiu (1863/1864) luptă pentru afirmarea naționalității române.

Memoriile lui Ioan Oros alias Rusu apar printre ultimele de acest fel privitoare la Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, pe care a servit-o cu gândirea sa politică și cu arma. Ele au fost elaborate în cunoștință de vastul material memorialistic și istoric de acest fel aparținând lui Alexandru Papiu Ilarian, George Barițiu, Alex.Stoica Șuluțiu, Simion Balint, Axente Sever, I.Ciurileanu, Mihai Andreica, Aron Densușianu, Iosif Sterca Suluțiu, ori mureșenii Vasile Moldovan, Isaia Moldovan și Maria Suțu, de mulți fiind apropiat și cărora li se alătură în deslușirea adevărului istoric.

Editarea Memoriilor lui Ioan Oros alias Rusu în regia Direcției Generale a Arhivelor Statului, de către Ioan Ranca (îngrijirea textului și prefața), deschide noi orizonturi atât cititorului avizat cât și cercetătorului istoric. Notele și glosarul de termeni ieșiți din uz alcătuit de Timotei A.Enăchescu facilitează studiul și lectura, iar ilustrația grafică reprezentând imagini târgumureșene de epocă realizată de Horea Remus Epure dă deplinătate estetică și informativă volumului.

(1989)

ROMÂNII DIN SCAUNELE SECUIEȘTI

Cu privire la trecutul românilor din secuime, istoriografia noastră rămâne încă destul de săracă. Această situație nu poate fi explicată decât prin lipsa izvoarelor, situație care rezultă din „starea" românilor excluși dintre națiunile recepte ale Transilvaniei și care din stăpâni în vatra de formare, devin stăpâniți. Acele surse informative, puține la număr, privesc argumentarea superiorității numerice a românilor, nu pentru a obține avantaje, ci pentru recunoașterea îndreptățitei egalități cu celelalte națiuni (sași, unguri și secui). Acestor scopuri le-au servit conscripțiile cu caracter confesional-demografic făcute de episcopii Ioan Inocențiu Micu (1733) și Petru Pavel Aron (1750), generalul Bucow (1762), Dosa (1805), ele fiind în consens, în cele mai multe cazuri, cu cele oficiale, fie pe bază de conscripții cum este cea din timpul Sancțiunii Programatice (1722-1727), fie recensămintele din anii 1785 și 1857. Toate rămân veritabile documente, pentru timpul în care au fost elaborate, asupra populației statornice românești, pentru localități în care în zilele noastre nu se mai vorbește românește, învingând timpul și vitregia vremurilor și perpetuându-se în cele mai mult cazuri onomastica românească, inscripțiile de pe pietrele funerare, ori bisericuțele de lemn părăsite de credincioși. Dispariția populației românești rămâne și astăzi învăluită în mister. Acestei probleme își consacră eforturile istoricul Ioan Ranca, prin studierea antroponimelor din conscripții, rezultatele sale fiind expuse în primele două volume dintr-o serie de trei. *Românii din scaunele secuiești*, primul fiind consacrat scaunului Mureș (1699-1821), cel de-al doilea scaunului Ciuc, Giurgeu, Casin (1567-1850), urmând a încheia cu scaunul Odorhei.

Studierea antroponimelor pretinde o cercetare mai complexă și mai aparte. Ea presupune temeinice cunoștințe de specialitate, comparații ale datelor provenite din surse istorice cu cele de pe teren, precum și realizarea de conexiuni între ele, care să ne permită a emite judecăți de valoare în spiritul adevărului. Scopul acestora este acela de a dovedi, prin argumente sigure, existența și continuitatea populației românești în acele zone ale țării în care românitatea este mult disputată și controversată. Cunoașterea acestui fenomen are în vedere condițiile organizării teritorial-administrative și politice a secuilor din Transilvania precum și instituțiile de exercitare a ordinii. Astfel, documentele de arhivă, fie contracte de

vânzare-cumpărare a pământului fie de autoritate, care angajează un mare număr de persoane cu implicații și responsabilități, conscripții, urbarii, lustre, conscrieri, tabele de impunere, însemnări din cărți vechi, în cele mai multe cazuri, sunt conduse în limba oficială (latina medievală) iar mai târziu în maghiară. Antroponimele și toponimele, în cele mai mult cazuri, au fost traduse sau scrise în grafie maghiară, încât astăzi ne vine destul de greu să restabilim etnia celor menționați în documete.

O lucrare de o asemenea problematică și dimensiuni nu putea fi elaborată decât de un experimentat cercetător al arhivelor. Ioan Ranca are practica celor aproape 30 de ani în arhivele mureșene, stăpânind, pe lângă cunoștințele de specialitate arhivistică, pe cele de ordin lingvistic, onomastic, toponimic, antroponimic, epigrafic, paleografic, etnografic și relațiile lor cu istoria, literatura și cultura. Nu întâmplător descrierile sale (168 de localități) se constituie în adevărate fișe monografice, având ca pornire primele atestări documentare, continuând cu evoluția demografică, note privitoare la naționalitatea și religia populației, iar apoi antroponimele românești pe care încearcă să le argumenteze nu prin deciziile sale, ci prin deducția lectorului avizat.

Pentru obiectivitate, autorul folosește numeroase surse de istoriografie maghiare incontestabile, cum sunt: descrierile lui Benkő Károly, colecțiile de documente ale lui Szabó Károly și Szádeczki Lajos, studiile lui Domokos Pál Péter, Szabó T.Attila, Gyémánt Ládislau, Al.Pál Antal. Lor li se alătură cunoscutele studii și volume de documente românești mai recente ca acelea ale lui Traian Popa, Nicolae Sulică, David Prodan, I.I.Rusu, T.Chindea, Liviu Moldovan ș.a.

Valoarea volumelor este sporită și de materialul bibliografic semnalat, de substanțiala introducere privitoare la organizarea politică și admistrativă a secuilor, glosar, facsimil, precum și un indice de antroponime la sfârșitul fiecărui volum.

Cu aceste cărți Ioan Ranca își încheie lunga carieră arhivistică, o lucrare științifică și totodată de largă referință, fără precedent în literatura de specialitate, indispensabilă tuturor acelora care vor recurge la întocmirea monografiilor localităților din această zonă. Ele se constituie într-o incontestabilă sursă de argumentare a „romanității siculice", a permanenței și perenității românești, domeniu atât de puțin cunoscut și elucidat al istoriografiei noastre.

(1997)

PRIMA CARTE DESPRE TIPOGRAFIILE ROMÂNEȘTI

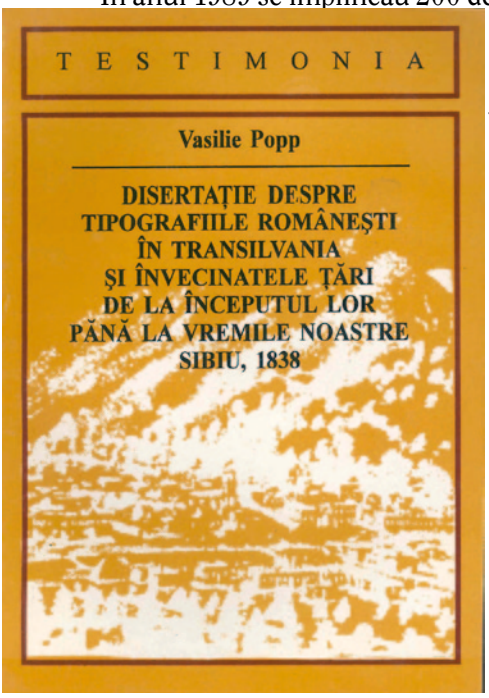

În anul 1989 se împlineau 200 de ani de la nașterea eminentului om de știință ardelean Vasile Popp. Moment pe deplin justificat pentru a fi aniversat aici la Târgu-Mureș, cu atât mai mult cu cât cărturarul își avea originile din acest județ, care l-a dat pe Petru Maior și pe Gheorghe Șincai, localitate învecinată cu ale acestora – Chimitelnic (Cipăieni, jud. Mureș), o frumoasă așezare din Câmpia Transilvaniei. Elanul nostru a fost întrerupt pentru un moment, deoarece această personalitate nu figura în nici un calendar oficial de aniversări și, în consecință, nu se permitea marcarea ei. Cu toate acestea, în urma multor insistențe, am găsit înțelegere și am organizat un simpozion de ținută, pe măsura așteptărilor.

Este ciudat câtă tăcere s-a așternut în decursul timpului asupra acestui mare ostenitor într-ale spiritului, situat la granița dintre două mari curente culturale, luminismul și romantismul! Aveam în vedere faptul că lui Vasile Popp îi datorăm lucrări de pionierat în domeniul medicinei (balneologiei), folcloristicii, bibliologiei și publicisticii. A fost contemporan cu Timotei Cipariu și George Barițiu și cu mulți alții din generația lor, a avut mulți prieteni și colaboratori.

Descendent din familie de preot, după școlile din satul natal, Târgu-Mureș și Cluj, a plecat la Viena pentru definitivarea studiilor în domeniul filosofiei și medicinei, unde, pe lângă cursuri, datorită inteligenței sale, a fost primit la Curtea imperială, petrecându-și anii de

studenție în anturajul Crăescului prinț și Arhiduce Maximilian, fratele lui Ferdinand Carol del Este, pentru a-l deprinde cu limba română, vorbită în imperiu, despre care scria mai târziu că „*limba românească așa din fundament o au învățat, cât cu dreptul intră cei mai de frunte filologi acești limbii să poate număra*”.

Doctor în filosofie și medicină, ajunge medic la Brașov (1818), după care, la invitația lui Gh.Asachi, pleacă la Iași (1820) ca director al Seminarului din Socola pentru scurt timp. Revine la Brașov, după care se stabilește ca medic la Zlatna (1820), unde se stinge din viață la 6 martie 1842.

Dacă până azi opera savantului Vasile Popp a rămas în bună parte necunoscută, nefiind reeditată decât cu unele mici excepții, după o lungă tăcere apar exegeze care încearcă punerea în valoare a scrierilor și vieții sale, între acestea numărându-se cele ale lui Ion Mușlea, Ioachim Crăciun, Nicolae Laszlo, Sextil Rusu, Theodor Ludu, Barbu Thodorescu, ale mureșenilor Nicolae Sulica, Vasile Netea și, mai recent, Grigore Ploeșteanu, aprecieri care se completează reciproc cu mențiunile de ordin filologic din exegezele literare ale lui N.Iorga, George Călinescu și Dimitrie Popovici. Tocmai pentru acest fapt, restituirea de către soții Eva Mârza și Iacob Mârza, în prestigioasa colecție *Testimonia*, a uneia dintre cele mai izbutite lucrări ale lui Vasile Popp, *Disertație despre tipografiile românești din Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până în vremile noastre*, apărută la Sibiu, în anul 1838 (Cluj-Napoca, Ed.Dacia 1995), mi se pare un eveniment editorial așteptat și justificat. Studiul introductiv și notele sunt rezultatul unor îndelungate cercetări, care întregesc informațiile privitoare la viața și activitatea lui Vasile Popp, precum și cele privitoare la lucrare, îngrijitorii ediției având la dispoziție un bogat material din biblioteci și arhive, edit și inedit, între care manuscrisul original și notele lucrării primei ediții a lui Klozius.

De fapt, prin *Disertație*..., Vasile Popp, la vremea lui, nu făcea altceva decât elaborarea unei lucrări de sinteză și referință care, la alte popoare din această zonă, exista cu o sută de ani înainte. În concepția autorului, lucrarea trebuia să servească un plus de cunoștințe celor care plecau în străinătate și purtau cu acest prilej, în diferite anturaje, discuții pe probleme de cultură, „*deoarece* – concluziona autorul – *istoria, gheografia patrii precum și istoria literaturii naționale trebuie învățate, pentru că nu-i mai mare rușine, decât într-o soțietate de bărbați învățați, numai despre istoria și literatura altor nații a vorbi și despre a sa nu știi nimic*.”. Limba unei națiuni este o condiție a existenței sale deoarece, scria Vasile Popp, „*o nație nu se poate firește osăbi prin munți înalți, râuri mari sau alte hotare politicheşti, că numai acolo încetează a fi o nație, unde*

încetă limba care o unește."

În spiritul acestor idei, timp de 20 de ani, adună materiale privitoare la istoria tiparului din Transilvania, Țările Române și vecine, identificând o bogată literatură românească și numeroase centre tipografice. Bun observator privind extinderea tiparului în general și în special prin învecinare, leagănul său la români este localizat în Transilvania, la Brașov, de unde se extinde la Orăștie, Alba-Iulia, Sibiu, Cluj și Blaj. La puțin timp după apariție, acesta pătrunde și găsește biruință în Țara Românească, remarcându-se prin vechime, cantitatea și calitatea traducerilor și prelucrărilor, în centrele Govora, Târgoviște, București, Snagov, Buzău și Râmnic, iar apoi în Moldova la Iași și Neamț. Nu sunt omise nici tipăriturile românești apărute pe atunci în Rusia (Uniev, Movilov, Petersburg și Chișinău), Ungaria (Sâmbăta Mare – azi în Slovacia, Buda), Austria (Viena), Bucovina (Rădăuți și Cernăuți). Toate aceste centre sunt prezentate cu istoricul tipografiei și producția lor în raport cu informația deținută la acea vreme.

Pe bună dreptate *Disertația*... lui Vasile Popp poate fi considerată, astăzi, premergătoare inegalabilei *Bibliografii Românești vechi. 1508-1830*. Tom 1-4, elaborată de Academia Română, iar autorul, precursor al eruditilor bibliografi Ioan Bianu și Nerva Hodoș, ardeleni și ei, în marele forum academic, continuatori ai unor preocupări ardelene având ca mentor pe Timotei Cipariu, care alătură primei lucrări de acest fel, alta, *Crestomație sau analecte literare* (Blaj, 1858), activitate continuată de D.Iarcu în *Analele bibliografice române* (București, 1865) și în final, continuatorul operei naționale, bibliograf și teoretician alături de ceilalți doi realizatori – Dan Simonescu.

Cu toate perfecțiunile stadiului actual al lucrării, dar și cu multe imperfecțiuni, *Bibliografia Românească Veche* ar trebui să constituie preocuparea esențială a științei bibliografice românești, având în vedere numeroasele descoperiri și completări semnalate de la apariția ultimului volum până în zilele noastre, între care cea mai valoroasă o apreciem lucrarea Danielei Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche* (Târgoviște, 1973), lucrare excelentă, dar depășită de timp și în discordanță artistică și științifică cu volumele anterioare. Avem tot interesul ca și în urmă cu aproape două secole, să punem în circuitul informativ, la nivelul și rezultatele cercetării actuale, tot ce avem mai valoros în cultura veche tipărită. Vecinii noștri au realizat acest lucru mai de demult. Soții Eva și Iacob Mârza ne oferă un model de valorificare, demn pentru a fi luat în seamă în preocupările de viitor, raportat la condițiile actuale de completare și înregistrare a acestui valoros etalon al culturii.

(1995)

O ISTORIE A FORMĂRII INTELECTUALITĂȚII ROMÂNEȘTI

Studiul formării elitelor intelectuale este o preocupare de dată mai recentă a istoricilor români. Popoarele din vestul Europei au făcut mai devreme acest lucru. Cercetările lor au servit ca model istoricilor maghiari din Transilvania, disciplină de interes prioritar într-un spațiu mult controversat în problema pătrunderii culturii și civilizației, mult îngreunată de inegalitatea stărilor sociale, a îngrădirilor etnice și religioase. Astfel de cercetări au fost elaborat de istoricii târgumureșeni Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban* (Studenți peregrini transilvăneni în Evul Mediu), 1184-1520 (Kriterion, 1979, 1992) și Szabó Miklos și Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása korai új korban* (Studenți peregrini transilvăneni în epoca modernă timpurie), 1521-1700 (Szeged, 1992). La un studiu atent al celei din urmă, din cei 2854 de tineri studenți cuprinși abia pot fi identificați un număr de șase ca fiind de origine română, Gheorghe Bona, Gheorghe Buitul, Gabriel Ivuly, Mihail Halici, Matei Talabă și Valentin Greniceruș. Exodul românilor în universitățile europene începe odată cu Unirea religioasă de la 1700 și se amplifică în urma celebrului memoriu *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae* și a celor următoare. Semnificative în acest sens sunt studiile istoricului Remus Câmpean, *Intelectualitatea română din Transilvania în secolul al XVIII-lea și Formarea elitelor românești în secolul al XVIII-lea.*

Alăturându-se școlii istorice clujene și târgumureșene în studiul formării elitelor intelectuale, Cornel Sigmirean își stabilește ca dizertație pentru obținerea titlului de doctor în științe istorice cercetarea acestui fenomen pe o perioadă când importanța domeniului este hotărâtoare pentru deplinătatea bazelor moderne ale Transilvaniei, mai ales în relațiile cu Țara. *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă* (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000), lucrare de mari dimensiuni (807 p.), elaborată în timp îndelungat, este rezultatul unor minuțioase cercetări a numeroase fonduri arhivistice românești și străine precum și a lucrărilor edite pe această temă.

Cornel Sigmirean își limitează cercetarea la perioada dintre anii 1867-1919, dualistă, deosebit de dinamică în hotărârea intelectualilor de asumare a responsabilității asupra destinelor românilor din Transilvania.

Relațiile acelor timpuri, fie politice, culturale, fie de altă natură se succedau în favoarea inevitabilei Uniri. Instituirea Asociațiunii pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA), înființarea Academiei Române, ampla mișcare Memorandistă, contracararea legilor Apony și a efectelor Episcopiei greco-catolice la Hajdu-Dorog, modul de acționare în Războiul mondial iar apoi pregătirea Marii Uniri necesită idei emanate din spiritul luminat. Inițiativele pregătirii lor intelectuale au aparținut părinților din toate mediile sociale și tinerilor care au luat drumurile atâtor universități și instituții de învățământ superior din Europa. Cu certitudine putem afirma că aceasta este perioada cea mai prolifică a voinței de instruire a națiunii române din Transilvania și Banat care trebuia să ia o hotărâre definitivă pentru a curma starea apăsătoare pe care o purta de veacuri. Sunt convingătoare în acest sens cuvintele lui Aurel Popovici la o întâlnire cu studenții români din Viena prin care le recomanda acestora: „*Citiți, pregătiți-vă! Nouă ni s-a înstrăinat clasa aristocratică. Voi trebuie să o înlocuiți. Progresul unui neam depinde de calitatea aristocrației sale. Cu cât vom dispune de mai mulți bărbați talentați, pregătiți și activi, cu atât nația noastră va putea progresa mai repede și mai real. Aristocrates sau cea mai bună putere, aceasta e determinantă. Mulțimea e chiagul, cimentul…*"

Lucrarea doctorului de acum în științe istorice Cornel Sigmirean este concepută în două părți, un studiu de întindere, adevărată sinteză în materie de formare a elitelor, bazat pe consultarea unei imense bibliografii, și o listă a studenților. Studiul face referiri la primele generații de intelectuali români, demersurile pentru dreptul la învățământ, tratând apoi instituțiile de învățământ: istoric, programe, profesori începând cu cele din imperiu, Budapesta, Cluj, Schemnitz (Banska Stravnica), Keszthely, Ungarisch Altemburg, Cluj-Mănăștur, Viena, apoi cele din Germania, Belgia, Franța, Elveția și Italia. Importante sunt referirile la formarea preuniversitară, gimnazii, originea geografică, originea socială, asupra fondurilor și fundațiilor ca și cele privitoare la climatul politic, cultural și politico-național.

Partea a doua cuprinde 7778 de studenți trecuți prin aceste universități, menționați cu numele, religia, anul și locul nașterii, provenienta, numele tatălui, originea socială și studiile gimnaziale. Urmărirea lor prin diversele matricole școlare și identificarea s-a făcut cu mare efort datorită adoptării prin traducere sau transliterare a numelui și prenumelui la limba maghiară sau germană. Numărul lor poate ar fi mult mai mare dacă ar fi fost găsite toate arhivele instituțiilor de învățământ. Din această pleiadă de tineri studioși s-au ridicat numeroși preoți, juriști, medici, profesori, economiști, militari etc., personalități

cu funcții în ierarhia socială capabile să ducă societatea românească spre progres și civilizație.

Cărții i se alătură o valoroasă bibliografie, un indice de nume și altul geografic care facilitează orientarea celor interesați în studiu.

Prin lucrarea sa, Cornel Sigmirean consacră un plus de informație, împotriva acelor teorii care minimalizează existența intelectualității românești în diferite etape istorice. Publicație de referință fără egal, cartea deschide noi orizonturi de cunoaștere și cercetare unui trecut zbuciumat, dar și cu multe împliniri.

(2001)

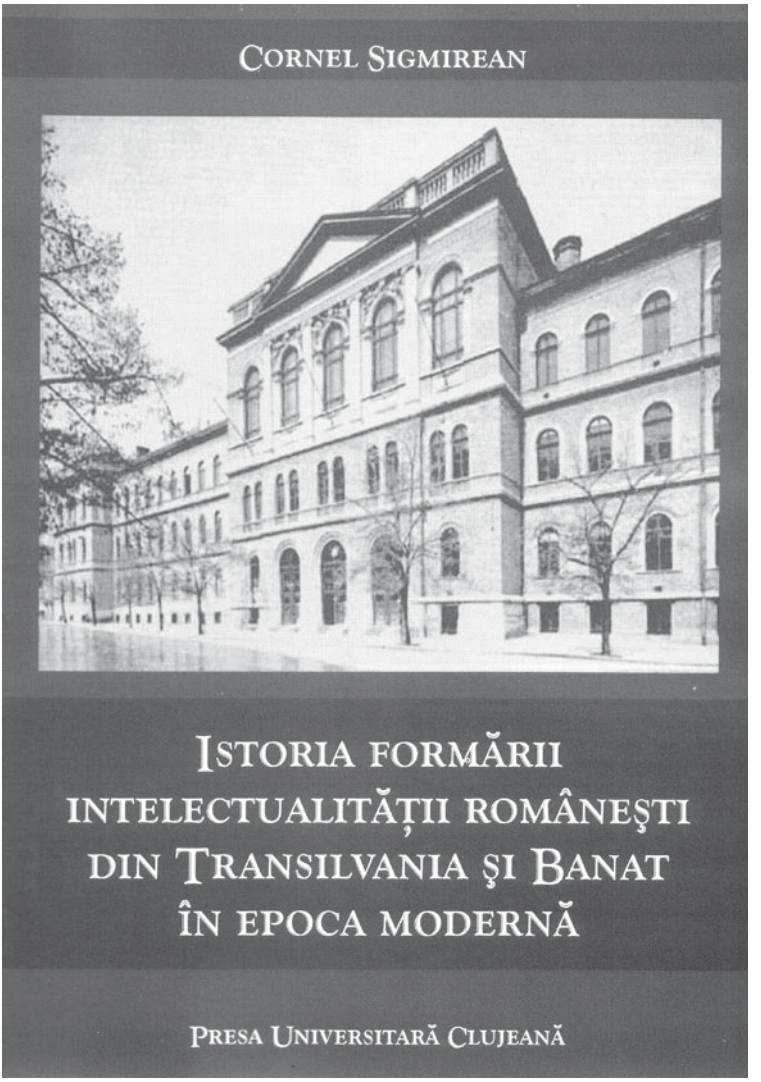

„NON NOVA, SED NOVE”

„*Nu lucruri noi, ci redate mai nou*”. Acesta ar fi sensul unei cărți despre Emanuil Gojdu și faimoasa sa Fundație. Exegeza devine mai așteptată atunci când timpul devenirii la viață împlinește două secole, iar agoniseala sa cotată astăzi la aproximativ un miliard de dolari rămâne de izbeliște. Cu greu ne mai putem imagina acum evoluția mentalităților față de o lume apusă, încunată de glorii imprevizibile cu implicații semnificative în evoluția societății românești la cumpăna dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea. Readucerea „fenomenului” în atenția publicului doritor de cunoaștere de către istoricul târgumureșean Cornel Sigmirean și sibianul Aurel Pavel, actualul succesor la conducerea Fundației, este de mare interes acum, când efectele acestor organizații caritative au încetat să mai existe în această parte de lume, fiind confiscate împreună cu resursele financiare și inventarul lor. Lucrarea apărută în prestigioasa editură târgumureșeană a Universității „Petru Maior” se intitulează la obiect, *Fundația „Gojdu” 1871-2001* și a apărut în condiții grafice deosebite. Ea valorifică scrierile mai vechi adăugând acestora un valoros studiu privind importanța stipendiilor în formarea intelectualității românești, căruia îi urmează alte aspecte privind activitatea marelui filantrop și efectele ei formative, unica garanție a renașterii naționale.

Viața lui Emanuil Gojdu este asemănătoare cu aceea a multor aromâni bogați, mișcați din locurile lor de baștină de musulmanii albanezi. Ei se răspândesc în special în țările din centrul Europei devenind liant de bază în formarea burgheziei, cum au fost Simion Sina, Cristofor Naco sau Andrei Șaguna – viitorul mitropolit al Ardealului. Gojdu se naște la Oradea unde își face primele studii pe care le continuă la Bratislava, iar diploma de avocat și notar cambial le obține la Budapesta, unde va funcționa timp de 25 de ani într-un birou de avocatură și notar cambial, remarcându-se ca „cel mai bun” în profesie. Acest fapt îi conferă mare popularitate, devenind unul dintre cei mai bogați oameni ai timpului. Mândru de originea sa, român ortodox, nu ezită a fi reformatorul justiției în Ungaria prin introducerea limbii maghiare în locul celei latine; este adeptul drepturilor constituționale maghiare, președinte al proprietarilor

din Ungaria... etc. Toate acestea nu îl împiedicau să afirme la banchetul de împlinre a vârstei de 60 de ani în fața studenților cuvintele: „*Ca fiu credincios al bisericei mele laud Dumnezeirea, căci m-a creat român; iubirea ce am cătră națiunea mea neîncetat mă îmboldește a stărui în faptă, ca încă și după moarte să erump de sub gliile mormântului spre a putea fi pururea în sânul națiunei mele*”.

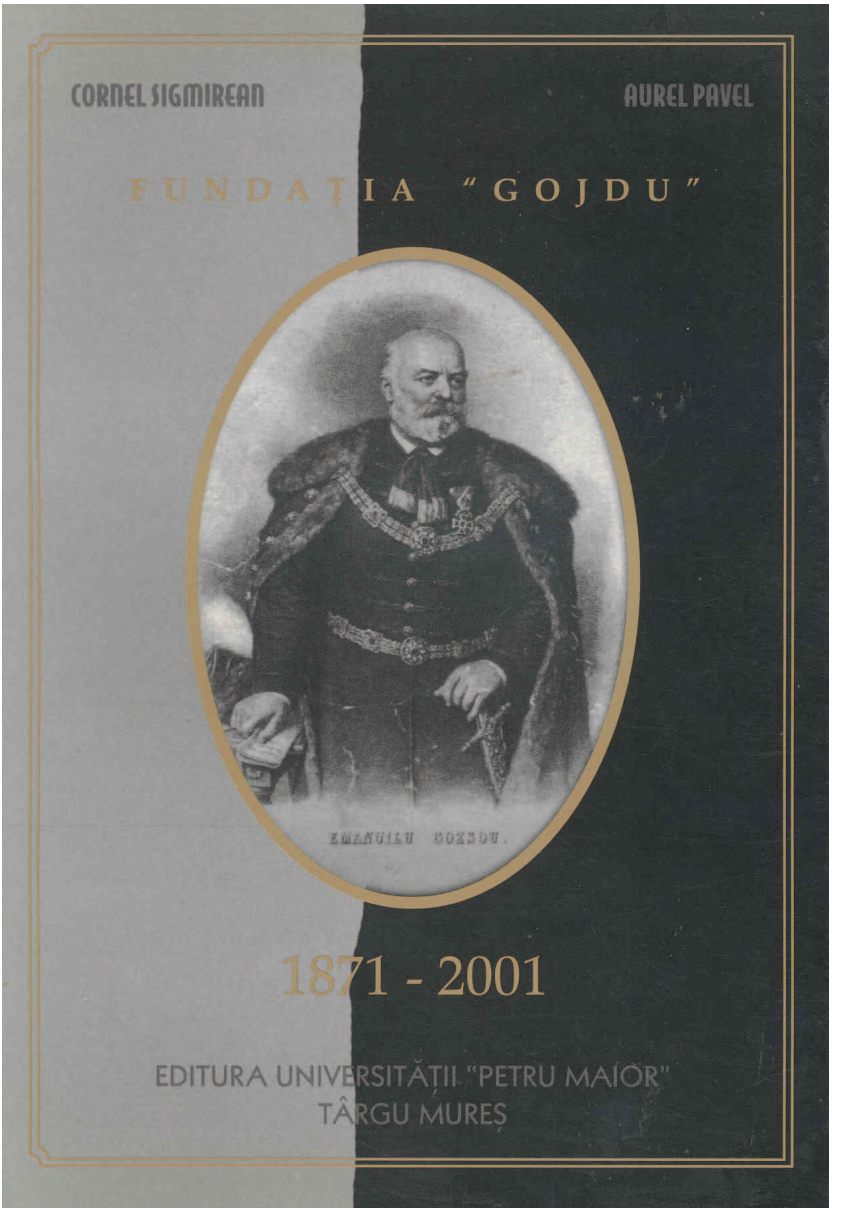

Casa sa era românească, iar ca reprezentant parlamentar al românilor susține autonomia școlilor românești. Din tinerețe este colaborator și susținător al revistei budapestane „Biblioteca românească" a lui C.Carcalechi și „Calendarul lui Neagoe". Este membru fondator și sprijinitor al Asociațiunii. Cea mai de preț rămâne însă Fundația care îi poartă numele, această mare instituție de speranțe în formarea elitelor intelectuale românești. *Literele fundaționale*, cum era numit statutul acesteia, stabilea inventarul averilor cu *activele* și *pasivele* sale, diferența fiind de 178.065 florini. Suma rămasă permitea o planificare ciclică pe 150 de ani la câte 50 de ani până în anul 2021 a burselor, în condițiile în care vicisitdinile timpului, cu cele două războaie, nu ar fi curmat convențiile. Averea Fundației se ridică astfel, în 1918, la peste 10 milioane coroane, datorită calităților manageriale ale administratorilor săi..

Acestea erau resursele unui act filantropic fără egal de care au beneficiat sub formă de burse, în perioada 1871-1918, aproape 4500 de elevi și studenți fiind acordate și 1000 de ajutoare bănești. Numărul intelectualilor sprijiniți de Fundație este apreciat la 1076, între care se numără mari oameni politici: Al.Vaida Voevod, Iuliu Maniu, Octavian Goga, Victor Babeș, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Traian Vuia, Virgil Onițiu ș.a. Cu toate că prin Tratatul de Pace de la Trianon averea revenea statului român, problema ei va deveni mai târziu obiect de discuție, paternitatea neputând fi finalizată până la intrarea în cel de-al II-lea Război Mondial după care, discuțiile au fost abandonate în favoarea bunei înțelegeri cu statul ungar, politică promovată de guvernul Petru Groza.Au rămas ca mărturie șapte clădiri monumentale, unite printr-un pasaj în inima Budapestei, supuse ruinei, nerevendicate de nimeni și încă una, a opta, în așteptarea unor licitații de cumpărare petru a le reda vechea înfățișare, urmând a fi înstrăintate definitiv departe de adevărații lor proprietari de drept succesoral.

De mare importanță în lucrare este publicarea în anexe a listei bursierilor Fundației „Gojdu", a actelor testamentare și fundaționale, precum și a celor privitoare la negocierile interstatale ulterioare Unirii Transilvaniei cu România.

Este o carte document pe masa participanților la omagierea lui Emanuil Gojdu la Budapesta, eveniment care va stârni încă multe discuții, scrisă cu rigoarea care îi caracterizează pe cei doi autori, Cornel Sigmirean și Aurel Pavel, cărora se cuvine să le arătăm recunoștință.

(2001)

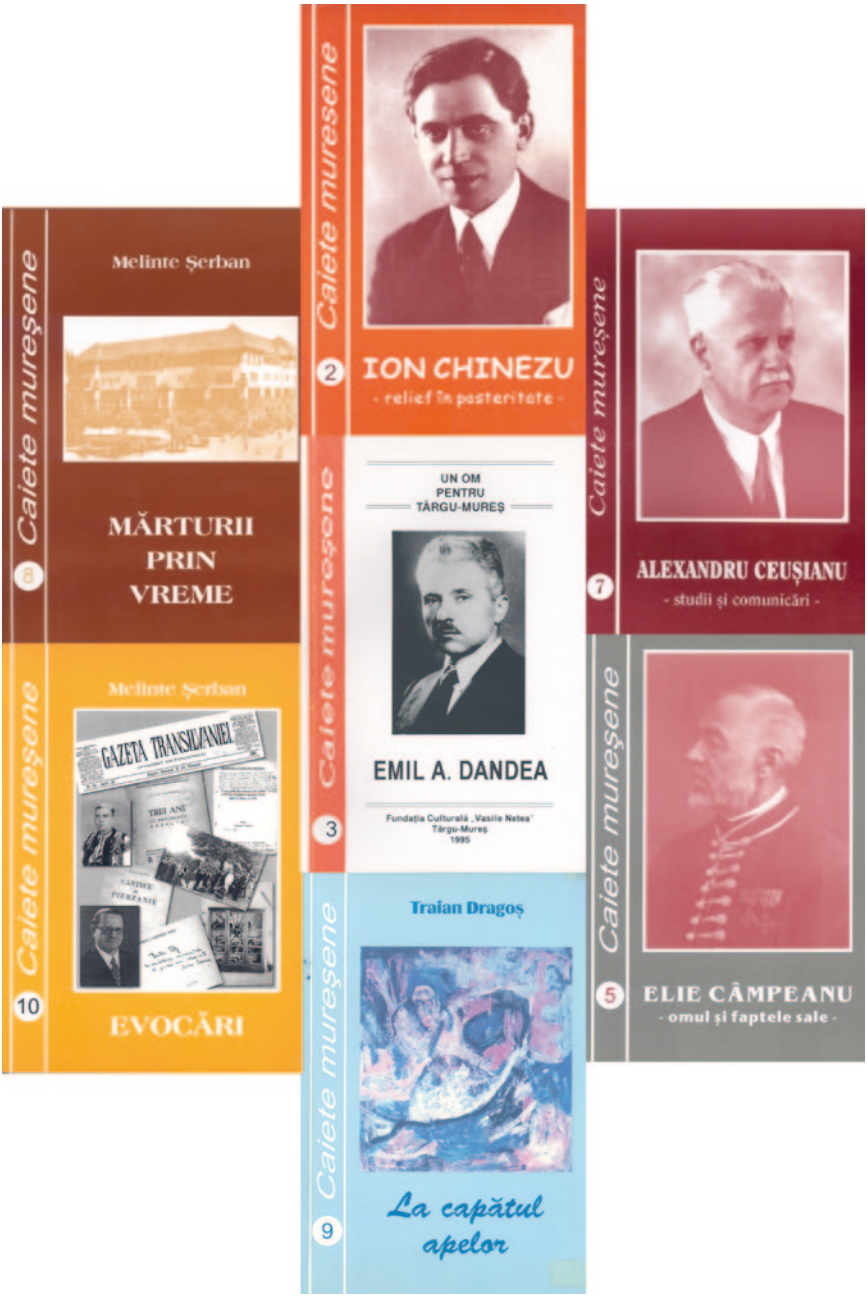

Publicații din seria „Caiete Mureșene" editate de Fundația Culturală „Vasile Netea"

AU FOST LA ALBA IULIA

În urma unui război mistuitor, în pragul iernii, la 1 Decembrie 1918, mii de români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș se îndreptau spre Alba Iulia. Speranțele lor erau animate de amintirea intrării triumfale a lui Mihai Viteazul, la 1600, în Cetate, întâiul unificator al Țărilor Române, și de sângele vărsat de Horea, Cloșca și Crișan, răzvrătiți de durerile și nedreptățile stăpânirii. Aspirațiile de libertate națională și dreptate socială devin cerințele primordiale ale celor 100.000 de români, constituiți într-o Mare Adunare Națională pe Platoul Romanilor, orânduiți într-o perfectă ordine, organizarea aparținând celor 1228 de delegați oficiali aleși și de drept. Dintre aceștia, 102 erau din granițele actualului județ Mureș.

Au trecut de atunci 82 de ani, timp în care uitarea se așterne tot mai mult peste biografiile întâilor stătători în Cartea de aur a Unirii. Literatura istorică de până acum ne confirmă acest lucru. La ceasul recunoștinței, prilejuite de o nouă aniversare ori la încercările de imortalizare printr-un însemn memorial ori cuprinderea personalităților în paginile unei monografii, ne întâmpină mereu aceleași legi ale pătrunderii în necunoscut. Documentele de familie, memoriile, cu excepția acelor care au ajuns în patrimoniul arhivelor, muzeelor și bibliotecilor, se găsesc din ce în ce mai sporadic. Acestor patrioți, cărora le purtăm recunoștință, unii dintre ei aflați la o vârstă înaintată, alții victime ale revenirii vremelnice a vechii stăpâniri, înfruntarea unei noi conflagrații mondiale iar apoi, instaurarea dictaturii comuniste, prigoana religioasă indiferent de religie, batjocorirea proprietății funciare în cazul supraviețuitorilor și a urmașilor, zadarnic mai încercăm să le reconstituim profilurile. Cu rare excepții, copiii la vârstă venerabilă sau nepoții mai păstrează relicve, acte, scrisori, fotografii, amintiri etc., care se descoperă cu tot mai mult efort, odată cu scurgerea timpului. Acestor imperative caută să le răspundă cercetătorul științific, istoricul Traian Bosoancă, prin lucrarea *Mureșenii și Marea Unire* (Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2000 – Biblioteca de istorie). Laboratorul său a fost Muzeul Județean Mureș, în cadrul căruia a constituit un fond de documente, cărora le-a alăturat cercetările obținute din arhive și biblioteci, dar mai ales informații scrise și orale de la descendenții

acestor persoane. Multe dintre ele au făcut obiectul unei valoroase și atractive expoziții care a stat la baza unor achiziți, activitate de salvare și valorificare a documentelor.

Cartea cercetătorului Traian Bosoancă confirmă încă o dată, cu noi argumente, caracterul democratic al actului Unirii. Marea Adunare de la Alba Iulia a fost temeinic pregătită. Constituirea Consiliului Național Român Central de la Arad, consiliile comitatelor, cercuale și locale și a gărzilor naționale a permis, încă în cursul lunii noiembrie 1918, ca în toate cercurile electorale să se treacă la alegerea delegațiilor, reprezentanți ai voinței nestrămutate de autodeterminare a națiunii române. Președinți ai acestor adunări au fost intelectuali de marcă, din rândurile preoților, avocaților, notarilor, învățătorilor care se bucurau de încrederea și respectul populației, mulți dintre ei delegați de drept la Alba Iulia. Nu erau mai prejos nici delegații aleși, reprezentând aceeași structură de intelectuali, completată de fruntași ai satelor cu stare, proprietari de pământ, meseriași ori cu alte preocupări. Iată și câteva nume memoriei cărora și contribuției la îmbogățirea tezaurului de valori spirituale și materiale, dar mai ales pentru faptele lor, le purtăm recunoștință: Emil Andrieșanu, Vasile Duma, Vasile B.Muntenescu, Ariton Popa, Ioan Roman, Ștefan Rusu, Dorift Șuteu, Alexandru Târnăveanu, din rândurile clericilor, avocații Aurel Baciu, Romul Boilă, Toma Cornea, Emil Folea, Ioan Harșia, Mihail Moldova, Ioan Oltean și Eugen Truța, învățătorii Ioan Borșianu, Ioan Iacob, George Maior, Ioan Flișeriu, economii Alexandru Pop, Ioan Ugran, Ioan Cristea, George Suciu, Nicolae Fejer, Dumitru Iclănzan, Remus Brustur, Dumitru Holom, Vasile Libeg, Ioan Botoș, enumerare care ar trebui să se încheie cu cei 102 delegați.

Interesantă pare stratificarea socio-profesională a delegaților, primul loc fiind ocupat, așa după cum era firesc, de economi, adică țărani, în număr de 32, urmați de 25 preoți (8 ortodocși și 17 greco-catolici dintre care 9 erau protopopi), 13 învățători, 12 avocați, 4 proprietari, 4 funcționari, 2 comercianți și câte un industriaș, medic, farmacist, cantor și 4 casnice. Totodată lucrarea ne dă posibilitatea să ne facem o imagine asupra formării elitelor românești la sfârșit și început de secol. În lipsa școlilor românești, cu excepția celor din Blaj și Sibiu, avocații în bună parte au urmat cursurile de drept ale Universităților „Franz Iozef" din Cluj și Regală din Budapesta.

Aproape toți intelectalii au fost membrii activi ai Asociațiunii (ASTRA), au susținut conferințe educative, au fondat numeroase instituții financiare, bănci, cooperative de credit, case de păstrare, au fost acționari și au participat la acțiuni caritabile la diferite întruniri.

Cartea *Mureșenii și Marea Unire* a cercetătorului Traian Bosoancă este un veritabil lexicon de personalități cu merite incontestabile în istoria Unirii românilor, o lucrare de referință în care abundă datele biobibliografice, aprecierile de ordin politic, administrativ, cultural și de drept, indispensabil

instrument de informare a cercetătorului avizat și cititorului interesat, o carte document asupra condițiilor realizării Marii Uniri și, nu în ultimul rând, un prinos de recunoștință minunaților ei înfăptuitori.

(2001)

RECONSTITUIREA ISTORIEI

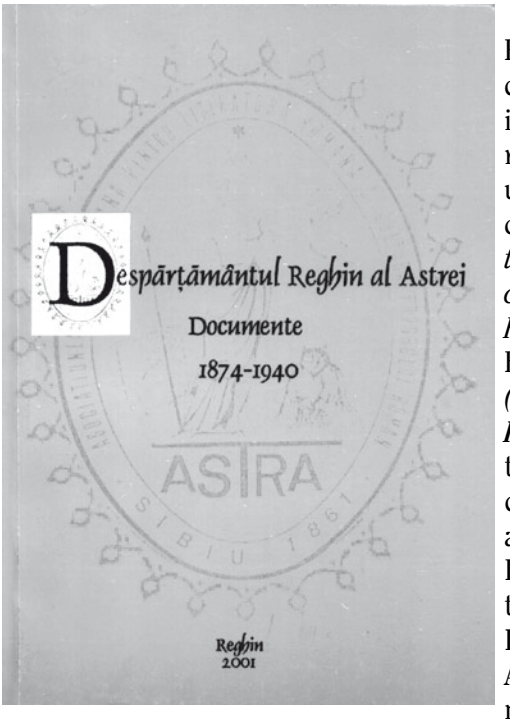

Despre Despărțământul Reghin al Astrei s-a scris destul de mult și nu îndeajuns. Întâiul istoric preocupat de ASTRA reghineană a fost Vasile Netea, un practician fără egal într-ale culturii (*Sub stindardul „Astrei"; Două decenii de activitate culturală în Despărțământul Reghinului 1919-1939),* ca și Eugen Nicoară, fost președinte ***(Istoricul și activitatea Astrei Reghin, 1784-1940).*** Alți cercetători și-au făcut o preocupare din studierea fenomenului astrist între care Marin Șara, Dr.Grigore Ploeșteanu, Melinte Șerban, Ioan Nistor, Aurel Holircă și mai nou Liviu Boar. Acestuia din urmă îi revine marele merit de a alcătui o culegere de documente, ***Despărțământul Reghin al Astrei 1874-1940,*** cu un studiu introductiv de Marin Șara, volum editat de Biblioteca municipală „Petru Maior" din Reghin și Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Mureș (Reghin, 2001). La 127 ani de la înființare, unul dintre cele mai vechi despărțăminte ale bătrânei Asociațiuni, prin harnicii cercetători în biblioteci și arhive supune atenției un nou volum care ne dezvăluie o prodigioasă activitate având la bază documentul imbatabil așa cum a fost el elaborat în cursul evenimentelor.

Sunt consemnate 118 documente păstrate în arhivele din Târgu-Mureș și Sibiu, multe dintre ele necunoscute până acum publicului interesat de informație. Cel mai vechi este chiar Protocolul de înființare

a Despărțământului „*luatu în Reghinu-Săsescu în 2/14 aprilie 1874*". Primul director este ales Ioan Pop Maior, nepot de soră a lui Petru Maior, distins intelectual român, alături de Mihai Orbonas, Mihai Crișan, Iosif Brâncoveanu, Iosif Fincu, Marcu Cetățianu, George Șchiopu, Nicolae Marinovici, Ioan Mureșianu, Ioan Avram și Ioan Spiru, oameni cu stare materială, economi, preoți, juriști etc. capabili să conducă o atare uniune de voință culturală și faptă românească. Altele se referă la întinderea teritorială a Despărțământului, cuprins între limitele plășii Reghinul de Jos, Valea Luțului și a Gurghiului, pe Mureș în sus până la Gheorgheni și dincolo de Borsec, la Corbu și Tulgheș. Alte documente privesc listele de membri, documentele adunărilor generale ale Asociațiunii și ale Despărțământului, ordinea de zi a acestora, rapoarte, dări de seamă, sarcini, acțiuni culturale etc. Între ctitori, animatori și susținători morali și materiali se înscrie o pleiadă întreagă de intelectuali, Ioan Pop Maior, avocatul Patriciu Barbu, Galaction Șagău, preot în Idicel, Ioan Popescu, jurist din Râpa de Jos, Alexandru Târnăveanu, preot în Orsiova, Iosif Frâncu, notar în Deda, Absolon Todea, notar în Reghin, Dr.Alexandru Ceusianu, avocat în Reghin, Elie Câmpeanu, preot în Subcetate, mulți dintre ei ctitori ai României Mari. După această dată o nouă generație va impulsiona activitatea despărțământului între care amintim pe Dr.Eugen Nicoară, Vasile Duma, Ariton Popa, Aurel Moldovan, Eugen Truția, Cornel Albu, Enea Popa, Florian Bogdan, Ioan Popescu ș.a.

Un aspect mai puțin cunoscut rezultat dintr-un raport se referă la dotarea Despărțământului cu un *schiopticon* (aparat de proiecție) care însoțește cu imagini „în umbră" prelegerile de cultură și știință. Marea minune a tehnicii moderne la început de secol putea fi admirată acum la Cașva, Gurghiu, Hodac, Breaza, Felfalău, Solovăstru, Reghin, Deda, G.Meșterhaza, Polăț, Dumbrava, Râpa de Jos, Râpa de Sus, Filea și Morăreni. Aparatul era mânuit de Octavian Neagoș iar conferințele erau susținute de V.B.Muntenescu, Ariton Popa, Simeon Zehan și alții.

Prodigioasa activiate a Despărțământului Reghin infirmă teoria potrivit căreia ASTRA și-ar fi îndeplinit misiunea odată cu Unirea cea Mare, activitatea sa înscriindu-se într-o frumoasă pagină de educație și acțiune culturală.

Pentru documentele identificate, publicate după norme științifice, valoroase prin varietatea și bogăția informațiilor, se cuvine un cuvânt de apreciere domnului Liviu Boar, iar pentru studiul introductiv, exigentului om de cultură Marin Șara, ca și bibliotecarei Georgeta Mărginean, care adaugă un plus de informație lucrării printr-o bibliografie, toate acestea în așteptarea altor exegeți care să întregească sinteza unei opere de mare anvergură națională.

(2001)

ISTORIE ÎN EXIL

În urmă cu o jumătate de secol, Biserica Română Unită ar fi trebuit să aniverseze 250 de ani de revenire la Biserica Romei. Evenimentele de după război, împărțirea lumii în sfere de influență și aruncarea României în brațele blocului comunist nu a mai făcut posibil acest lucru. Rând pe rând, ocupația sovietică s-a impus și la noi prin politica de forță și dictat, înlăturând partidele istorice de la viața politică, apoi, abolirea monarhiei, măsuri cărora le-a urmat suprimarea tuturor libertăților de acțiune, gândire și, nu în ultimul rând, cele de credință. Astfel, jubileul celor două veacuri și jumătate de existență a cultului greco-catolic a fost înlocuit cu desființarea sa, instaurându-se o prigoană fără precedent, imposibilă de închipuit într-o lume civilizată, împotriva credinței, a ierarhilor, preoților și credincioșilor, politică impusă de Moscova și aplicată cu mare zel de către acoliții lor din interior, fie demnitari de stat ori reprezentanți ai cultelor, care au acționat violent și fără milă împreună și sub oblăduirea organelor de represiune. În aceste condiții vitrege, aniversarea bisericii noastre se făcea în exil de către teologi și preoți aflați în misiune fie la Vatican, fie în Italia, Germania, Franța, Spania ori Statele Unite ale Americii. Între aceștia se numărau Monseniorii Aloisie L.Tăutu, Carol Capros, Flaviu Popan, Mircea Todericiu, Alexandru Mircea, Octavian Bârlea și Pamfil Cârnațiu, ultimii doi fiind în viață și astăzi. Lor le datorăm valoroasa exegeză *Biserica Română Unită – două sute cincizeci de ani de istorie,* apărută la Madrid, în anul 1952, reeditată acum la împlinirea a trei secole de existență prin grija Monseniorului Pamfil Cârnațiu, de către Editura Viața Creștină din Cluj-Napoca. O apariție târzie, dacă avem în vedere că au trecut de atunci aproape cinci decenii (patru în clandestinitate și unul de libertate cu privațiuni de drepturi), timpul apropiindu-ne de tricentenarul mult așteptat. Cu toate că este scrisă în exil, lucrarea este printre puținele de acest fel și singura din această ultimă jumătate de veac. Cei care ar fi avut chemare pentru a o pune pe hârtie au fost cu toții crucificați în temnițele comuniste. Lucrarea se înscrie în tradiția și eforturile înaintemergătorilor, între care se numără corifeii Școlii Ardelene, Samuil Micu și Petru Maior, canonicii Blajului, Timotei Cipariu, Ioan Micu Moldovan și Alexandru Grama, mitropoliții Ioan Vancea și Victor Mihali de Apșa, istoricul canonic Augustin Bunea, iar mai apoi, istoricul Zenovie Pâclișanu, care au scos la iveală printr-o minuțioasă activitate de cercetare elemente de valoare privitoare la istoria Bisericii Române Unite.

Revenirea românilor din Transilvania la credința străbună (universală) s-a făcut în condițiile în care efectele reformei erau puternic resimțite în rândurile populației săsești și maghiare. Tot atunci, acel legământ al așa-ziselor națiuni „recepte" (ungurii, sașii și secii), cunoscut sub denumirea de *Unio trium nationum*, încerca să pecetluiască definitiv starea de iobăgie a românilor, privați de orice libertate. În condițiile în care poporul român descindea din vița nobilă a dacilor și romanilor, având ca leagăn de formare teritoriul intra și extracarpatic, este firesc ca și încreștinarea să dateze din acele timpuri, situație dovedită de numeroase izvoare narative și arheologice. Acesta este mobilul pentru care, în acele momente de grea cumpănă, românii ardeleni, îmbinând convingerile creștinești cu interesele culturale și materiale au acceptat revenirea la credința strămoșească, mai îndepărtată, de dincolo de Marea Schismă. Acestei probleme deosebit de delicate caută să-i găsească un răspuns pertinent Msgr.Aloisie L.Tăutu în introducerea cărții, *Creștinismul la români*. Cauzele, starea socială, politică și religioasă, înainte de unirea românilor cu biserica Romei, sunt analizate cu obiectivitate de Pamfil Cârnațiu pe baza documentelor existente ca și etapele înfăptuirii acestora, sinodul de la 1697 care a avut loc sub Episcopul Teofil, numirea lui Atanasie în scaunul episcopal și Sinodul de la 1700.

Un larg spațiu este consacrat Bisericii Române Unite între anii 1700-1918, perioadă de relativă stabilitate și impunere a condițiilor unirii sub episcopii Ioan Giurgiu Patachi, urmat de Ioan Inocențiu Micu, în timpul căruia se pecetluiește definitiv reședința românismului ardelean la Blaj, când luptele pentru drepturi sociale și naționale ale românilor se intensifică și mai mult. Acestuia îi urmează Episcopul Petru Pavel Aron, întemeietorul școlilor românești („fântânile darurilor") și a tipografiei blăjene. În timpul său încep revoltele generate de imixtiuni străine (sârbești în special) care vor influența evoluția Bisericii Unite, fără a aduce modificări esențiale în istoria ei.

O nouă etapă de consolidare va cunoaște biserica greco-catolică sub episcopii Atanasie Rednic, Grigore Maior și mai ales sub Ioan Bob (1783-1831), în timpul căruia organizarea vieții religioase, școala naționalistă (latinistă), istoria, filologia, științele… conduc spre noul suflu al redeștepării sociale și naționale. În timpul său, luminismul ardelean va cunoaște momentul de apogeu prin neobosita activitate a lui Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai și Ioan Budai Deleanu. Cu această zestre și idei, cu discipolii acestor mari români am intrat în focul Revoluției de la 1848/1849. Biserica greco-catolică cu slujitorii ei, elita preoțească și dăscălească (docente) a constituit nucleul de împotrivire asupra nedreptăților sociale și naționale, ei au deținut „Cancelaria" de

elaborare a memoriilor care au culminat cu Mișcarea Memorandistă având ca urmare Marea Unire din 1918.

Unirea Transilvaniei cu Patria Mamă găsește Biserica Română Unită bine organizată, ridicată la rang de mitropolie având ca eparhii sufragane: Episcopia de Oradea, Dieceza de Cluj-Gherla, Dieceza Lugojului și Dieceza Maramureșului.

O perioadă înfloritoare pentru biserica noastră a reprezentat-o activitatea dintre cele două războaie mondiale. Ea se impune în Constituția României, iar la 29 mai 1929 se realizează concordatul cu Sfântul Scaun.

Un mare spațiu este afectat urmărilor de la 1 decembrie 1948, dată care a marcat crucificarea Bisericii Române Unite prin interzicerea ei de către autoritățile comuniste, bunurile sale fiind confiscate. În ciuda faptului că autorii acestei părți erau în exil, reușesc să contureze obiectiv primii ani de prigoană. O strânsă legătură cu martirii din țară și cu puține riscuri, Alexandru Mircea, Pamfil Cârnațiu și Mircea Todericiu obțin și inserează numeroase informații pertinnte și de mare valoare.

Întreaga exegeză tratează o perioadă de glorie a Bisericii Române Unite, pagini scrise pe bază de documente, fără ură, cu obiectivitate, motiv care justifică pe deplin inscripția de pe copertă „*Document – Madrid 1952*".

(1998)

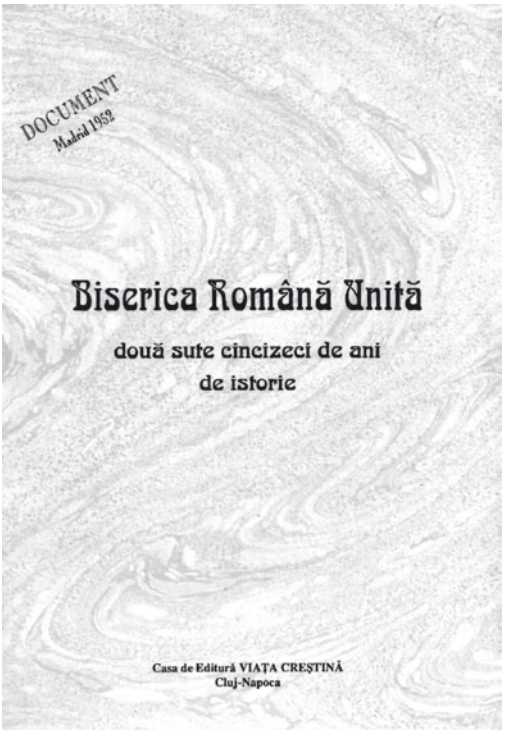

CU DEGETUL PE RANĂ

Inițiativa revistei „Vatra" de a lansa o anchetă pentru a se răspunde la una dintre cele mai controversate dispute al prezentului, contribuția Bisericii Române Unite cu Roma la spiritualitatea, cultura și istoria României pare a fi o alegere bine chibzuită și totodată justificată. Am urmărit cu mare interes revista pe parcursul a mai bine de doi ani, fiind tentat și eu în formularea unor idei. Am renunțat, privind, cu obiectivitatea lectorului, judecățile de valoare răsărite din gândirea atâtor spirite alese.

Am reluat lectura răspunsurilor la ancheta revistei „Vatra" reeditate acum în volumul *Un destin istoric: Biserica Română Unită*, apărut în regia revistei, realizarea aparținând inițiatorilor și colaboratorilor Iulian Boldea, Al.Cistelecan, Cornel Moraru și Virgil Podoabă. Volumul mi se pare unitar prin chiar diversitatea colaboratorilor și a punctelor de vedere susținute de ei. Cu toate că ancheta a fost găzduită de un periodic lunar de cultură al Uniunii Scriitorilor și al Consiliului Județean Mureș, fapt care a stârnit reacții neașteptate din partea unor cititori, ancheta s-a desfășurat sub semnul marii responsabilități intelectuale antrenând în primul rând scriitori, apoi istorici, politicieni, preoți, ierarhi (din nefericire cu o singură excepție, din partea Bisericii Greco-Catolice), medici, filosofi, esteticieni, în principal de confesiune ortodoxă și greco-catolică.

Din motive editoriale (extinderea volumului), realizatorii selecționează din cele 154 de răspunsuri doar 111, cifră acceptată formal și pentru simetria ei. Deliberat, ierarhii bisericilor au fost separați de corpul volumului la addenda cu dialoguri care, în mod firesc, sunt supuse apărării dogmei specifice fiecărui cult. Două treimi din răspunsuri aparțin unor intelectuali, care în majoritatea cazurilor își mărturisesc apartenența la credința ortodoxă. Dacă istoricii și o bună parte din generația vârstnică de religie greco-catolică pledează pentru greco-catolicism, susținut prin argumente istorice, politice și culturale, lor li se adaugă numeroși ortodocși, vârstnici și tineri, care își mărturisesc atașamentul față de biserica martir, oprimată, interzisă, care înfruntă și în zilele noastre

neînțelegera bisericii majoritare, consecința unor mentalități din zbuciumata perioadă pe care o parcurgem. Nu pot fi acceptate afirmațiile vehiculate de presa noastră, care promovează termeni incitatori vorbind de „dezbinare", „trădare", „maghiarizare" etc., atunci când este vorba de Biserica Română Unită, aducându-se în discuție teze mai vechi, care pun semnul egalității între ortodoxie și românism (Nae Ionescu). Deliberat nu apelez la cuvintele unor exegeți ortodocși sau greco-catolici, adevărate autorități în cântărirea problemelor, cum sunt Mircea Zaciu, Adrian Marino, Pompiliu Teodor, Camil Mureșanu, Al.Zub, Gabriel Țepelea, Viorica Lascu, Gheorghe Bulgăr, Sanda Stolojan, Octavian Paler, Gabriel Liiceanu, Eugen Todoran și alții care se situează în aprecierile lor pe poziții favorabile obiective. Este interesantă reacția unor ortodocși, atașați bisericii greco-catolice prin sentimentul de corectitudine, convieţuire, înrudire prin asociere, cunoaștere livrescă. Câteva exemple sunt sugestive în acest sens: „*Ca ortodox am fost revoltat de tratamentul la care a fost supusă Biserica Unită după 1948 și mă simt umilit de obstrucțiile cărora este nevoită să le facă față în prezent*" (Livius Ciocârlie); „*Nedreptățile care continuă să se abată asupra Bisericii Române Unite nu întăresc – cum insidios vor fi lăsând să creadă manipulatorii – B.O.R. nu-i consolidează interesele*" (D.Todoran); „*În clipa de față situația Bisericii Române Unite, în felul în care nu e rezolvată, reprezintă o rușine națională; nu încetez să mă mir că persecuțiile acestei biserici nu au mai încetat*" (Liviu Antonesei); „*Biserica Unită a dovedit cu prisosință de-a lungul vremii că existența ei a fost și este o șansă istorică pentru români*". (Ioan Milea). Iată de ce, regretatul scriitor și artist mureșean Ion Vlasiu sesiza din spusele unui om simplu din satul său că nu înțelegea de ce în Ogra de pe Mureș unde existau trei biserici, singura suprimată a fost biserica românească greco-catolică. Acest lucru se întâmpla în ciuda fluturării de către comuniști a unor teze patriotarde și naționale.

Am reținut latura afectivă față de biserica Română Unită care a generat formarea elitelor românești și dezvoltarea conștiinței de neam și limbă. „*A privi către Roma* – scrie Radu Bercea – *este a te consacra cu strălucire latinismului, este o atitudine de legitimă orientare spre propria identitate etnică, culturală și spirituală*", iar istoricul Al.Zub remarca faptul că „*Biserica Unită s-a dovedit a fi tocmai acel ferment activ de care era nevoie pentru a sparge vechea inerție și a propune un program național coerent, durabil*".

Lucrarea, a doua de acest fel în literatura română (prima a apărut în anul 1927), dă răspunsuri autorizate tuturor celor care doresc să cunoască tainele acestui fenomen statornicit pe parcursul a 300 de ani și care s-a așezat în conștiința multor români ca temei de credință, peste alte cerințe ale existenței materiale și spirituale.

O carte document care va trebui să ducă la reconciliere prin cunoaștere și chemare la dialog a reprezentanților celor două confesiuni românești, ambele cu puternice influențe benefice în evoluția și existența poporului român.

(1999)

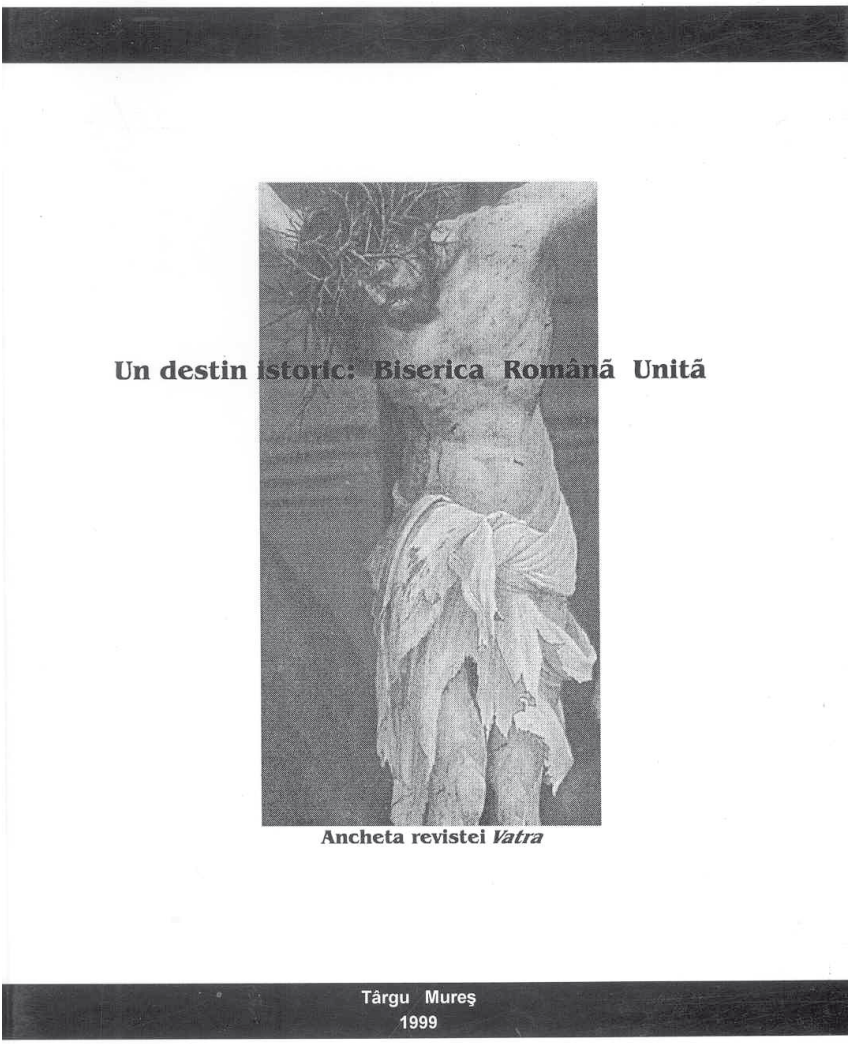

MARTIRI AI CREDINȚEI

De curând în revista „Viața Creștină" (nr.2/1999), le-a fost dat ochilor mei să vadă pe episcopii celei de a doua biserici naționale – cum era considerată Biserica Română Unită – într-un moment al istoriei, în postură de pușcăriași în haine vărgate cu bonetă. Sleiți de puteri, fața lor încerca să ascundă suferința și durerea. Pe unii îi cunoșteam din tablourile de mentori ai unor consacrări preoțești între care și tatăl meu, iar pe ceilalți din calendarele creștine, fie de la Blaj, fie de la Cluj, ori din alte cărți. I-am privit întotdeuna ca pe niște titani ai neamului. Îi alăturam marilor domnitori români din cartea de istorie. Pe piepturile lor atârna de colan crucea episcopală, simbol al credinței. Admiram la aceste portrete seninătatea din care parcă iradia agerimea și inteligența minții, elocința, liniștea, bunătatea și credința. Toate aceste impresii îmi erau confirmate de discipolii lor, nu puțini la număr. Niciodată nu am dorit altceva decât să mă apropii de ei… să fiu ca ei. Pentru că, ce aveam mai nobil și mai curat în acele vremuri apocaliptice decât pe ierarhii bisericii noastre, Vasile Aftenie, Valeriu Traian Frențiu, Ioan Suciu, Tit Liviu Chinezu, Alexandru Rusu, Ioan Bălan și Iuliu Hossu, toți sacrificați pe altarul credinței neamului. Lor li s-a adăugat o altă generație mai nouă de episcopi martiri consacrați „in pectore", Iuliu Herțea, Ioan Dragomir, Ioan Chertes, Alexandru Todea și Ioan Ploscaru. Împreună sunt continuatorii în timp ai șirului de ierarhi greco-catolici de la Unirea din 1700, între care se numără slujitori ai credinței și neamului cum au fost Ioan Inocențiu Micu, Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic, Grigore Maior, Ioan Bob, Ignatie Darabant, Samuil Vulcan, Ioan Lemeni, Alexandru Sterca Șuluțu, Ioan Vancea, Victor Mihali de Apșa ș.a.

Cu aceste gânduri, cunoștințe și multă bucurie am primit cartea preoților profesori Dr.Silvestru, A.Prunduș și Clemente Plaianu, *„Cei 12 episcopi martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma Greco-Catolice",* (Casa de Editură „Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1998) din colecția *Martiri și Măr-*

turisitori ai Credinței (nr.2). Lucrarea reușește să valorifice și să sintetizeze mărturii ale autorilor aflați în anumite momente ale vieții în preajma martirilor, folosind totodată un bogat material scris sau oral, inedit și edit, precum ar fi amintiri, memorii, scrisori, documente, studii și articole.

Respectând anumite tipare de redactare a studiilor de bază despre cei 12 episcopi martiri, ne sunt prezentate date biografice, anii de studii, activitatea științifică și teologică, cu succesele de păstorire a turmei, până la urcarea în rangurile bisericești, urmate apoi de arestare, surghiun și întemnițare. Mulți dintre ei au venit din secolul trecut, au cunoscut ce înseamnă umilința în condițiile înstrăinării, numai dorința de cunoaștere și emancipare a neamului lor i-au determinat să urmeze școli gimnaziale maghiare ori germane, alții rămânând fideli rigorii învățământului blăjean. Și într-un caz și altul, studiile lor nu s-au oprit aici. Rezultatele de excepție în aceste gimnazii i-a promovat în forme superioare de studii, la Facultatea de Teologie din Budapesta, Institutul Augustinaneum din Viena, Colegiul de Propaganda Fide, Colegiul grecesc „Sf. Atanasie" ori „Angelicum" din Roma, obținând în majoritatea cazurilor titluri de doctor în filosofie și teologie, unii dintre ei cu calificativul „Eximo modo" (Excepțional). De numele lor se leagă organizarea și dezvoltarea învățământului confesional românesc de toate gradele, o asiduă activitate de atragere și educație creștină, teoreticieni ai dogmei și moralei creștine, laborioasă activitate editorială și publicistică. Alții au fost în fruntea enoriașilor în momentele cruciale ale istoriei, exemplul cel mai concludent fiind Episcopul Iuliu Hossu, cardinalul de mai târziu.

Totul era bine, frumos și cu tendințe de perfecțiune, pentru ca, după sfâșierea unei părți din Transilvania prin Diktatul de la Viena, urmat de un război necruțător, timp în care fiecare dintre ei și-a păstorit turma, în locul liniștii și al păcii, încetul cu încetul au fost înlăturați din viața publică și religioasă ca apoi, într-o zi de 28 octombrie 1948, majoritatea să fie arestați. Au urmat ani de detenție în mănăstiri și închisori. Cine își putea închipui că acele lăcașuri sfinte de la Dragoslavele, Căldărușani, Curtea de Argeș, Mănăstirea Neamț au să devină locuri de detenție pentru creștini, cu pază și sârmă ghimpată după toate regulile pușcăriilor. Acestora le-a urmat Sighetul, Gherla, Dej, Aiud, Jilava, Târgu-Ocna, Pitești. În aceste închisori ori consecința acestora s-au stins din viață sau au rămas cu urmări acești corifei ai credinței greco-catolice, adevărate elite ale neamului românesc.

Cartea preoților profesori Silvestru, Aug.Prunduș și Clemente Plaianu este un document al tăriei în credință și, totodată, un document istoric. Ea ne readuce în memorie fapte contemporane care ne amintesc de prigoana împotriva primilor creștini care preferau să fie sfâșiați de lei pentru credința lor.

După nouă ani de libertate religioasă, fără lăcașuri de cult și cu puțini preoți, trăim amintirea gloriei noastre suprimată de un regim totalitar. Încetul

cu încetul ne dobândim ori ne construim bisericile, ne formăm preoții, ne readucem credincioșii în matca lor firească. Rămâne totuși ceva nerezolvat. Cu acele spirite mistuite de comunism nu ne mai întâlnim decât în scrieri și simboluri. De aceea apreciem eforturile Bisericii Române Unite pentru inițierea procesului de canonizare a șapte episcopi greco-catolici, în care scop, cartea preoților profesori clujeni se constituie într-un veritabil document.

(1999)

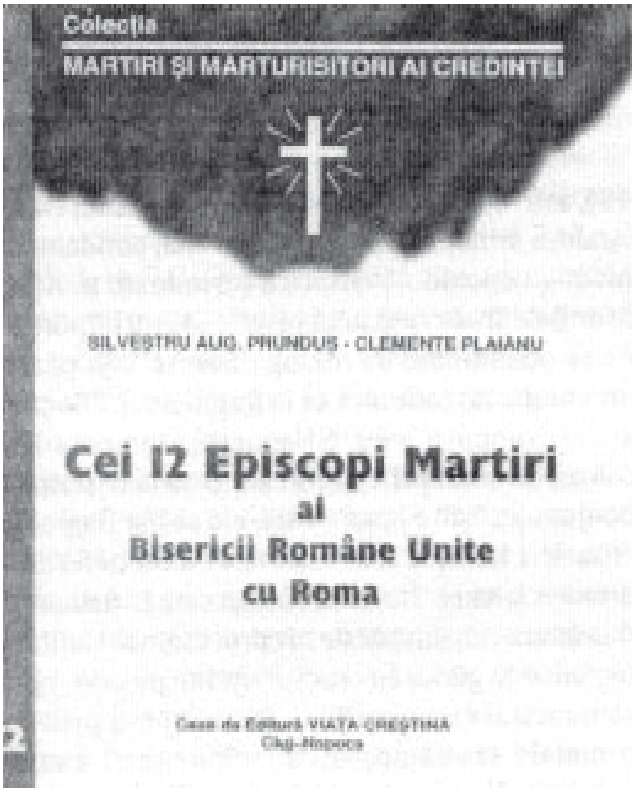

ÎN CĂUTAREA UNOR ADEVĂRURI

Necunoașterea fenomenelor care au generat iluminismul românesc și pe corifeii săi, în multe situații, i-au condus pe unii teoreticieni la concluzii eronate. Așa se întâmplă, mai ales în zilele noastre, când, cercetătorii, profesori și clerici, în zelul lor de respingere a unei situații *de facto* privind unirea unei părți a bisericii române cu Roma, ca și consecințele pe care le-a avut mișcarea de idei, fără prea multă osteneală sau chiar nedocumentați, recurg la afirmații fără nici un temei, unele dintre ele chiar jignitoare. S-a încercat și se încearcă, nu de către o singură persoană și nu accidental, a declara Școala Ardeleană sau iluminismul românesc ca o etapă culturală mai puțin semnificativă, iar dacă totuși ar fi avut ceva bun, acesta s-a datorat ortodoxiei, dealtfel prezentă și ea în mișcarea de idei. Exponenții iluminiști au fost și ei tratați ca niște martiri, plecați la cele veșnice fără a-și mai împlini dorința de revenire la credința orodoxă, așa-zisă străbună. Argumentele erau servite de cunoștințele puține și acelea superficiale, din unele lucrări, cu texte adesea trunchiate, cărora li s-a atribuit o interpretare confuză. Între acestea se situau și cele privitoare la *Procanonul* lui Petru Maior, acest mare spirit european, pătruns de curentele religioase ale epocii din cadrul Reformei catolice, cum au fost jansenismul, galicanismul și febronianismul din care s-a alimentat reformismul terezian, iozefin și leopoldin.

Din câte mi-a fost dat să cunosc, puțini exegeți s-au aplecat spre aprofundarea acestor curente, singurele care ne pot oferi o situație clară a evoluției societății românești într-o perioadă de grea cumpănă a stării sociale și naționale, în care credința avea un mare rol. Lipsa unor cercetări fundamentate pe cunoașterea unor adevăruri și tratarea cu obiectivitate a situației încearcă să o substituie Ioan Horga în lucrarea *Tradiție și noutate în spiritualitatea românească greco-catolică din epoca luminilor* (Fundația culturală „Cele trei Crișuri", Oradea, 1996), revărsând mai multă lumină, într-un domeniu mai puțin studiat, având protagonistă *Episcopia din Oradea* cu particularitățile sale, în contextul existenței celor două biserici românești din Transilvania, primând modelul catolic și implicațiile sale politice, culturale și religioase.

Cercetătorul Ioan Horga distinge două direcții ale evoluției bisericii greco-catolice din Transilvania, una promovată de spiritul blăjean, tributară ideilor latiniste, având ca discipoli pe episcopii Pataki și Bob, cealaltă mergând pe tradițiile bisericii orientale, în care au excelat Ioan Inocențiu Micu,Samuil Micu, Gh.Șincai și Ignație Darabant. Ei își alimentau ideile din luminile franceze ori Aufklärungul german. Episcopia din Oradea fiind înființată mai târziu, mai aproape în timp și spațiu de efectele crizei catolicismului roman în fața puterii cezarului, în speță ascensiunea iozefinismului, este mai aproape de spiritul vremii într-un moment de afirmare a mișcărilor naționale din Europa. La această situație se adaugă rolul elitelor românești formate în special în școlile apusului și care erau la curent cu frământările politice și religioase ale vremii, mai receptive la nou și schimbare. Identificarea bisericii greco-catolice cu spiritul național rezidă încă de la condițiile „Unirii" sau reîntoarcerii la biserica romană. Acestea se referă în primul rând la păstrarea ritualului, obiceiurilor și calendarului, respingerea unor artificii ca acelea ale prezenței teologului iezuit ori introducerea unor inovații, recunoașterea fundamentelor spirituale ale bisericii greco-catolice, primatul papal, împărtășania cu azimă, existența purgatoriului și recunoașterea dublei procesiuni a spiritului Sfânt.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea se caracterizează prin suflul iozefinist, concretizat în eforturile constituirii unei biserici de stat, a unei biserici naționale, rezultat al reunirii celor două biserici românești. Acestui scop îi servea *Edictul de Toleranță* din 1781 care delimitează raporturile dintre cele două religii românești favorizând pe cea greco-catolică. De aici și deschiderea mare a unor ierarhi pentru colaborare cu scopul vădit de a-i smulge pe românii ortodocși de sub autoritatea bisericii sârbe. Toate aceste probleme, analizate prin prisma episcopiei greco-catolice din Oradea, primesc noi dimensiuni atât prin larga circulație a ideilor europene cât și prin cei care le promovau, în principal Ioan Corneli, Samuil Vulcan, Simion Bran, Iacob Aaron, prezenți la Viena în momentul de vârf al jansenismului austriac.

În același timp Episcopia din Oradea devine și mediul de pătrundere a raționalismului favorizat de jansenism. Elementele erau împrumutate atât din catolicismul occidental cât și din protestantism. Față de acestea, în concepția lui Ioan Horga, elitele românești, în special cele clericale, erau supuse unor influențe care îi conduceau dacă nu la renunțarea la unele tipare tradiționale atunci cel puțin la penetrarea unor idei profane. Cultura teologică nu exclude temeinice contacte și cunoștințe de drept natural, chiar cu lucrări ale predecesorilor Aufklärungului, cu ideile raționalismului francez și cu spiritul raționalist al kantianismului. Toate

acestea le argumentează printr-o bogată literatură prezentă în mediul ecleziastic, fie în instituțiile de educație și formare, fie în bibliotecile personale. Numai așa se explică aria largă de acoperire a preocupărilor, spiritul enciclopedic, înclinarea lor spre cunoașterea istoriei și științelor naturale, libertinajul intelectual, înclinația spre literatură și arte, dezvoltarea limbii române ca modalitate de comunicare și cunoaștere.

După cum remarca academicianul Pompiliu Teodor în prefața lucrării, „*într-o vreme în care clișee adânc înrădăcinate ne stăpânesc în istoriografia eclezială și a vieții religioase, deopotrivă cu efectele negative ale unui impresionism diletant, cartea domnului Ioan Horga apare ca dătătoare de noi speranțe. Ea face dovada, o dată mai mult, a caracterului realmente european al cercetării românești, ceea ce reprezintă un temei pentru aspirațiile noastre actuale*". Nu putem decât să ne raliem acestei aprecieri cu gândul și convingerea că lucrarea lui Ioan Horga constituie încă o contribuție la elucidarea, în zilele noastre, a ceea ce a însemnat pentru românii ardeleni, și nu numai pentru ei, ci pentru întreaga națiune, trei secole de Unire religioasă cu Roma, spațiu atât de disputat și controversat astăzi, datorită unor ambiții politice emanatoare de teorii diletante și aberante pe care unii clerici le sădesc în sufletele celor care nu au nici o vină pentru lipsa de cultură.

(1998)

DIN ALTE VREMURI

Am putea mărturisi, fără nici o rezervă, că zona Mureșului de Sus s-a bucurat dintotdeauna de o bogată și valoroasă literatură de referință. Istorici, filologi și oameni de cultură au fixat în decursul timpului locuri, oameni și fapte dintre cele mai alese, care mereu ne readuc în memorie pagini de glorie și frumusețe ale unor timpuri apuse. Lecturarea câtorva dintre lucrări ne duce cu gândul la cei ce le-au zămislit, nume cunoscute și pierdute în uitarea timpului. Între premergători ar trebui să-i amintim pe Silvestru Moldovan cu frumoasa descriere a Mureșului de Sus, Simion Mândrescu cu „nunta ca-n povești" din Dumbrava, arheologul Aurel Filimon cu descoperirile sale, Iustin Handrea, omul faptelor, Traian Popa, Vasile Netea, Mihail Demetrescu ș.a. Toți au surprins momente trăite, au intrat în tainele necunoscutului, au cercetat un anumit aspect al istoriei și culturii locale. Studiul complet care să stea la baza sintezei istoriei naționale cred că încă nu a fost elaborat. El presupune o cercetare pluridisciplinară, tratând problemele în conexiunile firești ale evenimentelor. Cu toate acestea, sunt lucrări fundamentale care nemijlocit rămân ca valorase surse de referință: *Monografia orașului Târgu-Mureș* de Traian Popa (1932), *Politică și administrație* de Emil A.Dandea, iar, mai recent, cartea ***Mărturii prin vreme*** a domnului Melinte Șerban (editată de Fundația Culturală „Vasile Netea" în seria „Caiete mureșene", nr.8, Târgu-Mureș, 1999).

Exeget în materie, Melinte Șerban își propune și reușește, este părerea mea, să elaboreze o sinteză obiectivă și substanțială a vieții culturale din acest areal al Mureșului de Sus, pe parcursul a douăzeci de ani (1920-1940). Formarea sa filologică, legăturile cu pământul natal (născut la Balda) și cu oamenii locului, iar apoi activitatea desfășurată în instituțiile de bază ale spiritului mureșean, deținând în majoritatea cazurilor funcții de răspundere (Institutul Pedagogic de 3 ani, Centrul Creației Populare, Teatrul Național și în special Studioul Teritorial de Radio, toate din Târgu-Mureș), l-au determinat să urmărească îndeaproape evoluția culturală a acestei zone, având ca plămâni cele două centre urbane Reghinul și Târgu-Mureșul, orașele lui Petru Maior și Gheorghe Șincai. Ar

mai trebui să alăturăm aici afecțiunea sa petru litere încolțită ca o flacără în vremuri de restriște, ca cenaclist, coleg cu unchiul său, poetul Mihai Ștefan Pintea, care l-a îndrumat spre împlinire intelectuală, dar mai ales întâlnirile cu oamenii condeiului trecuți peste o conflagrație care se sfiau a rosti într-o lume controlată a limbajului, cum erau: Al.Munteanu, Traian Dragoș, Septimiu Bucur, Teodor Chindea, Ionel Petruca, Trifan Tompea trecuți prin cercul literar „Mureșul" (1945-1948), dizolvat de autoritățile comuniste în anul 1948. De aici își are obârșia inițierea unei reviste literar-culturale la Târgu-Mureș, când împreună cu noile forțe literar-culturale, Romulus Guga, Dan Culcer, Mihai Sin, Ioan Ranca, Valeriu Nițu, Atanasie Popa, Iulius Moldovan ș.a. au fundamentat memorii și referate premergătoare apariției noii serii a revistei „Vatra", care își continuă și astăzi apariția neîntrerupt din anul 1971. În „Vatra" își va publica primele eseuri privitoare la tradițiile literare mureșene. Apoi, sunt de netăgăduit relațiile cultivate cu numeroase personalități ale vieții literare și culturale, ori cu descendenți ai acestora, relații bazate pe prietenie și apropiere și nicidecm pe dorința de afirmare cu orice preț. Laboratorul său de lucru a rămas biblioteca din casă și prietenia dintre noi. Și-a constituit o valoroasă arhivă de scrieri, documente, manuscrise și publicații locale. În paralel cu voluminosul material documentar acumulat, Biblioteca Județeană a trecut printr-un eficient proces de completare a colecțiilor sale, oferindu-i-se dezinteresat, materiale, numeroase publicații din colecțiile personale.

În acest fel s-au născut *Mărturiile prin vreme* ale lui Melinte Șerban, la vârsta maturității creației, persistând în studiu și cercetare, am putea spune, o întreagă viață. Carte de debut, dar și de rezistență și referință, scrisă pentru publicul larg, în cuvinte alese, fără a ocoli rigorile științifice, dovadă imensul aparat bibliografic, acest volum al seriei „Caiete mureșene" pe care acum le onorează, rămâne ca un cuvânt ferm asupra celei mai fertile perioade de afirmare a literaturii, culturii și artelor românești într-un spațiu care a așteptat de secole dezrobirea culturii. Numai o atare situație ne putea oferi un model convingător care să ne alimenteze speranțele în puterile noastre creative, noi fiind succesori ai unor spirite luminate care, în toate împrejurările, și-au prețuit valorile.

(2000)

„CAIETELE MUREȘENE” LA O NOUĂ EDIȚIE

La scurt timp după apariția volumului *Mărturii prin vreme,* Melinte Șerban ne supune atenției o nouă carte, *Evocări istorice și literare* (Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, Caiete mureșene nr.10, 148 p.). Ea continuă, ca și prima, o seamă de reflecții asupra culturii spirituale a oamenilor din ținutul Mureșului și al Târnavelor. Temă preferată, cercetată îndelung până la exhaustivitate, în documente edite și inedite, publicate fragmentar pe calea undelor într-un agreat limbaj oral, în paginile unor publicații periodice sau antologice adevărate micromonografii, se constituie într-un nou volum de studii și comunicări. Melinte Șerban confirmă încă o dată erudiția și acribia caracteristică cercetătorului atașat unui domeniu asupra căruia se pronunță prin judecăți și concluzii finale, în cele mai multe cazuri imbatable. Filtrul său intelectual și capacitatea de sinteză conferă cercetătorului deplinătate. Așa se explică relecturarea memoriilor pașoptiștilor mureșeni, mult publicate și comentate de către istorici. Melinte Șerban le receptează din unghiul de vedere al filologului în condițiile în care în Transilvania cronicile istorice și istoriografia în general făceau mari progrese. În această situație memoriile mureșeneilor scrise mai devreme ori mai târziu se constituiau în forme de manifestare ale genului literar, chiar dacă narațiunea evenimentelor impunea o anumită formă a limbajului exact, științific.

Fenomenul literar de la Sighișoara grupat în jurul ilustrului tipograf Miron Neagu și exigentului editor Emil Giurgiuca adună în jurul lor cele mai valoroase talente literare tinere. Cărțile lor, în bună parte de debut, rămân certificate ale atestării multor scriitori, care au răzbit vicisitudinilor vremurilor de restriște care îi aștepta.

Două dintre studii sunt închinate Căminului Cultural „Avram Iancu” al refugiaților ardeleni din București și mentorului acestuia Iustin Handea. O „instituție” de cultură, constituită după toate tiparele rigorii, ocrotea mulțimea refugiată din vetrele natale, de pe Valea Mureșului, a Târnavelor și Someșului. Aici își regăseau mii de oameni liniștea și speranța reîntoarcerii la casele lor. Muncă, conferințe, acțiuni de cultură, serbări în duminici și sărbători, expoziții și cărți, alinau durerea. Sufletul

acestora era mureșeanul Iustin Handrea pe care autorul celor două studii l-a cunoscut îndeaproape.

Valoros și singular mi se pare profilul profesorului mureșean Nicolae Sulică. După o fructuoasă carieră pedagogică și publicistică desfășurată la Brașov, Nicolae Sulică vine la Târgu-Mureș, pilon al învățământului românesc de început. El rămâne în conștiința mureșenilor un erudit prin preocupările sale filologice și calitățile de influențare a preocupărilor intelectuale în rândurile elevilor și profesorilor.

În anexă, Melinte Șerban republică memoriile Mariei Suțu din Șardu Nirajului consemnate de Grigore Maior în „Gazeta Transilvaniei", privitoare la evenimente din 1848/1849. Este zguduitoare drama celor doi flăcăi ai preotului de aici, care sunt încorporați în tabere adverse, ca și întregul șir de evenimente povestite de un martor ocular.

În sfera cercetării culturii mureșene, *Evocări istorice și literare* rămâne o carte de referință, indispensabilă publicului interesat de cercetare și cunoaștere.

(2001)

ISTORIA TRĂITĂ

După mai bine de un deceniu de libertăți democratice, a sosit și timpul mărturisirilor în spațiul mureșean. Pentru ultima jumătate de veac ele se prezintă așa cum ni le închipuiam. Două evenimente esențiale aveau să schimbe total starea normală a evoluției târgumureșenilor: efectele ocupației rezultate prin Dictatul de la Viena cu toate consecințele războiului și apoi instaurarea treptată a regimului comunist de tip sovietic violent, înrobitor și de lungă durată. Acestea vor marca definitiv starea populației cu schimbări în comportamentul și conștiința indivizilor. Uneori consideram că încă nu a sosit momentul dezvăluirii adevărurilor. Cunoașteam oameni care, în ciuda urmărilor și a riscurilor la care erau supuși, și-au notat, au scris memorii și amintiri. Unii dintre ei le-au plătit cu ani de detenție. A rămas în schimb memoria ca bază de date, cu scăpările timpului. Printre primele mărturii de acest fel reproduse din memorie, a unei istorii trăite, în condițiile unui spațiu stabilit convieţuirii unei populații multietnice, cu un specific al său, privit de mulți nu ca un teritoriu de conflict, ci ca unul de înțelegere și convieţuire, ne readuce în imagine orașul amintirilor concitadinul nostru Valeriu P.Vaida, prin cartea sa, *Mărturii dintr-un veac apus*, recent apărută în seria de „Caiete mureșene" ale Fundației Culturale „Vasile Netea" (Târgu-Mureș, 2001). Tumultuoasa biografie a autorului, omul de bună înțelegere și omenie aparent retras dar cu un rafinat spirit de observație,

mereu în căutarea unui ideal, frânt de o tinerețe zbuciumată, cu prietenii alese, sfătos prin firea sa, cu pasiuni și dragoste pentru viață și frumos, lovit de forțele oarbe ale hazardului și întâmplării, ni se dezvăluie acum pe o perioadă de șase decenii (1940-2000) și avem convingerea că încă nu sub toate aspectele. Timpul este prea scurt, cuvintele nu pot cuprinde întâmplările, incertitudinea și nesiguranța, torționarii încă mulți în viață printre noi, sunt și acestea motive de reținere, consolidată în anii de teroare și în această vreme a tranziției prelungite.

Asupra talentului literar al domnului Valeriu P.Vaida nu ne-am îndoit niciodată. Primele manifestări literare erau cuprinse într-un volum de versuri scrise în perioada de studii la Brașov, atras de mișcarea politică a vremii și din dorința sa de reîntoarcere în locurile natale, despre care Domnia Sa apreciază că nu este cazul să vorbească încă. Și așa, anii copilăriei cu zbuciumul și aventurile ei i-a plătit la modul serios cu ani de ospiciu, închisoare și domiciliu forțat. Nu și-a pierdut niciodată nădejdea căutându-și un rost în viață. În aceste condiții l-am cunoscut pe când era la Școala profesională de construcție a instrumentelor muzicale din Reghin, mereu interesat de studiu și cunoaștere. Preocupările lirice au fost înlocuite cu cercetarea tehnico-științifică. L-am sprijinit în culegerea documentației pentru lucrarea *Instrumentele muzicale cu coarde și arcuș* (București, Editura Tehnică, 1958), unică în literatura de specialitate prin bogăția de informații inclusiv construcții și calcule. După mici intermitențe în serviciu a primit un post de tehnician la ILEFOR Târgu-Mureș, timp în care elaborează o altă lucrare valoroasă (netipărită), având ca temă vopsirea cu lacuri poliesterice. Autorul a continuat cu monografia despre ilustrul lutier român, *DimitrieȘtirbulescu* (București, Ed.Muzicală, 1967). Lor le urmează o lungă tăcere impusă de restriște, iar mai târziu de clarificare căreia îi urmează prezentul volum.

L-am vizitat în repetate rânduri la domiciliul său de lângă gară, iar apoi la locuința din centrul orașului. Primit cu căldură am admirat întotdeauna acel sancturar cu biblioteca și raritățile bibliofile, străjuite de icoane pe lemn și sticlă ale sfinților noștri, care priveau parcă înmărmuriți acele vestigii etnografice, arheologice, arhivistice, colecționate cu grijă și păstrate cu sfințenie. Aici am avut contactul pentru prima dată cu pământul de pe mormântul lui Avram Iancu, am văzut prima frunză din teiul lui Eminescu (acum am și eu asemenea relicve). În acel templu al colecțiilor, Ioan Alexandru a căzut în genunchi și a rostit cu glas tare *Tatăl nostru…* și tot aici activiști de partid de înfricoșat veneau de Crăciun și ascultau colindele corului *Madrigal*, libere numai în occident, și tot aici se duceau tratativele pentru o revistă mureșeană de literatură și cultură întruchipată în zile noastre în nelipsita „Vatra”.

Pe masa mărturiilor stau încrustate numele acelor prieteni care l-au vizitat și cu care s-a întreținut împărtășindu-și reciproc amintiri plăcute sau neplăcute, au fost prezentate piesele de valoare ale colecțiilor sale, în atmosfera caldă a căminului în prezența blândei sale soții Irina, a fiului Iancu și a fiicei Anda, academicieni, scriitori, poeți, profesori, oameni de carte și cultură, mulți dintre ei trecuți astăzi dincolo de Styx. Între aceștia se numără: D.D.Roșca, Marin Preda, Șerban Cioculescu, Marin Sorescu, D.R.Popescu, Gh.Adoc, Virginia Zeani, Ioan Alexandru, Ion Horea, Romulus Guga, Ion Vlasiu, Nicolae Crișan, Szőcs Kálmán, Tudor Jarda, Ioanichie Olteanu, Viorel Mărgineanu, Augustin Z.N.Pop, Augustin Buzura, V.Copilu-Cheatră, Gheorghe Cunescu și mulți alții. Toți au avut un cuvânt frumos pentru Valeriu P.Vaida întregindu-i biografia prin calde impresii cuprinse în volumul de mărturii.

O carte document, a omului care a opus violenței fapta și vorba bună, a celui care a apreciat omenia și bunele relații dintre oameni, indiferent de etnie, care a iubit și s-a făcut iubit ne prezintă o frescă veridică a unor timpuri „apuse", fără ură și patimă, cu harul său de povestitor, oferind-ne o lectură plăcută și în același timp plină de învățăminte.

Un frumos gând pentru cei care au sprijinit această apariție cu adevărat „eveniment", Mariana Cristescu, îngrijitoarea ediției, Mihai Sin prefațator, Mihail Art.Mircea, lector și postfațator, pentru cei care au acordat sprijin financiar, Primăria municipiului Târgu-Mureș prin Dr.Dorin Florea, primar și D-na Lucreția Tudose, director al BCR, Sucursala Tg.-Mureș, și nu în ultimul rând, Fundația Culturală „Vasile Netea", care și-a asumat această apariție editorială.

(2001)

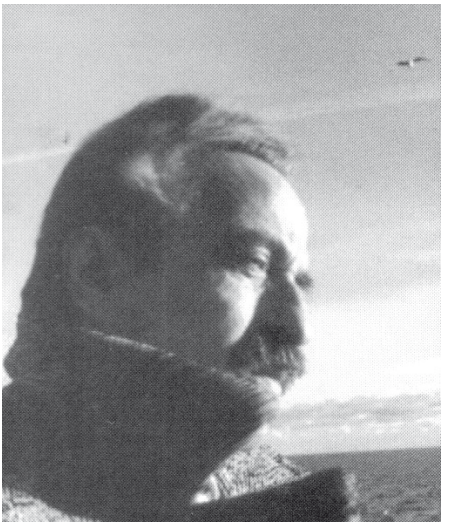

INTERFERENȚE TEATRALE ROMÂNO-MAGHIARE

Cartea doamnei Tereza Periș Chereji – *Interferențe teatrale româno-maghiare* (1860-1940) – face parte din genul de literatură de care avem stringentă nevoie, în strădania de apropiere a celor două naționalități, română și maghiară, care trăiesc pe același pământ românesc, pentru a promova bunele relații interetnice. Este, de fapt, cunoașterea unor frumoase tradiții cultivate de oameni lucizi, care s-au remarcat, fie de o parte, fie de alta, punând în prim plan al valorilor modele spirituale de receptare a binelui și frumoslui.

Studiul doamnei Tereza Periș Chereji, conceput ca teză de doctorat, elaborat la vârsta maturității intelectuale, după ani de carieră teatrală și univesitară, în condițiile privării de libertate a cuvântului și dirijării ideilor, reprezintă o veritabilă istorie a relațiilor culturale româno-maghiare pe perioada a 80 de ani, în discipline prioritare domeniilor teatral, literar și cultural.

Am cunoscut îndeaproape etapele elaborării lucrării, din funcția de bibliotecar al Bibliotecii Județene Mureș depozitară a unui imens material edit, pe care l-a cercetat cu atenție, pentru ca din miile de pagini să extragă informații care să scoată la iveală adevăruri și judecăți de valoare. Primele manifestări artistice s-au închegat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când literatura teatrală a ajuns la maturitate, iar trupele de actori au devenit mai închegate. Prezența clujenilor maghiari la București este un mare succes, apreciat și de scriitorul Nicolae Filimon, sever critic de artă și publicist. Tot așa, turneul trupei lui Matei Millo în Transilvania este bine primit și de populația maghiară și săsească.

Pentru prima dată, avem o sinteză a apropierii culturale româno-maghiare prin intermediul teatrului în strânsă legătură cu disciplinele conexe, iar acțiunile nu au fost puține. Numeroase anchete apărute în principalele publicații transilvănene, între care „Aurora”, „Familia”, „Napkelet”, dau curs noilor direcții ale culturii: personalități de primă dimensiune ale creației literare românești, între care Lucian Blaga, Ion Agârbiceanu, Emil Isac, Petre Comarnescu, Pompiliu Constantinescu, Victor Eftimiu, Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Franyo Zoltán, Benedek Elek, Berde Maria, Erasmus Gyula, Ligeti Ernő, Molter Károly, Szemler Ferenc, Tabery Géza, ne-au lăsat pagini nemuritoare de referințe

risipite în publicațiile vremii. Rămân drept model legăturile de prietenie în domeniul teatral dintre Victor Eftimiu și Jánovics Jenő, Lucian Blaga și Kádár Imre, Octavian Goga și directorii Teatrului Maghiar din Cluj, G.M.Zamfirescu și Grof László.

Lucrarea se impune prin rigoare științifică, stil accesibil și o bogată bibliografie ascunsă în cele aproape 400 de note de a sfârșitul cărții. Mi s-a părut ciudată, fără nici o justificare, neacordarea bunului de difuzare a cărții apărute la Editura Dacia în anul 1977, în colecția „Discobolul", după ce fusese apreciată pentru selecția și rigoarea ei științifică.

Îndrăznesc să spun că lucrarea *Interferențe teatrale româno-maghiare* a doamnei Tereza Periș Chereji se alătură onorabil scrierilor altor exegeți ai problemei, între care merită să-i amintim pe Ion Chinezu, Octavian Goga, Nicolae Iorga, A.P.Todor, Bánffi Miklos, Imre Sándor, Jánovics Jenő, Bitai Árpád ș.a. Retipărirea și punerea ei în circulație, într-o formă revăzută și adăugită, este benefică și în spiritul aspirațiilor comune româno-maghiare într-un spațiu pe care ni-l dorim cu toții al destinderii și al bunei conviețuiri.

(2001)

UN VALOROS INSTRUMENT DE INFORMARE ARHIVISTICĂ

După o îndelungată activitate de colecționare, organizare și prelucrare a valorosului material arhivistic din județul nostru, harnicul colectiv al Filialei Arhivelor Statului din Târgu-Mureș, prezintă publicului avizat, în formă tipărită, primul volum din *Îndrumător în Arhivele Statului, județul Mureș*. Este o lucrare de informare și referință, elaborată cu minuțiozitatea și competența proprie iubitorilor de documente, istorie și cultură, având ca autori pe Ioan Ranca (șeful filialei), Viorel Grama, Ioan Moldovan, Ionel Mureșan și Alexandru Pál-Antal. În cele aproape 400 de pagini ne sunt prezentate valoroasele documente scrise, din colecțiile ordonate și păstrate în impozanta și funcționala clădire, dată în folosință cu câțiva ani în urmă. Ele atestă viața materială și spirituală a oamenilor acestor locuri pe o perioadă de peste 600 de ani, documente care stau la baza atâtor studii de istorie elaborate în decursul timpului, și altele care își așteaptă valorificarea. Multe dintre ele se referă la frământările social-politice și economice, aspirațiile de cultură și civilizație ale locuitorilor din această zonă a țării. În cele peste 821 de fonduri și colecții arhivistice, având ca limită de vechime un document din secolul al XIV-lea (1369) și până la cele din zilele noastre, găsim importante mărturii în care ne este înfățișată istoria acestui județ, parte integrantă a istoriei naționale, de la cunoscutele contracte, acte de danie, juridice, procese-verbale, până la cele care privesc marile evenimente din istoria poporului român, cum sunt cele ce se referă la perioada primei Uniri a celor trei Țări Române din timpul lui Mihai Viteazul, marea revoluție populară de la 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan, Revoluția de la 1848-1849, frământările politice și lupta pentru dobândirea de drepturi națiunii române în perioada pre- și post-memorandistă, până la făurirea statului național lunitar român la 1 Decembrie 1918, mișcarea socialistă și comunistă, cele două războaie mondiale, până la cele care vizează perioada evoluției socialiste a județului.

Acest prim volum din *Îndrumător* ne introduce în fondurile administrative (între care cele mai importante sunt din Scaunul Mureș, Comitatul Târnava și Primăria orașului Târgu-Mureș, prefecturile Târnava Mare și Târnava Mică), cele economice (clasate pe unități industriale, agricole și de comerț), ale instituțiilor de învățământ și cultură, câteva

fonduri și colecții familiale (Teleki, Toldalagi, Biaș și Szabó Mihai), cele ecleziastice, precum și câteva colecții de documente (urbanarii, recensăminte, manuscrise istorico-literare, evidențe statistice).

Prezentarea sintetică a fiecărui fond în parte, incluzând numeroase date istorice și monografice, bogata bibliografie de la sfârșitul fiecărui capitol dusă până aproape la exhaustivitate conferă acestei lucrări calitatea de instrument de informare și referință desăvârșit, ținută științifică ireproșabilă, indispensabil cunoașterii și cercetării istorico-culturale locale și naționale. Ne raliem întru totul intențiilor autorilor, care, așa după cum afirmă Ioan Ranca în introducere, instituția… „*vine și în acest mod în întâmpinarea celor ce se apleacă să soarbă din izvorul veridic al cunoașterii faptelor, facilitându-le înțelegerea așa cum au fost ele și redându-le astfel…*”

(1985)

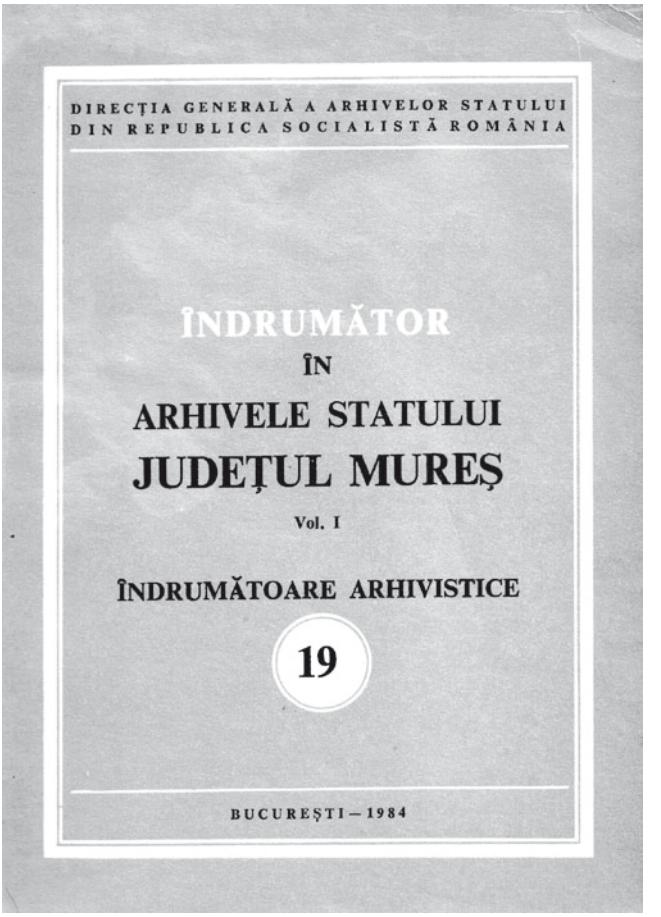

VI. OAMENI ȘI LOCURI

EMIL A. DANDEA – O RECONSIDERARE NECESARĂ

Împlinim astăzi o îndatorire de cinste și o obligație morală față de nedreptățitul Emil Aurel Dandea, revenit întru neființă la Târgu-Mureș, în urmă cu un sfert de veac, în orașul căruia i-a consacrat cei mai frumoși și vrednici ani de activitate și unde și-a dorit somnul de veci.

Despre Emil Dandea generația noastră are mai puține cunoștințe, cu excepția câtorva oameni mai în vârstă care l-au cunoscut și admirat în timpul vieții. Unii consideră că el ar putea fi omul de replică al unor precursori, aflați și ei în anumite momente ale istoriei, înainte ori chiar și după 1918, la cârma acestei cetăți, pentru care și comemoratul de asăzi a avut cuvinte de reciprocă laudă ori de aspră critică în diferite împrejurări. Emil Dandea nu poate fi replica nimănui. Activitatea sa, desfășurată pe multe planuri ale formației sale pluridimensionale, trebuie cunoscută și reconsiderată în cadrul istoric dat, al Unirii Transilvaniei cu Patria Mamă, al consecințelor sale, al greutăților, împlinirilor și neîmplinirilor prin care trecea România interbelică, mai ales teritoriile revenite, în efortul de încropire, viabilitate și consolidare a noii administrații.

Cine altul decât Emil Dandea, tânăr însuflețit de idealurile naționale, descendent din neînfricați luptători: Ionuț, străbunicul său – căpitan în oastea lui Horea, ori Simion, tatăl său – neînfricat memorandist, putea îndeplini această misiune?

Momentul crucial îl găsea pe Emil Dandea, cu strălucite studii împlinite atât în domeniul dreptului cât și al celor economice, la Cluj și Viena și totodată antrenat în efortul de ralizare a năzuințelor noastre, organizator al Consiliilor Naționale locale și al Gărzii Naționale, participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Emil Dandea vine la Târgu-Mureș după o rodnică experiență în cadrul Consiliuli Dirigent și după introducerea administrației românești la Cluj. Târgu-Mureșul a fost condus în perioada 1854-1918 de 11 primari, în exclusivitate maghiari, în perioade mai lungi ori mai scurte de timp, cu realizări mai multe ori mai puține, distingându-se între aceștia farmacistul dr.Bernády György, primar între anii 1902-1913, premergător primei conflagrații mondiale, răstimp apreciat de istorici ca fiind de

stabilitate politică, economică și culturală în monarhia austro-ungară, cu toate implicațiile regimului dualist, deloc fericite pentru celelalte naționalități din imperiu, în special pentru români. Pe acest fond al dominației așa-zisei „vițe nobile" și printr-o mare masă rurală aservită, în majoritatea ei formată din români, s-au ridicat marile centre urbane din Transilvania, maghiare ori săsești, adevărate oaze înfloritoare pe fundalul unor localități condamnate la silnicie. Așa au fost posibile acele realizări de prezent și perspectivă pe care astăzi le admirăm cu toții și la care ne considerăm coproducători, Palatul Primăriei (azi Prefectura) ori al Culturii, atâtea clădiri de interes educativ și social, canalizarea orașului, electrificarea, asfaltarea și atâtea alte lucrări de interes obștesc. Lui Bernády György i-au urmat ca primari Hoffbauer Aurel (1913-1917) și dr.Marthy Ferenc (1917-1918). Au și ei merite în continuarea unor lucrări edilitare, dar au rămas mai puțin apreciați de posteritate.

Administrația românească a debutat la Târgu-Mureș cu un șir de doctori (bineînțeles în drept) formați tot în granițele Imperiului. Între aceștia se numără Valer Ghibu (1919-1920), Cornel Albu (1920) și Ioan Harșia (1920-1922), perioadă deosebit de grea, urmată de alta mai stabilă și nu mai puțin ușoară, prin „numirea" – situație specifică în multe localități din Transilvania – în funcția de primar a dr.Emil Dandea.

În alocuțiunea sa la instalare, noul primar afirma că „*… mi-am dat bine seama de toate dificultățile, care în mod necesar le voi întâmpina aici… voi continua din răsputeri munca începută la Cluj – care mi-a trecut deja în sânge – spre a satisface după cât e omenește posibil obligațiile luate asupra mea prin acest post…*". În continuare spunea că: *„voi căuta ca această experiență și cunoștință pe viitor să le pun la dispoziția d-voastră și a publicului acestui oraș, sperând că și aici, în schimbul muncii cinstite pe care o voi depune, voi avea tot concursul, întocmai cum l-am avut pe acela al oamenilor de bine din Cluj*".

Încrezător în puterile sale și în sprijinul guvernelor, Emil Dandea își asumă răspunderea față de destinele acestui oraș: *„tot timpul cât îmi va fi dat să stau în fruntea acestui oraș al României, ținta vieții mele va fi prosperarea lui și acomodarea lui cât mai armonică în noile cadre…*", și referindu-se la frumoasele tradiții, spunea că *„administrația orașului va trebui să continue și să completeze frumoasele opere culturale și sociale, care le-a realizat o muncă serioasă a vechii administrații…. Guvernele române desigur vor înțelege importanța orașului nostru și administrația va căuta să obțină sprijinul lor pentru ca cultura, industria, comerțul, să progreseze și pentru ca orașul să devină un centru de comunicație. Sperăm că același sprijin va fi asigurat, pentru ca existența cetățenilor să fie ușurată, să fie apărați de exploatare, traiul lor să se îmbunătățească,*

el să fie mai plăcut și conform cerințelor civilizației."

Sunt câteva din gândurile sale constituite într-un program de activitate, izvorâte din neobosita-i muncă, pritocite din zori și până în noapte între pereții Palatului Administrativ, secondate de alesele sale trăsături de cinste și caracter. Avea drept armă lucida judecată bazată pe butada latină „*dura lex sed lex*", pe inițiativă, hotărâre și fermitate, calități fundamentate pe o temeinică cunoaștere juridică, politică, istorică, economică și culturală. Sunt toate acestea direcții în care a excelat Emil Dandea, lăsându-ne pagini de o apreciabilă valoare, cu durată și importanță în timp.

În cele două stagiaturi, aflat în fruntea primăriei timp de 8 ani (1922-1926 și 1934-1937), realizările sale depășesc puterea de imaginație și gândire, raportate la condițiile date. Amintim doar în linii mari: clădirile unor școli, ori asigurarea spațiilor de funcționare a celor românești, Căminul de ucenici, cele două catedrale, ortodoxă și greco-catolică, care străjuiesc extremele Pieții Centrale, monumentele închinate Ostașului Român, Latinității, Avram Iancu, Vasile Pop, Constantin Romanu-Vivu, apoi stadionul, ștrandul, introducerea gazului metan și încă multe altele. Din cei 22 de ani de administrație românească din perioada interbelică, lui Emil Dandea îi revin 8 ani de primariat. Celorlalți primari le revine în medie, mai puțin de un an, fiind în număr de 15, cel mai mult stând la conducere tot dr.Bernády György, patru ani (1926-1929), perioadă în care nu se mai remarcă aproape cu nimic și care se bazează pe toleranță românească, recunoașterea meritelor sale și speranță în revitalizarea administrativ-edilitară.

Emil Dandea se stinge din viață la 76 de ani. Dacă socotim anii de copilărie și de școală, activitatea lui se reduce la perioada interbelică (22 de ani), din care 18 ani consacrați acestui oraș. Au urmat anii de refugiu (1940-1944). Revine în Târgu-Mureșul eliberat, asistat de consilieri sovietici, este înfrânt în alegerile parlamentare din 1946, după care se trage din nou la București, unde este arestat în anii 1952-1953 și supus la muncă forțată timp de un an fără condamnare. Eliberat, i se impune domiciliu forțat timp de doi ani la Tazlău. Se reîntoarce la București, unde se stinge din viață la 18 august 1969.

Conform dorinței sale testamentare, cei apropiați îl aduc pentru odihna de veci în orașul tinereții și vredniciei sale. Înhumarea se face în taină, cu sprijinul preotului David Lazăr, protopopul ortodox de atunci al Târgu-Mureșului.

(1995)

ION VLASIU – DOCTOR HONORIS CAUSA

În orașul de pe Someș, al tinereții și prieteniilor, popas al drumului spre oameni ai lui Ion Vlasiu, care a trecut prin Clujul anilor interbelici, am trăit sâmbătă, 22 mai 1993, clipe de mare înălțare sufletească. În Aula Magna din Alma Mater Napocensis, în acordurile imnului Gaudeamus, Senatul universitar și-a deschis Reuniunea solemnă consacrată decernării titlului de Doctor Honorius Causa maestrului mureșean. Au fost prezenți membrii corpului academic, numeroși profesori, conferențiari, lectori, cunoscuți și prieteni, studenți, precum și un grup de admiratori din Târgu-Mureș. Deschiderea Reuniunii s-a făcut de către rectorul Universității, prof.Andrei Marga, care în alocoțunea sa a arătat că împlinește un act de excepție prin decernarea acesti titlu unei persoane din țară, tot așa cum i-a fost conferit lui Octavian Goga și lui Gh.Marinescu. Excepția este tot atât de îndreptățită și în cazul lui Ion Vlasiu ca și al celor doi, având la bază o monumentală operă literară și artistică.

Laudatio a fost rostit de eminentul profesor Mircea Zaciu, istoric și critic literar. Justificând această hotărâre, vorbitorul a arătat că Universitatea Daciei Superioare împlinește o tradiție academică având ca precedent pe Octavian Goga, când poetul avea 50 de ani și când era la sfârșitul carierei literare. Ca și Octavian Goga, Ion Vlasiu sintetizează la cei 85 ani împliniți spiritualitatea transilvană, dăruind literaturii și artelor românești o operă grandioasă, o operă care ne transmite o temerară nădejde. Sunt evidențiate apoi principalele momente ale vieții și operele în succesiunea lor cu accente pe perioada clujeană, ca elev a lui Romulus Ladea, care îi compensează activitatea cu premiul întâi pentru sculptură, expoziția de la Târg-Mureș, numeroasele lucrări de sculptură care ne cheamă în ambiața lor completând arhitectura orașelor, clădirilor și parcurilor, alte expoziții în țară și străinătate. Acestora li se alătură creația literară în originalitatea ei, care se deschide cu romanul *Am plecat din sat* (1938), o carte pe care o situează la granița dintre amintiri și ficțiune, între memorial și romanesc, care, împreună cu celelalte romane se constituie într-o structură epică ciclică. Activitatea sa este încununată de numeroase distincții: Premul „Adamache" al Academiei Române pentru literatură (1939); Premiul

„Astra” pentru sculptură (1939); Premiul „A.Simu” (1943); Premiul Uniunii Scriitorilor (1984). Mircea Zaciu îl apreciază ca pe o *„personalitate complexă cu un rol imens a cărui operă a îmbogățit tezaurul național al culturii. Ion Vlasiu s-a hrănit din cea mai curată tradiție țărănească. Prin tot ce a creat se înscrie printre exponenții majori ai spiritualității transilvane pe care a afirmat-o în lume prin scris și imagini”*.

Un impresionant cuvânt inaugural a rostit Ion Vlasiu. Copleșit de aprecierile competente din *laudatio*, își caută cuvintele cu înțelepciune pentru a rememora drumul spre oameni, drumul din sat spre oraș. A evocat chipurile marilor bărbați cu care a fost contemporan acum dispăruți, profesori, colegi, reviste, cercul literar și întrunirile din casa prof.Victor Papilian. S-a reîntors apoi la satul din Câmpia transilvană bântuit de necazuri și sărăcie, spațiu care se deosebește radical de satul lui Creangă, Rebreanu ori Sadoveanu, de la drumul de reîntoarere a țăranilor, la condiția satului actual, a forței sale care nu poate fi miluită cu cinci hectare de pământ.

Își exprimă încrederea și tăria în puterea acestor vetre pe care le apreciază pentru cultura și spiritualitatea lor. Revine apoi, din nou, cu amintirea, la unii dascăli și elevi de excepție, aducând mulțumiri reprezentanților universității. Solemnitatea s-a încheiat în compania celor dragi și apropiați. Îi urăm și noi astăzi din toată inima un sincer VIVAT!

(1993)

La ceas aniversar între mureșeni

MASCA GENIULUI

Ion Vlasiu a împlinit 89 de ani. Așa cum își iubește locurile natale, cu oamenii, câmpiile roditoare brăzdate de meandrele Mureșului, este la rândul său stimat și iubit de toți cei care îl cunosc. Dovadă elocventă în acest sens este revenirea maestrului, an de an, la vârsta octogenară, pe aceste locuri și interesul instituțiilor de cultură pentru creația sa. Tot mai multe monumente înfrumusețează peisajul cotidian cu sculpturile sale, ne bucurăm a contempla valoroasa donație adăpostită în Galeria „Ion Vlasiu", de lucrările din Muzeul de artă ca și de opera literară integrală a scriitorului păstrată și informată publicului larg prin Biblioteca Județeană. Sunt toate acestea suficiente temeiuri, pentru ca Ion Vlasiu să se bucure la el acasă de mai multă atenție în aceste momente aniversare. Inițiativa a aparținut Fundației Culturale care poartă numele lui Romulus Guga , față de care Ion Vlasiu a fost atât de apropiat și din prietenia care a determinat frumoasa colaborare de la revista „Vatra" pe care o inițiază și susține. În deschiderea simpozionului sugestiv intitulat „Masca geniului", după celebra sa sculptură cu același nume, au rostit alocuțiuni Valer Pop și Dimitrie Poptămaș, administratori și custozi ai operelor vlasiene la Târgu-Mureș, după care au fost susținute comunicări privind trei ipostaze principale ale activității maestrului, sculptorul, pictorul și scriitorul, din partea unor apropiați admiratori, Vasile Mureșan, Ion Petru Pop și Mihail Art.Mircea. Conducerea simpozionului a fost realizată de Dr.Voica Foișoreanu, președinta Fundației Culturale „Romulus Guga", redactoarea Caietului nr.5/1997, care cuprinde comunicările prezentate. A urmat apoi o vizită la Galeria „Ion Vlasiu" unde participanții au trăit câteva momente în mediul artistului și scriitorului prin cuvintele alese de prețuire rostite de Viorica Herdean și Vasile Mureșan.

Ion Vlasiu, deși nu a fost prezent la acest moment, a ținut să trimită un mesaj telefonic în care cu emoție rostea cuvintele: „*Opera mea – câtă este la Târgu-Mureș – conține lucrări dezlipite din conștiința mea, legate de Ardeal, de istoria lui, de lumea lui, de eroii lui, cum este Crișan sau Horea, și lucruri legate de lumea satului. Sunt lucruri rupte din conștiința mea, din sufletul meu, încărcate cu semnificație...*"

Participanții la simpozion au subscris propunerii de a i se consacra maestrului Ion Vlasiu titlul de „Cetățean de Onoare al municipiului Târgu-Mureș" din partea primăriei.

(1997)

DIN SPAȚIU… ÎN TIMP

În prag de vârstă nonagenară, Ion Vlasiu a trecut dincolo de Styx. Lungul periplu al vieții sale este unul dintre cele fericite. În el s-au întruchipat armonios literele și artele în egală măsură, desăvârșite până la geniu. Dacă spațiul a pus capăt mișcării din anturajul celor dragi, durabilitatea în timp începe de-abia acum.

Valea Mureșului, de la Lechința până la Bistra, cu oameni care l-au iubit, este în doliu, tot așa cum o țară întreagă a fost cutremurată de plecarea sa. Pașii timizi ai copilăriei de pe „ștrec", când observa formele și strălucirea pietrelor, câmpiilor și dealurilor oglindite în apele Mureșului, orașul Târgu-Mureș, locul de încercare și al primelor satisfacții, cu instituțiile care acum adăpostesc inestimabilele sale lucrări, susurul Bistrei, acolo unde și-a găsit liniștea și unde nu și-a mai putut stăpâni imaginația, rămân părăsite pentru totdeauna de acela care le-a iubit atât de mult. A rămas în schimb verticalitatea venită din timp, pregătită pentru a-l înfrunta. Mă gândesc la acele momente „brâncușiene" înălțate la Cluj și Blaj, la semeția dăltuită în piatră și bronz a atâtor personalități ilustre cărora li se alătură acum și autorul lor, mărturii ale perenității și culturii, simboluri ale nădejdii și speranței noastre. A mai rămas culoarea pe pânze care ni-l readuce între cei dragi și a rămas apoi o bibliotecă în care memorii, amintiri, pagini de jurnal ne dezvăluie o viață plină de întâmplări fericite și mai puțin plăcute, scrise, unele cu harul povestitorului, iar altele, tributare mditației filosofice.

Acum, la plecarea lui Ion Vlasiu au rămas ca un gând frumos, neîmplinit, grupul statuar „Școala Ardeleană" de la Târgu-Mureș și tabăra de sculptură de la Bistra, aceasta concepută ca un sanctuar românesc al frumosului dăltuit în piatră și lemn. În culpă sunt cei care nu au găsit modalitățile de împlinire a acestor planuri. Ea trebuie să devină o încununare postmortem a aprecierilor de care Maestrul s-a bucurat din partea admiratorilor săi în timpul vieții.

Ion Vlasiu a învins moartea în schimbul durabilități în timp. Monumentul și biblioteca au învins uitarea. Geniul s-a mutat din spațiu în timp.

(1997)

In memorian - IOAN T. OLTEANU

Ne-am reîntâlnit nu de mult, acolo unde îi stă bine unui profesor cu preocupări intelectuale, neobosit în căutara și elucidarea unor adevăruri. Venea deseori de la Luduș, leagănul formării și punerii în aplicare a gândurilor sale, la Târgu-Mureș, „metropola" în care își confrunta ideile cu vechi prieteni și colegi, dar mai ales pentru a pătrunde tainele ascunse ale bibliotecilor și arhivelor. Dorea acum să-și finalizeze teza de doctorat, în ultima variantă, pentru a fi tipărită. Neîndoielnic, ea reprezintă cea mai completă și autorizată exegeză a evenimentelor de la 1848-1849, din miezul Câmpiei Transilvaniei, prefectura lui Avram Iancu, de sub conducerea prefecților Alexandru Bătrâneanu și, după martiriul acestuia, de Nicolae Vlăduțiu. Familiarizat cu preocupările sale de cercetare, prefigurând în acele zile programul simpozionului științific consacrat împlinirii a 150 de ani de la Revoluția română de la 1848, i-am solicitat o colaborare pe care a acceptat-o și a onorat-o cu plăcere la 12 mai 1998. Tot atunci am pus la cale și o altă confruntare cu publicul, la Simpozionul Național consacrat aceluiași eveniment, care a avut loc cu trei zile mai târziu, la Blaj. A fost ultima sa întâlnire cu publicul. Ne-am despărțit de Târgu-Mureș, fără a bănui că nu ne vom mai vedea niciodată. Vestea plecării dintre noi a lui Ioan T. Oltean m-a înduioșat. L-am cunoscut îndeaproape. Rând pe rând, am descoperit calitățile sale de profesor, istoric, cercetător, poet, edilul de la diriguirea „cetății" și mai presus de toate – *Omul*. În alegerea prietenilor era destul de rezervat și totodată generos în dezvăluiri de idei cu cei pe care îi accepta. Unul dintre ei a fost Romulus Guga, cel care i-a încurajat pașii spre poezie. El a fost acela care a deschis paginile revistei „Vatra" primului grupaj de poezie la rubrica *Excelsior* cu mențiunea: *„Nu știu de când scrie poezii profesorul de istorie Ioan Teodor Olteanu. La*

30 de ani, debutul lui este un „debut târziu". Îl alăturăm totuși seriei de tineri poeți mureșeni în care investim speranță și încredere". Aici publică acele nestemate pornite din sinceritatea lăuntrică a lumii înconjurătoare. Tot aici văd lumina tiparului acele *Scrisori de pe dealul Sângeorgiu de la Oarba de Mureș*, meditații în versuri privitoare la faptele eroilor privite prin scurgerea timpului, în viziunea „artistului-istoric".

Poemele sale au fost înmănunchiate în volumul *Pădurea sub cuvinte* (Editura de Vest, 1992), apărut sub pseudonimul literar Paul Pretor, prilej cu care mentorul său, Ștefan Augustin Doinaș, dincolo de exemplaritatea umană și modelul moral, observa în poezia sa „*un grav fond de sensibilitate morală, de problematică filosofică, amândouă atât de necesare în peisajul culturii noastre de astăzi*".

Prin dispariția prematură a lui Ioan T. Oltean, revista „Glasul Mureșului" a pierdut un colaborator, un sfătuitor și un prieten de idei.

(1998)

HEJJA ILONA

Se spune adesea despre unii oameni că sunt de neînlocuit, atunci când este vorba de aportul social ori apartenența la o echipă.

În urmă cu câțiva ani de zile, unul dintre colegii mei, bibliotecar șef serviciu la Biblioteca Județeană Mureș, solicitat a face o apreciere de serviciu scria: „*Cu greu se poate închipui activitatea secției fără de ea*”. Era vorba de Hejja Ilona.

Erau cuvinte de mare greutate care exprimau mult sau poate chiar totul despre un om al datoriei, într-o vreme când nu ne gândeam că despărțirea noastră va surveni atât de repede. Lunile de suferință cauzate de o boală necruțătoare iar apoi plecarea definitivă dincolo de viață confirmă acest adevăr. A rămas peste timp amintirea bucuriei întâlnirilor, a zilelor petrecute împreună, veselia, visurile de viitor, comentariile cotidiene… într-o lume a nemuririi. Într-o lume în care viii stau de vorbă cu morții, în care spiritul devine palpabil în cuvinte așternute în cărți, în această formă materială tezaurizată în bibliotecă. Sunt „ulcioarele” cu „apă vie” din care cei în viață ne adăpăm zi de zi făcându-ne mai buni, mai generoși, mai înțelegători și mai înțelepți, calități de care astăzi ducem atâta lipsă. Și ce e mai frumos și mai nobil decât să te consacri acestei îndeletniciri, de intermediar între cei care s-au dăruit societății prin scris și cei care beneficiază de gândurile și ideile lor.

Chemarea sa a venit ca un predestin, la loc și dată nestabilită, confirmate prin naștere, la 1 martie 1943, la Zagon, lângă Covasna și Târgu-Secuiesc, unde urmează studiile primare și liceale. Dorința de cunoaștere îi conduce pașii spre Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, unde absolvă Facultatea de Filologie, secția limba și literatura maghiară, în anul 1966. A funcționat ca profesoară la Bezid, timp de un an de zile, după care se stabilește la Tg.-Mureș, unde își urmează soțul.

Tot într-o zi de august, căutându-și un rost în viață, a deschis ușa bibliotecii, căreia i-a rămas fidelă până în ultima clipă a vieții sale și pe care a servit-o timp de 29 de ani.

Îmi amintesc cu plăcere de venirea sa între noi. Am remarcat mobilitatea de adaptare la o nouă profesie, căreia i s-a dăruit cu tot ce a acumulat mai valoros în anii de studii. De la început a rămas între colegi și cititori. Cu toate calitățile sale tehnice și organizatorice, cu simțul rafinat al observației și de analiză psihologică și pedagogică, fire practică, sârguincioasă, perseverentă și operativă, Ița - cum ne-am obișnuit noi să îi spunem – a rămas credincioasă unui singur serviciu din bibliotecă, - relațiile cu publicul. Acesta era focarul spre care erau canalizate toate cunoștințele și priceperea sa. Acesta este terminalul prin care acumulările noastre profesionale prind viață. Iată de ce am văzut-o mereu agitată, neliniștită, în permanentă căutare pentru binele instituției, pentru binele cititorului. Pentru că ce e mai frumos și mai util decât să dăruiești lumină din lumina cărților. Cu câtă dragoste era înconjurată de colegi și cititori. A rămas printre cei care, prin profesionalismul lor, au avut un cuvânt de spus în tot ce a însemnat evoluția acestei instituții în relațiile cu cititorii.

Dincolo de acestea am cunoscut-o în familie ca soție și mamă, colegă de serviciu, în vizite de studiu la alte biblioteci, în conducerea Asociației Bibliotecarilor din Bibliotecile Publice. Iar înainte de toate am cunoscut „omul" în trăsăturile sale ideale.

Cât de puțin am fost împreună. Câte planuri profesionale își mai așteptau realizarea!

Astăzi a rămas amintirea. Amintirea unei colege mai puțin obișnuite. O colegă a cărei lipsă, chiar dacă nu este de neînlocuit, o vom simți multă vreme de acum înainte.

Rămânem astăzi cu zâmbetul și dragostea ei de viață înfrânte de eternitate.

(1997)

ALEXANDRU MUREȘAN

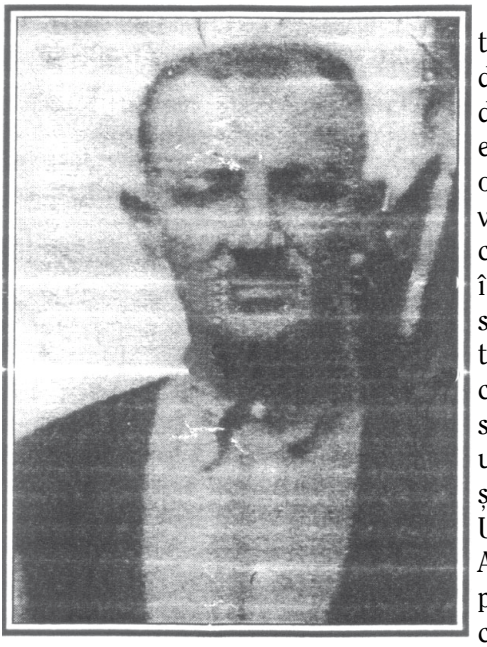

Cu toate că au trecut zece ani de libertate și democrație, după o lungă stare de apatie, societatea românească este încă departe de a avea o imagine completă asupra victimelor regimului totalitar comunist. Timpul se scurge în defavoarea elucidării atâtor suferințe cauzate de suprimarea tuturor drepturilor și libertăților cetățenilor, iar peste durerile lor se așterne tăcerea celor plecați, urmare a măsurilor represive ca și a dispoziției celor apropiați. Unul dintre aceștia a fost Alexandru Mureșan, econom, proprietar de pământ, care a crescut în tradiția istovitoarei munci de cultivare a pământului în condițiile unei agriculturi înapoiate.

Născut la 24 iunie 1915 în comuna Pogăceaua, absolvent al Școlii primare din localitate, Alexandru Mureșan dobândește prin hărnicia sa și a strămoșilor săi 25 ha pământ, căruia îi smulge an de an roadele. Țăran luminat, conștient de necesitatea implicării sale politice în evoluția localității, aderă la Partidul Național Țărănesc, partid cu o frumoasă tradiție politică și națională, îmbinând armonios ideile sale cu activitatea practică de fiecare zi. Politicii de comasare a pământurilor prin *întovărășiri*, iar apoi *gospodării colective,* promovată de regimul comunist, îi opune rezistență făcând o intensă propagandă în rândurile consătenilor, pentru respingerea acestora. Urmare a concepțiilor sale despre proprietate și averea agonisită, a fost declarat chiabur, fiind supus unor „cote" împovărătoare, persecuțiilor, anchetelor și arestărilor de către organele

de represiune ale statului. A înfruntat cu destoinicie și curaj anchetele și temnițele comuniste în patru etape, 10.03.1950-10.03.1951; 15.03.1952-15.03.1953 și 13.09.1956-10.09.1962, totalizând în final 11 ani, 10 luni și 9 zile de detenție. În prima etapă a fost cercetat fără a fi condamnat de către organele de securitate din Cluj, acesteia i-a urmat un an de muncă forțată pe șantierul de la Bicaz, după care a urmat o condamnare, fiind închis la Gherla, iar apoi dus la colonia Măcin (Canalul Dunărea-Marea Neagă). În final, i-a fost stabilit domiciliul obligatoriu la Lătești, comuna Bordușeni, departe de gospodăria sa și de cei apropiați unde se stinge prematur din viață, la 29 august 1962, la numai 47 de ani. În anul 1974 este deshumat și reînhumat în localitatea sa natală.

Prin simplitatea și curajul său, Alexandru Mureșan rămâne în conștiința noastră ca un model specific de cultivator al pământului cu acele trăsături specifice țăranului român caracterizate prin istețime și hărnicie, calități plătite cu prețul vieții sale. El merită pe deplin prinosul de recunoștință al contemporanilor.

(1999)

VIOREL BORȘIANU

În urmă cu o săptămână, la aceste ceasuri, numele familiei Borșianu era ridicat la rangul celor merituoși. Se susținea o dizertație pentru promovarea în grad a unui profesor târgumureșean. Ea privea activitatea folcloristului Aurelian Borșianu. Făceam atunci referiri la Viorel, care, cu grijă, a adunat tot ce aparținea fratelui său, ca apoi să le găsească un loc de păstrare și valorificare în Biblioteca Județeană. Întâmplător și poate din vina noastră, Viorel nu a putut fi părtaș al atâtor „Laudatio" rostite în fața unui juriu exigent format din eminenți profesori clujeni și târgumureșeni, pentru o lucrare care a primit nota maximă. Astăzi este zadarnică o încercre de rememorare a acestei întâlniri academice în prezența lui Viorel Borșianu. Au fost rostite nume binecunoscute din pleiada folcloriștilor mureșeni între care Simion C.Mândrescu și Nicolae Petra Petrescu (Moșu), iar apoi cei cu care tânărul inginer Viorel Borșianu a participat în marile acțiuni de culturalizare ale ASTREI și Societății Tinerimii Române, nu rareori în fruntea lor, fiind contemporan în timp și acțiune cu Vasile Netea, Eugen Nicoară, Ilie Șandru, Ion Șerbănuțiu, Aurelian Borșianu, Simion Rusu, Emil Cocoș, Teodor Todosiu ș.a. rămânând până în ultima clipă fidel convingerilor sale de iubitor al culturii.

Inginerul Viorel Borșianu a văzut lumina zilei la poalele Călimanilor în frumoasa localitate Deda, la ivirea din defileul Mureșului, la 27 decembrie 1914. Mama, Maria Ghidiu, casnică, se trăgea dintr-o familie de buni gospodari, iar tatăl său, învățătorul Ioan Borșianu, din Dumbrava, având ca linie paternă strămoși din Bucovina, astăzi înstrăinată, din Bănila pe Siret (Stolojineț). Pătruns de ideile naționale, Ion Borșianu se stabilește pe plaiurile Mureșului de Sus de unde își va pune în aplicare planurile de viață, conducând corul Institutului „Andrei Șaguna", fiind director școlar și inspector județean, teolog și dirijor de cor bisericesc, îndeletnicire desfășurată în deplină armonie cu excelentele sale calități de econom. Nu în ultimul rând, se distinge prin aportul la împlinirea marelui act istoric de la 1 Decembrie 1918, ca organizator al gărzilor naționale

și delegat oficial la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.

În această familie și în armonia căminului de intelectual, Viorel Borșianu frecventează cursurile primare la Școala din Deda natală, apoi Liceele „Sfântul Nicolae" din Gheorgheni, „Gheorghe Bariţiu" din Cluj, încheindu-și studiile la Liceul „Meșotă" din Brașov, unde a avut ca președinte al comisiei de bacalaureat pe acad.Octav Onicescu (1932). Atras de frumusețile naturale ale locului, pădurile de brad și stejar, plaiurile mioritice și câmpul roditor al luncii Mureșului, se consacră învățământului agronomic prin Institutul de profil de la Cluj pe care îl absolvește în anul 1937, fiind călăuzit toată viața de frumoasele cursuri de pedagogie și sociologie ale profesorului Ghidionescu.

Carierea de agronom și-a început-o la Toplița, după un stagiu de practică la ferma prințului Mavrocordat din Crasna Ilschi (Stolojineț, astăzi în Ucraina), nu cu puține greutăți survenite din cauza războiului. A fost concentrat la Satu Mare, iar apoi în Basarabia. În urma ultimatumului din iunie 1940 și a Diktatului de la Viena, a fost nevoit să se refugieze la Lugoj iar apoi la Râmnicu-Vâlcea.

Reîntors la Târgu-Mureș, îi este încredințată conducerea Camerei Agricole Județene, apoi lucrează ca șef de ocol agricol în administrația locală precum și în conducerea unor întreprinderi. Încercăm să cuprindem câteva din realizările sale:

- A fost inițiatorul secției române în cadrul Liceului Agricol, unde a îndeplinit și funcția de director adjunct.

- A inițiat și a înființat după un susținut efort Stațiunea Experimentală Zootehnică din Tg.-Mureș (1947).

- A fost inițiatorul pepinierelor pomicole de importanță națională de la Reghin și Apalina.

Pentru activitatea sa a fost înaintat în grad prin Decret Regal nr.1445 din 1947, ca agronom inspector. Toate aceste îndeletniciri profesionale s-au îmbinat armonios cu o pasionată activitate culturală. A participat încă din tinerețe la acțiuni culturale, cercuri de studii, serbări, anivesări, conferințe în zona Reghinului și Valea Mureșului. Ca președinte al Societății „Tinerimii Române", a publicat numeroase articole, a fost bun amic cu omul de cultură și istoricul Vasile Netea și cu medicul Eugen Nicoară.

Până în ultimele zile ale vieții a rămas receptiv la actul de cultură. L-am avut apropiat în calitate de colaborator atât al Bibliotecii Județene Mureș cât și al Fundației Culturale „Vasile Netea". Am apreciat întotdeauna la el temperamentul dinamic și dorința de restaurare a adevărului. A fost un om al curajului, cinstei și al acțiunii. Numai așa se explică repulsia care l-a caracterizat întotdeauna față de anii totalitarismului și prezența sa în rândurile celor care au curmat această stare de fapt, pentru care a fost răsplătit cu certificatul de luptător al Revoluției din Decembrie 1989.

(1997)

ALEXIU VICIU

Filolog, filosof, folclorist și pedagog, este al doisprezecelea copil al preotului greco-catolic din Agrișteu. A văzut lumina zilei la 14 decembrie 1855. Școala o începe în localitatea natală, după care își continuă studiile gimnaziale la Blaj, Roma și, din nou, la Blaj, unde se dedică activității didactice. Predă limbile latină și română la Gimnaziul superior, suplinind și alte specialități, ca maghiara, franceza, fizica și matematica. Se titularizează aici în urma susținerii lucrării *Oratoria la greci și la romani și influența aceleia asupra acestor popoare și a altora.* Devine titular al catedrei de filologie clasică, greacă și latină. Autoritățile maghiare nu-i recunosc examenul și se supune pentru a doua oară la examen cu teza V*ocalismul limbii române,* din care rezultă specialitatea, limba română (principal) și latina și maghiara (secundar). În 1911, după numai 32 de ani de activitate, este pensionat forțat, ajungând să suplinească într-o serie de localități, printre care, București, Ocna Sibiului, Lipova, Târgu-Mureș (1920-1921) și Cluj, în lipsă de profesori calificați. Primele lucrări elaborate căutau să acopere necesarul de manuale didactice, tipărirea lor făcându-se în pas cu disciplinele predate.

O bogată activitate folcloristică dovedește legătura sa cu limba și cultura populară. Răspunde chestionarului lingvistic al lui B.P.Hașdeu, furnizându-i materiale din Ardeal. Colaborează cu poezii populare, doine bătrânești, haiducești, ostășești, de dor și jale, datini, alcătuiește glosare. Efortul său folcloristic se materializează în culegerea *Flori de câmp,* încheiată în 1913, care, datorită unor neînțelegeri cu Academia Română, rămâne în manuscris. Ea va vedea lumina tiparului abia în anul 1976 la Cluj-Napoca, Editura Dacia, prin grija folcloriștilor R.Todoran și I. Taloș. Alexiu Viciu se stinge din viață la 6 februarie 1950, la venerabila vârstă de 95 de ani, lăsându-ne o frumoasă zestre culturală.

(1991)

PROFESORUL ALEXANDRU MUNTEANU

Ne-am despărțit pentru totdeauna, nu cu mult timp în urmă, de profesorul Alexandru Munteanu. Moment de bilanț și meditație pentru cei apropiați, pentru cei ce l-au stimat și apreciat. Chipul liniștit, glasul blând au rămas și vor rămâne atâta timp cât vor mai fi generații care l-au cunoscut. A lăsat o moștenire literară cuprinsă în cele două cărți și în articolele risipite în presă. Un pedagog și un om de cultură între nemuritori.

Am lecturat din nou cele două lucrări: *Lumini și umbre* (Târgu-Mureș, Tip.„Ardeleana", 1940), *și Specific românesc* (Blaj, Tip.Seminarului, 1945), ambele cuprinzând note și schițe literare. Am resimțit dragostea și temeinica sa formație intelectuală fundamentată în familia învățătorului din Chirileu, care i-a îndrumat pașii spre școlile Blajului și Universitatea clujeană. Din tinerețe s-a format în spiritul dragostei pentru cultură și neam, consacrându-l ca pedagog desăvârșit în serviciul mai multor școli din Târnăveni, Deva, Luduș, și mai ales din Târgu-Mureș.

„Modestele" lucrări, cum îi plăcea să le prezinte cititorilor, aparțin unor convigeri proprii, fundamentate în primii ani de activitate, curmată apoi de perioada „plată și dirijată" pe care o contestă cu o lungă tăcere. Așa se va întâmpla și cu alți colegi ori prieteni de generație, între care Tuliu Racotă, Viorel Munteanu, V.Copilu-Cheatră, adesea respinși de autorul *Cîntecelor de pierzanie,* pe care Al.Munteanu l-a apreciat la justa lui valoare.

Nu putem trece cu vederea înclinația, de data aceasta a criticului, spre stilul literar al scriitorului, alegându-și drept protagoniști pe Radu Greceanu, Calistrat Hogaș ori Ionel Teodoreanu. Un „triptic stilistic" este dedicat lui Ion Neculce, Ion Creangă și Mihail Sadoveanu, lucrări care sunt trecute prin judecata și gândirea celui care a studiat și a aprofundat marile noastre valori, făcând adeseori trimiteri la literatura și cultura universală. Notele de drum, prilejuite de excursia cu elevii pe Valea Oltului și a Argeșului, se constituie în pagini de rememorare a unor evenimente literare și istorice, retrăite și povestite de neegalatul critic și profesor.

Multă vreme a tăinuit aceste lucrări pentru a nu avea repercusiuni asupra sa. Harul povestirii, gustat de către elevi în orele de literatură, ori

de atâtea generații care au frecventat cenaclul literar „Mureșul”, iar apoi „Liviu Rebreanu”, descindea din aceste lucrări pe care le-a lăsat moștenire. Este de datoria noastră a le reevalua și valorifica pentru acuratețea și frumusețea gândurilor sale.

(1991)

ALEXANDRU MUNTEANU

Lumini și Umbre

— NOTE LITERARE —

TIPOGRAFIA „ARDELEANA” TÂRGU-MUREȘ.

ALEXANDRU MUNTEANU

SPECIFIC ROMANESC

SCHIȚE

TIPOGRAFIA SEMINARULUI – BLAJ, 1945

REMETEA

A rămas în conștiința târgumureșenilor ca o stradă, respectiv o suburbie a municipiului. Puțini își mai pot aminti însă de așezarea cu același nume situată la 3 kilometri de piața centrală, ca făcând parte din salba de așezări românești care încercuiau „cetatea" la porțile ei de intrare, având poate aceeași vechime ca și ea. Din recensământul anului 1713 desprindem existența aici a 8 iobagi români care aveau în folosință loc arător de 47 găleți și cositor de 21 de zile. În rest, pădure. Din *Șematismul* de la Blaj, 1900, aflăm că, la acea dată, Remetea avea 310 locuitori, din care 295 erau români. Aceștia moșteneau terenuri fertile și păduri întinse, ceea ce îi tentează pe târgumureșeni. Așa se face că, în anul 1902, autoritățile i-au hotărârea, fără voia locuitorilor, de înglobare a localității în oraș. Prin acest act nedorit, își pierdea o partea din proprietăți și teren în folosință, pădurile Beșa și pășunile Ghinda, în suprafață de peste 40 de hectare. La acestea se adăugau imporante impuneri, imposibilitatea să-și zidească până târziu biserică și școală. Cele peste 250 de familii (în anul 1918) de români erau ținute nu numai la periferia orașului, dar și în afara culturii și civilizației.

După realizarea Marii Uniri, cartierul Remetea avea să se bucure de protecția primăriei, introducându-se și aici iluminatul electric. Învățământul a fost onorat de vrednicii dascălii Cristache Teodoru, iar apoi de soții Elena și Gheorghe Pasat, care au desfășurat aici o adevărată activitate de apostolat.

(1991)

CORNĂȚEL

Puțini târgumureșeni își mai amintesc astăzi de așezarea situată pe malul drept al Mureșului, - între Podeni, Remetea și Sîncraiu de Mureș, atestată pentru prima dată în anul 1481 sub denumirea de Egerszeg, Egersăcu ori Cornățel, cum îi spuneau românii. Menționarea lui în mai multe acte de cancelarie ne duce cu gândul la o așezare bine întemeiată, ceea ce nu înseamnă că existenta ei nu putea fi mult mai veche, aceasta rezultând din populația împinsă din perimetrul „cetății" spre exterior, ori oprită la porțile ei din motive restrictive. Într-o veche conscriere din 1713, Cornățelul este menționat cu 5 iobagi și 8 jeleri, având terenuri, arător de 59 de cîble și cositor de 33 de zile. În Conscripția Aron (1750) sunt menționate 317 suflete. O nouă conscriere a românilor ortodocși se va face în timpul episcopului Vasile Moga (1805), din care rezultă existența a 21 de familii ortodoxe (peste 100 suflete), având biserică și preot pe Pașcu Roșca, hirotonit la Arad, în anul 1799. În statistica imperială din 1900, Cornățelul avea 147 de locuitori, din care 109 erau români.Cu toate că localitatea era mică, locuitorii și-au creat instituțiile reprezentative de existență: biserica și școala încă din vremurile vechi.

O frumoasă mențiune culturală datează de la jumătata secolului al XVII-lea. Faimoasa *Carte românească de învățătură*, tipărită la Iași în anul 1643, prin grija voievodului moldovean Vasile Lupu, este prezentă și la Cornățel. Mărturie, – unul din exemplarele din colecțiile Bibliotecii Academiei Române, de pe ale cărei pagini îngălbenite desprindem o veche însemnare în care se menționează că „*această Cazanie este a protopopului de la M(aroș) Egherseg, (am scris eu) Ioan Popovici*". Mai puțin cunoscut este faptul că sediul protopopial ortodox în acele vremuri de restriște era în Cornățel și nu în Târgu-Mureș.

Este intersantă și însemnarea de pe un *Evangheliar* apărut la București, în anul 1742, existent în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare (dacă nu a fost mistuit de flăcări în timpul revoluției din decembrie 1989), care a aparținut comunității de aici. Se face precizarea că „*o-u cu(m)părat de la popa Niculae Din Eghersec cel unit, anu 1772 ghenari… Și o au dat nepotu-său ca să o stăpânească el și fiii lui, de față*

fiind și Popa Ioan de Miheș. Popa Nicolae de la Eghersăcu și Toader" (tot din Eghersăcu).

La 1902, Cornățelul, ca și Podenii și Remetea, este atras în matca urbană a Târgu-Mureșului.

(1991)

MUREȘENI

Între localitățile românești cu tradiție, care înconjoară orașul Târgu-Mureș, se numără și Mureșeni – sat cu istorie proprie, pierdută în secole de trudă pentru existența și păstrarea ființei sale. Înglobarea ei în municipiu se realizează mai târziu decât a localităților Remetea, Podeni și Cornățel, opunându-se o puternică rezistență din partea locuitorilor care până la urmă au acceptat – se spune -, alipirea orașului la sat, și nicidecum invers. Atestat documentar în anul 1390, românii îi spuneau Megieșfalău, toponim care ne sugerează „vecinătatea" cu orașul, înlocuit în anul 1920 cu Mureșeni. Localitatea figurează în recensământul din 1713 cu 2 nobili, 16 iobagi și 4 jeleri, care aveau în folosință teren arător de 232 cîble și cositor de 50 de zile. În Conscripția Aron din anul 1750 sunt menționați 385 de locuitori, pentru ca, la jumătatea secolului trecut, numărul acestora să se ridice la 570, din care 85 de confesiune ortodoxă și 19 greco-catolică.

Despre partea istorică trebuie să spunem că locuitorii de aici controlau intrarea și ieșirea din oraș, dar în același timp suportau aproape toate frământările urbane. Avem mențiuni documentare privitoare la situația localității după căderea sabiei Voievodului Mihai, mai precis din anul 1602, când principele Sigismund Bathori își pretindea pentru a treia oară coroana Ardealului. Se spune că o armată de „curteni" munteni, atrasă în cursă, este încartiruită aici, fiind măcelărită de trupele lui Moise Secuiul. Un cronicar făcea mențiunea că „*puțini au scăpat cu viață găsindu-și refugiu la populație, care i-a ocrotit, ascunzându-i în paie, fân, pivniță ori în alte locuri*".

Localitatea aservită nobililor, în principal familiei Lázár, a simțit iureșul revoluției din 1784, cu efectele propagandei protopopului din Niraștеu, Petru Popa. Dorința locuitorilor de libertate se afirmă mai pregnant în timpul frământărilor și evenimentelor de la 1848-1849. Semnificativă este în acest sens o scrisoare a lui Lázár Albert, înaintată oficiolatului din Târgu-Mureș, la 22 octombrie 1848, în care arăta că „*iobagii care locuiesc pe proprietatea mea de moștenire secuiască din Mureșeni călcându-și jurământul și fugind fără motiv, după cum am*

priceput s-au alăturat toți taberei românești adunate la Sânpaul – pentru care motiv aduc la cunoștința stimatului nobil oficiolat că am pretenții nelimitate asupra lor".

Năzuințele locuitorilor de aici se vor împlini abia după 1918, prin punerea în aplicare a reformei agrare, fiind împroprietăriți numeroși țărani cu peste 800 iugăre teren arabil și 270 iugăre de pășuni.

Școala din localitate a fost înființată încă din perioada iluministă, de către Gh.Șincai, având ca dascăli în 1878 pe Aron Pop și Chir Neagoe, dată de la care a ars neîntrerupt dorința de cunoaștere și cultură.

(1991)

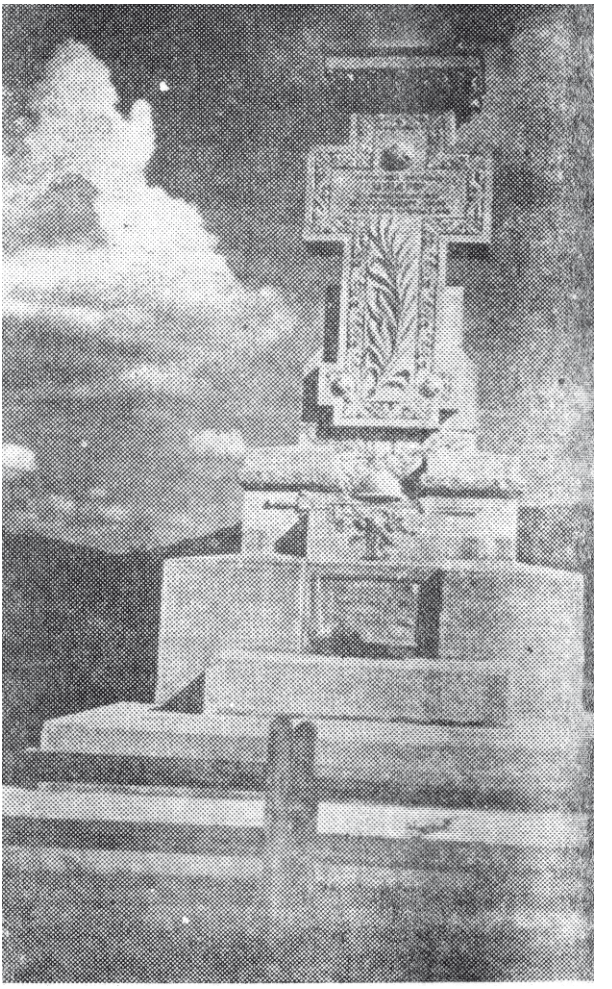

Monumentul martirului Vasile Pop ridicat la Mureșeni în locul cunoscut sub denumirea de „Acăstăi" unde a fost executat în anul 1848.

AL. DOALI MILĂȘEL

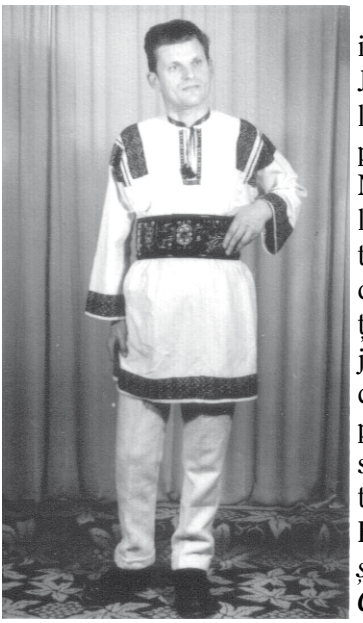

Un caiet cu note autobiografice, intrat de curând în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș, prin bunăvoința ziaristului Dorin Borda, ni-l readuce în memorie pe Alexandru Doali Milășel (1933-1977). Niciodată nu am crezut în genialitatea lui, așa cum n-am putut să-mi închipui că timpul va fi atât de sever cu el, lăsându-l cu totul uitării. Originar dintr-o familie de țărani din Nima-Milășelului (com.Crăiești, jud.Mureș), de mic rămâne impresionat de minunatele basme, balade și legende, povestite de mama sa la gura sobei în serile lungi de iarnă, ori auzite prin șezători. Poeziile populare culese de Ion Pop Reteganul, *Minunile Sfântului Sisoe, Cele șapte vineri,* ***Legendele Maicii Domnului, Cartea Genovevei*** *ori* ***Crâșma lui Leonat*** a lui Vasile Aaron, sunt câteva din lecturile care îi vor marca pasiunea pentru literatura populară, consacrându-l mai târziu printre culegătorii de folclor. Amintindu-și de copilăria sa din Milășel, scria mai târziu că „*acolo… fiecare casă este un zăcământ de poezie*”, iar hora „*e atât de statornicită în viața satului, încât pare să descindă de la daci*”.

Studiile liceale economice spre care i-au fost îndreptați pașii, ca și cele postliceale (CFR) nu i-au adus satisfacții, decât greutăți. Trecut prin numeroase funcții: contabil, casier, planificator, normator, muncitor, va fi însă în permanență urmărit de cunoașterea sufletului și culturii țăranului român. Singurele satisfacții le va avea în primii ani de activitate când a funcționat ca învățător suplinitor în satul natal, iar mai târziu ca bibliotecar comunal la Stânceni, unde își va petrece cea mai mare parte din activitate și unde își va definitiva studiile, obținând diploma de licențiat în istorie.

Se reîntoarce la prima pasiune, învățământul, dar numai pentru scurt timp, fiind răpus prematur de o boală necruțătoare. Poate și acesta este motivul pentru care numele său nu a rămas înscris pe o carte, pe care o pregătea și o dorea cu tot dinadinsul, și care nu era altceva decât un mănunchi de versuri populare culese din satele Câmpiei Transilvaniei și Văii Mureșului, pe unde și-a purtat pașii în scurta sa viață, carte pe care și-o intitulase *Flori de măr*.

Adesea îl întâlneam prin Târgu-Mureș, privind ore în șir vitrinele, ori răsfoind cărțile din rafturile librăriilor. Zile întregi se adâncea în lectura unor ziare și reviste, între care, „Gazeta Transilvaniei", „Comoara satelor", „Izvorașul", „Șezătoarea", „Telegraful român" ș.a., aflate în colecțiile bibliotecii târgumureșene. Același lucru îl făcea la Brașov, Sibiu, Cluj ori București. Ne vorbea cu mare pasiune despre oamenii vrednici ai locului, dintre care nu lipseau numele lui Eugen Nicoară și Vasile Netea. Încă din anul 1954, o rudă din Fărăgău îi trezește pasiunea pentru consăteanul său Theodor A.Bogdan, învățătorul bistrițean, originar de aici, unul dintre valoroși folcloriști mureșeni. Pornește pe urmele acestuia pentru a-i recupera culegerile de folclor răspândite prin mai multe localități, reușind să adune câteva din ele. Un studiu asiduu, nefinalizat, va încerca restituirea și punerea în valoare a folcloristului și culegerilor sale. Ne lasă în formă manuscrisă lucrarea *Anul 1848 pe Mureșul de Sus,* alcătuită pe baza unei minuțioase documentări de arivă și memorialistică.

Dacă planurile sale nu s-au împlinit, multe din piesele folclorice culese rămânând în manuscris, cu excepția câtorva apărute prin reviste și culegeri, dacă munca sa a rămas în caiete îngrijite, din fericire păstrate într-o arhivă, acestora trebuie să le adăugăm activitaea de „pedagog popular", care nu a scăpat nici un moment din vedere chemarea de apostolat cultural. Al. Doali Milășel rămâne pentru noi un model de puritate spirituală, într-o vreme de mare criză culturală, urmând neabătut modelul înaintașilor săi.

(1991)

O VECHE CARTE DE FOLCLOR

În urmă cu un secol, în 1892, se tipărea la București prima culegere de folclor mureșean. Autorul ei era Simion C.Mândresccu (1868-1947), cunoscut folclorist, pedagog și om politic, originar din Râpa de Jos. Ea se intitula *Literatură și obiceiuri poporane din comuna Râpa de Jos, comitatul Mureș-Turda* (Transilvania). La acea dată, tânărul absolvent al Școalei Normale Superioare avea numai 24 de ani. S-a bucurat de profesori străluciți între care B.P.Hașdeu, Al.Odobescu, Titu Maiorescu, V.A.Urechia ș.a. Temeinicele cunoștințe acumulate, numirea ca profesor la Buzău, dorul nemărginit de obiceiurile și locurile natale îl determină să fixeze între coperțile unei cărți atmosfera vechilor datini și tradiții din satul copilăriei. Așa s-a născut cartea de căpătâi a râpenilor, lucrare masivă însumând 248 de pagini, adunând într-un volum tot ce a creat spiritul popular al satului în decursul existenței sale. Culegerea alcătuită pe criterii stiințifice, având la bază o structurare originală stabilită de autor pe șase capitole, cuprinde: „Doine și hori"; „Chiituri sau strigături"; „Cântece bătrânești"; „Obiceiuri de nuntă"; „Serbările Crăciunului și Obiceiuri de Anul Nou". Cartea a fost dedicată lui Alexandru Odobescu, directorul Școalei Normale, în timp ce prețuirea de care se bucura autorul din partea lui B.P.Hașdeu rezultă din colaborările sale la „Revista Nouă".

În același an apare și studiul *O nuntă în Râpa de Jos,* (Revista Nouă, V, nr.6-7), tema fiind parțial și insuficient tratată în culegere. Prin aceasta autorul dorea să prezinte cititorilor doritori de a cunoaște, sufletul poporului român, întregul tipic al nunții, deosebit de bogat în această zonă, pe parcursul a patru zile.

Convingerile folcloristului Simion C.Mândrescu privitoare la moștenirea populară, ca și obligațiile intelectualilor, sunt rezumate în cuvintele: „*Noi cei ieșiți din popor, care am crescut legănați de aceste cântece, suntem datori a le păstra cu sfințenie, cu care se păstrează moștenirea venită de la o nație întragă, trebuie să veghem lângă această comoară, căci ea fiind a poporului este și a noastră, este a întregii suflări românești, ș-apoi cine nu păstrează ce are, nu-i vrednic să aibă nimic*". Reflecții cu adâncă semnificație testamentară. Din aceste convingeri a rezultat valoroasa lucrare de repunere în circulație a tot ce avea mai bun această localitate a Mureșului de Sus, pe plan spiritual și cultural.

(1992)

„LA CAPĂTUL APELOR” CU PREOTUL ALEXANDRU

Cu preotul Alexandru Enache din Brașov m-am întâlnit la începutul lunii octombrie ’99, la Dubăsarii Vechi, din Republica Moldova, localitatea sa de baștină, unde s-a dus pentru a-și vizita surorile, de care vitregia sorții l-a despărțit în urmă cu șase decenii. Eram împreună cu fratele său, prof.Timotei A.Enăchescu, care mi l-a sădit în memorie ca pe un vrednic slujitor al altarului și un intelectual desăvârșit. Mai eram însoțit de Cornel Moraru și Valentin Marica, făcând împreună o echipă, pentru marcarea a trei ani de la înființarea Bibliotecii „Târgu-Mureș” din Chișinău. Surorile profesorului din Dubăsarii Vechi, străveche așezare românească, și-au primit oaspeții după obiceiul locului. Sub verdele viței de vie din curtea surorii Elena, profesoară, fostă directoare a liceului, exponentă a românismului basarabean, o masă întinsă cu bucate după tradiție.

Proaspăt „botezați” în apa Nistrului, am simțit cu toții bucuria reîntâlnirii fraților, deopotrivă rude, prieteni și români, făcând loc depănării amintirilor, vechilor cântece românești, doinelor și romanțelor pe versuri de Eminescu și Coșbuc, care ne făceau parcă să uităm de suferințele înstrăinării și de scurgerea timpului. În această împrejurare l-am cunoscut pe părintele Alexandru, octogenar impozant, lucid și exact în vorbire, cu o temeinică cultură și pregătire teologică, secondată de elemente filosofice, specifice omului care a smuls vieții tot ce i-ar fi înnobilat sufletul, adevărata comoară a minții.

Am aflat mai târziu, de la fratele său, Timotei, despre faptul că în tinerețe, Alexandru s-a afirmat ca publicist și scriitor basarabean. A colaborat la revistele și cotidianele „Raza”, „Basarabia literară”, „Luminătorul” din Chișinău și „Universul” din București. L-a cunoscut îndeaproape pe Nichifor Crainic, a fost prieten cu Gh.Cunescu, secretarul literar al lui Gala Galaction (preotul de mai târziu din Lueriu, județul Mureș), V.Țepordei, N.Coban, A. Ciurunga ș.a. Mihai Cimpoi îl menționează în *O istorie deschisă a liteaturii române din Basarabia* (Chișinău, Editura Arc, 1997) pentru prozele publicate în „Itinerar” (1938-1940), revistă literară cu personalitate, promotoare a literaturii originale, eseuri, cronici

și articole.

Toate acestea ar fi mai puțin semnificative pentru cititorul mureșean în lipsa practicării genului literar epistolar, pe care tinerii nu-l mai cunosc decât de la clasicii literaturii secolului trecut și care acum este înlocuit cu comunicarea prin mijloacele electronice. Legăturile sufletești ale fraților Enăchescu se aștern și acum în formă îngrijită în paginile scrisorilor, care surprind cele mai semnificative momente din viața lor. Una dintre acestea tratează un eveniment literar mureșean receptat de părintele Alexandru, prin scrisoarea fratelui Timotei, însoțită de o cronică pe care a publicat-o într-un cotidian mureșean. Aceasta a impresionat atât de mult, încât a declanșat omului de litere și preotului, impresii constituite într-o adevărată cronică, care ar putea etala cele mai elogioase aprecieri locale, ale celor care au trăit în prejma învățătorului Traian Dragoș, la apariția volumului postum *La capătul apelor.* Să lăsăm să vorbească textul scris într-o caligrafie îngrijită, cu sinceritate, în cuvinte simple, convingătoare, strecurate între multe alte relatări și griji pe care le au cei apropiați.

„… În ziua de 15 martie, în seara zilei, când am fost din cale afară de obosit, odihna și refacerea puterilor nu mi-a mai venit nici de la ceașca cu cafea fierbinte și nici de la întinderea pe pat, ci de la scrisoarea venită de la voi, de la scrisoarea ta. Îndeosebi, de la anexa ei, de la postuma „La capătul apelor”. Minunat poet acest Traian Dragoș, uitat din nepăsarea și lipsa noastră de comunicare și sensibilitate. Dar, minunat și articolul tău de prezentare a poeziei lui.

Multe din articolele tale din ziare sau de la radio ți le-am citit și apreciat – îmbogățindu-mă întru cunoștințe și bucurii spirituale, dar acesta mi s-a părut mai deosebit.

Să fie din cauza subiectului tratat, a poetului și a poeziei sale, care postulează o peniță cât mai rafinată pentru ticluirea prezentării lor?… Sau datorită celui ce a găsit și mânuit penița? Socot că datorită amânduror cauzelor. Destul că mi-a căzut la inimă susurul poeziei în cauză și mi-a trezit dorul de a-l căuta la „Capătul apelor”. Capătul lor e la izvor sau la fluviu și mare?!

După mine, Traian Dragoș face parte din categoria nobilă a poeților „organici” – firești; a celor care sunt suflet din sufletul neamului lor, neamului nostru. Poeți care psalmodiază natura patriei, istoria și zodiacul ei, cu cele mai obișnuite cuvinte ale limbei naționale, transfigurate. Poeți care nu inventează și nici nu se încifrează sub cheie în creația lor, ci revelează faptul natural-organic sau adevăratul adevăr al istoriei. Afirmația aceasta a mea, ca amator, nu ține atât de reflecție sau consult, ci de simțire; de bucuria de a auzi emoționat sau înfiorat un

cântec adevărat. Dar ca să nu risc înfruntarea că m-am băgat unde nu-mi fierbe oala, mă opresc aici cu socotința silogismului meu de amator.

Câtă bogăție de idei exprimate cu modestie și erudiție!"

Sunt cuvinte care răsplătesc din plin preocupările Fundației Culturale „Vasile Netea", prin seria „Caietelor mureșene", de a restitui ori prezenta publicului cititor aspecte privind oameni, locuri și fapte din acest areal încărcat de frumos și istorie. Ca recompensă, părintelui Alexandru i-a fost expediat volumul lui Traian Dragoș *La capătul apelor,* pentru a fi mai aproape de creatorul literar și gândurile sale, oferindu-i, sperăm, o lectură plăcută asupra cărții apreciată în lipsă și care merită a fi cunoscută.

(2000)

Familia Enăchescu la Dubăsarii Vechi

Ana Cosma
(1941-2001)

Ne-am despărțit pentru totdeauna de Ana Cosma, distinsă „doamnă" a cetății care a fost predestinată zidirii educației și culturii. A venit în Tg.-Mureș, printre „străini", urmându-și soțul, și a plecat în veșnicie lăsând în urma sa inimi zdrobite de durere, a celor care au cunoscut-o și stimat și care nu sunt puțini la număr. Sunt mulți cei care și-au apropiat-o, în relațiile care se statornicesc între o instituție a cărții pe care a onorat-o întotdeauna cu demnitate și de cei care au beneficiat de serviciile sale. Deopotrivă, pentru colegi ca și pentru cititori, Ana Cosma a devenit mentor, cucerindu-i prin cuvânt și sugestie, frumusețea și ireproșabila ei ținută, mândră, cu demnitate, sigură, timbrul atrăgător al vocii , căldura privirii – expresie a bunătății și sincerității sale și sobrietatea gesturilor.

Parcă toate acestea decurgeau din desăvârșita ei pregătire din familie, școală și universitate, din anturajul preocupărilor literare din anii petrecuți cu soțul său Anton Cosma, criticul literar și redactorul revistei „Vatra", a întâlnirilor literare care adesea le găzduia, cerințele de educație și formare a fiilor săi duse până la desăvârșire și de aici temeinica sa cultură literară, mereu împrospătată cu elemente de actualitate, dându-i autoritate și personalitate.

Nu ne îndoim nici un moment de calitățile sale pedagogice din anii de la catedră. Exemplul intelectual și profesional sunt cei 15 ai petrecuți în anturajul cărților și atmosfera cititorilor, calitatea sa de bibliotecar și bibliograf. În acești ani a devenit una ditre bunele cunoscătoare ale vieții literare și culturale locale. Adevărații ei prieteni de care s-a ocupat îndeaproape cunoscâdu-le viața și opera sunt cei peste 220 de scriitori mureșeni în viață ori trecuți și ei mai demult în veșnicie. O muncă insistentă s-a așezat în volumul *Scriitori români mureșeni* (Biblioteca Județeană Mureș, 2000) pentru a dăinui în eternitate, tot așa cum autoarea va rămâne în conștiința noastră, un om al datoriei, a profesiei

noastre bibliotecare, și nu în ultimul rând o colegă și bună prietenă. Tot în preocupările sale intelectuale mai amintim și editarea volumului postum *Romanul românesc contemporan 1945-1989*, vol.II (1998) al regretatului Anton Cosma, definitivând manuscrisele pentru tipar și elaborând bibliografia care îl însoțește.

Mai avea și alte planuri atât în valorificarea manuscriselor soțului său cât și a elaborării altor dicționare și lucrări bibliografice. Ne-am despărțit, plecând pe drumul fără întoarcere, fără cel puțin să ne luăm bun rămas.

Și câte planuri nu mai aveam împreună! Providența a vrut să fie așa.

Fie-i eternă și binecuvântată memoria!

(2001)

Lucrări din seria „Bibliografii Mureșene” editate de Biblioteca Județeană Mureș

VII. PRESA MUREȘEANĂ

„PROGRES ȘI CULTURĂ”
(Târgu-Mureș, 1933-1938)

Revista „Progres și cultură” rămâne un caz singular în publicistica mureșeană interbelică, fiind rezultatul multor încercări de acest fel, în condițiile libertății de gândire și exprimare a ideilor intelectualității din acest spațiu, în care până la Marea Unire nu a fost posibilă apariția nici unui periodic românesc. Această stare de lucruri impusă nu a însemnat lipsa interesului pentru cunoaștere și profesionalism, de informare ori receptare a actului de cultură. Numeroși dascăli, preoți și alți intelectuali ai locului dispuneau de abonamente și colaborau la revistele ardelene de ținută, între care: „Gazeta Transilvaniei”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, „Telegraful Român”, „Familia” ori cele de peste munți. Între ei se număra, Ioan Rusu, Alexandru Papiu Ilarian, Baronul Vasile Pop, Virgil Onițiu, Teodor A. Bogdan și mulți alții, generații care au menținut și dezvoltat moștenirea vrednicilor luminiști Gheorghe Șincai, ctitor de școli, și Petru Maior, părinte al istoriei neamului românesc. Din aceste energii a emanat publicistica românească mureșeană, după secole de restricții, îngrădire materială și spirituală. Publicații de informare, reviste și anuare școlare, calendare, publicații cu caracter financiar, administrativ și juridic, de cultură și literare împlinesc acum un deziderat mult așteptat. Deceniul al treilea este deosebit de semnificativ în acest sens, prin consolidarea învățământului românesc, a instituțiilor administrative ale statului și creșterea rolului bisericii, pentru ca apoi cultura să primească deplinătate în cadrul organizat de către intelectuali, în bună parte reveniți pe locurile natale după lungi ani de pribegie.

În această atmosferă publicistică dinamică, accentuată de activitatea unor asociații și societăți cum au fost ASTRA, Asociația Învățătorilor, Societatea „Tinerimea Română” ș.a., în spectrul politic eterogen care a generat numeroase partide și grupări, se înscrie o prețioasă pagină de creație intelectuală la Târgu-Mureș. Prin complexitatea problemelor abordate, diversitatea tematică și colaboratorii săi de valoare, revista „Progres și Cultură” reprezintă momentul de vârf.

Departe de a putea fi cotată o publicație provincială, între atâtea încercări efemere, revista se impune nu numai prin ținuta grafică, ci și prin selecția și actualitatea problemelor abordate. Misiunea elaborării revistei îi revenea Asociației Învățătorilor Români, singurii capabili a mobiliza toate

energiile intelectuale din județ, avându-l animator pe inimosul dascăl Ion Butnaru, care a îndeplinit și funcția de redactor responsabil. Din articolul program *Tot înainte!* scris de inspectorul școlar Ieronim Puia, urmând prescriptele pedagogului Diesterweg, care spunea că, „*Încetând a te cultiva pe tine însuți devii incapabil de a cultiva pe alții*", se încearcă definirea conținutului revistei, care consta în temeinica cultură generală acumulatoare de noi cunoștințe, rezultate în urma unor cercetări și fundamentarea culturii profesionale, ambele direcții într-o indispensabilă interferență. Primul număr al publicației lunare apare în octombrie 1933, ca revistă a Asociației, menționată în subtitlu, pentru ca următorul să o consacre definitiv ca *Revistă pedagogică, socială și literară* până la finele apariției – iunie 1938.

Teoretizarea noțiunilor din titlul revistei o face abia în nr.5/6 din mai-iunie 1937 prof.Gh.St.Popescu, bazându-se pe experiența acumulată de revistă în cei cinci ani de apariție și, căutând definiția noțiunii de „progres", constată că aceasta este destul de vagă, importanța ei este necesară totuși, în orice domeniu, tendința supremă este aceea de „*dezvoltare și perfecționare a organismului social din toate punctele de vedere*". Progresul, susține el, este noțiunea de cultură prin prisma interpretărilor pedagogului elvețian Pestalozzi, adaptate și dezvoltate în condițiile noastre de Spiru Haret. Ea este determinarea în atitudinea politică și comportamentul unui popor, față de menirea sa istorică, în drumul spre universalitate, într-o strânsă interdependență cu progresul.

Dorința de revistă profesională și neprofesională este reluată și în editorialul *Un cuvânt* (nr.3/1933) în care se susține necesitatea asigurării prestigiului revistei în cele trei domenii principale: pedagogie, sociologie și literatură și subdiviziunile lor, renunțând la tot ce este perimat, dând libertate noului suflu științific în care scop trebuie mobilizate toate energiile, fie ele tinere ori vârstnice.

Dacă ar fi să facem o analiză tematică din punct de vedere cantitativ, din cele peste 2000 de articole, fie de mică ori mare întindere, apărute în 49 de numere independente ori cumulate, literatura, în cele mai diverse laturi ale ei reprezintă o treime, în principal versuri originale, recenzii de cărți și periodice. Este și aceasta o dovadă a conștientizării preocupărilor, în principal a oamenilor de la catedră, a forței artistice a cuvântului literar asupra educației. Acesteia îi urmează în ordine cantitativă problemele de pedagogie și învățământ, cultură, istorie, sociologie, religie, alte prezentări de cărți și reviste în afară de cele de literatură și probleme administrative ale școlii. Semnificative ni se par colaborările din domeniul literaturii ale unor poeți (astăzi nume consacrate) cum ar fi Ștefan Baciu, Vlaicu Bârna, Gherghinescu Vania,

Ion Th.Ilea, George Popa, Vasile Al.George, ca și alte încercări locale ca acelea ale lui Al.Ceușianu, Aurel Holircă, V.Hondrilă, V.Netea, Mihai Pintea, Al.Șara, C.Ștefăniu și alții, mulți dintre ei orientându-se spre alte discipline. Remarcăm bunele relații statornicite între poeții mureșeni și cei de la mișcarea literară „Iconar" din Cernăuți, mai ales colaborările lui Vasile Posteucă și Mircea Streinu.

În proza literară, revista este mai săracă. Preocupările de acest fel îi aparțin lui Nicolae Albu și Al.Ceușianu. De întindere sunt cele de critică literară, fiind în strânsă legătură cu cerințele didactice. Prezentările și recenziile de cărți se fac după o riguroasă selecție valorică, indiferent dacă aparțin moștenirii literare, contemporanilor ori mureșenilor. Pedagogi de valoare între care Nicolae Albu, Gh.Aniței, A.Pop, N.Gherlan, M.Moldovan, V.Netea, surprind condeie de valoare ale literaturii între care M.Sadoveanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, T.Arghezi, G.Bacovia, D.Cocea, Aron Cotruș, Nichifor Crainic, G.Brăescu, A.Holban, Emil Giurgiuca, Mircea Eliade, Mircea Streinu, Mihai Beniuc. Dintre lucrările localnicilor care intră în atenția revistei sunt cele ale lui Al.Ceușianu, Maximilian Costin, Vasile Netea, Constantin Ștefăniu, Nicolae Sulica, Traian Popa ș.a.

Problemele de pedagogie și psihologie școlară ocupă un loc important în coloanele revistei. Cercetarea psiho-pedagogică și aplicarea unor metode ale educației moderne se află în atenția multor dascăli. Așa de exemplu Gh.Aniței este preocupat de educația morală, de metodele pentru cunoașterea copilului, Gh.Bronzetti, de aspectele antropometriei în școală, structura sufletească a copilului, I.Comănescu, de cunoașterea psihologică a copilului, N.Gherlan este preocupat de cunoașterea individualității copilului, I.Gruia cercetează cauzele și metodele de preocupare cu deficienții mintali, problemele școlii și reformelor sunt evidențiate de inspectorul școlar Ironim Puia și învățătorul Al.Șara. Lor li se mai adaugă numeroși dascăli preocupați de problemele pedagogice între care I.Pescaru, Fl.Stănică, M.Moldovan, P.Natea, E.Dorișcu ș.a.

Nu putem trece cu vederea interesul pentru problemele de sociologie rurală. Este știut faptul că în aria de cercetare sociologică a echipelor gustiene, județul Mureș nu a fost cuprins. Între cei care îmbrățișează activitatea sociologică se numără preotul Lazăr David prin studii privind concepția satelor moderne, școlile țărănești, ori satul ca centru al preocupărilor sociologice.

Redacția primea un mare număr de publicații periodice din toată țara. O parte din ele sunt recenzate în paginile revistei după o riguroasă selecție. Ele corespund formării unei temeinice culturi intelectuale, acoperind toate zonele țării și o mare diversitate tematică.

Revista „Progres și Cultură" rămâne în publicistica vremii un mod de

colaborare intelectuală, având animatori cea mai puternică forță intelectuală, oameni ai catedrei, profesori și învățători, în diversitatea disciplinelor și preocupărilor literare, iar ca modele, figuri de mari dascăli ai acestor locuri pe care deseori îi readuce în memorie prin biografiile, operele și faptele lor. Din această publicație a emanat un puternic avânt cultural cu certe implicații formative și totodată educative. Revista a generat o colecție locală „Progres și Cultură", în care cele mai izbutite studii, comunicări, recenzii, creații literare au fost editate sub formă de cărți, stârnind un viu interes din partea cititorilor.

Reluarea acestei idei de editare a unei reviste de un asemenea prestigiu, la intervalul și condițiile actuale nu poate să fie decât salutară iar noi îi dorim – împlinire!

(1995)

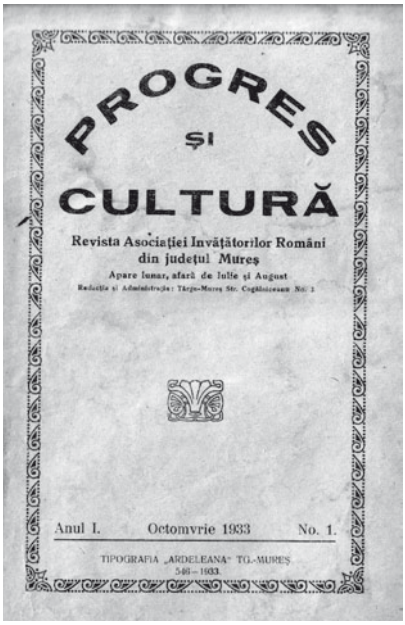
PROGRES
ŞI
CULTURĂ

Revista Asociaţiei Invăţătorilor Români din judeţul Mureş

Apare lunar, afară de lulie şi August

Redacţia şi Administraţia: Târgu-Mureş Str. Cogălniceanu No. 1

Anul I. Octomvrie 1933 No. 1.

TIPOGRAFIA „ARDELEANA" TG.-MUREŞ
540—1933.

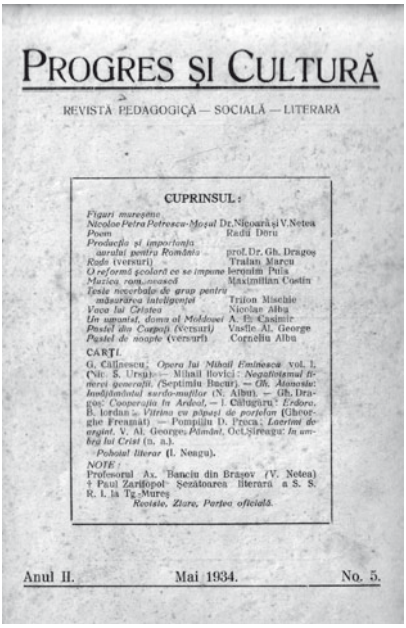
PROGRES ŞI CULTURĂ

REVISTĂ PEDAGOGICĂ — SOCIALĂ — LITERARĂ

CUPRINSUL:

Figuri mureşene
Nicolae Petra Petrescu-Moşul Dr. Nicoară şi V. Netea
Poem Radu Doru
Producţia şi importanţa aurului pentru România prof. Dr. Gh. Dragoş
Rude (versuri) Traian Marcu
O reformă şcolară ce se impune Ieronim Puia
Mazica rom.-ovacică Maximilian Costin
Iesle noctvrbale de grup pentru măsurarea inteligenţei Traian Mischie
Vaca lui Cristea Nicolae Alba
Un sunetul, doma al Moldovei A. Th. Casimir
Pastel din Carpaţi (versuri) Vasile Al. George
Pastel de noapte (versuri) Cornelîu Albu

CĂRŢI.

G. Călinescu: *Opera lui Mihail Eminescu* vol. I. (Dr. S. Ursu). — Mihail Iovici: *Negaţionismul fiinţei generale*. (Septimiu Bucur). — *Gh. Atanasiu: Imbţăndatul sardo-maţilor* (N. Albu). — Gh. Dragoş: *Cooperaţia în Ardeal*. — I. Câlţăgiru: *Evdoro*. B. Iordan: *Vitrina cu păpuşi de porţelan* (Gheorghe Freamăt) — Pompiliu D. Proca: *Lacrimi de argint*. V. Al. George: *Pământul*. Oct. Şireagu: *In umbra lui Crist* (n. a.).

Pohotul literar (I. Neagu).

NOTE:

Profesorul Ax. Bancîu din Braşov (V. Netea) † Paul Zariţopol. Şezătoarea literară a S. S. R. I. la Tg.-Mureş

Revistele. Ziare. Partea oficială.

Anul II. Mai 1934. No. 5.

„MIȘCAREA MUREȘULUI”

În totalitatea ei, presa românească interbelică este mai puțin reprezentativă față de cea minoritară. În vreme ce aceștia din urmă ajungeau să aibă la Târgu-Mureș până la 3-4 cotidiane, românii făceau serioase eforturi pentru subvenționarea unor publicații, fie de informare, culturale, fie politice, lunare, bilunare, săptămânale, în cele mai fericite cazuri bisăptămânale. Această situație s-a datorat pe de-o parte, lipsei de finanțare precum și a tradițiilor publicistice, inexistente aici până după Marea Unire.

Presa politică rămâne tributară aproape în exclusivitate Partidului Național Liberal, ale cărui eforturi asumate de diriguire a societății se extind și în județe. Începuturile aparțin gazetei „Viitorul Mureșului” (1925-1926) continuată după o mică intermitență de către „Glasul Mureșului” (1934-1940). În paralel cu aceasta din urmă, apare „Mișcarea Mureșului” (1936-1937), organ al Partidului Național Liberal, Gheorghe I.Brătianu (1898-1954), reputatul profesor de istorie, mare om de știință și de vastă cultură, membru corespondent al Academiei Române, victimă a temnițelor comuniste de mai târziu, fiind acela care a bifurcat PNL pe motiv dinastic, în cunoscuta dizidență „georgistă”. De fapt Gheorghe I.Brătianu dorea să realizeze o reformă în partid, bazată pe cinste și adevăr în conformitate cu viziunea sa intelectualistă, într-o perioadă de criză pe toate planurile vieții sociale și politice. În județul Mureș își găsește protagoniștii în prof. Aurel Mircea, directorul publicației, medicul primar dr.Traian Bendescu (oftalmolog), venit din Cluj, și mai ales în profesorul de la Liceul „Al. Papiu Ilarian” Ioan Bojoru, personalitate influentă la public, președinte al organizației încă de la înființarea „georgiștilor”.

Din „Mișcarea Mureșului” au apărut doar cinci numere cu periodicitate lunară (nr.1-22 septembrie 1936 și nr.5. 28 aprilie 1937). Trei articole: *Ce vrem?* (T.Bendescu) *Unde mergem?* (A.Mircea) și Cuvânt înante (I.Bojoru) încearcă să definească programul periodicului. Publicația este un omagiu adus celor 6 ani de existență a partidului și mentorului său I.Bojoru precum și triumfului „liberalismului autentic”. Gruparea se declară dușman de moarte al celor două rătăciri extremiste (stânga comunistă

și dreapta dictatorială), promovând principiile unui naționalism sănătos și adevărata democrație.În articolul său, Ioan Bojoru sublinia caracterul național și liberal al partidului: „*Este național, fiindcă supremul scop al partidului este spiritualizarea vieții marelui organism social-politic și creator care este națiunea. Este liberal întrucât este neclintit luptător pentru realizarea ideilor liberale, democratice*".

Deosebit de semnificativ mi se pare articolul de mai mare întindere *Contribuțiuni de lămurire a problemei minoritare,* de fapt un studiu în mai multe părți publicat parțial (din cauza sucombării publicației), care tratează o problemă deosebit de actuală și astăzi, într-o viziune clară, pe baza tratatelor internaționale, apropiat modului nostru de interpretare. La o primă lectură mi-am dat seama că aproape nimic nu este nou, în eforturile de integrare europeană și atitudinea față de populația minoritară, mai ales în statele din această parte a Europei, care au devenit independente după primul război mondial.

Cu toate că „Mișcarea Mureșului" rămâne o publicație efemeră, ea își are importanța ei în evoluția presei politice și culturale din Târgu-Mureșul interbelic.

(1998)

1 Leu exemplarul

Anul I. No. 1. - 22 Sept. 1936

MIȘCAREA MUREȘULUI

Semnul nostru

III

Organ al partidului Național-Liberal, Gh. Bratianu, Județul Mureș.

Redacția și Administrația: Tg.-Mureș, Piața Reg. Ferdinand 22.

Director: A. MIRCEA prof.

Redactor: Dr. T. BENDESCU

ABONAMENTE PE AN: Ptr. țărani 50, Ptr. intelectuali 100 lei.

„VIITORUL MUREȘULUI”

Guvernările liberale, de după Unirea din 1918, au avut o mare influență asupra orientărilor politice ale românilor din teritoriile revenite la Patria Mamă. Cu toate meritele istorice ale Partidului Național Român din Transilvania, devenit Partidul Național, iar mai târziu, Național Țărănesc, înfăptuirea unificării administrative și *aplicarea* hotărârilor de la Alba Iulia, întreaga dezvoltare economică și social-culturală *nu puteau fi îndeplinite* decât cu sprijinul moral și material al Partidului Național Liberal, afirmat în marile momente istorice și politice ale României. De aici și înclinarea multor oameni politici ardeleni, a unor personalități alese ori desemnate pentru anumite funcții ale administrației locale spre politica liberală.

Așa s-a întâmplat și cu românii din Târgu-Mureș, care au rămas în bună parte credincioși ideilor Partidului Național. Ei au reușit să impună o publicație „politică săptămânală”, intitulată „Mureșul” care a apărut în toată perioada de primariat a lui Emil A.Dandea (1922-1926). Național liberalii nu dispuneau de un periodic propriu. În bună parte ei s-au grupat pe lângă „Orașul”, publicație oficială, socială și financiară, care era condusă de primar.

Ideea unei publicații liberale apare abia în preajma alegerilor comunale, premergător expirării mandatului de primar stabilit după modelul cotidianului național, raportat la denumirea județului. Astfel, publicația săptămânală a Partidului Liberal va primi botezul sub numele „Viitorul Mureșului”. Publicația a apărut fără întrerupere din 5 septembrie 1925 și până la 14 martie 1926, fiind prima publicație politică liberală a județului. Pentru funcția de prim-redactor a fost desemnat eminentul profesor de istorie Mihail Demetrescu, care a semnat cu pseudonimul Mihail Dragoș. El era originar din Burdujeni (Botoșani), a absolvit Universitatea din Iași după care a fost numit la Târgu-Mureș, profesând la liceele „Al.Papiu Ilarian” și „Mihai Viteazul” (1924-1940). Mihail Demetrescu s-a remarcat de tânăr ca ziarist și publicist, fiind totodată și un iscusit dascăl și pedagog. A predat istoria ca disciplină principală și secundar, limba română, până în anul refugiului survenit în urma Diktatului de la Viena.

Afecțiunea sa față de oraș și oamenii locului rezultă din publicistică, dar mai ales din lucrarea *Un oraș demn de văzut*, Târgu-Mureș (Tipografia „Pax", 1933, 40 p.), care pe lângă prezentarea instituțiilor de eduație și învățământ, a celor de cultură, face aprecieri de ordin geografic și istoric, fundamentate pe temeiuri solide ale cunoașterii localității. Tot el este autorul unei lucrări de uz didactic, *Istoria lumii în tablouri sinoptice*, apărută în același an, lucrare care conferă deplinătate profesorului. La acestea se adaugă o valoroasă activitate publicistică și literară (poetică).

În persoana sa, politica liberală și-a găsit un reazem în realizarea unei publicații reprezentative, nu numai pentru împlinirea scopurilor politice, ci și pentru informarea și culturalizarea populației românești în lipsa altor publicații. Ea apare în momente de criză, când economicul și politicul erau domenii greu încercate.

Scopul publicației era vădit, de atragere a populației spre ideile și programul liberal în vederea unei reușite în alegerile din iarna anului 1926. Din articolul program, intitulat *Cuvânt înainte*, deducem intențiile de unitate și apropiere a românilor, găsirea unor căi comune de luptă, pentru biruință. Nu sunt exceptați de la această chemare nici aceia „*pre care împrejurările i-au adus să convieţuiască cu noi, să conlucreze cu noi la opera de ridicare și propășire a Patriei și a fiecărui în parte*". În continuare, redacția susține că se cuvine să își dea mâna într-un spirit de solidaritate, întreg electoratul, indiferent de religie și origine, având la bază o „*apropiere prietenească între români și populația străină de neamul și tradițiile noastre, pentru a-i călăuzi pe același drum de muncă*", respingerea oricăror „*atacuri și polemici, care aduc ura și vrajba între frați*".

Atitudinea publicației față de minoritari, de atragere a lor în politică este evidentă în numărul următor. Articolul „*Orientarea politică a Ungurilor*" întinde o mână frățească de colaborare și bună înțelegere pentru întărirea și consolidarea Țării.

Publicația inserează în mod echilibrat toate problemele și frământările mureșenilor. În ea găsim numeroase relatări privitoare la viața și frământările politice naționale și locale, prezența la Târgu-Mureș a ministrului Tancred Constantinescu, șeful organizației liberale din județul Mureș, realizări ale guvernării liberale, răspuns la calomnierile unor persoane sau grupări tendențioase față de liberali.

Valoarea publicației este amplificată de varietatea și accesibilitatea materialelor publicate. Multe articole nu sunt semnate, situație din care deducem că bună parte din ele erau elaborate de redactorul Mihail Demetrescu. Problemele de istorie sunt prezente în fiecare număr. Primele două debutează cu relatări istorice privitoare la Târgu-Mureș, rezultat al unor preocupări

mai vechi ale lui Emil Dandea și Traian Popa. Publicul este informat asupra concursului pentru statuia ecvestră închinată Craiului Munților – Avram Iancu. În fiecare număr sunt prezente aspecte ale educației școlare, date privitoare la Muzeul de arheologie din Târgu-Mureș, ecouri despre români în presa străină, relatări ale primarului privind starea orașelor din apus, precum și notele și impresiile acestuia de la Congresul Municipal Internațional din Paris. De mare importanță rămâne rubrica de informații care cuprinde știri scurte din cele mai diverse domenii de activitate.

„Viitorul Mureșului" sucombă în urma înfrângerilor la alegerile din 19 februarie 1926, când în funcția de primar este reales Bernády György. Timp de mai mulți ani, presa românească mureșeană intră în impas datorită nevoilor financiare. Redresarea ei va avea loc mai târziu, tot prin Mihail Demetrescu, care va redacta o nouă publicație săptămânală pentru răspândirea culturii în popor, „Gazeta Mureșului" apărută fără întrerupere timp de opt ani. Concomitent cu această publicație, din anul 1934, Partidul Național Liberal va edita gazeta „Glasul Mureșului", perioadă în care întreaga activitate politică și economică cunoaște o revigorare.

Săptămânalul „Viitorul Mureșului" rămâne ca o etapă semnificativă în peisajul publicistic local, deschizător de drumuri, iar pentru cei de astăzi o valoroasă sursă de informații locale.

(1998)

Anul I. No. 1.

3 Septembrie 1926.

VIITORUL MUREȘULUI

ORGANUL PARTIDULUI LIBERAL

Apare săptămânal

2 lei exemplarul

Tiparul No. 443

ABONAMENTE:

Redacția și administrația:

2 lei exemplarul

„GLASUL MUREȘULUI”

Fiind solicitat să elaboreze un studiu introductiv la o bibliografie a presei mureșene, istoricul Vasile Netea constata cu indignare că la Târgu-Mureș nu a fost posibilă apariția nici unei publicații românești până la Marea Unire. Presa românească târgumureșeană se afirmă mai târziu. Începuturile aparțin unor reviste efemere, altele cu viață mai lungă, cum a fost „Ogorul”, urmată de „Mureșul”. „Orașul”, „Mureșul cultural”, „Viitorul Mureșului”, „Gazeta Mureșului” și „Glasul Mureșului”. Între toate acestea „Glasul Mureșului” se distinge prin polarizarea în jurul său a majorității intelectualilor români și mai ales prin densitatea informațiilor din sfera politicului, în principal, și a culturii în special. Inițiată într-un moment în care Partidul Național Liberal era la guvernare, „Glasul Mureșului”, publicație săptămânală, apare fără întrerupere timp de șapte ani, ca organ al Partidului Național Liberal din județul Mureș, din 23 noiembrie 1934 și până în prag de Diktat (18 august 1940), remarcându-se nu numai prin durata în timp, ci și prin calitatea articolelor. Redactor responsabil este Maximilian Costin, publicist, muzicolog și scriitor, iar din 31 mai 1935, apare sub direcțiunea dr.Emil Dandea. Cele 225 de apariții privesc guvernarea liberală și pe vrednicul ei animator și primar, cu înfăptuirile sale, începute în prima legislatură (1922-1926) și continuate în cea de-a doua (1934-1937), cu adevărat considerați, cei mai frumoși ani de guvernare românească, care au sfârșit cu frământările politice și fărâmițările de mai târziu, interzicerea tuturor partidelor politice, timp când își continuă apariția cu subtitlul „Glasul de îndrumare națională economică și culturală”.

O alegere potrivită a fost numirea ca secretar de redacție a tânărului învățător Vasile Netea, președintele organizației tineretului liberal, fire energică, de o inteligență sclipitoare și care dădea o notă distinctă publicației.

Programul revistei era formulat în articolul *Rostul nostru,* în care se face apel la munca de lămurire și informare a opiniei publice, nu numai din punctul de vedere național, ci și economic, politic și mai ales cultural. Se invocă tradiția politicii liberale care își are originea „*de la 1848 și până astăzi, de la România supusă și expusă bunului plac al Rușilor și al Turcilor, până la România Mare, biruitoare și glorioasă, timp în care n-a fost eveniment hotărâtor în istoria țării, care să nu fi fost soluționat*

cu jertfa marilor lui conducători".

Apelul redacției mobilizează forțele românești în cele mai frumoase realizări care își găsesc prezentarea în paginile revistei. Între acestea se numără densitatea de informații privitoare la împlinirile culturale și edilitare, cu semnificații în viitorul urbei, dintre care enumerăm: Catedrala ortodoxă (1934), Monumentul tribunului Vasile Pop (1935), Pinacoteca municipiului (1935), Monumentul Constantin Romanu Vivu (1936), Căminul ucenicilor români (1936), Catedrala greco-catolică (1936) și complexa acțiune, Luna Târgu-Mureșului (1936), prilej de bilanț politic, economic, administrativ și cultural. Încă de la primul număr sunt prezentați marii bărbați ai politicii liberale, Constantin I.C.Brătianu, Gheorghe Tătărescu, Al.Lapedatu.

Nu putem trece cu vederea interesul, manifestat pentru cultură. În jurul acestei reviste s-au adunat cele mai talentate condeie, între care menționăm pe N.Albu, C.Ștefăniu, V.Netea (V.Lucrețu), Eugen Nicoară, Iuliu Șerbănuțiu, Petru Roșca, Maximilian Costin, Aurel Filimon, Mihai Tomșa, Nicolae Crețu, Aurel Ciupe, Petru Natea, alături de nume consacrate ale scrisului românesc.

Printr-o fericită selecție din literatura clasică și contemporană, prin problemele de istorie, aniversări, comemorări, serbări, sfaturi practice, medicale și de agricultură, religie ș.a. „Glasul Mureșului" a fost și rămâne, peste timp, o publicație cu certe implicații în evoluția întregii societăți românești interbelice, un real suport informativ în timp, la care apelăm cu plăcere ori de câte ori dorim să rememorăm faptele unei politici înțelepte.

(1997)

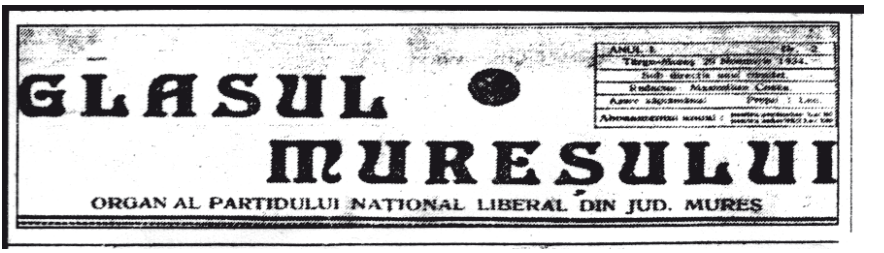
GLASUL MUREȘULUI

ORGAN AL PARTIDULUI NAȚIONAL LIBERAL DIN JUD. MUREȘ

PUBLICAȚII ALE DESPĂRȚĂMINTELOR *ASTREI* DIN JUDEȚUL MUREȘ

Creată în urmă cu 125 de ani, Asociațiunea pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) avea să devină pentru toți românii idealul realizării aspirațiilor de emancipare națională și socială prin cultură, în care scop, cuvântul tipărit avea să joace un rol hotărâtor. Iată de ce, încă de la început, în statutele sale, ASTRA așează la loc de cinste editura, cartea și biblioteca, activitate deosebit de prolifică nu numai la Sibiu, unde își avea reședința, ci și în majoritaea despărțămintelor.

Populația din județul Mureș, reprezentată prin intelectualitatea sa, a îmbrățișat încă de timpuriu ideile și statutele Asociațiunii. Așa se face că încă din anul 1874, deci la numai 13 ani de la instituire, ia ființă al XVII-lea Despărțământ la Reghin, în 1870 la Sighișoara, iar în 1885 la Târgu-Mureș (rezultate prin politica de arondare din 1871), acestora urmându-le Târnăveniul și Ludușul, iar mai târziu cele de plasă în număr mult mai mare.

Marilor oameni ai Asociațiunii li se alătură din acest ținut Ioan Pop Maior – nepotul marelui cărturar Petru Maior – jurist, om de acțiune culturală și ctitor de instituții românești, Zaharia Boiu, cu o strălucită activitate pedagogică și literară, Nicolae Petra-Petrescu, om de aleasă cultură, publicist, tatăl lui Horia Petra-Petrescu, Patriciu Barbu – economist, Galaction Șagău și alții, acestora urmându-le generația de după Unire, între care se disting Horia Teculescu, Alexandru Ceușianu, Eugen Nicoară, Vasile Netea, Ion Bozdog și Nicolae Albu ș.a. Grație activității acestor despărțămite și aportului acestor personalități, centre urbane din județul Mureș găzduiesc mai multe adunări generale ale ASTREI.

În anul 1890, în zilele de 27-28 august, Reghinul este la lucru în haină de sărbătoare, cu toate măsurile și interdicțiile guvernului Bánffy. Au venit aici, George Bariț, Ilarion Pușcariu, Ion Popescu, Partenie Cosma, Grigore Pop de Băsești, Axente Sever, Andrei Bîrseanu ș.a. și au fost cooptați în noul comitet al Asociațiunii reghinenii: Absolon Todea, Sever Barbu, Galaction Șagău și Petru Uilăcan. Tot aici are loc adunarea generală pe anul 1925, în zilele de 29-30 august, la care participă Silviu Dragomir, Tiberiu Brediceanu, Zaharia Bârsan, Adrian Maniu, Horia Petra-Petrescu, Augustin Maior, Mihail Șerban, Al.Borza, Emil Isac și Emanoil Bucuța. Valeriu Bologa își amintește

de influența mare pe care a avut-o participarea sa în 1879 la adunarea de la Sighișoara, efortul material făcut de părinții săi pentru a participa la „*adunarea românilor învățați*", afirmând că „*sărbătorile ei au lăsat urme adânci în sufletul meu pentru toată viața*".

Un alt bilanț va avea loc la Târgu-Mureș în anul 1934, la care vor participa prof.dr.Iuliu Moldovna, Sextil Pușcariu,Emanoil Bucuța, dr.Iuliu Hațeganu, Al.Lupeanu Melin ș.a., abordând probleme ale activități ASTREI în zonele cu populație românească deznaționalizată.

În tendința de afirmare deplină a acțiunii de culturalizare în perioada interbelică, noua reîmpărțire a ASTREI pe despărțăminte în strânsă concordanță cu județele, extinderea lor pe plase cu centre culturale în comune, a însemnat un nou avânt și totodată o tendință de creare a unor organe de presă pentru o mai bună transmitere a informației și culturii. Astfel, la Târgu-Mureș, sub conducerea lui Vasile Al.George, se editează o gazetă „ASTRA", organ săptămânal al Despărțământului Mureș, având redactor pe prof.Ion Bozdog. Cu mici intermitențe, gazeta apare din decembrie 1926 până în 4 iulie 1929. Pe lângă informațiile Despărțământului Asociațiunii, sunt evocate la rubrica „Din trecutul nostru", personalități istorice cum au fost: Ștefan cel Mare, Vlaicu Vodă, Petru Rareș, Vlad Țepeș, Al.Papiu Ilarian, studii de istorie locală cu privire la începutul școlii românești în vechiul scaun al Mureșului, românii de pe Niraj, firea poporului român, în colaborarea unor renumiți profesori ca Traian Popa și Grigore Ciortea. Acestora li se alătură indicații de practică culturală privitoare la înființarea echipelor de teatru la sate (V.Hondrilă), înființarea unor „Case de cetire" (Emil Drăgan), probleme de etnografie și folclor (Aurel Filimon). Nu lipsesc nici unele preluări de versuri și proze scurte din scriitori consacrați ai literaturii române.

Unirea Transilvaiei cu România a însemnat și pentru locuitorii Reghinului momentul afirmării lor spirituale. Primele inițiative aparțin inginerului Florea Bogdan care, pe cheltuială proprie, editează o publicație săptămânală de informații, „Glasul Poporului" (1923-1931), gazetă care nu reușește să se impună, dar din care se rețin colaborările învățătorului Teodor A.Bogdan, pasionat culegător de folclor. Cu o viață mai lungă apare „Sămănătorul" (1925-1938), o publicație săptămânală, culturală și politică, redactată la început de Enea Pop, iar mai târziu de folcloristul Simion Rusu și, o perioadă, de avocatul și publicistul Alexandru Ceușianu. Mai mult decât prima, pe lângă caracterul de informare a publicului, „Sămănătorul" căuta să-și lege existența de culturalizarea țărănimi, care „trudește din greu" și care a realizat năzuințele noastre de veacuri. Rămân memorabile cuvintele lui S.Rusu care scria într-un editorial că, „*în fiecare țăran să privim pe tatăl nostru, simplu dar sincer și bun la inimă. Pentru că acest chip de dac cu pletele până la umeri, cu privirile de șoim, care a tras brazdă patriei noastre, prin țarina*

muiată în sângele său merită mai multă omenie".

Printre publicațiile reghinene, „Credința" (1933) ocupă un loc aparte, cu toate că a avut o existență mai redusă. Inițiată de tânărul Vasile Netea, neobosit animator al culturii mureșene, și Em.I.Cocoș, „Credința" se impune ca o prestigioasă publicație de cultură locală primind în paginile sale o generație de colaboratori formați la alte publicații ardelene, între care Alexandru Ceușianu, Eugen Nicoară, Nicolae Albu, Aurel Filimon, Alexandru Șara, Aurelian Borșianu, Emil Dandea ș.a. De la început, „Credința" își propunea să fie o publicație culturală și economică, adresându-se cu prioritate țărănimii care „trăiește în sărăcie și întuneric", asumându-și sarcina de promovare a unui spirit nou, fără a sluji ambițiile politice ale vreunui partid. Tinerii colaboratori ai „Credinței" duceau o campanie susținută de culturalizare. N.Albu se îndreaptă spre satul în care cartea a rămas străină și necunoscută; V.Netea desfășoară o puternică acțiune de intensificare a lecturii (Săptămâna cărții), de înființare a bibliotecilor *(Lădița cu cărți și Biblioteca românească Astra)*, scriind cuvinte impresionante despre miracolul cărții. „*Fără studiul cărții, fără cetirea îndelungă și pricepută, sufletul nu se primenește, mintea se încordează puțin, simțirea vibrează timid, și astfel întreaga individualitate se dezvoltă într-un tipar și într-o atmosferă strâmtă, nedemnă și apăsătoare. Pasiunea pentru lectură trezește în sufletul omenesc clocotul chemărilor înalte, năzuințele luminoase peste efemer și peste egosim, sădind în sufletul cetitorului vârtejul ambițiunilor mari, ducător spre culmile cunoștinței și adevărului. Din cărțile înțelepte se pornește freamătul răscolitor al gândurilor, învolburarea speranțelor spre ideal, spre lumină*". Cuvinte semnificative, clare și lipsite de prejudecăți, pornite dintr-un înalt sentiment al datoriei.

De asemenea, ne rețin atenția preocupările pentru valorificarea folclorului local. În îndemnul său pentru culegera acestor nestemate populare, Al.Șara aprecia doina drept „*vraja divină care a infiltrat în cugetul năzuinței românești flacăra tăriei răbdătoare și a nădejdii*", iar cântecul de vitejie a însuflețit inima românească într-un elan de eroism fără asemănare. Acestora li se adaugă jocurile, strigăturile, chiuiturile etc., dovezi ale spiritualității poporului român care și-a croit viața în cântec și poezie. Îndemnul lui Al.Șara este însoțit de numeroase piese folclorice din colecțiile lui A.Filimon și A.Borșianu.

Partea de istorie este susținută de Aurel Filimon, personalitate culturală complexă (arheolog, folclorist, bibliolog), prin colaborări de istorie locală intitulate *Mormântul lui Constantin Romanu-Vivu și Drumuri romane în județul Mureș*. Nu mai puțin importante sunt sfaturile de ordin juridic, adevărate consultații (Em.Dandea), sau cele de educație

sanitară (E.Nicoară). Datorită unor greutăți financiare, „Credința” sucombă după numai șase luni de la apariție.

Tot în publicistica reghineană se înscrie și unicul număr din „Glasul șomerilor”, publicație apărută în condițiile adâncirii crizei economice, a șomajului din țara noastră, ca urmare a concedierii unui mare număr de muncitori și intelectuali. Inițiată și condusă de avocatul dr.Ioan Șularu, candidat în alegerile pentru Blocul Muncitoresc-Țărănesc, revista este suprimată după primul număr de autorități. Articolul program *O nouă clasă socială* este un adevărat manifest de demascare a politicii de înavuțire, proclamând dreptul la viață și existență pentru toți, *„lucru care trebuie cucerit prin luptă orgnizată, nu prin rugăciuni și îngenuncheri”*. Numărul este realizat aproape în întregime de I.Șularu și V.Netea.

(1979)

Anul I. No. 1. Reghin, 16 Aprilie (Paștile) 1933

CREDINȚA

Foaie culturală, economică și socială

Redacția: Reghin, Piața Regele Ferdinand 48. Administrația: Calea Mihai Viteazul 1.

APARE BILUNAR SUB CONDUCEREA UNUI COMITET

Prețul unui număr Lei 2 Abonamentul: BENEVOL

Caiete-program elaborate în colaborare cu Biblioteca Județeană Mureș

VIII. OCAZIONALE

VULCANUL DIN GIURGEU

Totalitarismul comunist ajunsese la apogeu. După celebra plenară ideologică din vara anului 1971, când au fost retrase cele mai semnificative lucrări din literatura română actuală, considerate drept periculoase, multe dintre ele premiate de Uniunea Scriitorilor, a venit rândul unor instituții de cultură. Invocându-se motive de economie în momente grele prin care trece țara, au fost sacrificate bibliotecile comunale prin desființarea postului de bibliotecar salariat și trecerea activității pe bază de voluntariat. Tot atunci, au mai fost luate măsuri de politizare a activității căminelor culturale prin cumularea funcțiilor de directori ai acestora cu secretarul II de partid. Acestea se întâmplau tocmai când la conducerea Consiliului Culturii a fost numit un scriitor, supranumit și Dumnezeu, autorul unor inițiative draconice de ideologizare a culturii. Mai târziu, cărțile sale voluminoase, în mai multe tomuri, inscripționate cu „pumnul și palma", se vindeau pe sub tejghelele librarilor. Cititorii de rând găseau în ele ușoare elemente de „*curaj politic*", într-o vreme când tot cuvântul era cântărit și interpretat.

Lucrurile nu s-au oprit aici. Au urmat alte instituții de mediere a informației și culturii. Așa se întâmplă că, în iarna anului 1985, în baza unui ordin intern, studiourile teritoriale de radio își încetară emisiunile. Reluarea activității nu putea fi motivată nici cu cerințele provinciilor istorice și nici cu informarea unor naționalități conlocuitoare, maghiare sau germane. S-a căutat un țap ispășitor, dar totul era zadarnic. Nimeni nu era vinovat pentru nimic. Explicația era una singură. În concepția puterii erau suficiente două posturi naționale de radio, și acestea cu timp redus de emitere, și un post TV, pentru îndoctrinarea a 23 de milioane de locuitori, indiferent de naționalitate, sex, vârstă, convingeri religioase și preocupări. Unica ideologie era generalizată prin cuvântările rostite de exponenții puterii la plenare, conferințe, congrese, ședințe de lucru etc.

Implicațiile unei asemenea măsuri au fost mai multe. La cele de ordin cultural-politic, se adăuga disponibilizarea unui numeros personal pregătit pentru activitate redacțională, ca și a inventarului unei instituții formate în timp.

Ca și acum, Biblioteca Județeană mureșeană era una din instituțiile de cultură puternice, cu un mare număr de cărți și cu mulți cititori. Din fericire, o lege care norma personalul din biblioteci pe criteriile de populație, fond de carte și cărți consultate, dădea posibilitatea extinderii acesteia în cadrele legale. Odată sugerată această idee autorităților, în câteva zile, zestrea umană a instituței a crescut simțitor și, odată cu aceasta și cea tehnică și materială prin preluarea unei părți a inventarului Studioului de Radio: magnetofoane, reportofoane, benzi și discuri. În acest fel, am devenit colegi, bibliotecarii cu vechime și experiență și redactorii studioului redus la tăcere. După câteva zile de familiarizare cu biblioteca și de fonotecare a unor lucrări de valoare în ideea constituirii unei secții muzicale de excepție, rând pe rând, colegii noștri s-au integrat în noua activitate. În această situație se aflau, Petre Fontu, cunoscut pentru emisiunile sale literare, fost șef de rubrică la radio, la noi devenit șeful serviciului relații cu publicul, Cornel Pogăceanu, cu umorul său, a primit sectorul de îndrumare metodică a bibliotecilor publice, Ion Curtifan, fost bibliotecar, s-a reîntors la activitatea bibliografică și de informare. Relațiile cu publicul s-au bucurat de activitatea radiofoniștilor – cum le mai spuneam – Gáspár Sándor, Nagy Miklos Kund și Tarfin Todea. Pentru scurtă durată, la secția muzială a fost repartizată Mariana Florea, iar la secția petru copii am primit-o pe Kozma Emese, colegă distinsă și apreciată de micii cititori pentru căldura și tactul său pedagogic. Toți și-au găsit un nou rost în viață, păstrând în inimi nostalgia anilor petrecuți la Studioul de Radio târgumureșean și dorința revenirii la activitatea de reporter. Unii dintre ei au urmat cursuri de inițiere și formare în biblioteconomie, alții și-au găsit rosturile în alte instituții. O pagină nouă se deschidea în activitatea instituției. Atât în calitatea serviciilor pentru public, cât și în muncile interne, îndrumarea unităților din județ, s-a simțit o revigorare. Eram ca într-o familie, în care ne mărturiseam gândurile, bucuriile și necazurile de fiecare zi. În acest timp s-au pus bazele unor acivități eduative cu publicul, pe care le continuăm și astăzi cu succes. Cu atâta plăcere veneam cu toții la serviciu. Programul de dimineață începea de fiecare dată cu comentarea știrilor primite de către fiecare, prin cele mai diferite canale de informare. O parte dintre noi, după intrarea în serviciu, ne retrăgeam pentru a ne sorbi „nechezolul" la bufetul Comitetului Municipal al P.C.R.-ului, din apropierea bibliotecii. Așa, aproape în fiecare dimineață, savuram cafeaua cu înlocuitori, la prețul de 1,40 lei, nu pentru plăcerea ei, ci mai mult pentru discuțiile care se purtau aici. Ne întâlneam, lucrători din mai multe instituții, prin bunăvoința unor portari mai îngăduitori. Așa am devenit clienți statornici ai micului bufet de la subteran, salariați ai Consiliului Municipal, Institutului de Proiectări,

Întreprinderii Cinematografice, ai Bibliotecii ș.a.m.d. Ne cunoșteam aproape cu toții și se deconspirau aici cele mai ciudate întâmplări, fără a lipsi de fiecare dată glumele și buna dispoziție.

Într-una din dimineți, spre sfârșitul anului 1989, aflându-ne la masă cu persoane mai puțin cunoscute, maghiare, am aflat o știre senzațională. Unul dintre comeseni ne relata despre „vulcanul de lângă Gheorgheni". La modul cel mai serios, se spunea atunci, la începutul lunii noiembrie, că unul dintre craterele vulcanice stinse în timpuri preistorice reactivează. Știrea a fost primită cu scepticism, rămânând aproape fără comentariu. Au mai trecut câteva zile până când întâmplarea ne-a reașezat la aceeași masă. A revenit în discuție erupția vulcanului, de această dată localizată undeva la Remtea, localitate situată în apropiere de Gheorgheni. Acum, ideea nu mai era străină, dar, ne întrebam noi, oare de ce mass-media nu dădea nici o informație cu privire la ce se întâmpla acolo în Secuime. În convingerile noastre, posibilitatea unei erupții începea să devină o obsesie. Lipsa de informare era specifică regimului, vorba celor de la Radio Erevan, „*pentru a nu se produce panică*".

Timpul se scurgea și fiecare zi era parcă aducătoare de speranțe. Rând pe rând, în jurul nostru se prăbușiseră regimurile totalitare în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Germania „Democrată" și, în sfârșit... Bulgaria.

Întâmplarea a făcut ca în dimineața altei zile de sâmbătă să nimerim din nou la masă cu vechii noștri parteneri. Din nou a fost adusă în discuție erupția vulcanului.

- Nu se poate, am spus eu! Atunci, cu mai multă convingere, s-a spus că a doua zi, deci, duminică, 16 decembrie, este prevăzută erupția. Previziunea aparținea oamenilor de știință. Se mai spunea acolo că au apărut fisuri în sol, din care emană gaze, că localitatea Remetea a fost evacuată, că elicopetere supraveghează locul și că va fi o catastrofă cum demult nu au mai cunoscut oamenii acestor locuri. Cum era și firesc, am intrat cu toții la bănuieli.

Întâmplător, în drum spre instituție, am întâlnit un amic care venise la Târgu-Mureș din Gheorgheni.

L-am întâmpinat cu întrebarea:

- Ce se întâmplă la Remetea?

A dat din umeri ca un neștiutor.

- Cum… știi… vulcanul… erupția… evacuări!

M-a privit îndelung mirat, spunându-mi:

- Nu se întâmplă nimic!

Iar eu am rămas mirat fără a mai prelungi discuția.

A trecut ziua de duminică, timp în care toți aveam informații

despre evenimentele de la Timișoara. Ca la comandă și fără întârziere, în biroul meu și-au făcut apariția Mihai, Coco și Petrică. Ne-am privit în ochi unii pe alții, nu a trebuit să așteptăm mult până când Mihai, înarmat cu știrile de dimineață de aiurea, în lipsa informațiilor autohtone, a deschis discuția:

- A plesnit buboiul! La Timișoara! După toate informațiile, revoluția s-a declanșat.

- Am stat, am judecat și mi-am reamintit de „vulcanul de la Gheorgheni". A erupt.

- Dar de unde au știut partenerii noștri de nechezol?

Au urmat ședințe, amenințări, reîntoarcerea dictatorului din Iran, din nou declarații fulminante, culminând cu evenimentele din 21-22 decembrie.

În ziua următoare, se auzeau primele semnale în eter. Aici Radio Târgu-Mureș! Ca la o comandă s-au repliat colegii noștri în cele două echipe română și maghiară, reluându-și activitatea la vechiul loc de muncă. După cinci ani de tăcere, marea lor așteptare era împlinită. Drumul a fost sinuos și nu lipsit de neînțelegeri și pierderi, dar și cu satisfacții. A triumfat, în schimb, dorința de libertate păstrată în fiecare ca ceva sfânt și care a erupt din captivitate cu o forță de nestăpânit.

Din timpul petrecut împreună cu acești colegi minunați, s-a născut prietenia sinceră și trainică, respectul reciproc pentru ceea ce facem, colaborările noastre dezinteresate pe bază de reciprocitate în folosul adevăratei culturi.

Nu o dată, colegii de la Studioul de Radio au transmis în direct activitățile noastre cu public, reporterii au devenit lectorii noștri, iar bibliotecarii colaboratori ai studioului.

Ne bucurăm acum, la patru decenii de la înființarea Studioului Teritorial de Radio Târgu-Mureș, să fim mereu împreună, reporterii-bibliotecari și bibliotecarii- reporteri în năzuințele noastre comune, fără a ne dezminți pasiunile noastre mai vechi. Noi am rămas fideli cărții și bibliotecii, iar ei cuvântului ales purtat în eter, pentru a da sens și deplinătate existenței noastre.

LA O ANIVERSARE

Păstrată în tiparele ei de naștere, cartea a generat prin bibliotecă o instituție în care „*se păstrează neîntrerupt firul ce l-a depănat mintea omenească din vremurile cele mai îndepărtate, consemnând pas cu pas progresele succesive, care ne-au adus la gradul de cultură de care ne bucurăm azi*”. Sunt cuvintele lui Al.Tzigara-Samurcaș, eminent profesor, aflat și el o vreme la conducerea „Convorbirilor literare”, în anii interbelici, cuvinte pline de sens și semnificație, deosebit de actuale și acum, când procesul de informatizare și automatizare inclusiv al culturii devine tot mai accentuat. Cu toate „amenințările” dispariției cărții și bibliotecii din peisajul tradițional, poate multe generații încă se vor apleca asupra cuvântului imprimat, indiferent de tehnicile grafice folosite, pentru a-și potoli dorința de cunoaștere, formare și informare. În acest peisaj tradițional cu tendințe de modernizare, am întâlnit biblioteci bune și bibliotecari consacrați, care au pus în centrul preocupărilor unei comunități, această instituție dătătoare de cultură, nădejde și speranță, aducând în jurul ei tot ce era mai bun în urbe, ca loc de dezbatere și diriguire a întregii vieți materiale și spirituale, asemeni vestitei biblioteci din Alexandria, unde se confruntau cele mai alese spirite ale timpului. Una dintre acestea este Biblioteca „Petru Maior” din Reghin, care marchează în acest an trei ipostaze ale procesului de lectură: 60 de ani de la înființarea primei biblioteci publice; 45 de ani de existență a actualei biblioteci publice de stat și 5 ani de când i-a fost atribit numele ilustrului înaintaș.

Un catalog de bibliotecă tipărit atrage atenția oricărei persoane avizate chiar dacă nu este al unei biblioteci savante. Interesul poate fi și mai mare atunci când este vorba de o bibliotecă publică, formă de organizarea a lecturii de dată mai recentă, începutul secolului nostru; avâd la bază în principal rigori de selecție a cărților și nu neapărat de organizare pe criterii biblioteconomice. Probabil așa s-a întâmplat și cu prima bibliotecă publică din Reghin, pierdută în negura timpului și pe care încercăm să o reconstituim astăzi. Printre puținele exemplare păstrate, am găsit în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș Catalogul Bibliotecii Centrului P/ regătirii/ P/remilitare/ Reghin, apărut în anul 1935. Întocmit cu multă

dibăcie de către un bibliotecar fără o pregătire teoretică de specialitate, tânăra instituție pune la dispoziția publicului un instrument modern de informare, în care, referințele sunt orânduite alfabetic după autori ori titluri acolo unde aceștia lipsesc. În dreptul fiecărei lucrări este menționat genul în cazul literaturii, iar în cazul celor științifice ori de altă natură, este menționată tema. Parcurg cu mare interes paginile catalogului în ideea reconstituirii actului de cultură, urmăresc selectivitatea autorilor cu mai multe lucrări:

… Eminescu, Alecsandri, Bolintineanu, Heliade-Rădulescu, Coșbuc, Vlahuță, Goga, Eftimiu, Crainic… Creangă, Negruzzi, Caragiale, Slavici, Delavrancea, Ispirescu, Ciura, Gârleanu, Sadoveanu, Rosetti R., Lugianu, Cazaban… Rebreanu, Zamfirescu, Agârbiceanu… I.C.Brătianu, Iorga, Kogălniceanu, Lupaș… Candrea, Densușianu O., Simionescu I… Ceușianu, Nicoară, Netea, Onițiu, Petra-Petrescu, Podariu, Șularu… Comenius, Tit Liviu, Shakespeare, Daudet, Dickens, Gorki, Lawrence, Legerlöf, Maupassant, Mikszáth, Musset, Tolstoi L., Turgheniev, Wilde, Zola, Andersen, Verne… și lista lor ar putea fi mult completată. Titlurilor le urmează în completare fie genurile literare, conținutul tematic ori de formă: poezie, roman, nuvele, schițe, povestiri, povești, studii, conferință, istorie, cântece, sfaturi practice, învățături, morală, igienă, almanah, calendar…

Ce galerie minunată de scriitori și opere, câtă varietate tematică în această bibliotecă de provincie care nu depășea 1500 de volume la înființare și care se lupta cu lipsurile mijloacelor financiare de completare și creștere a colecțiilor! Era instituția care avea temelie tradiția și colecțiile a două importante biblioteci, ASTRA și Societatea Meseriașilor Români, sub îngrijirea Comitetului de Pretură. Cu toate că biblioteca era a Centrului de Pregătire Premilitară, în Regulamentul său se prevedeau servicii gratuite, fiind „*la dispoziția tuturor tinerilor premilitari, funcționarilor și cetățenilor*”. Menirea instituției a fost culturală, în cuvântul inugural, în care vorbitorul, azi necunoscut, afirma că „*nutresc și exprim speranța neclintită că această bibliotecă populară, unind sufletele tuturor românilor noștri, va deveni o instituție puternică și un adevărat focar al culturii noastre naționale, servind binelui și propășirii poporului din „ținutul nostru*”.

Spre regretul nostru această bibliotecă a dispărut fără urmă, consecință a Diktatului de la Viena, a războiului și a evenimentelor care au rumat. Cazul nu este singular.

Al doilea moment aniversar îl reprezintă înființarea actualei biblioteci orășenești. Ea are la bază un act normativ general, HCM 1542 din 1951. Reghinenii anticipează acest eveniment instituind noua bibliotecă

publică mai devreme cu un an.

Este intersant cum au știut slujitorii acestei instituții să o ferească de vicisitudinile vremilor. Chiar și în cazul unei culturi înregimentate unei politici rigide și austere totalitare, au găsit căile viabilității în timp prin orientarea spre moștenirea literară și universală cu certă valoare educativă, constituirea unui fond retrospectiv bazat pe o riguroasă selectivitate, folosind așa-zisele „epurări" pentru eliminarea balastului, a cărților cu conținut perimat.

Aceasta este marea casă a spiritului reghinean, tezaurul celor aproape 115 mii de cărți, care nu se remarcă prin cantitate, ci mai ales prin conținutul tematic și de idei, prin imensa informație pe care o deține, enciclopedismul și larga accesibilitate la public. De la lectura de divertisment la cea instructivă și până la studiul exigent ori pretențiile de cercetare își găsesc satisfacție aici. Anual aproape 5000 de cititori beneficiază de lectura a peste 120.000 de volume și tot aici își dau întâlnire în activitățile publice de dezvăluire și cunoaștere a tot ce are mai valoros cultura. Din aceste confruntări ale spiritului, au fost scoase la iveală cele trei volume din *Reghinul cultural*, apreciate culegeri de studii și articole, minunat dar al contemporanilor pentru oamenii de azi și de mâine. Tot aici se împlinește unica publicație de informare curentă „Gazeta Reghinului", care a ajuns acum în al 6-lea an de existență. Parcă întreagă viața tânărului municipiu trece prin această instituție, care coagulează toate energiile, iar apoi le revarsă cu folos asupra celor care se împărtășesc din ele. Acesta este locul de întâlnire ale elevilor, profesorilor, inginerilor, medicilor… a mulților oameni ai administrației locale, uniți cu toții în interesul pentru cunoaștere și triumful binelui.

Cât de primitoare este o asemenea instituție! Ea atrage prin cei mai adevărați prieteni – cărțile, prin cei care o slujesc și care dau viață materiei cu încărcătură spirituală. Am admirat întotdeauna oamenii de inițiativă și fapte. Biblioteca din Reghin a avut parte de aceștia. Îmi amintesc cât suflet punea în această bibliotecă Leon Mircea, care a adunat tot ce era valoros și folositor, a vegheat asupra ordinii și elaborării unor evidențe precise și clare fie de gestiune, fie de informare.

Nu pot uita colegi și colege care au lucrat aici, adăugând fiecare o părticică acestui edificiu de cultură, pe are numai pasiunea, frumusețea și utilitatea muncii i-a reținut, unii profesând biblioteconomia în alte instituții de profil, iar alții chemați de rosturile vieții, în alte părți, cum au fost Elena Nițescu, Crăciun Pop, Ana Todea, Faluvégi Ileana, Pap Magdalena, Mărioara Câmpeanu, Tordatfalvi Tereza, Ana Badiu și Olivia Boaru.

Urmăresc cum activitatea desfășurată de Marin Șara, actualul

director, a dat noi dimensiuni și valoare conceptuală și practică bibliotecii. Apreciez spiritul de echipă încetățenit la salariații bibliotecii, interesul manifestat de Demeter Judit și Mărginean Georgeta pentru întocmirea mijloacelor de informare a colecțiilor, constituirea colecțiilor speciale de către Iacob Huza, bunele relații statornicite între cititori și secțiile bibliotecii prin Forró Ana, German Eugenia, Oltean Maria, Handrea Carmen, Márton Edit, mai nou Vajda Imola, a celor care se îngrijesc de prelungirea vieții cărții și buna funcționare a serviciilor, Boțian Minodora și Bucin Mona.

Adresez inimoșilor noștri colegi reghineni un călduros salut, cele mai sincere felicitări pentru neobosita și nobila lor activitate de propagare a luminii cărții în public, urarea noastră fierbinte de progres și prosperitate alături, firește, de tradiționalul „La mulți ani!".

(1998)

Texani în vizită la Biblioteca Municipală „Petru Maior" din Reghin

CLOPOTUL DOGIT

Călătoria tânărului poet Mihai Eminescu prin Transilvania în drum spre Blaj rămâne încă învăluită de mister ca și datările exacte. Dacă prezența sa în „Mica Romă" și trecerea prin Târgu-Mureș rămân repere definitiv elucidate, plecarea sa din Cernăuți ori Ipotești, trecerea în Transilvania din Bucovina sau Moldova, îi ofereau itinerare diferite, fie prin Cheile Bicazului-Gheorgheni-Toplița, fie Poiana Teiului-Tulgheș-Toplița sau Vatra Dornei-Bilbor-Toplița și de aici pe Valea Mureșului. Altă variată putea fi „drumul mare regesc", după cum înclină să creadă alți eminescologi, și mai ales după evocarea din romanul „Geniu pustiu", în care se relatează că *„…Într-o zi frumoasă de vară îmi făcui legăturica, o pusei în vârful bățului și o luai la picior pe drumul cel mare – împărătesc…"*, variantă mai convingătoare decât prima în cazul venirii de la Cernăuți. În această situație itinerarul rămâne în granițele Imperiului austro-ungar, fiind posibile ca puncte de sosire la Târgu-Mureș prin Bistrița, cu cele trei variante, prin Deda, Gherla ori Teaca. Întâlnirea sa cu tinerii studenți Ioan Cotta și Teodor Cojocaru la Târgu-Mureș este confirmată, ca și drumul său împreună cu aceștia la Blaj.

În legătură cu popasul eminescian de la Târgu-Mureș avem mai multe mărturii. Negăsind adăpost la hanul Calul Alb, ar fi apelat la protopopul târgumureșean Partenie Trombitaș care i-ar fi oferit adăpost pentru o noapte în pridvorul Bisericii de lemn. Din nou istoricii literari au apelat la romanul „Geniu pustiu", în care există o evocare, care ar părea că fixează acest moment… *„Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn și toaca se izbea de turnul clopotniței… și m-am covrigat în clopotniță cu dinții clănțănind și muiat până la piele; părul meu cel lung îmi cădea peste ochi, mânuțele mele slabe și reci le băgam în mânecile ude. Așa am stat toată noaptea"*.

Mi-a rămas în memorie acel amănunt referitor la „clopotul cel dogit", poate cu totul nesemnificativ dacă prin anul 1968, participând la o preinventariere a presupuselor valori de patrimoniu nu m-aș fi întâlnit cu o situație ciudată.

Procedam la inventarierea valorilor din biserica reformată din Sânger (Mureș), când, urcat în clopotniță, unu dintre clopote, procurat nu cu mult timp în urmă, avea o inscripție cu litere cirilice. O descifrez

și deduc că acel clopot al bisericii din Murăș Oșorheiu, dogit fiind, a fost reparat de un oarecare enoriaș cu soția sa. Am aflat despre proveniența acestuia de la preotul reformat că, având lipsă de un clopot și interesându-se de la colegii săi de seminar ideologic prezenți la Luduș, i s-a oferit un clopot din partea preotului ortodox din Papiu Ilarian la prețul de 4000 lei.

Am făcut imediat legătura cu cele spuse de cantorul bisericii din Papiu Ilarian, mai în urmă cu 2-3 ani, de nefericita întâmplare, care mi-a arătat în corul bisericii 2 clopote și care, îmi relata el, au fost date în custodie în anul 1940 de către parohia Bisericii de lemn din Târgu-Mureș, urmare a Diktatului de la Viena. Timpul a trecut și nu le-a mai revendicat nimeni. Am aflat apoi că, preotul vremelnic, care a administrat parohia cu mari greutăți financiare, neputându-și încasa veniturile, a recurs la vinderea clopotului, contravaloarea transformând-o în remunerație.

Am sesizat protopopiatul ortodox din Târgu-Mureș și am aflat că biserica nu are clopote. Nu a fost nevoie să aduc argumente pentru readucerea clopotelor la Târgu-Mureș, dată fiind valoarea lor istorico-literară. Acestea atârnau în clopotnița Bisericii de lemn, atunci când Poetul a fost adăpostit în pridvor. Mi s-a promis că vor fi procurate două clopote noi cu care vor fi recuperate cele vechi. Timpul a trecut, iar clopotul mare continuă să cheme la serviciul religios creștinii reformați din Sânger, iar cel mic a fost desemnat cu aducerea elevilor la școala primară din Papiu Ilarian. Oare pe când aceste vestigii sfinte neamului nostru, și unul dintre puținele dovezi ale popasului tânărului vizionar, Luceafărul poeziei românești, spiritul nostru tutelar, Mihai Eminescu, fost oaspetele primitorului părinte spiritual din Târgu-Mureș Partenie Trombitaș, vor reveni acasă. Ar fi de dorit ca ele să se păstreze într-un muzeu pentru a fi contemplate asemenea altora, din mănăstirile ctitorite de către marii și vitejii noștri voievozi.

(2001)

LA REÎNTOARCEREA ÎN VATRA NATALĂ

Vasile Netea a împlinit, la 1 februarie 1989, 77 de ani. L-am cinstit, ca de obicei, în ziua aniversării, la Deda, frumoasa localitate de la poalele Călimanilor, unde a văzut lumina zilei, a copilărit și pe care a purtat-o în suflet până la ultima licărire de lumină. Ridicat din vajnici țărani și trecut prin școala unor eminenți educatori și oameni de cultură ai locului, urmând cursul Mureșului, prin Reginul care mai păstra vie activitatea de luminare a lui Petru Maior, iar de aici la Târgu-Mureș, orașul cu școlile și bibliotecile sale vestite, cu viața culturală românească descătușată prin actul de la 1 Decembrie 1918, după o lungă și apăsătoare perioadă de interdicții sociale și naționale, Vasile Netea avea să devină una dintre personalitățile de valoare ale culturii, istoriei și filologiei românești.

Debutează la Târgu-Mureș, la numai 14 ani, la revista „Îndemnul", pentru ca, la foarte scurt timp, să redacteze singur o revistă și devine colaborator la aproape toate publicațiile mureșene.

Încă din acești ani este atras de marile fapte de istorie și cultură ale unor personalități reprezentative, ridicate din această vatră românească a Transilvaniei, consacrându-le pagini nepieritoare, studii și cărți, rezultat al unor minuțioase lecturi și cercetări. Între aceștia se numără Petru Maior, Gheorghe Șincai, Al.Papiu Ilarian, Constantin Romanu-Vivu, Virgil Onițiu, Vasile Pop, Nicolae Petra Petrescu și Miron Cristea. Tot în acest climat de puternică efervescență culturală mureșeană elaborează și tipărește cărțile: *Îndreptar pentru cercurile culturale* (1934), *Horea, crărișorul munților* (1935), valoroasa culegere de literatură populară *Murăș, Murăș, apă lină…* (1936) și *Sub stindardul Astrei* (1939), o istorie a Despărțământului Reghin al Astrei.

După Dictatul de la Viena îl găsim alături de refugiații ardeleni îmbărbătându-i în cadrul activităților de la căminul „Avram Iancu" din București. Aici își adună și completează principalele studii istorice și literare în volumul *De la Petru Maior la Octavian Goga* (1944).

Imediat după evenimentele din August 1944, se va înscrie ca reporter voluntar pe front, reintrând în Târgu-Mureș odată cu trupele comandate de generalul I.Dumitrache. Momentul imediat postbelic îl

marchează cu lucrări de istorie fundamenale: *Pentru Transilvania,* vol.1-2 (1946), bogată în referiri privitoare la coordonatele istorice, pământul și oamenii acestor locuri, și *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat* (1947).

Cercetător științific la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" și secretar de redacție la „Revue Roumaine d'Histoire", Vasile Netea va elabora un studiu privitor la *George Bariţiu* (1966). Alte monografii și micromonografii vor fi închinate lui *Nicolae Titulescu* (1969), *C.A.Rosetti* (1970), *Nicolae Iorga și Take Ionescu* (1971), la care se mai adaugă valoroase volume de studii istorice, între care: *O zi istorică din istoria Transilvaniei – 1 Decembrie 1918* (1970), *Pe drumul unității naționale* (1975) și *Spre unitatea statală a poporului român* (1979).

Vasile Netea a fost contemporan, i-a cunoscut și ne-a lăsat impresionante interviuri cu L.Rebreanu, I.Teodoreanu, M.Sadoveanu, Cezar Petrescu, T.Arghezi, G.Bacovia, I.Agârbiceanu, I.Minulescu, E.Farago, dovedindu-se un maestru al genului. A scris studii fundamentale de istorie literară, privitoare la viața și activitatea lui I.Chendi, Gh.Bogdan-Duică, Șt.O.Iosif, M.Pompiliu, I.P.Reteganul, Oct.C.Tăslăuanu ș.a. A îngrijit numeroase culegeri de opere literare, antologii și a scris studii de folclor.

Pe bibliograful lui Vasile Netea îl așteaptă o muncă grea de culegere, descriere și clasificare a celor peste 40 de cărți și a mai bine de 2.000 de studii și articole aflate în publicații din toată țara.

Acum, la reîntoarcerea în vatra natală, în pământul pe care a făcut primii pași, pentru a onora de-a pururi locurile copilăriei și oamenii, Vasile Netea rămâne nemuritor prin durabilitatea operei sale.

(1989)

COMEMORARE VASILE NETEA LA BUCUREȘTI

Sub auspiciile Muzeului Național de Istorie a României și a Fundației Culturale „Vasile Netea", în ziua de 18 martie 1999 a avut loc la București simpozionul comemorativ consacrat împlinirii a 10 ani de la moartea istoricului și eminentului om de cultură Vasile Netea, originar din acest spațiu al Mureșului. Comemorare firească, în inima Țării, acolo unde l-a împins destinul în urma unei conjuncturi istorice vremelnice (1940), după o remarcabilă activitate istorică, literară, folcloristică, publicistică și nu în ultimul rând politică. Bucureștiul rămâne pentru istoric mediul de cercetare științifică și de creație, de împliniri dar și de durere. Vasile Netea, purtând Transilvania și pe marii săi bărbați în suflet, aici a dat cele mai substațiale pagini de istorie și tot de aici a cunoscut anii de detenție politică. În cadrul simpozionului, portretul istoricului a fost reliefat de Prof.Alexandru Porțeanu, cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române, după care Dimitrie Poptămaș, președintele Fundației Culturale „Vasile Netea" a făcut o pledoarie pentru reluarea demersurilor privind actul reparatoriu de onorare prin numele său a înaltului for cultural-științific – Academia Română -, care i-a încununat activitatea încă în timpul vieții cu două premii. Cuvinte elogioase cu privire la activitatea sa au fost rostite de George Radu Serafim, redactor al Televiziunii Române. Au mai luat cuvântul Marcel Blecher-Bădescu, fost elev și admirator. Dintre cei apropiați au mai fost prezenți: sculptorul și graficianul Gheorghe Adoc, Virgil Teodorescu, Răzvan Codrescu ș.a.

Comemorarea s-a desfășurat în prezența distinsei doamne Lucreția Netea și a fiului său Gelu Netea, avându-l ca amfitrion pe domnul Nicolae Pătrașcu, director adjunct al Muzeului Național de Istorie. Cu acest prilej a fost organizată o expoziție cuprinzătoare cu scrieri ale istoricului și cu fotografii de epocă de mare valoare. Totodată, familia a donat Muzeului două piese însemnate pentru viața omului Vasile Netea: cămașa cu care a fost eliberat din penitenciar, având cusute 34 de petice ceea ce în libertate ar fi însemnat sute de pagini de lucrări în beneficiul țării și al neamului său, precum și o biblie care l-a însoțit în timpul detenției.

Comemorarea de la București se alătură celor de la Târgu-Mureș și Deda, celor ce vor mai urma în acest an (dezvelirea unui bust la Veța, unde a funcționat ca învățător), adevărate momente de recunoștință și prețuire pentru valoroasa sa moștenire spirituală.

(1999)

Simpozion științific omagial „Vasile Netea" (1992), în fotografie de la stânga la dreapta: Cornel Moraru, acad. Gabriel Țepelea, Dimitrie Poptămaș, Serafim Doicu, Ilie Șandru, Grigore Ploșteanu și Gelu Netea

Dezvelirea monumentului „Vasile Netea" la Veța, jud. Mureș

REVISTA „BIBLIOTECA – 50”

O întâmplare fericită a făcut să mă nasc și să cresc într-o casă cu cărți. Mama mea, învățătoare, provenea dintr-o veche familie de dascăli ardeleni, iar tatăl meu era preot. Așadar, am moștenit o valoroasă bibliotecă pe care o împărțeam cu cei nouă frați ai mei. Contactul cu orașul, survenit în urma studiilor, mi-a amplificat această ambiție de a avea cărțile mele. În ciuda vicisitudinilor timpurilor din anii 50 (eliminarea din liceu pentru origine socială nesănătoasă), în acele timpuri, mi-a rămas prietenă cartea pe care am iubit-o și din care mi-am constituit propria-mi bibliotecă. Contactul meu cu orașul a fost și înfrățirea cu această instituție de care nu m-am mai despărțit niciodată. Era prin anii 1954, când, la un chioșc de ziare din Tg.-Mureș, am descoperit pentru prima dată „Călăuza bibliotecarului”. La prima vedere titlul era ceea ce aș fi dorit. Am constatat cu stupoare, după ce am răsfoit primul număr cumpărat, că lectura revistei nu mă satisface. Cu toate acestea, de fiecare dată elevul seralist, care frecventa Biblioteca Regională de atunci, își procura și revista pe care o considera drept publicația sa profesională. Din lectura acestei reviste s-a născut ambiția de a deveni bibliotecar, dorință împlinită la absolvirea liceului. Am rămas din acele timpuri atașat acestei reviste care mi-a deschis calea spre studiu și profesie.

Încetul cu încetul am descoperit oameni, preocupări, apariții editoriale, istoria cărții și biblioteci. Prin revistă am descoperit pe acei oameni care și-au consacrat întreaga viață cărților, teoreticieni ai bibliologiei, adevărați întemeietori de instituții ale culturii, științei și civilizației. Este greu să-i menționez din memorie tocmai pentru a nu fi acuzat de scăpări. Cu toate acestea, cincizeci de ani de revistă înseamnă un minunat panteon de slujitori consacrați ai cărții, unii dintre ei au trecut în eternitate, alții își duc bătrânețele în neajunsurile materiale ale tranziției, iar o altă parte trudesc și acum pe altarul bibliologiei românești. Într-o ordine mai puțin riguros-bibliotecară ei sunt: G.Rally, M.Tomescu, I.Domșa, D.Simonescu, V.Jugăreanu, I.Ciotloș, I.Stanciu, V.Cândea, A.Lupu, G.Baiculescu, I.Lupu, S.Gruia, I.Stoica, Ș.Cioculescu, Al.Duțu, V.Gafița, C.Dima-Drăgan, N.Rauș, L.Demeny, G.Botez, D.Panaitescu Perpessicius, G.Strempel, M.Regneală, N.Mironescu, A.Sincai, G.Tofan… urmați de practicieni și ctitori ai unor instituții de profil, între

care, A.Popescu Brădiceni, Gh.Popescu, Gh.Bondoc, C.Gâlea, M.Ianculescu, C.Holhoș, D.C.Zamfir, N.Oprea, S.Voinescu, T.Petria, G.Maxim, Gh.Buluță, A.Oproescu, V.Petrescu, V.Renea… toți colaboratori ai revistei și mulți alții.

Un cuvânt de mulțumire și de recunoștință se cuvine să aducem acum la semicentenarul acestei reviste și celor care au condus până nu demult sau conduc destinele ei și prin ea ne aduc cuvintele mult așteptate ale împlinirilor bibliotecare. Aceștia sunt: Ioana Lupu și Emil Vasilescu (redactori șefi), Anne Marie Mihiț, Corina Cristopol, dr.Maria Moldoveanu și Larisa Lungu. Îi felicităm adresându-le calda urare latină, „*Vivat, Crescat, Floreat*"!

(1998)

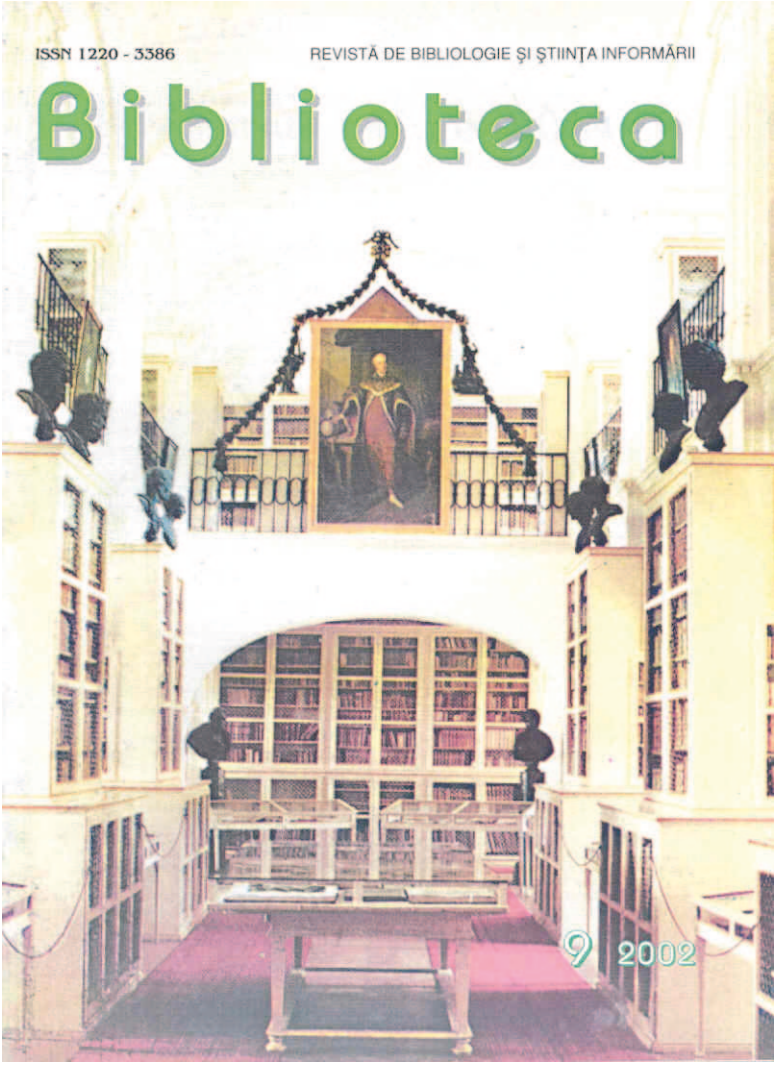

ÎN PRAG DE JUBILEU

Încetul cu încetul Blajul redevine ce a fost. Dangătul clopotelor catedralei ne amintesc de acele spirite alese ale neamului care s-au jertfit pe altarul credinței în rugăciune și luminare a neamului. Din această tărie în mântuire au apărut, „fântânile darurilor", adevărate izvoare de apă vie menite a curma cu mintea o situație care părea a se perpetua până la nesfârșit. Tot aici, nu cu mult timp în urmă, Ioan Inocențiu Micu, acela care a fundamentat drepturile și libertățile românilor, oprimați de secole, s-a reîntors pentru a veghea în tăcere la destinele confraților săi, servindu-le de model și îndemn. Acum, Blajul se pregătește pentru un nou jubileu care își are sorgintea din gândirea marilor săi înaintași – un veac și jumătate de la declanșarea revoluției românilor din 1848 – care aici în inima Ardealului, s-a plămădit. Este un fericit prilej de a judeca lucrurile în libertate și de a le restitui valoarea cuvenită.

Ne folosim de acest prilej pentru a scoate în evidență meritele locului de pornire a revoluției și a oamenilor săi, acesta nefiind altul decât Târgu-Mureșul, adevăr confirmat de mulți istorici ai evenimentului și menționat aproape în toate exegezele. Aici, la Târgu-Mureș, inteligența română, viitoarea elită în cunoașterea dreptului își exercita practica pe lângă „Tabla Regească" (Tribunalul Aulic al Transilvaniei); în primăvara anului 1848 numărul lor ajungea până la 38. Între ei se aflau Avram Precup, Vasile Buteanu, Ioan Mărgineanu, Vasile Dragoș, Petru Roșca, Avram Iancu, Petru Popovici, Al.Papiu Ilarian ș.a. Ei se adunau la „cortelul" lui Avram Iancu din strada Olarilor. Aici au luat cunoștință și poziție față de *Proclamația* revoluției maghiare din 15 martie de la Budapesta, exprimată cu clarviziune de Al.Papiu Ilarian și Avram Iancu. La întâlnirea tinerilor cancelişti din 25 martie, aici, s-a redactat o petițiune considerată ca prima luare de atitudine a unor intelectuali români față de problema recunoașterii națiunii române ca națiune politică, răscumpărarea totală fără despăgubire, egalitatea deplină în drepturi civile și religioase. Tot aici, în prezența teologului Nicolae Bârlea din Blaj, a fost stabilită adunarea din Duminica Tomii, - prologul adunării naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848.

Guvernatorul Transilvaniei a încercat să oprească proiectata adunare prin trimiterea de circulare fiind avizați în acest sens cei doi protopopi români ai orașului, Partenie Trombitaș, ortodox, și Elie Farago, unit. Cu toate acestea,

mai ales în localitățile rurale, țăranii au refuzat să mai presteze robotele, la Nadăș și Ațintiș. În multe localități mișcările țărănești au luat caracterul unor răsvrătiri sau răscoale. Pentru înfrângerea țăranilor din Budiu de Câmpie, Dileu, Pogăceaua, Ațintiș, Bogata, Luduș, a fost necesară intervenția armatei. Pretutindeni fruntașii revoluționari erau urmăriți, arestați și anchetați. Se constituie „gărzile cetățenești" și se înființează tribunale de judecată, motivate de faptul că țăranii sunt cuprinși de spirit revoluționar.

În ciuda tuturor măsurilor de interdicție pentru plecarea la „Marea Adunare Națională" de la Blaj, dregătorii din comitatele Mureș-Turda au raportat plecarea țăranilor din Căpușu de Câmpie, Gurghiu, Jabenița, Mitrești, Cașva, Hodac, Ibănești, Beica, Chinari, Chirileu, Deleni, Aluniș, Brâncovenești, Gornești, Idicel, Deda, Luieriu, Săcalu de Pădure, Cuiesd și multe altele, în speranța unor vremuri mai bune.

Acesta este prologul unui act de mare curaj a unor oameni care încercau să se ridice la demnitatea existenței. Urmările au fost dezastruoase. Zeci de mii de victime din rândul celor drepți au îndoliat un popor sortit și pe mai departe aceloraşi silnicii. Cele „optsprezece veacuri de trude și suferințe" ale poporului român se vor mai prelungi încă multă vreme, fără a rămâne însă pecetluite definitiv.

Jertfele revoluționarilor români vor fi resimțite în evenimentele de mai târziu, prin unitatea de acțiune și voință, finalizate în Unirea Principatelor Române la 1859, cucerirea independenței de stat a României la 1877 și în final făurirea statului național unitar prin voința tuturor românilor, consființit prin Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918, - Unirea cea Mare.

(1998)

CRONICĂ POSTUMĂ

Gospodăria „Brazilor” din Pănade (jud.Alba) s-a transformat, pentru o zi de mai, într-o adevărată grădină a lui „Academos”. Și-au dat întâlnire aici cei în viață ai familiei, frații Ion, Alexandru și Traian Brad, surori și rude, pedagogi și preoți, oameni de cultură, mai marii comunei, pentru a petrece o zi împreună, prilej de bilanț intelectual și pomenire pentru cei de „dincolo”. Casa cu acareturile, curtea în care se putea întoarce în vremurile bune un car cu boi, sub verdele crud al viței de vie, au devenit acum loc de bucurie a reîntâlnirii. Mezinului Traian, sufletul acestei întâlniri, coautor al monografiei *Pănade-700*, nu ia scăpat nimic din cele care țin de partea organizatorică.

Predestinat parcă profesiei de bibliotecar, meteahnă veche la pănădeni având ca model savantul format la școlile Blajului Timotei Cipariu, fondatorul Bibliotecii Centrale a Micii Rome, profesorul Solomon Frățilă fost director al primului liceu românesc târgumureșean „Al.Papiu Ilarian”, inspector școlar și director al Biblioteci Județene Mureș, Ana Tero născută Aldea, bibliotecară tot aici iar mai nou tânăra prof.Anca Irimie de la Biblioteca „Octavian Goga”, Traian Brad întreamă un fir prelungit în timp și cu durabilitate în viitor a unei nobile preocupări.

Acesta era locul de obârșie și copilărie unde, grăbit ca și timpul, a fost elaborat studiul monografic *Lectura și biblioteca publică la Cluj,* (Cluj-Napoca, Casa cărții de știință, 2001). Am lecturat cartea și am dorit să fiu unul dintre referenți la o evaluare, iar aceasta s-a întâmplat să fie acasă cu ai săi și cu prietenii apropiați.

Lucrarea este de fapt o sinteză generală a istoriei domeniului cu privire generală la Transilvania și specială la Cluj-Napoca. Numit director al bibliotecii publice clujene (1987), într-un moment când mulți dintre precedesorii săi considerau mai puțin importantă utilitatea unei asemenea instituții în metropola bibliotecilor universitare și academice de pe Someș, va stărui cu mari eforturi intelectuale să impună o „nouă” bibliotecă în peisagistica clujeană și națională. Toate au pornit de la condițiile precare, consecință a politicii centralizate a vechiului regim, austeritatea noului față de politica culturală, stadiul de dezvoltare și organizare minime ale instituției, restituirea localului vechiului proprietar de drept. În aceste

condiții s-a născut ideea construcției unui nou așezământ de bibliotecă printre puținele din țară (Piatra Neamț, Constanța, Baia-Mare, Pitești…). Inițiativele sale însă nu se opresc aici. Intuiește necesitatea organizării breslei bibliotecare prin susținerea necesității instituirii Asociației Naționale a Bibliotecarilor din Bibliotecile Publice, al cărei președinte devine, federalizarea acesteia cu Asociația Bibliotecarilor din Învățământ; organizarea Consiliului Directorilor din Bibliotecile Județene și președinte al acestuia, a numeroase fundații și societăți culturale și a programului de politică bibliotecară românească în Basarabia.

De neînchipuit cu câtă energie s-a impus Traian Brad între colegii săi cu vechi stagii, a devenit un „luptător" adesea incomod pentru cei aflați la guvernare. În susținerea acestor afirmații, menționăm eforturile sale petru elaborara legislației de bibliotecă, a statutelor profesionale, aplicarea unui sistem adecvat de informatizare a bibliotecilor, implementarea unor programe și activități complementare în biblioteca publică, raportate la cerințele timpurilor noastre.

Așa după cum bine observa Irina Petraș în *Cuvânt înainte*, „*Aflat mereu în primele rânduri ale mișcării bibliotecare românești, autorul dispune de toate informațiile, îi sunt la îndemână comparații cu bibliotecile din țară, dar și cu cele occidentale și poate comenta la obiect, lucid și competent perspectivele lecturii publice în România*", așa cum dealtfel se și întâmplă în lucrare.

Lectura și biblioteca publică la Cluj rămâne un document specific al evoluției instituției cărții și o frumoasă înșiruire de prieteni pe care i-a cultivat și apreciat, de care acum s-a despărțit pentru totdeauna, lăsând în urma sa cuvintele, așa cum au făcut toți cei care și-au asigurat un loc în cetatea vieții eterne – biblioteca.

(2001)

Ultima întâlnire cu Traian Brad, directorul Bibliotecii Județene „Octavian Goga" din Cluj-Napoca. De la dreapta spre stânga: Nicolae Băciuț, Petru Poantă, Teodor Ardelean, Traian Brad, Lazăr Lădariu, Dimitrie Poptămaș și Gheorghe Șincan

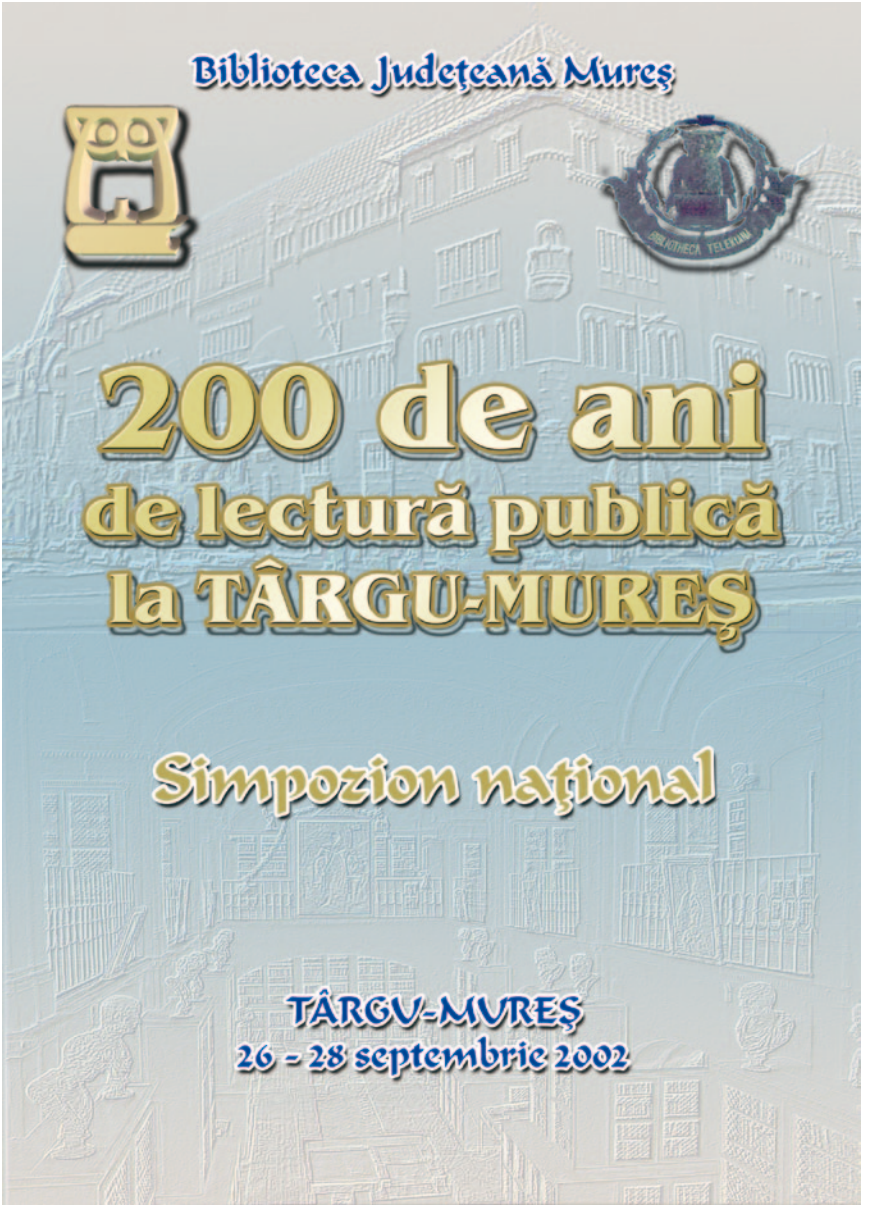
Biblioteca Judeţeană Mureş
BIBLIOTHECA TELEKIANA
200 de ani
de lectură publică
la TÂRGU-MUREŞ
Simpozion naţional
TÂRGU-MUREŞ
26 - 28 septembrie 2002

MINISTERUL CULTURII
DIN REPUBLICA MOLDOVA

DIPLOMĂ

se decernează:

Dlui Dimitrie Poptămaș, director
al Bibliotecii județene Târgu Mureș
Pentru contribuția deosebită la pregătirea
și derularea reformei bibliotecare
în Republica Moldova

Pentru merite deosebite în promovarea culturii

Ministru
Gheorghe Ciobanu

Chișinău

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
"B.P.HASDEU", CHISINAU

Diplomă

MAGNA CUM LAUDE

se conferă

dlui Dimitrie Poptămaș

pentru contribuții deosebite la constituirea și dezvoltarea colecției de excepție a Bibliotecii "Târgu-Mureș", promovarea valorilor culturale române la Chișinău, pentru perseverența și consistența întru susținerea cu osârdie și dăruire a instituției "BIBLIOTECA"

Director general *Lidia Kulikovski*

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ B. P. HASDEU CHIȘINĂU

13 octombrie 2001

Direcția Județeană pentru Cultură, Culte
și Patrimoniul Cultural Național Mureș

DIPLOMĂ DE EXCELENȚĂ

Se acordă domnului

DIMITRIE POPTĂMAȘ

pentru merite deosebite în promovarea
valorilor culturale românești.

Târgu Mureș,
27 aprilie 2002

DIRECTOR,
Nicolae Băciuț

ASOCIAȚIA NAȚIONALĂ A BIBLIOTECARILOR ȘI
BIBLIOTECILOR PUBLICE DIN ROMÂNIA

Acordă

PREMIUL

DE EXCELENȚĂ :

Dimitrie Poptămaș, **Biblioteca Județeană Mureș**

6 Aprilie 2000

A.N.B.P.R.
ASOCIAȚIA NAȚIONALĂ
A BIBLIOTECARILOR
ȘI BIBLIOTECILOR PUBLICE
ROMÂNIA

Traian Brad
Președinte

Autorul cărții văzut de ...

Dumitru Verdeș (1972)

Marian Sorescu (1994)

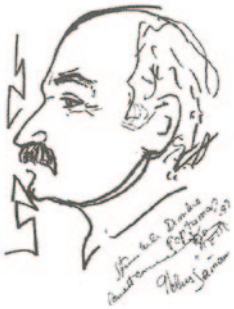

Glebus Sainciuc (1992)

Geo Tuică (1995)

Olimpiu Boroș (1997)

Dragoș Morărescu (1995)

Ion Mariș
(cu Traian Brad,1991)

Ion Mariș (2000)

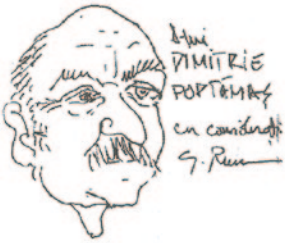

Gabi Rusu (2000)

CUPRINS

Cuvânt înainte 4

I. BIBLIOTECA 6

Prima mea bibliotecă 7
Biblioteca Județeană Mureș - colecție unitară - funcții multiple - 8
Între tradiție și modernizare 20
Aurel Filimon și conceptul de bibliotecă publică 25
Biblioteca – factor de cultură și civilizație și nu „depozit de carte” 28
Noi valori bibliofile și de patrimoniu la Biblioteca Județeană 31
Incunabule 33
Documente „Take Ionescu” la Târgu-Mureș 35
Valori din biblioteca lui Ion Chinezu 38
Semnătură autografă „M. Eminescu” 41

II. CARTE VECHE ROMÂNEASCĂ 45

Cartea românească veche în județul Mureș 46
Cartea – mesager al unității naționale 56
Unitate și continuitate 58
Prețul de achiziție al „Cărții romaneȘti de învățătură” pe baza unor însemnări din secolul al XVII-lea 62
Supplex Libellus Valachorum 69
Mărturii privind difuzarea și circulația „Istoriei” lui Petru Maior 71
Două tipărituri sibiene de la sfârșitul secolului al XVIII-lea 76

III. IMPRESII DIN BASARABIA ȘI BUCOVINA 82

Biblioteca „Transilvania” 82
„N-avem două limbi…” 84
Zilele Bibliotecii „Târgu-Mureș” din Chișinău 90
La sărbătoarea Limbii Române 96
„Biblioteca <Târgu-Mureș> din Chișinău pare o instituție vie, dinamică” 102
Biblioteca <Târgu-Mureș> o Bibliotecă de forță a Chișinăului” 106
Basarabia rediviva 108
Codrii Cosminului – 500 113
„Limba noastră-i limbă sfântă” 119
Țara Fagilor 121
„Eu scriu despre copilul și pentru copilul acela din suflet” 130

IV. REMEMORĂRI 140

Miorița, variantă transilvană din secolul al XVIII-lea 141

Relațiile culturale dintre provinciile românești - temelie a unității politice 145
Avram Iancu și mureșenii 149
Monumentul național 153
Eminesciana – 7 156
„Porni Luceafărul…” 158
Un istoric al revoluției române din Transilvania (1848-1849) – Silviu Dragomir 160
Destinul tofălenilor 162
„Exegi monumentum!…” 168
Nicolae Iorga despre carte, bibliotecă 171
Nicolae Iorga la Târgu-Mureș 176
O scrisoare a Episcopului Iuliu Hossu din surghiun 180
Doctorul Eugen Nicoară (1893-1985) 183
În rama sfintei icoane 186
Vasile Netea și reghinenii 188
Vasile Netea și ASTRA reghineană 191
Vasile Netea despre Elie Miron Cristea 196
Vasile Netea – istoric al Memorandului 199
Vasile Netea – premiat de Academia Română 201
Destinul neînvins sau biruința predestinului 203
Monumentul „Latinității” din Târgu-Mureș 206

V. NOTE DE LECTURĂ 208

Cinci milenii de istorie a Transilvaniei 209
Prima exegeză a Revoluției lui Horea 211
Memoriile lui Ioan Oros alias Rusu 213
Românii din scaunele secuiești 215
Prima carte despre tipografiile românești 217
O istorie a formării intelectualității românești 220
„Non nova, sed nove” 223
Au fost la Alba Iulia 227
Reconstituirea istoriei 230
Istorie în exil 232
Cu degetul pe rană 235
Martiri ai credinței 238
În căutarea unor adevăruri 241
Din alte vremuri 244
„Caietele mureșene” la o nouă ediție 246
Istoria trăită 248
Interferențe teatrale româno-maghiare 251
Un valoros instrument de informare arhivistică 253

VI. OAMENI ȘI LOCURI 255

Emil A. Dandea – o reconsiderare necesară 256
Ion Vlasiu – Doctor Honoris Causa 259
Masca geniului 261
Din spațiu… în timp 262
In memorian - Ioan T. Olteanu 263
Hejja Ilona 265
Alexandru Mureșan 267
Viorel Borșianu 269
Alexiu Viciu 271
Profesorul Alexandru Munteanu 272
Remetea 274
Cornățel 275
Mureșeni 277
O veche carte de folclor 281
„La capătul apelor" cu preotul Alexandru 282
Ana Cosma (1941-2001) 285

VII. PRESA MUREȘEANĂ 288

„Progres și Cultură" 289
„Mișcarea Mureșului" 293
„Viitorul Mureșului" 295
„Glasul Mureșului" 298
Publicații ale despărțămintelor *ASTREI* din județul Mureș 300

VIII. OCAZIONALE 305

Vulcanul din Giurgeu 306
La o aniversare 310
Clopotul dogit 314
La reîntoarcerea în vatra natală 316
Comemorare Vasile Netea la București 318
Revista „Biblioteca – 50" 320
În prag de jubileu 322
Cronică postumă 324

Cuprins 332